75th

یووبیلی ئەڵماس

حیزبی دێموکراتی کوردستان

قەڵای خۆڕاگری ناسنامەی نەتەوەیی

حیزبی دێموکراتی کوردستان

قەڵای خۆڕاگری ناسنامەی نەتەوەیی

حیزبی دێموکراتی کوردستان

قەڵای خۆڕاگری ناسنامەی نەتەوەیی

چاپ و بڵاوکردنەوەی:
کۆمیسیۆنی چاپەمەنیی
حیزبی دێموکراتی کوردستان
گەلاوێژی ١٣٩٩

ناوت کتێب:
حیزبی دێموکراتی کوردستان
قەڵای خۆڕاگری ناسنامەی نەتەوەیی
بابەت: کۆمەڵە وتار
ئامادەکردنی:
لێژنەی یادی ٧٥ ساڵەی
دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کودستان
ساڵی چاپ: گەلاوێژی ١٣٩٩
چاپ: چاپخانەی ڕۆژهەڵات
دیزاین: ئەیوب شەهابیڕاد

■ ڕیزی بابەتەکان:

بەیاننامەی کومیتەی ناوەندی بە بۆنەی ٧٥ ساڵەی دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان بەیاننامە	٧
حیزبی دێموکراتی کوردستان، دامەزرێنەری یەکەم کۆماری کوردستان د. کامران ئەمین‌ئاوە	١٩
پرسی قانوون بۆ بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە لە مێژووی ٧٥ ساڵەی حیزبی دێموکراتدا عومەر بالەکی	٣٧
ڕێککەوتنی ئادار (مارس)ی ١٩٧٠ و بووژانەوەی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان عەبدوڵلا حەسەن‌زادە	٥٩
کەلێنی نەتەوەیی، ناسیۆنالیزم و وەرچەرخانەکانی گوتاری سیاسیی حیزبی دێموکرات (دەورەی پەهلەوی) د. ڕزگار موکری	٦٥
حیزبی دێموکرات و گرینگیدانی بە پرسی کۆمەڵایەتی جەلیل گادانی	٨٩
٧٥ ساڵەی حیزبی دێموکرات و چەند پرسێك قادر وریا	١٠٧
حیزبی دێموکرات لە چاوی منەوە محەممەد سەعید نەجاری (ئاسۆ)	١١٧
سۆسیالیزمی دێموکراتیك و هەنگاونانی حیزبی دێموکرات بەرەو سۆسیال دێموکراسی د. سمایل بازیار	١٢٥
حیزبی دێموکرات لە نێوان ئیسلامی نەریتخواز و فێندەمنتالیزمی ئیسلامیدا شـاهۆ مەتین	١٤٥

پارا-دیپلۆماسیی کورد: ئاورێك له سێ چارەگە سەدە
پێوەندیی نێونەتەوەیی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان
د. ئاسۆ حەسەنزادە
١٥٣

بەرەو خەباتێکی نوێ: گۆڕینی شێواز،
گۆڕینی گۆڕەپان و گۆڕینی بەرەنگ
ناسر باباخانی
١٩٩

شەڕ و ئاشتی و پرەنسیپە جیهانگیرەکان
له کولتووری سیاسیی حیزبی دێموکراتدا
عەلی بداغی
٢٠٥

د. مەحموود عوسمان: حیزبی دێموکرات ڕووسووره
له مێژووی کورددا و بۆ ئەم ڕووسوورییەش نرخی زۆری داوه
دیمانه
٢١٥

ڕەوتناسیی دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان
شاڕوخ حەسەنزادە
٢٢٥

حیزبی مە، حیزبی دێموکراتی کوردستان، بووە ٧٥ ساڵان!
شێخ جەماڵ
٢٣٩

پێگەی جەماوەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان
مەنسوور مروەتی
٢٤٧

کتێب و گۆڤار له ژێر ڕووناکایی کۆماری کوردستاندا
ڕەسووڵ سوڵتانی
٢٥٧

مان و مەوجودییەتی حیزبی دێموکراتی کوردستان
سمایل شەرەفی
٢٦٧

کورتە سەرنجێك:

٧٥ ساڵ بەسەر دامەزرانی «حیزبی دێموکراتی کوردستان»دا تێپەڕی. ئەم حیزبە کە لەسەر دەستی پێشەوا قازی محەممەد دامەزرا، لە ماوەی ٧٥ ساڵ تەمەنی خۆیدا ئێستاش ئاڵاهەڵگری خەباتی نەتەوایەتی و ڕزگاریخوازیی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە. هەروەها گرینگترین ڕووداوی مێژووی هاوچەرخی کورد، واتە دامەزرانی «کۆماری کوردستان» لەسەر دەستی ئەم حیزبە ڕووی داوە. حیزبی دێموکرات لە ژیانی سیاسیی دوورودرێژ و پڕ نرخی خۆیدا زۆر دەسکەوتی بەبایەخی بۆ بزووتنەوەی سیاسیی کورد دەستەبەر کردوە. ئەم حیزبە لە مێژووی تێکۆشانی خۆیدا زۆر قۆناغی دژواری ئەزموون کردوە، بەسەر زۆر کەندوکۆسپدا سەرکەوتوە، لە ڕەوتی خەباتی نەتەوەیی کورددا زۆر بەها و پرەنسیپی گرینگی جێگیر کردوە، خوێنی زۆر لەبەر ڕۆیشتوە، نشوستی و تاڵیی هاتووەتە ڕێ، ڕیزەکانی لێک ترازاون؛ بەڵام لە هیچ بارودۆخێکدا ئاڵای خەباتی مافخوازیی ئەم گەلەی هەڵنەپەساردوە و لەسەر ئەو ڕێباز و ئامانجە بەردەوام بووە کە لە پێناویدا دامەزراوە.

ژیانی سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ڕەهەندەکانی گوتارسازی، بەرگریی چەکداری، گرتنەبەری شێواز و نەریتی جۆراوجۆری خەباتگێڕی، دیپلۆماسی و ناساندنی پرسی کورد بە دنیای دەرەوە، چەسپاندنی نۆرم و بایەخە کۆمەڵایەتییەکان لە کۆمەڵگەدا و زۆر ڕەهەندی دی هەموو کاتێک جێی سەرنج و لێکدانەوەن.

ئەمەی لەو کتێبەدا و لە توێی چەند وتار و توێژینەوەیەکدا هاتوە و لە بەرەبەری یادی ٧٥ ساڵەی دامەزرانی حیزبدا خراوەتە بەردەست، هەوڵێکە لەو پێوەندییەدا.

لێژنەی یادی ٧٥ ساڵەی
دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان

بەیاننامەی کومیتەی ناوەندی بە بۆنەی ٧٥ ساڵەی دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان

بەیاننامە

خەڵکی دێموکراتپەروەری ڕۆژهەڵاتی کوردستان!
هۆگران و دڵسۆزانی دێموکرات لە هەموو بەشەکانی کوردستان!
دۆستان و پشتیوانانی حیزبی دێموکرات لە ئێران و سەرانسەری جیهان!
تێکۆشەران، ئەندامان، لایەنگران، و سەرجەم ئەو کەسانەی حیزبی دێموکرات بە ڕووگەی هیواکانی خۆتان دەزانن!

وەک دەزانن حیزبی دێموکراتی کوردستان ئەمساڵ لە ڕۆژی ٢٥ی گەلاوێژدا، ٧٥ ساڵەی دامەزرانی خۆی جێژن دەگرێ. بەم بۆنەیەوە پێشەکی پیرۆزبایی ئەم یادە لە هەمووی ئێوە دەکەین کە مانەوەی حیزبی دێموکرات و بەردەوامبوونی لە سەر خەبات بۆ ئامانجەکانی، قەرزداری فیداکاری، دڵسۆزی، پشتیوانی و هاوکاریی بێدریغتان لە گەڵ ئەو حیزبە لە قۆناغە جۆراوجۆرەکاندایە. هەر وەها پیرۆزباییەکی گەرم و تایبەت پێشکەشی بنەماڵەکانی شەهیدان، بەندییە سیاسییەکان، کەم ئەندامان، تێکۆشەرانی دێرین و پێشمەرگەکانی سەر بە حیزبی دێموکرات دەکەین کە گیانبەخشین و خۆڕاگریی ڕۆڵەکان و ئازیزانیان و، وەفاداریی خۆیان بە حیزبەکەیان، سەری حیزبی دێموکراتیان بە بەرزی و، خەباتەکەیان بە نەپساوەیی و بەردەوام هێشتووەتەوە.

٧٥ ساڵ لەمەوبەر، پێشەوا قازی محەممەد، لە سەر بناغەی «کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان» (ژ.ک) و بە ئامانجی ئامادەکردنی ڕێکخراوێکی سیاسیی وەڵامدەر بۆ ڕێبەری و ڕێکخستنی خەباتی نەتەوەی کورد لە هەلومەرجی سیاسیی نوێی ناوچەکەدا، حیزبی دێموکراتی کوردستانی دامەزراند. ئەم حیزبە بە پێشەوایەتیی قازی محەممەد، کەمتر لە ٦ مانگ دوای پێکهاتنی، کۆماری کوردستان، یەکەم دەسەڵاتی نەتەوەیی مودێرنی کوردی لە چوارچرای شاری مەهاباد ڕاگەیاند و، شەخسی پێشەواش وەک سەرکۆماری کوردستان، قۆڵی لە ڕێبەریکردن و ئیدارەی کۆمار و ناوچەی ژێر دەسەڵاتی ئەو کۆمارە هەڵماڵی. ئەگەر دامەزرانی حیزبی دێموکرات

لە هەلومەرجی ئەو کات، بە شایەدیی ڕۆڵ و کاریگەرییەکانی لە سەر ڕەوتی ڕووداوە سیاسییەکان، وەرچەرخان و نوختەگۆڕانێکی گرنگ لە مێژووی بزووتنەوەی نەتەوەیی کورددا بوو، پێکهاتنی کۆماری کوردستانیش، ڕووداوێکی نەتەوەیی و سیاسیی ئەوەندە گەورە بوو کە سەرەڕای تەمەنی کورتی، شوێنەوارێکی قووڵی لە سەر خەملاندنی ناسیۆنالیزمی کورد و ڕێبازی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کورد بەجێ هێشت.

لەو قۆناغە لە مێژووی حیزبی دێموکراتدا، زۆر ڕێچکە، کردەوە و ئەزموونی پڕشنگداری دەسەڵاتدارەتی و، چەندین دەسکەوت و چەمکی نەتەوەیی و شوناسخوازانە هەن کە حیزبی دێموکرات و کۆماری کوردستان داهێنەر و خوڵقێنەریان بوون. بە خۆشیەوە لەمێژ ساڵە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد لە بەشەکانی دیکەی کوردستانیش ئەو سامانە بە هی خۆیان دەزانن و، بە شانازییەوە سوودیان لێ وەردەگرن. ڕاستە لاوازیی ڕێژیمی شایەتی و بوونی هێزەکانی وڵاتانی بێگانە لە نێو ئێران و لە ناوچەکە لە سۆنگەی شەڕی دووهەمی جیهانییەوە، هەلومەرجێکی لەباری بۆ گەشانەوەی هەست و بیر و تێکۆشانی سیاسی و نەتەوەیی لە نێو کوردی ڕۆژهەڵاتدا خوڵقاند. بەڵام ئەوەش ڕاستییەکی سەلمێندراوە کە سەرچاوەی هەر دووی ئەو ڕووداوە سیاسییە گەورانە، نیاز و پێویستیی بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد و هەڵقوڵاو لە ئیرادە و بڕیاری ڕووناکبیران و تێکۆشەرانی کورد بوو. ئەوە کە حیزبی دێموکراتی کوردستان و ئامانجەکانی کۆماری کوردستان، پاش تێپەڕینی ٧٥ ساڵ بە سەر دامەزرانیاندا، هەر وا ڕووگە و خواستی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستانن و، سەرەڕای هەموو هەوڵی سەرکوتکەرانە و پیلانی دوو ڕێژیمی شایەتی و کۆماری ئیسلامیی ئێران، لە نێو نەچوون و، هەتا ئێستاش گەشانەوە و بووژانەوە بە خۆیانەوە دەبینن، باشترین بەڵگەن بۆ قائیمبەزات بوونی ئەم بزووتنەوە ڕەوایە.

٧٥ ساڵە خەباتی ئازادیخوازی و شۆڕشگێڕانەی حیزبی دێموکرات لە وڵاتی خاوەن ڕێژیمی سەرەڕۆ و دیکتاتۆری ئێراندا، درێژەی هەیە. ٧٥ ساڵە حیزبی ئێمە، بزووتنەوەی نەتەوەیی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە جەرگەی ناوچەیەکی گەمارۆدراو بە پیلان و

گەلەکۆمەگیی ڕێژیمە سەرکوتگەرەکان و هاوپەیمانەکانیان، ڕێبەری دەکا. ٧٥ ساڵ لە مەیداندا مانەوە و شەکاوە ڕاگرتنی ئاڵای خەبات بۆ ئامانجە پیرۆزەکان و مافە ڕەواکانی نەتەوەیەک، بێ هەبوونی ڕەگ و ڕیشەیەکی قووڵی حیزبی دێموکرات لە نێو دڵی خەڵکی کوردستان‌دا مسۆگەر نەدەبوو. ئەو هۆکارانەی جێگە و پێگەیەکی ئەوتۆیان بۆ حیزبی دێموکرات لە نێو نەتەوەکەی‌دا دابین کردوە، کۆمەڵێک تایبەتمەندیی گرنگن کە حیزبی دێموکرات هەڵگر و خاوەنیانە. لەم بۆنەیەدا جێی خۆیەتی ئاوڕێک لە هێندێک لەو تایبەتمەندیانە بدەینەوە و پێیان لە سەر دابگرینەوە.

حیزبی دێموکرات لە ڕۆژی یەکەمی دامەزرانیەوە نوێنەرایەتیی سەرەکیترین پرسی کۆمەڵی کوردستانی کردوە کە ڕزگاری لە بندەستیی نەتەوەیی و دیاریکردنی مافی چارەنووس بۆ خەڵکی کوردستان بووە. بەو هۆیەشەوە کە واقیعی تاڵی دابەشکراویی کوردستان و نەتەوەی کورد بە سەر چەند وڵاتی ناوچە و ڕەهەندە ژیئۆپۆلیتیکییەکانی ئەو پرسەی بە دروستی لێک داوەتەوە، ویست و دروشمی واقعبینانەی خستووەتە ڕوو و، خوازیاری چارەسەری ئەو پرسە لە چوارچێوەی ئێران بە شێوەی خودموختاری و فیدرالیزم بووە. وەک پێویستیی ستراتیژییەکی ئەوتۆش، هاوخەباتی لەگەڵ هێزە ئازادیخوازەکانی ئێران بە تایبەتی نەتەوە بندەستەکانی ئەو وڵاتەی لە پێناوی هێنانەسەرکاری ڕێژیمێکی دێموکراتیک کە پێکهاتەکەی و نێوەرۆکەکەی ڕەنگدانەوەی جۆراوجۆرییەکانی دانیشتووانی وڵات و داخوازە بنەڕەتییەکانیان بێ، بە زەرووڕەتێک زانیوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستان، هەر لەو کاتەدا نەیشاردووەتەوە کە کورد یەک نەتەوەیە کە خۆی و نیشتمانەکەی، بە سەر چەند وڵاتدا دابەش کراون. نەتەوەی کورد لە تەواوەتیی خۆی‌دا، خاوەنی پرسێکی ڕەوایە کە بریتییە لە مافی دیاریکردنی چارەنووس و هەبوونی کەیانێکی نەتەوەیی.

حیزبی دێموکراتی کوردستان هەمیشە پشتیوانیی لە خەباتی نەتەوەی کورد لە هەر بەشێکی کوردستان بۆ بە دەستهێنانی مافە ڕەواکانی کردوە و، هەوڵی داوە پێوەندییەکی دۆستانەی لە گەڵ حیزب و ڕێکخراوە سیاسییەکانیان، هەبێ. لێک تێگەیشتن و

هاوپشتیی دوو لایەنەی نێوان ئەو هێزانە و، هاوکات دەستوەرنەدانی هێزە سیاسییەکانی هەر بەشێک لە کاروباری بزووتنەوەی کورد لە بەشەکانی دیکەی کوردستان‌دا بە ڕێخۆشکەر و دەستەبەری بوون و پاراستنی پێوەندی و هاوکاریی دۆستانە زانیوە. کاتێکیش پێویستیی خەباتەکەی، وای خواستبێ پێوەندییەکی سنوورداریشی لەگەڵ دەوڵەتێکی دراوسێ هەبێ، بە شایەدیی مێژوو و دۆکیۆمێنتەکان، ئەم پێوەندییانەی هیچ زیانێکیان بۆ بزووتنەوەی کورد لە بەشەکانی دیکە نەبووە و، حیزبی دێموکرات لە ئاستیان سەربەرز بووە.

باوەڕی حیزبی دێموکرات بە دیالۆگ و چارەسەری ئاشتیخوازانەی پرسی کورد لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی و، گرتنەپێشی شێوازی هێمنانە و مەدەنیانەی خەبات و تێکۆشان، یەک لەو بنەمایانەیە کە حیزبی دێموکرات سیاسەتی خۆی لە سەر دامەزراندوون و لە هیچ قۆناغ و سەردەمێک‌دا لێیان غافڵ نەبووە. هەر باوەڕ بەو بنەمایەش بوو کە ڕێبەرانی کۆماری ئیسلامی ئێرانی بۆ مەبەستی تیرۆریستیی خۆیان قۆستیانەوە و، ڕێبەرێکی گەورە و بە توانای وەک د. قاسملوویان بە ناوی وتوویژ لە داو خست و، حیزبی دێموکرات و نەتەوەی کوردیان لێ بێبەش کرد.

ماوەی کورتی دەسەڵاتدارەتیی کۆماری کوردستان و هەر وەها ئەو ساڵانەش کە بەرپرسیارەتیی بەڕێوەبردن و پاراستنی هێندێ ناوچەی کوردستان لە سەر شانی حیزبی دێموکرات بووە، دەیسەلمێنن کە ئامانجی حیزب لە دەسەڵاتدارەتی، سەرەڕای کۆسپ و بەربەستی جۆراوجۆر، بەشداریی خەڵک لە بە دەستەوەگرتنی چارەنووسی خۆیان، دەرفەت پێکهێنان بۆ خۆبەڕێوەبەری، بواردان بە پلۆرالیزم و فرەیی سیاسی و ئازادیی تێکۆشان و بیرو ڕای سیاسی، خزمەتکردنی زمان و کولتووری کوردی، لابردنی کۆت و بەندی دواکەوتووانەی کۆمەڵایەتیی دژ بە ژنان، بەرەوژوور بردنی ئاستی فەرهەنگیی هاونیشتمانان، دابینکردنی یەکڕیزی، تەبایی و تەناهیی نێو خەڵک، جێگیرکردنی بایەخە دێموکراتی و مودێرنەکان و پەرەپێدانی ئازادییە تاکەکەسی و کۆمەڵایەتییەکان لە نێو کۆمەڵ بووە. لە هەر دوو سەردەمی ڕێژیمی شایەتی و کۆماری ئیسلامی‌دا، حیزبی دێموکرات هەر کات دەرفەتی پێ دراوە- ڕاستەوخۆ یا ناراستەوخۆ-

لە هەڵبژاردنەکان‌دا بەشدار بووە، کاندیدای هەبووە و چووەتە نێو ململانێی هەڵبژاردن و سەرکەوتنی بە دەست هێناوە. تەنانەت لەم ٢٥ ساڵەی دواییدا کە ئەم حیزبە وەک پێشوو لە لایەن ڕێژیمی ئێرانەوە بە ناقانوونی زانراوە و لە ژێر سەرکوت‌دا بووە، هەر کات مەجالێکی بۆ بەشداریی خەڵک لە هەڵبژاردنەکانی ئێران و گەیاندنی پەیامی خۆیان‌دا بەدی کردوە، داوای لێ‌کردوون سەرەڕای ئازادنەبوونی هەڵبژاردنەکان، بە بەشداریی واتـادار و لە ڕێگای سندووقەکانی دەنگدانەوە، پەیام و هەڵوێستی نەتەوەیی و خەباتگێڕانەی خۆیان بە دەسەڵاتی ئێران بگەیەنن.

حیزبی دێموکرات و خەڵکی کوردستان لە حاڵێک‌دا پتر لە ٣ دەیە ڕابردووی خەباتێکی سەخت و پڕ لەقوربانیدانیان لە گەڵ ڕێژیمی شایەتی هەبوو و، چالاکانە لە شۆڕشی گەلانی ئێران بە دژی ئەو ڕێژیمەدا بەشدار بوون، بە هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامی، جارێکی دیکە لە گەڵ پشتگوێخرانی داخوازە لە مێژینەکانیان بەرەوڕوو بوون. حیزبەکەمان ڕێفراندۆم بۆ جێگیرکردنی نیزامی کۆماری ئیسلامی لە وڵاتی ئێرانی تەحریم کرد، چونکە جگە لەوەی گشتپرسییەکە، خەڵکی تەنیا لە نێوان دوو سیستەمی شایەتی و کۆماری ئیسلامی‌دا سەرپشک کردبوو، هیچ نیشانەیەکی وەڵامدەربوونی نێوەرۆکەکەی لە ئاست داخوازی نەتەوەیی کورد و گەلانی بندەستی دیکەی ئێرانی پێوە دیار نەبوو. کاتێکیش هەوڵەکانی حیزبەکەمان بۆ چارەسەری مەسەلەی کورد بە دیالۆگ گوێی لێ‌نەگیرا و ڕێژیمی تازە، حیزبی دێموکراتی بە هەڵوەشاوە ڕاگەیاند و، لەشکرکێشی و هێرشی سەرانسەریی بۆ سەر کوردستان دەست پێ کرد، حیزبی دێموکرات و لەگەڵ ویش‌دا هێزە سیاسییەکانی دیکە و خەڵکی کوردستان، وێکڕا بەرامبەر بەو لەشکرکێشییە ڕاوەستان.

زیاتر لە ٤٠ ساڵە حیزبی دێموکرات و خەڵکی کوردستان کەوتوونە بەر شەڕێکی داسەپاوی نابەرامبەر و، سیاسەتی سەرکوتکەرانەی ڕێژیمی کـۆمـاری ئیسلامیی ئـێـران. حیزبی دێـمـوکـرات، کاتێک هەوڵەکانی بۆ چارەسەری ئاشتانەی پرسی کورد لە ئێران بێ ئاکام مانەوە، تەسلیمی هەڕەشەکانی دەسەڵاتدارانی تازە نەبوو و، ڕۆڵی یەکەم و سەرەکیی لەبەرەنگاربوونەوەی پەلامار و هێرشی هێزە

سەرکوتکەرەکانی ئەو ڕێژیمەدا کەوتە سەر شان. هەر بە تەنیا حیزبی دێموکرات نزیک بە پێنج هەزار کەس لە پێشمەرگە و تێکۆشەرانی لە ڕەوتی ئەوبەرەنگارییەدا شەهید بوون. لە ڕیزی ئەو شەهیدانەدا، دوو سکرتێری گشتی، د. عەبدولڕەحمان قاسملوو و د. سادق شەرەفکەندی، دەیان ئەندامی ڕێبەری، سەدان فەرماندەی نیزامی و سەدان کادری بەوەج و هەزاران پێشمەرگە و ئەندام لە چین و توێژی جۆراوجۆری کۆمەڵ هەن. ڕێبەران، تێکۆشەران و ئەندامانی حیزب نەک هەر لە نێوخۆی ڕۆژهەڵات، بەڵکوو لە دەرەوەی سنوورەکان، لە باشووری کوردستان و تەنانەت لە وڵاتانی ئورووپاییش کەوتوونە بەر هێرشی درندانە، پەلاماری تیرۆریستی و پیلانی جۆراوجۆری دیکەی ئەو ڕێژیمە بوون. چڵەپۆپەی درندەیی ئەو ڕێژیمە بەرامبەر بە حیزبی دێموکراتی کوردستان لەم ساڵانەی دواییدا،کە نیشاندەری نیگەرانی و ترسی کۆماری ئیسلامی لە پێگەی ئەو حیزبە لە نێو کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان‌دا بوو، هێرشی مووشەکی بۆ سەر پلینۆمی حیزب لە قەڵای دێموکرات لە ١٧ی خەرمانانی ١٣٩٧دا بوو.

حیزبی دێموکرات تەنیا لە دوو بڕگەی مێژووی خۆیدا – ساڵی یەکەم و دووهەمی دامەزرانی و، چەند ساڵی دوای سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران- دەسەڵاتی بەڕێوەبردنی لە بەشێکی خاکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە دەستەوە بووە. حیزبی دێموکراتی کوردستان لە زۆربەی هەرە زۆری ساڵانی تەمەنیدا، تێکۆشانی ئازاد و قانوونیی لێ قەدەغە کراوە و ڕێبەری و کادری سەرەکیی بەڕێوەبەریی حیزب لە چیا و شاخەکانی کوردستان بە تایبەتی لە باشووری کوردستان، ئەرکی خۆیان بەڕێوە بردوە. جێگای خۆیەتی لەم بۆنەیەدا بە چاوی ڕێز و پێزانینەوە ئاوڕ لە دەیان ساڵ وەخۆگرتنی تێکۆشەران و خەباتکارانی ڕۆژهەڵات لە لایەن خەڵک و هێزە سیاسییەکانی باشووری کوردستان بدەینەوە. دیارە پەڕیوەبوون و گیرسانەوەی ڕێبەریی حیزب لە دەرەوەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، واقیعێکی نەخوازراوە کە دەرکەوتە و شوێنەواری نەرێنیی تایبەت بە خۆشی بۆ حیزب هەبووە، بەڵام لەسەر یەک نەبووە بە هۆی ئەوە ڕێبەریی حیزب لە بایەخدان بە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەک مەیدانی سەرەکیی تێکۆشان و، گرنگیدان بە پرس و کێشەکانی خەڵکەکەی

وەک پشتیوانانی ڕاستەقینەی خۆی، غافڵ بێ. سیاسەتی ئەم حیزبە هەر لە کۆنەوە کەلکوەرگرتن لە هەموو شێوە خەباتێکی ڕەوا بە پێی ئیمکان و پێویستی بووە. حیزب، حزووری ڕاستەوخۆی کادر و پێشمەرگە و ئەندامانی ڕێبەری لەنێو خەڵکی، بە یەکێک لە گرنگترین ئەڵقەکانی بە هێزکردنی پێوەندیی نێوان خەڵک و خۆی زانیوە. حیزبی ئێمە هەر لەم ١٠-١٥ ساڵەی دواییدا سەرەڕای تێچووی گیانی و لێکەوتەکانی دیکە، لەم ڕاستییە غافڵ نەبووە.

لە نێوخۆی وڵات، سەرەڕای ئەو دۆخە ئەمنیەتی و سەرکوتکەرانەیەی بە سەر کوردستاندا زاڵ کراوە، جوغرافیای نفووز و خۆشەویستیی حیزب و چالاکی و تێکۆشانی ڕێکخستنە نهێنییەکانی، ڕۆژ بە ڕۆژ گەورەتر و زیاتر دەبێ و ڕووبەرێکی فراوانتر دادەگرێ. ٧ دەیە و نیو تێکۆشان و قوربانیدانی حیزبی دێموکرات، وشیاریی نەتەوەیی خەڵکەکەمانی بەرەوژوور بردوە و گیانی نەتەوەپەروەری و شوناسخوازیی تێدا بەهێز کردوون. هەوڵی ئێمە ئەوەیە چین و توێژەکانی خەڵک هان بدەین کە بۆ خاوەنداریەتی لە کێشە و گرفتەکانی خۆیان بێنە مەیدان، خۆ ڕێک بخەن و داخوازە جۆراوجۆرەکانیان بە شێوەگەلی هێمنانە بێننە گۆڕێ و لە پێناویاندا خەبات بکەن. پشتیوانی لە جموجۆڵی ئێعترازیی خەڵک، تێکۆشانی ئازادیخوازی و چالاکیی شوناسخوازانە و شوناسپارێزانەی چالاکانی مەدەنی و کچان و کورانی وشیاری ڕۆژهەڵات، بەشێکی گرنگ لە سیاسەتی حیزبی دێموکراتی کوردستان بووە و، لێبڕاوین لەمەودوا پتر لە سەری بڕۆین.

کاریگەریی حیزبی دێموکرات لە سەر بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد، هەر ئەوەندە نییە کە ڕۆڵی ڕێبەر و ڕێکخەری ئەو بزووتنەوەیەی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە سەر شانە. حیزبی دێموکراتی کوردستان و بە تایبەتی ڕێبەری مەزن، د. قاسملوو لە کاتی خۆیدا، ڕۆڵی یەکەمیان لە ناساندنی پرسی کورد بە بیانییەکان و ڕاکێشانی پشتیوانیی زۆر حیزب و کەسایەتی و ناوەندی گرنگی ڕۆژاوایی بۆ لای کورددا هەبووە کە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد بە گشتی لە قۆناغی جیاوازدا لە بەرهەمی ئەو تێکۆشانە دیپلۆماسییە بە نرخە سوودمەند بووە. حیزبی دێموکراتی کوردستان، لە سەر تێکۆشانی

دیپلۆماسی و کار لە نێوەندە نێو دەوڵەتییەکان بۆ گەیاندنی دەنگی زۆرلێکراویی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ڕاکێشانی پشتیوانیی نێونەتەوەیی بۆ پرسە ڕەواکەیان، بەردەوام دەمێنێتەوە.

هۆگران، دڵسۆزان و پشتیوانانی حیزبی دێموکرات!

حیزبی دێموکرات وەک بە تەمەنترین حیزبی کوردی، مافی خۆیەتی ئەگەر بە شانازییەوە ئاوڕ لە ٧٥ ساڵ خەباتی نەپساوەی پڕ لە قوربانیدانی خۆی بداتەوە، ڕۆژە پڕشنگدارەکان و دەسکەوتە گەورەکانی ئەو خەباتە وەبیر بێنێتەوە، قامک بۆ ئەو چەمک و بنەما و پرەنسیب و ڕێوشوێنە جوان و پڕ بەهایانە ڕابدێرێ کە هێناونیە نێو بزووتنەوەی نەتەوەیی و کولتووری سیاسی و حیزبی لە کوردستان. لەوە کە باشترین ڕێبەران، تێکۆشەران و ڕۆڵەکانی خۆی لە سەنگەرە جیاوازەکاندا بە سەخاوەتەوە ژیان و تەمەن و گیانیان بەختی ئامانجی ڕزگاریی نەتەوەکەیان کردوە؛ سەبارەت بەوە کە مێژوویەکی خاوێنی تەژی خزمەت و بە دوور لە پەڵە و هەڵەی نەبەخشراوی هەیە؛ سەربەرز بێ و بە خۆی بنازێ. ڕابردووی دوور و درێژی خەبات و تێکۆشانی سەخت و خوێناوی، متمانە و ئیعتیبارێکی گەورە کە لە ئاستی نەتەوەیی وناوچەیی و جیهانی‌دا کۆی کردوەتەوە، بەرنامەیەکی سیاسیی جێکەوتوو و ڕێبازێکی نەتەوەیی و دێموکراتیی بۆ هەموو لا ناسراو کەحیزبی دێموکرات خاوەنیانە، خۆشەویستییەکی بێ سنوور کە ڕیشەی بە نێو پێکهاتە جۆراوجۆرەکانی ڕۆژهەلاتی کوردستان‌دا شۆڕ بووەتەوە، سەرمایەیەکی بە نرخ و بێ‌هاوتای حیزبەکەمانن.

حیزبی دێموکراتی کوردستان هەموو کاتێک وەک پڕەنسیپ و بنەمایەکی نەگۆڕ ڕوانیویەتە دێموکراسی و نەک بۆ ساتێک لەو بایەخ و ڕێبازە لای نەداوە، بەڵکوو قۆناغ بە قۆناغ لە ژیانی سیاسی و ئیداریی ڕۆژانەی خۆیدا کاری لەسەر نهادینە کردنی دێموکراسی، بەتایبەت دێموکراسیی نێوخۆیی کردوە و لە بەرزترین ئۆرگانی خۆیشیدا هەوڵی داوە ئەم ئەسڵە جێگیر بکا. گرتنی ١٧ کۆنگرە لە هەلومەرجی دژوار و، جاری وایە هەرە ناسکی خەباتی پێشمەرگانەدا، و ئاڵوگۆڕی دەسەڵات لەم حیزبەدا سەلمێنەری ئەم ڕاستییەن.

بەڵام ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان، لە ئاوڕدانەوە لەم

مێژووە پڕ شکۆیەدا، هەر سەرکەوتنەکان، دەسکەوتەکان و خاڵە گەش و پڕشنگدارەکان، نابینێ. گومانی تێدا نییە کە بڕگە و قۆناغە جیاوازەکانی ئەم مێژووە، هەڵە، کەمتەرخەمی، کەموکوڕی و شتی نەخوازراوی دیکەشیان تێدایە کە هۆیەکەی دەکرێ کەمئەزموونی کادری بەڕێوەبەری، زاڵبوونی هەلومەرجی شەڕ و بارودۆخی نائاسایی بە سەر جۆغرافیای تێکۆشانی حیزبدا، بەربڵاویی ڕێکخراوەکانی حیزب و لاوازبوونی پەروەردە و کۆنترۆڵی ڕێبەری بە سەر ئۆرگانیزاسیۆنی حیزبدا و، ڕانەهاتن بە وێکهەڵکردن و تەحەممولی بیرورا و سەلیقەی جیاواز، یا هەر هۆکارێکی دیکە بێ. یەک لەو ڕاستییە تاڵانە، دەرئەنجامی ململانێ و ناکۆکیی نێوخۆیی لە نێو حیزبی دێموکراتدا بووە کە سەرەڕای ساڵانێک بەخۆوە خەریککردنی فکر و هۆش و وزەی ڕێبەری، کادرەکان، پێشمەرگەکان و ئەندامانی حیزب، هێندێک جار لەتبوون و لێکدابران لە ڕیزەکانی حیزبیاندا لێکەوتووەتەوە و، بوون بە هۆی نیگەرانی و دڵساردیی خەڵکی کوردستان. گومانی تێدا نییە هەر نەسلێک لە ڕێبەری و تێکۆشەرانی حیزب، هەر وا کە خاوەنی شانازی و سەرکەوتنەکانی سەردەمی خۆیانن، لە ئاست لاوازی و نوشوستی و لەتبوون و دابڕانەکانی ئەو سەردەمەش بەرپرسیارن. بە نۆرەی خۆمان بە داخین کە حیزبی دێموکرات لە ٧٥ ساڵەی دامەزرانی دا، هێشتا نەیتوانیوە یەکگرتوویی ڕیزەکانی خۆی وەدەست بێنێتەوە. هیوای ئێمە و هەوڵی ئێمە ئەوە بووە و ئەوە دەبێ کە ٧٥ ساڵەی دامەزرانی حیزب بکەینە هاندەری سەرجەم تێکۆشەران و ئەندامانی هەر دوو لای دێموکرات بۆ هەرچی زووتر کەوتنەوە سەر یەکی بنەماڵەی گەورەی دێموکرات، بۆ جێبەجێکردنی بەڵێنی یەکگرتنەوە بە خەڵکی دێموکراتپەروەری کوردستان و ئامادەکردنی ئەو حیزبە بۆ وەئەستۆگرتنی ڕۆڵی چارەنووسسازتر لە قۆناغی داهاتووی خەباتماندا. حیزبی دێموکرات هەروا کە توانیویێتی شاسواری مێژووی ٣ چارەگە چەرخی ڕابردووی خەباتی ڕزگاریخوازیی نەتەوەکەی بێ، بە مەرجی بە دەستهێنانەوەی یەکگرتوویی و دەرسوەرگرتن لە ڕابردووی ململانێ و ناکۆکییە نێوخۆییە زیانبارەکانی ڕابردووی، دەتوانێ شاسوار و قارەمانی گەیاندنی ئەم کاروانە بە قۆناغی

سەركەوتن بێ.

كۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دێموكراتی كوردستان، لە ٧٥ ساڵەی دامەزرانی ئەم حیزبەدا، سڵاوی وەفا و ئەمەگناسی بۆ ڕێبەرانی شەهید، پێشەوا قازی محەممەد دامەزرێنەری حیزب و سەركۆماری شەهیدی كوردستان، د. قاسملوو بووژێنەرەوە و نوێكەرەوەی حیزبی دێموكرات، د. سادق شەرەفكەندی جێنشینی لێهاتوو و درێژەدەری ئەرك و بەرپرسایەتیی ئەو ڕێبەرە مەزنانە دەنێرێ. ئێمە لە ئاستی گیانی ئەوان و هەموو ئەو شەهید و نەمرانەی لە ڕێگای خزمەت بە ئامانجەكانی حیزبی دێموكراتدا سەریان نایەوە، سەری ڕێز دادەنوێنین. گیانی شەهیدانمان و هەموو ئەوانەی دێموكرات بە ڕووگەی خۆیان دەزانن، دڵنیا دەكەین درێژەدەر و پارێزەری شانازییەكانی ئەو مێژووە پڕ شكۆیە دەبین و تا گەیشتن بە ئامانجی ڕزگاریی نەتەوەكەمان، ئاڵای خەباتی دێموكرات شەكاوە و، چرای تێكۆشانی، گەشاوە ڕادەگرین.

حیزبی دێموكراتی كوردستان لە ٧٥ ساڵەی دامەزرانیدا بە ئیمان بە سەركەوتنی ئیرادەی مافخوازانەی خەڵكی كوردستان بەسەر ڕێژیمی سەركوت و مافزەوتكەری كۆماری ئیسلامیدا، بەڵێن تازە دەكاتەوە كە بە ئیرادەیەكی پتەوترەوە ڕێگای وەدیهێنانی ئامانجەكانی خەڵكی كوردستان درێژە دەدا. هاوكات دڵنیایە كە لەو پێناوەدا متمانە و پشتیوانی و هێزی لەبڕاننەهاتووی هەموو چین و توێژەكانی كۆمەڵانی خەڵكی كوردستانی لە پشتە، لەگەڵ ئەوەشدا پێداگرە كە كاروانی خەبات و تیكۆشانی نەتەوەكەمان بە ئەركوەخۆگریی ڕووناكبیران و خوێندكاران، لاوان و ژنان، چالاكانی بوارە جۆراوجۆرەكان و هەموو چین و توێژەكانی كۆمەڵ دەگاتە مەنزڵ.

سڵاو لە گیانی پاکی شەهیدانی حیزب و بنەماڵە سەربەرزەکانیان،
سڵاو لە زیندانیانی سیاسیی کورد و بنەماڵە خۆڕاگرەکانیان،
سڵاو لە خەڵکی تێکۆشەری کوردستان،
سڵاو لە ئەندامان و لایەنگرانی حیزبی دێموکرات،
سڵاو لە پێشمەرگەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستان، باسکی بەهێزی گەل،
سەرکەوێ خەباتی ڕەوا و مافخوازانەی خەڵکی کوردستان،
سەرکەوێ حیزبی دێموکراتی کوردستان.

حیزبی دێموکراتی کوردستان
کۆمیتەی ناوەندی
١٥ی گەلاوێژی ١٣٩٩
٥ی ئاگۆستی ٢٠٢٠

حیزبی دێموکراتی کوردستان
دامەزرێنەری یەکەم کۆماری کوردستان

د. کامران ئەمینئاوە

سەدەی ٢٠ی زایینی سەدەی ململانێ و کێشەی توندی سیاسی لە ئاستی جیهان، لەنێو چوونی ئیمپراتورییەکان، تێکچوونی سنوورە فەرمییەکانی جیهانی و سەرهەڵدانی دەوڵەتە نەتەوەییەکانە. هەرچەند شەڕی یەکەم و دووهەمی جیهانی هۆی سەرهەڵدان و دامەزرانی ژمارەیەکی زۆر لە دەوڵەتەکانی ئەمڕۆیی بوو، بەڵام سەرەڕای جێ باسبوونی کێشەی کورد لە ئاستی جیهاندا، مخابن بۆ کورد ئاکامێکی ئەرێنی واتە بە دەوڵەتبوونی بەدوادا نەبوو. سەرەڕای ئەوەش، ڕووداوەکانی کۆتایی شەڕی دووهەمی جیهانی ئاستی بزووتنەوەی کوردی گەیاندە قۆناخێکی بەرزتر و، دامەزرانی حیزبە کوردستانییەکان ڕەنگ و شکڵێکی نوێ و ئەورۆیی بە خەباتی گەلی کورد دا. لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دامەزرانی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد و حیزبی دێموکراتی کوردستان ڕۆڵێکی بەرچاوی لە گەشەسەندنی بیری نەتەوایەتی لە نێو جەماوەی خەڵک و کۆکردنەوەی ئەوان بۆ خەباتێکی ئەمڕۆیانە لە پێناوی گەیشتن بە مافی نەتەوەیی گێڕا. دامەزراندنی یەکەمین کۆماری کوردستان لە ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ی هەتاویی لەژێر ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان یەکێک لە هەرە دەسکەوتە پیرۆزەکانی ئەم خەباتە و جێگای شانازییەکی مێژوویی بۆ گەلی کورد بە گشتیی و، حیزبی پێشەوا بە تایبەتییە.

ڕاگەیاندنی کۆماری سەربەخۆی کوردستان سەرەڕای ڕووخاندنی لە لایەن هێزەکانی سەرکوتکەری تاران ئاواتی مێژینەی کوردی هێنایە دی و، هەتا هەتایە ئەم ڕووداوە مێژووییە وەکو ئەستێرەیەکی گەش لە ئاسمانی کوردستاندا دەدرۆشێتەوە. دەربڕینی ئاوات و هیواکانی کورد واتە سەربەخۆیی کوردستان لە کاتی دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان زۆر بەجوانی لە شێعری «بژی دێموکرات»ی شاعیری نەمری کورد «هێمن»دا ڕەنگ دەداتەوە:

مزگێنیم دەیە دەگەی بە ئاوات
کوردە لە سایەی حیزبی دێموکرات
حیزبی دێموکرات تۆ دەدا نەجات
پیادەی ئەو، شاهی دوژمن دەکا مات
بژی دێموکرات بژی دێموکرات
(ڕەشەمەی ١٣٢٤)

ئەم خۆشییە لە ڕێبەندانی هەر ئەو ساڵەدا بە ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان لە شێعری «ڕۆژی خۆشی»ی هێمن بەوپەڕی خۆی دەگات:

ڕۆژی جێژن و خۆشییە، تێپەر بوو ڕۆژی دەرد و خەم
هات شنەی ڕەحمەت بە جارێک ڕای‌ڕفاند و بردی تەم

دێ لە هەر لایک قاقای پێکەنینی کیژ و کوڕ
دێ لە هەر سووچێکی نەغمەی ساز و تار و زیل و بەم

گەرچی زستانە بەفر داپۆشی ئەوڕۆ گشت وڵات
خاکی پاکی ئێمە خەملێوە وەکوو باخی ئیرەم

جێژنی ئیستقلالی کوردستانە، ڕۆژی شادییە
جێژنە پیرۆزە لە لاوی هاوولاتیی خۆم دەکەم
(ڕێبەندانی ١٣٢٤)

نەمر سەید کامیل ئیمامی (ئاوات)یش هەستی خۆی لە پەسنی پێشەوا قازی محەممەد، یەکەم سەرۆک کۆماری کوردستان وەکوو نزیک کەرەوەی ڕێگەی دووری کورد بەم چەشنە دەردەبڕێ:

هاتە دەر ئەوڕۆ لە میحنەت میللەتی مەغدووری کورد
گەینە ئاوات و مەرامی خۆ هەموو ڕەنجووری کورد

بێکەس و بێ دەر بوو ئەمما تۆ گەیشتی، بوویە کەس

هەر بژی بۆ لاگریی مە، ئەی ڕەئیس جمهووری کورد

زۆر لەمێژ بوو کورد دەڕۆیشتن، نەگەینە ئارەزوو
تۆ نزیکت کردەوە بۆ ئێمە ڕێگەی دووری کورد

ئاوەدان و گوڵستان و بێ خەزانت کردەوە
بەو چلەی زستان و ڕێبەندانە خوار و ژووری کورد
(ڕێبەندانی ١٣٢٤)

سەبارەت بە شێوەی دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە لایەن نووسەران و لێکۆڵەرانی کورد و بیانی بە دۆست و دوژمنییەوە گەلێک کتێب و بابەت نووسراوە و، تیشک خراوەتە سەر گۆشە جۆراوجۆرەکانی ژیانی سیاسیی ئەم حیزبە بەتایبەتی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەگشتی. دوژمنان و نەیارانی کورد دامەزرانی کۆمەڵەی ژێکاف و بە تایبەتی حیزبی دێمۆکرات وەکو بەرهەمی سیاسەتەکانی یەکیەتیی سۆڤییەت و هاتنی هێزی سپای سوور بۆ باکووری ڕۆژئاوای ئێران لە قەڵەم دەدەن و بەستێنی مێژوویی خەباتی گەلی کورد کەم ڕەنگ دەکەنەوە یاخود چاوپۆشی و حاشای لێ دەکەن. بێگومان هاتنی سپای یەکیەتیی سۆڤییەت و ئینگلیس بۆ ئێران و ڕووخان و دەرکردنی ڕەزاشا بوو بە هۆی کرانەوەی فەزای سیاسی نەک تەنیا بۆ کورد، بەڵکوو بۆ تەواوی خەڵکی ئێران و سەرهەڵدانی دەیان گرووپ و حیزبی سیاسی بە ڕاست و چەپیەوە. لەو سەردەمە ئاڵۆزەدا ئازادیخوازانی خەڵکی کوردیش توانیان لەم دەرفەتە کەڵک وەرگرن و لەسەرەتادا کۆمەڵەی ژێکاف و پاشان لەسەر قەوارەی ئەو، حیزبی دێموکراتی کوردستان پێک بێنن.

هاتنی هێزەکانی هاوپەیمان لە خەرمانانی ١٣٢٠ی هەتاویی (ئاگوستی ١٩٤١) بۆ ئێران، تەسلیم بوونی سپای ئێران لە شەڕێکی سێ ڕۆژە و هەڵاتنی ئەفسەر و سەربازەکان و هەڵوەشانەوەی ئەم پێکهاتە سەرکووتکەرە لە پانتایی خاکی ئەم وڵاتەدا، دەست لەکار کێشانی ڕەزاشا لە ٢٥ی خەرمانان و دوورخستنەوەی بۆ دوڕگەی موریس

و پاشان ژوهانسبورگ، بوو بە هۆی تێکشکانی فەزای سەرەرۆیی پاشایەتی، سەرهەڵدانی قەیرانی سیاسی و نیزامی، بێدەسەڵاتیی تاران و گۆڕانکارییەکی بەرچاو لە چنمانی هێزەکانی سیاسی لە ئێراندا. لە ماوەیەکی کورتدا بەشێکی بەرچاو لە هێز و کەسایەتییە سیاسییەکانی ئێران هاتنە نێو گۆڕەپانی سیاسەتی ئەم وڵاتە و دەسیان بە کار و چالاکیی سیاسی کرد. پێکهاتنی حیزب، سندیکا، ئازادی ڕۆژنامەنووسی و هتد، بوو بە هۆی بەشداریی تەواوی چین و توێژەکان لە ڕەوتی ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی ئێراندا.

دەرچوون و نەبوونی سپای ئێران لە ئازەربایجان، کوردستان و خوزستان بەستێنی شیاوی بۆ کار و چالاکی هێزە نەتەوەییەکان و سەرهەڵدانەوەی بیری سەربەخۆیخوازیی لەم بەشانەدا ساز کرد. لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد(١) لە ٢٣ی ئەیاری ساڵی ١٣٢٢ بە بیروهزری سەربەخویخوازیی و چەپ لە لایەن ڕۆشنبیرانی ئەو کاتەی کوردستان کە زۆربەیان مەهابادی بوون پێک هات و «لە هاوینی ١٩٤٤دا پانتایی چالاکیی ئەم ڕێکخراوە نەهێنییە لە ماکۆوە هەتا کرماشانی لەخۆ گرت»(٢) و توانی خەڵکێکی زۆر لە ئازادیخوازانی کورد بەرەو خۆی ڕابکێشێ و ببێتە هۆی پەرە و گەشەسەندنی بیروهزری ناسیۆنالیستی و دادپەروەرانە لەنێو جەماوەری خەڵکی کورد. لە ساڵانی پاش ڕووخانی حکوومەتی ڕەزاشا کوردستان لە کردەوەدا لەژێر کۆنترۆلی کوردی ڕۆژهەڵات بوو. خاتوون ئەن لەمبتۆن کە لە لایەن باڵوێزی ئینگلیس لە ساڵی ١٩٤٤ سەفەری بۆ کوردستان کردبوو لە ڕاپۆرتەکەی خۆیدا باسی بوونی کوردە چەکدارەکان و نەبوونی ژاندارمە و پۆلیسی ئێران لە شار و گوندەکانی نێوان تەورێز و مەهاباد و تین و گوڕی سەربەخۆیخوازیی و هەستی بە هێزی نەتەوەیی کوردەکان دەکا. (٣) بە باوەڕی سێر ڕ. بوڵلارد، باڵوێزی بریتانیا لە تاران، قازی محەممەد، ناوەندی بزووتنەوەی سەربەخۆیی لە کوردستان» بووە. (٤)

لە ٢٥ی گەلاوێژی ١٣٢٤دا حیزبی دێموکراتی کوردستان لەسەر قەوارە و بنەمای کۆمەڵەی ژێکاف و پاشگەزبوونەوەی کاتیی لە چەند خاڵێک وەکو سەربەخۆیی و یەکگرتنەوەی تەواوی کوردستان

بەپێی ئاڵوگۆڕی بارودۆخی سیاسی ئەو کاتە پێک هات و، توانی بیروڕای بەشێکی زۆر لە خەڵکی کوردستان بە ئاغاوات، سەرۆک عەشیرە، وردەبــۆرژوازی و هتد- یەوە بە تایبەت لە موکریان بەرەوخۆ ڕابکێشی. حیزبی دێموکراتی کوردستان دوو مانگ و چەند ڕۆژێک پاش دامەزرانی حکوومەتی ئازەربایجان سەرەڕای هاودەنگ نەبوونی فرقەی دێموکراتی ئازەربایجان و یەکیەتیی سۆڤیەت کە دەیانویست کوردستان وەکوو بەشێک لە حکوومەتی ئازەربایجان بە مافی نەتەوەیەکی کەمینە بێ، بەپێی هەبوونی ستراتێژیی نەتەوەیی و هەلومەرجی ڕەخساو وەکوو: کەلک وەرگرتن لە دژبەریی حکومەتە زلهێزەکانی جیهانی واتە یەکیەتیی سۆڤییەتی و جیهانی ڕۆژئاوا، لاواز بوون و ناسەقامگیریی حکوومەتی ناوەندی و سپای ئێران، بە هێزبوونی بەرەی چەپ و ئازادیخواز لە گشت ئێران، دامەزرانی حکوومەتی میلیی ئازەربایجان لە ٢١ سەرماوەز، کۆکردنەوەی بەشێکی بەرچاو لە ئاغا و عەشیرەکان، و پشتبەستن بە پشتیوانیی خەڵکی کوردستان ئەم بوێرییە مێژووییەی بوو لە هەوەڵین دەرفەت و بێ فەوتاندنی کات، لە دووی ڕێبەندانی ١٣٢٤ی هەتاویدا لە چوارچرای مەهاباد بە بەشداربوونی خەڵکێکی بەرچاو، دامەزرانی کۆماری کوردستانی ڕاگەیەنێ. ئەمە بۆخۆی سەلمێنەری هەبوونی هەست و ستراتێژی نەتەوەیی هەروەها بوێری ڕێبەریی ئەم حیزبە لە ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی لە کاتی شیاو و لە پێناوی بە دەوڵەتبوونی کوردستانە.

لە بەشێک لە بەڵگە و نووسراوەکانی ڕابرت ڕۆسۆ، جێگیری کونسوولی ئەمریکا لە تەورێز و لێکۆڵینەکانی تورەج ئەتابکی و پرۆفسۆر جەمیل حەسەنلی و هتد ئاماژە بە شێوەی هەڵسوکەوت و بیروڕای نوێنەرانی سیاسیی سۆڤییەت و فرقەی دێموکراتی ئازەربایجان لەگەڵ دێموکراتەکانی کوردستان کراوە. بۆ وێنە:

* ڕابرت ڕۆسۆ لە ڕاپۆرتێکدا بەم چەشنە باسی چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ میر جەعفەر پیشەوەری، سەرۆک وەزیرانی ئازەربایجان و بیروڕای ئەو سەبارەت بە قازی محەممەد وکوردستان دەکا: «... «لەهەر حاڵدا پیشەوەری لەو چاوپێکەوتنەی ئەم دوایەدا گوتی، بە

ڕای ئەو قازی ‹پیاوێکی باشە›، دەربارەی مەسەلەی ‹کوردەکانی ئازەربایجان›یش ڕاوێژی لەگەڵ کردوە. سەرەڕای ئەوەش بە مەرجی ‹نەهێنی مانەوە› ئەم خاڵەشی پێ زیاد کرد، جارێ پێیوانییە کوردەکان توانایی بەڕێوەبردنی کارو باری خۆیان هەبێ و، دەیەوێ بە جێگای مەجلیسی میللی تەنیا ئەنجومەنێکی میللی لەژێر چاوەدێریی حکوومەتی تەورێز و، پێنج کورسی لە مەجلیسی ئازەربایجانیان پێ بدا.» لە ڕاپۆرتێکی دیکەش ڕۆسۆ دەنووسێ: «بە هۆی ئیدیعای حوکمڕەوایی کوردەکان بۆ تەواوی ناوچە سنوورییەکان لە مەهابادوە هەتا ماکۆ، هەروەها میاندواو، ورمێ و خۆی، ناکۆکی لە نێوان کورد و ئازەربایجانییە خودموختاریخوازەکان پەرەی گرتوە. ئازەبایجانییەکان دەیانەوێ خودموختاریی کوردەکان لە ژێر فەرمانی حکوومەتی تەورێز و لە چوارچێوەی ناوچەی مەهابادا قەتیس بمێنێتەوە.»(٥)

* تورەج ئەتابکی لە کتێبی»ئازەربایجان لە ئێرانی هاوچەرخدا» سەبارەت بە هەڵسوکەوتی دێموکراتەکانی ئازەربایجان لەگەڵ شاندێکی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە تەورێز ئاوا باس دەکا: «هەوەڵین هەنگاوێک کە کوردە دێموکراتەکان بۆ دەربڕینی ‹برایەتی›یان لەگەڵ دێموکراتە ئازەربایجانییە هاوبیرەکانیان هەڵگرت ناردنی شاندێک بۆ بەشداری لە جێژنی ‹تێکەڵبوونی› حیزبی تودە لەگەڵ فرقەی دێموکراتی ئازەربایجان بوو کە لە سێ سپتامبری ١٩٤٥(١٢ی خەرمانانی ١٣٢٤) لە تەورێز بەڕێوە دەچوو. هەر لەو ڕۆژەدا شاندێکی دیکەشیان بە جیا بۆ بەشداری لە کردنەوەی فەرمیی مەجلیسی میللی ئازەربایجان نارد، شاندی کورد بە نارەحەتییەوە تێگەیشت لەگەڵ ئەوان نەک وەکوو شاندی ئەیالەتێکی دۆست و دراوسێ بەڵکوو وەکو نوێنەرانی بەشێک لە ئازەربایجان هەڵسوکەوت دەکرێ. دێموکراتەکانی کوردستان کە لەم کارەی دێموکراتەکانی ئازەربایجان ناڕازی بوون، دەستبەجێ پاش گەڕانەوەی شاندی کورد بۆ مەهاباد بەرەیەکی نوێ و بەهێزیان بۆ دامەزراندنی حکوومەتی خودموختاری کوردستان وەڕێ خست. بەم چەشنە، لە ٢٢ی ژانویەی ١٩٤٦(٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ی هەتاویی) بناغەی حکوومەتی خودموختاری کوردستان بە

چەشنێکی فەرمی داڕێشترا.(٦)

* بەپێی لێکۆڵینەوەکانی پرۆفسۆر جەمیل حەسەنلی نووسەر و توێژەری ئازەربایجان لە کتێبی «ئازەربایجانی ئێران، دەستپێکی شەڕی سارد»، ڕێبەرانی فرقەی دێموکرات لە ١٦ی ژانویەی ساڵی ١٩٤٦ واتە ٤ ڕۆژ پێش ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان لە بابەتێک بە ناوی «ویستەکانی خەڵکی ئازەربایجان» لە ١٢ خاڵدا ویستە سەرەکییەکانی کۆنگرەی میلیی ئازەربایجانیان گەڵاڵە کردبوو. لە سەرەتای ئەم بابەتەدا هۆیەکانی گۆڕانی بیروباوەڕی ئەوان لە خودموختارییەوە بۆ سەربەخۆیی ئازەربایجانی ئێران و دامەزرانی وڵاتێکی سەربەخۆ بە ناوی کۆماری دێموکراتیکی ئازەربایجان شرۆڤە کراوە. لە خاڵی ١٢ی ئەم بەڵگەنامەیەدا باس لە لکاندنی بەشی ژێر دەسەڵاتی حیزبی دێموکراتی کورستان بە ناوی کوردستانی باکوور بەم کۆمارە بەم چەشنە گەڵاڵە کراوە: «ئەم نەخشەیە [سنوورەکانی ئەم دەوڵەتە] کوردستانی باکووریش لەخۆ دەگرێ. سنوورەکەی لە کاتی چارەسەرکردنی مەسەلەی کوردستانی باکوور دیاریی دەکرێ.»

حەسەنلی هەروەها ئاماژە دەکا: لە سەرەتادا باقرۆڤ و پیشەوەری دژی خودموختاریی کوردستان بوون و پێیانوابوو کوردەکان دەبێ لە چوارچێوەی ئازەربایجاندا خودموختار بن. بەڵام دامەزرانی کۆماری کوردستان لەنێو ئێراندا بەشێک لە نەخشە ستراتیژییەکانیان لەم وڵاتە بوو. باقرۆڤ هەوڵی دەدا بە چەشنێک ئەم مەسەلەیە کۆنترۆڵ بکا. لە ٢٩ ژانویە لە تەورێزەوە ئیبراهیمۆڤ و حەسەنۆڤ لە نامەیەکدا بۆ باقرۆڤ دەنووسن: هاوکاریی نێوان کورد و ئازەرییەکان گەلێک ئاڵۆز بووە ... زۆربەی سەرانی کورد باسی ئازادیی کوردەکان و پێکهێنانی کوردستانی گەورە دەکەن. لە ڕاستیدا ئەم کەسانە لایەنگری سیستمی فئێودالیسم و درێژەپێدانی ئەون. پاش ئەم نامەیە، بە فەرمانی باقرۆڤ «ناسر داداشۆڤ»، ئەندامی پێشووی وەزارتی نێوخۆ [کشور] لەژێر عینوانی نوێنەری بازرگانی و «مەلیک ئەسلانۆڤ» بە ناوی سەرپەرەستی نەخۆشخانەی سۆڤییەت دەنێردرێنە مەهاباد تا بارودۆخەکە کۆنترۆڵ بکەن.(٧)

ڕاگەیاندنی حکوومەتی میللیی ئازەربایجان و کۆماری کوردستان بوو بە هۆی تێکچوونی چنمانی سپایی و سیاسیی وڵاتانی داگیرکەری ئێران و؛ کوردستان و ئازەربایجان بوون بە خاڵی دەستپێکی شەڕی سارد. بەڵام یەکیەتیی سۆڤییەت سەرەڕای پشتیوانی قورس و قایمی خۆی لە ئازەربایجان بەردەوام بە دڕدۆنگیەوە سەیری حیزبی دیموکرات و کۆماری کوردستانی دەکرد کە زۆربەی ڕێبەرانی نەک کۆمۆنیست بەڵکوو کەسایەتیی ئایینی، ئاغا و سەرۆک عەشیرە واتە «دەرەبەگ و نوێنەرانی چینی چەوسێنەری کۆمەڵگە» بوون و، سەرۆک کۆمارەکەی سەرەڕای ئەوەی لایەنگر و دۆستی ئەوان بوو، بەڵام هاوکات سیاسەتێکی ڕاستبینانەی لە هەڵسوکەوت لەگەڵ حکوومەتەکانی تاران و تەورێز، هەروەها ئەمریکا و سۆڤییەت بەرێوە دەبرد و دەیویست هاوسەنگییەکی ڕاستبینانە لە بەرژوەندیی خەڵکی کورد لەگەڵ ئەم لایەنانە پێک بهێنێ و لەم پێوەندییەدا نەک دژایەتییەکی توندوتیژی لەگەڵ دەوڵەتەکانی ڕۆژئاوا نەدەکرد بەڵکوو بە پێی ڕاپۆرتەکانی جێگری کونسوولی ئەمریکا خوازیاری هاوکاریی ئەوان بۆ دابینکردنی دێموکراسی ڕۆژئاوایی و گۆڕینی چەشنی دەسەڵات لە ئێران بوو.

لە یەکێک لە ڕاپۆرتەکانی دوهێر، جێگری کونسوولی ئەمریکا بۆ وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئەمریکا، ڕێکەوتی ٢٦ی ئاوریلی ١٩٤٦(٦ی ئەیاری ١٣٢٥) باسی دیداری لەگەڵ قازی محەممەد و پێشوازیی پێشەوا لە بەکارهێنانی نفووز و دەسەڵاتی ئەمریکا بۆ گۆڕینی ئێران بۆ دێموکراسییەکی ڕاستەقینە و، پێشوازیی کوردەکان لە خۆتێهەڵقورتانی ئەمریکا لەم ڕەوتەدا کراوە. دوهێر لە ڕاپۆرتێکی دیکەش لە پازدەی ژانویە، واتە ١٥ی بەفرانباری ١٣٢٥ی هەتاوی دیسان ئاماژە بە ئەم مەسەلەیە دەکا و دەنووسێ: کوردەکان لە هۆگریی ئەمریکاییەکان لە کاروباری خۆیان پێشوازی دەکەن. ئەوپەڕی دڵخوازیی کوردەکان دێموکراسی لە چەشنی ئەمریکییە. دوهێر هەروەها لە ڕاپۆرتێک لە ١١ی ئۆکتۆبری ١٩٤٦ کە بۆ جۆرج وی ئالێن، باڵوێزی ئەمریکا لە تارانی ناردوە، لە پێوەندی لەگەڵ بەشکبوونی بەرپرسانی سۆڤییەت لە قازی محەممەد دەنووسێ: بەرپرسانی سۆڤییەت ئێستاکە بە هەڵسوکەوتی قازی محەممەد

لەگەڵ بەرپرسانی ئەمریکی زۆر گوماناوین و تەواوی ڕاپۆرتەکان باس لەوە دەکەن کە سۆڤییەتەکان لە پشتگیریی خۆیان لە قازی پاشگەز بوونەتەوە و ڕوویان لە زێرۆبەگ کردوە.(٨)

پێشەوا لە بازنەی ململانێی وڵاتە زلهێزەکاندا سەرەڕای ئەوەی کە زۆرتر بەرەو سۆڤییەت دەشکاوە، بەڵام بەهۆی ڕاستبینیی سیاسی و قەتیس نەبوونی لە چوارچێوەیەکی تەسکی ئایدۆلۆژیک، هەوڵی دەدا لە هەر دەرفەتێک بۆ چارەسەرکردنی مەسەلەی کورد لە ڕێگای پێوەندیی لەگەڵ هێزەکانی ڕۆژئاواش کە کاریگەریی بەرچاویان لە تەواوی ڕەوتی سیاسیی دەوڵەتی ئێران هەبوو، کەلک وەربگرێ. تەنانەت ئەم حاڵەتە لە شێوەی هەڵسوکەوتی لەگەڵ دەوڵەتی تارانیش خۆی دەنواند و سیاسەتەکانی لە پێوەندیەکی ڕاستەوخۆ لەگەڵ هاوسەنگی هێزەکان لە ئاست ئێران و جیهاندا بوو. بە گشت دەتوانین بڵێین قازی محەممەد وەکو ڕێبەری حیزبی دامەزرێنەری یەکەمین کۆماری کوردستان کەسایەتیەکی ڕاستبین و پراگماتیست بوو. ئێمە ئەم چەشنە هەڵسوکەوتە لە گەڵ حکوومەتی تاران لە سێ قۆناخدا بەپێی بابەتەکانی ڕۆژنامەی کوردستان بە جووانی دەبینین:

* لە ٢٥ی گەلاوێژەوە هەتا ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ی هەتاوی
* لە ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ وە هەتا ٣١ی بانەمەڕی ١٣٢٥ی هەتاوی
* لە ٣١ی بانەمەڕەوە هەتا هێرشی سپای ئێران لە ٢١ سەرماوەزی ١٣٢٥ هەتاوی بۆ ئازەربایجان و کوردستان

لە قۆناخی یەکەمدا ڕێبەریی کورد سەرەڕای ئەوەی نزیک بە پتر لە چوار ساڵ دەسەڵاتی ناوچەکەی بە دەست بوو، بەپێی هەڵسەنگاندنی هاوسەنگیی هێزە جیهانی و نێوخۆییەکان، هەروەها دڕدۆنگی لە پشتیوانیی سەتاوسەتی یەکیەتیی سۆڤییەت یاخود وڵاتانی ڕۆژئاوا لە سەربەخۆیی کورد،، لە یەکەمین کۆنگرەی حیزبی دێموکراتی کوردستان (ئۆکتۆبری ١٩٤٥ مەهاباد، خەزەلوەری ١٣٢٤) هەروەها لە یەکەمین پرۆگرامی حیزب لە دێسامبری (سەرماوەز) ئەو ساڵەدا باسی پارێزگاری لە مافەکانی کورد بۆ بەڕێوەبردنی کارەکان، واتە خودموختاریی نێوخۆیی لە چوارچیوەی دەوڵەتی ئێران دەکا. پێشەوا قازی محەممەد هەروەها لە «گفتوگۆ» لەگەڵ «خاوەنانی چەند

ڕۆژنامەی تاران» کە لە ژمارەکانی یەک و دووی کوردستان لە ٢٠ و ٢٢ی بەفرانباری ١٣٢٤ واتە کەمتر لە دوو حەوتوو پێش ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان چاپ و بڵاو بۆتەوە باس لە جێبەجێ کردنی یاسای بنەڕەتی ئێران و خودموختاری لەژێر بەیداغی ئێرانی کردوە.

پێشەوا لە وڵامی ئەم پرسیارە:

لە تاران دەڵێن کوردان بە ڕەهبەریی جەنابت جوێ بوونەوە و ئیستقلالی کوردستانیان دەوێ؛ ئایا ڕاستە؟

ئاوا وڵام دەداتەوە:

* خەیر ڕاست نییە؛ لەبەر ئەوەی ئێمە لە دەوڵەتی ئێران ئیجرای قانوونی ئەساسیمان دەوێ و دەمانەوێ بە خودموختاری لەژێر بەیداغی ئێراندا بژین و، خودموختاریشمان وەگیر کەوتوە.

هەر لەم وتووێژەدا لە وڵامی پرسیاری «مەرامی فیرقەی دێموکراتی کوردستان چییە؟» پێشەوا دەڵێ:

* میللەتی کورد لە ئێراندا لە هەڵسووڕاندن و پێکهێنانی کاروباری جێگەی خود ئازاد بێ و لە سنووری دەوڵەتی ئێراندا بژی.

بەڵام، پاشان بەپێی شیاوبوونی بارودۆخ و، بە تایبەتی ڕاگەیاندنی حکوومەتی ئازەربایجان لە ٢١ی سەرماوەزی ١٣٢٤ و پشتیوانیی یەکیەتیی سۆڤییەت لەم حکوومەتە، ڕێبەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە دووی ڕێبەندان بە پێچەوانەی ویستی فرقە و سۆڤییەت دامەزراندنی کۆماری کوردستان ڕادەگەیەنێ. لەم پێوەندییەدا پێشەوا قازی محەمەد لە «نطق»ی خۆی کە لە ژمارەی ١٠، ڕێکەوتی ١٥ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ و ژمارەی ١١ لە ١٧ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ لە «کوردستان» وەکوو بڵاوکەرەوەی بیری ئەم حیزبە لەژێر سەردێڕی «جێژنی سەربەخۆیی و ئیستقلالی کوردستان» بڵاو بۆتەوە، وێڕای ئاماژەکردن بە مێژووی کوردستان و کۆبوونەوەی کوردان لە ژێر عینوانی «حیزبی دێموکراتی کوردستان» باسی وەدەستهێنانی «ئیستقلال و ئازادیی کورد» بەهۆی پێکهاتنی کۆماری کوردستان دەکا و دەڵێ:

[...] میللەتی کورد هەزاران سەد و بەرهەڵستی سەخت و سەهەندی

لە ڕێدا بوو دەستەودایرەی دیکتاتۆری بێوچان کارشکێنیی ئێمەیان دەکرد و لە هیچ نامەردییەک ڕانەدەوەستان، ئیختلافاتی عەشایر بۆ داخڵیش ئیشکالێکی گەورە بوو بۆ ئێمە، ئەمما ئەوانە هیچکامێکیان نەیانتوانی پێش بە ئێمە بگرن، بە دڵێکی بەهێز پایەداریمان کرد و ئیدامەمان بە فەعالییەتی خۆمان دا تا ئیستقلال و ئازادیی نەتەوەی کوردمان بەدەست هێنا...

پێشەوا قازی محەمەد نیزیکەی دوو مانگ پاش چوونە دەرەوەی سپای سوور لە ئێران و گۆڕانی بارودۆخی نێوخۆیی و دەرەکی بەپێی وەزعییەتی تازەی سیاسیی ئێران لە «نطق» یخۆی لە ڕۆژی ٣١ بانەمەڕی ١٣٢٥ی هەتاوی لە بەرامبەر تەواوی سەران و سەرکردە و ژێنراڵەکانی کۆمار، کە لە ژمارەی ٥٠ی کوردستان بە کوردی و لە ژمارەی ٥١ بە فارسی بڵاو بۆتەوە وێڕای باسێکی دووردودرێژ لە پێوەندی لەگەڵ زوڵم و زۆری پەهلەوییەکان و سەرەڕای ئەوەی کە «ئاماژە بە سەربەخۆیی تام و تەمامی» کورد دەکا، هاوکات ئاماژە بەمەش دەکا ئەگەر ئازادی لە سەرانسەری وڵاتدا دابین بێ، هیچ بەربەستێک بۆ ژیانێکی برایانە لە چوارچێوەی ئێراندا نابینێ و لە ئەسڵدا ئەگەر سەرنجی قسەکانی بدەین بەپێی ئەو نموونانەی کە دێهێنێتەوە دەتوانین باس لەوە بکەین، پێشەوا قازی محەممەد وەکو یەکەم کەسایەتی سیاسیی لە مێژووی کوردستاندا باس لە چارەسەرکردنی کێشەی کورد لە چوارچێوەی وڵاتێکی فیدراڵ و کۆنفدراڵ بێ هێنانی ئەم چەمکانە بەڵام نموونەکانی دەکا. پێشەوا لە بەشێک لە «نطق»ی خۆی ئاوا دەبێژێ:

... ئەگەر بێتوو ئازادی لە ئێراندا بەرقەرار بێ چ مانعێک هەیە ئەوەی لە ئێرانێدا دەژین تێکڕا دەستی برایەتی بدەن بە یەکتری. بزانن شۆڕەوی چل پەنجا میللەتن عەداڵەت کردوونیە برا، ئەمریکا چلوچەند جمهووری، سویس دوو_ سێیەکن [وەک] یەک ڕووح و گیان پێکەوە دەژین...

لە بەهاری ١٣٢٥، بە تایبەتی پاش ڕێکەوتنەکانی سۆڤییەت و ڕۆژئاوا و چوونە دەرەوەی سپای سوور لە ئێران گۆڕانکاری بەسەر سیاسەتی دەرەوەی یەکیەتیی سۆڤییەت لە پێوەندی لەگەڵ تاران دێ و گوشاری ڕێبەریی سۆڤییەت بە تایبەتی لەسەر فرقەی دێموکراتی

ئازەربایجان بۆ پاشەکشە و ڕێکەوتنیان لەگەڵ دەوڵەتی «قوام» توندتر دەبێ.

ڕێکەوتی ٥ی پووشەڕ بە بانگهێشتنی «قوام السلطنه»، پێشەوا قازی محەمەد لەگەڵ محەمەد حوسێنخانی سەیفی قازی وەزیری شەڕی کۆماری کوردستان و شاندێک لە وەزیرانی حکوومەتی میللی ئازەربایجان بۆ تاران دەچێ و ماوەی نزیک بە ٢٥ ڕۆژ لەوێ دەمێنێتەوە. لەم سەفەرەدا پێشەوا بەپێی وتووێژەکانی لەگەڵ ڕۆژنامەکانی «رهبر» و «ایران ما» لەگەڵ «قوام»، «مظفر فیروز» و سەرلەشکەر «ارفع» دیدار و وتووێژی بووە. لە قسەکانی پێشەوا تا ڕادەیەکی زۆر هیوایەکی تایبەتی بە «قوام السلطنه» بۆ ڕێکەوتن و چارەسەرکردنی کێشەکانی نێوان تاران و کوردستان دەبیندرێ. وتووێژەکەی پێشەوا لەگەڵ ڕۆژنامەی »رهبر» لە لایەن نەمر مامۆستا حەسەن قزڵجی کراوەتە کوردی و لە ژمارەی ٦٩ی کوردستاندا بڵاو بۆتەوە.

پێشەوا لە وتووێژ لەگەڵ ڕۆژنامەی «رهبر» دەربارەی چاوپێکەوتنی لەگەڵ «مظفر فیروز» و «قوام السلطنه» دەڵێ:

*«دەگەڵ جەنابی سەرۆک وەزیر، ملاقاتم کردوە، نەزەری ئاغای سەرۆک وەزیرم تێکەڵ بە حوسنی زەن و چاک نییەتی دیوە... من ئاتییەیەکی زۆر چاک تێبینی دەکەم و هیوادارم دەوڵەتی مەرکەزی بتوانێ دێموکراسی بە هەموو ئێراندا بڵاو بکاتەوە». هەروەها لە وڵامی پرسیارێک دەربارەی پێوەندییە «معنوی»یەکانی بزووتنەوەی کوردستان و ئازەربایجان ئاماژە دەکا:» هەردووک لامان بۆ ئامانجیک کە ئازادی و سەربەخۆیی حەقیقی و بەڕاستیی ئێرانە کاردەکەین». (٩)

تاران وێڕای ڕواڵەتکاریی بۆ چارەسەرکردنی کێشەی ئازەربایجان و کوردستان، پەیتا پەیتا لەباری سیاسی و نیزامییەوە خۆی بەهێزتر و ئامادەی هێرشێکی گەورە بۆ ئەم دوو ناوچەیەی دەکرد. لە کردەوەدا ئەم چاوپێکەوتن و وتووێژانە نەیدەتوانی ئاکامێکی ئەرێنی بەشوێنەوە بێ و «قوام»یش کەسێک نەبوو بەڵێنەکانی خۆی بەجێ بهێنێ. لەم ڕەوتەدا شکستهێنانی سیاسەتی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستی سۆڤییەت لە بەرامبەر ئەمریکا و بریتانیا و دانوستانی لەگەڵ

دەوڵەتی «قوام» بۆ پاراستنی بەرژوەندییەکانی مۆسکۆ لە ئێراندا، پاشگەزبوونەوەی حکوومەتی ئازەربایجان لەژێر گوشاری مۆسکۆ و خۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەم حکوومەتە پاش دانوستانی یەک لایەنەی لەگەڵ دەوڵەتی «قوام» بەبێ ئەوەی کە ڕێبەری کۆماری کوردستان ئاگادار کرابێتەوە، بوو بە هۆی شکانەوەی هاوسەنگیی سیاسی و نیزامیی هێزەکان بە قازانجی دەوڵەتەکانی ڕۆژئاوایی و ئێران و بێ پشتیوان مانەوەی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کورد و ئازەری لە ئاستی ژوور و دەرەوەی ئێراندا. حکوومەتی تاران پاش بێلایەن کردنی مۆسکۆ و بەرەوخۆ ڕاکێشانی بیروڕای جیهانی تەنانەت لە ئاست شوڕای ئەمنیەتی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتوەکاندا، هەروەها پشتیوانیی ئەمریکا و وڵاتە ڕۆژئاواییەکان، لە ٢١ سەرماوەزی ١٣٢٥ی هەتاویی واتە ساڵڕۆژی دامەزرانی حکوومەتی میللی ئازەربایجان هێرشێکی بەرفراوانی لە تەواوی بەرەکانەوە کردە سەر ئازەربایجان و کوردستان.

مخابن پاشەکشەی حکوومەتی میللی ئازەربایجان و بەشوێن ئەودا کۆماری کوردستان، خۆبەدەستەوەدان و بەرەنگارنەبوونەوەیان لە بەرامبەر سپای ئێران، هەروەها نەبوونی هیچ چەشنە پشتیوانییەکی سیاسی و نیزامی لە لایەن سۆڤییەت و هێزە پیشکەوتنخوازەکانی ئێران، کۆمەڵکوژیی خەڵکی ئازەربایجان و لە سێدارەدانی ڕێبەرانی بزووتنەوەboldی کورد و گرتن و دوورکردنەوەی ئازادیخوازانی کوردستانی بە شوێنەوە بوو.

کۆتایی

بێگومان بیرویادی کۆماری کوردستان وەکوو خاڵێکی وەرچەرخان و شانازییەکی گەورە لە مێژووی کورد و کوردستان دەمێنێتەوە. ڕێبەریی کورد لە سەردەمێکی گەلێک ئاڵۆزی جیهانی و ناوچەییدا توانی بۆ هەوەڵین کەرەت لە مێژووی خۆیدا شێوەی دەسەڵاتداری ئەزموون بکات و ئەم شانازییە بە کوردی بەشەکانی دیکەی کوردستانیش ببەخشی هەتا لە ڕەوتی بە دەوڵەت بوونی کورددا بەشداری ڕاستەوخۆیان هەبێ. حکوومەتی کوردستان سەرەڕای ئەوەی کە بە پێچەوانەی ئازەربایجان لەباری ئاستی گەشەسەندنی

ئابووری و کۆمەڵایەتیی، هەروەها ئیمکاناتی ماددی و پشتیوانی تەسکی یەکیەتی سۆڤییەت گەلێک لاوازتر بوو، بەڵام وێرای ئەوەش توانی هەنگاوی مێژوویی بۆ بەرەوپێشبردنی فەرهەنگی کۆمەڵگە و جێبەجێکردنی پێداویستییەکانی خەڵک بگرێتە بەر. گۆڕانی سیستمی پەروەردە و خوێندن و نووسین بە زمانی کوردی و بەشداری کوڕ و کچی تەمەن ٦ هەتا ١٤ لە قوتابخانەکان، دامەزرانی مەدرەسەی شەوانە بۆ گەورەسالان، چاپ و بڵاوکردنەوەی گۆڤار، ڕۆژنامە و کتێب بە زمانی کوردی، دامەزرانی یەکەمین تئاتری کوردی، بەشداریی ژنان بۆ یەکەمجار لە کارە کۆمەڵایەتییەکان، ڕێکخستنی هێزی پێشمەرگە [سپای میللی] بۆ بەرگری لە کۆماری کوردستان، ناردنی لاوانی کورد بۆ خوێندن لە ئاستی باڵا بۆ باکۆ، مامەڵەی ڕاستەوخۆی بازرگانی و فرۆشی توتوتن لە ڕێگای درووست کردنی «شرکت ترقی» بە یەکیەتیی سۆڤییەت و هتد لە کارە بەنرخەکانی حکوومەتی ساوای کورد لەم ماوە کورتەدایە. هەرچەند بە پێی پیلانی دوژمنانی ژوورەکی و دەرەکی و پشتیوانی نەکردنی یەکیەتیی سۆڤیەت کۆماری کوردستان ڕووخێندرا و ڕۆڵە بە ئەمەگەکانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد تووشی لە سێ دارەدان، زیندان و هەڵاتن و هتد بوون، بەڵام ئەزموونێکی بە نرخیان لە خۆ بە جێ هێشت، لە هەمووشیان گرینکتر ئەوە ڕاستییەیە کە کێشەی نەتەوەیی کورد بێ سەربەخۆیی و پێکهێنانی کیان و دەوڵەتی کورد چارەسەر ناکرێ و ڕێبەریی بزووتنەوەی نەتەوەیی و ڕزگاریخوازی کورد دەبێ ستراتێژی نەتەوەیی، توانایی هەڵسەنگاندنی بارودۆخ، ڕێکخستنی خەڵک لە دەوری دروشمی شیاو، پەرەپێدان بە ئاگایی و هەستی نەتەوەیی و لە کاتی شیاودا بوێری هەڵگرتنی هەنگاوی پێویست و ڕاستبینانەی بۆ وەدی هێنانی ئامانجەکانی بێ.

١) لە ڕۆژی ٢٣ی ئەیاری ساڵی ١٣٢٢ی هەتاویی لە مەغارەکێو «قەڵای سارم» لە نزیکی شاری مەهاباد یەکەم کۆنگرەی کۆمەڵە بە بەشداری ٢٥ کەس بەرێوە چوو و دامەرانی ئەم حیزبە ڕاگەیەندرا.
٢) ئۆلگا ئیوانۆونا ژیگالینا، بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردەکانی ئێران(١٩٣٧-١٩١٨)دەزگای زانست، مۆسکۆ ١٩٨٨، بە ڕووسی
٣) Fo٣٧١ /١٣٩٧٨/٤٠١١٧٣ نوسخەی یادداشتێکی خانم ئەن. ک. س. لەمبتۆن. ئاتاشە (ڕاسپێراوی) چاپەمەنیی باڵوێزخانەی بریتانیا لە تاران ١٣ی سێپتامبری ١٩٤٤، پێوەندیی کورد لەگەڵ ڕووس. سەرچاوە: ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە بەڵگەنامەکانی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیادا (وەرگێڕاوی کوردی ١٣٠بەڵگەنامە) لاپەڕەی ٦٧، ئەنوەر سوڵتانی بنکەی ژین ٢٠٠٥
٤) سێر ڕ.بوللارد، «لە تارانەوە بۆ وەزارەتی دەرەوە، ٢٩ی سێپتامبری ١٩٤٤ لە پێوەندی بە کوردستانەوە دەنووسێ» کوردی ناوچەی ڕووس لە ئێران، بە ئاشکرا چەکیان هەڵگرتووە و لە سەربەخۆیی دەدوێن.[...] لە مەڕ مەهابادیشەوە ڕاستە و وا دیارە قازی محەممەد، ناوەندی بزووتنەوەی سەربەخۆیی بێ لە کوردستان» سەرچاوەی سەرێ لاپەرەی ٧١
٥) کردها و فرقه دمکرات آذربایجان، گزارش‌هایی کنسولگری امریکا در تبریز دی ١٣٢٣- اسفند ١٣٢٥،صص٤١-٣٩ و ٩٤ مترجم کاوه بیات، تهران
٦) تورج اتابکی، آذربایجان در ایران معاصر، ص ١٦١، ترجمه محمد کریم اشراق، انتشارات توس، تهران ١٣٧٦
٧) جمیل حسنلی، آذربایجان ایران، آغاز جنگ سرد، صص ٢٦٤-٢٦١، ترجمه منصور صفوتی، ١٣٨٧، تهران، چاپ و صحافی: کتاب شمس
٨) کردها و فرقه دمکرات آذربایجان، گزارش‌هایی کنسولگری امریکا در تبریز دی ١٣٢٣- اسفند ١٣٢٥، مترجم کاوه بیات، تهران، صص ٥٤،٥٣ و ٧٨ و ٩٤
٩) کوردستان، ژمارەی ٦٩، ساڵی یەکەم، ٣٠ی پووشپەڕی ١٣٢٥

سەرچاوەکان

به کوردی:
١. ڕۆژنامەی کوردستان مەهاباد ١٣٢٥-١٣٢٤ هەتاویی، ئامادەکردنی ڕەفیقساڵح و سدیق ساڵح، بنکەی ژین، ٢٠٠٧
٢. ڕۆژهەڵاتی کوردستان له بەڵگەنامەکانی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیادا (وەرگێڕاوی کوردی ١٣٠بەڵگەنامە) ئەنوەر سوڵتانی بنکەی ژین ٢٠٠٥
٣. کامران ئەمین ئاوە، بیری چەپ و دۆزی سەربەخویی کورد له ڕۆژهەڵاتی کوردستان، ٢٠١٧
http://www.kurdistanukurd.com/files/birawarichapp.pdf

به فارسی:
١. یرواند آبراهامیان، ایران در بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی، نشر نی، تهران ١٣٩٤
٢. کردها و فرقه دمکرات آذربایجان، گزارش‌هایی کنسولگری امریکا در تبریز دی ١٣٢٣- اسفند ١٣٢٥، مترجم کاوه بیات، تهران،
٣. تورج اتابکی، آذربایجان در ایران محاصر، ترجمه محمد کریم اشراق، انتشارات توس، تهران ١٣٧٦
٤. پروفسور جمیل حسنلی، آذربایجان ایران، آغاز جنگ سرد، صص ٢٦٤-٢٦١، ترجمه منصور صفوتی، ١٣٨٧، تهران، چاپ و صحافی: کتاب شمس
٥. علی گلاویژ، یادی از جنبش دوم بهمن، نشریه سیاسی تئوریک «دنیا»، دی ماه ١٣٥٦ ، شماره ١٠، سال چهارم
٦. کامران امین آوه، چپ سنتی و جنبش ملی کرد در ایران، نشر ڕوشنگری، آلمان ١٣٩٥

بە ڕووسی:
١. میکائیل سیمۆنۆیچ لازاریف، کوردستان و کێشەی کورد(١٩٤٥-١٩٢٣)، مۆسکۆ، دەزگای وێژەی ڕۆژهەڵات ٢٠٠٥
٢. ئۆلگا ئیوانۆونا ژیگالینا، بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردەکانی ئێران(١٩٣٧-١٩١٨)دەزگای زانست، مۆسکۆ ١٩٨٨

پرسی قانوون بۆ بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە لە مێژووی ٧٥ ساڵەی حیزبی دێموکراتدا

عومەر باڵەکی

یەکێک لە پرسە گرینگەکانی ژیانی مرۆڤایەتی ڕێکخستنی پێوەندییەکان لە نێوان تاکەکانی کۆمەڵگە لە لایەک و لە لایەکی دیکەوە لە نێوان کۆمەڵگەیەک بۆ کۆمەڵگەیەکی دیکەیە، کە ڕێکخستنی ئەو پێوەندییانە پێویستی بە کۆمەڵێک قاعیدە و قانوون و پێبەندی هەیە. ئەو کۆمەڵە بنەمایە کە ڕێکەوتنی کۆمەڵگەی لەسەر بێ لە سەردەمی ئێستادا بە قانوون دەناسرێ و ڕادەی پێشکەوتوویی هەر کۆمەڵگەیەک لە بواری شارستانییەتەوە پێش هەموو بابەتێکی دیکە بە ڕادەی پابەند بوونی ئەو دەوڵەتە لەلایەک و لەلایەکی دیکەوە تاکەکانی ئەو کۆمەڵگەیە بە قانوون دەستنیشان دەکرێ، بە کورتی دەتوانین بڵێین بەختەوەری هەر کۆمەڵگەیەک بە سیستمی قانوونی ئەو وڵاتە و شێوەی جێبەجێ کردنی قانوونەکان بەستراوەتەوە. کۆمەڵگەی کوردەواریش لەو یاسایە بەدەر نییە، بەڵام بە داخەوە هەتا ئێستاشی لەگەڵدا بێ کورد وەک نەتەوەیەک ئەو دەرفەتەی بۆ نە ڕەخساوە کە خۆی حوکمی خۆی بکا بە واتایەکی دیکە دەوڵەت و مەجلیسی قانوون دانانی هەبێ. بەڵام هەر کاتێک دەرفەتێک بۆ کورد ڕەخسابێ یەکەم شت کە بیری لێ کرابێتەوە ڕێکخستنی کۆمەڵگەلە ڕێگای قانوونەوە بووە کە دیارە ئەو بابەتە زۆرتر لە لایەن حیزبەکانەوە کە لە حاڵی خەبات دا بوون بەرێوە چووە، چونکە حیزبەکان ڕێبەری جووڵانەوەکانی ماف خوازی نەتەوەی کوردیان کردوە و ئەو ڕێبەری کردنە تەنیا لە بەرەکانی شەڕ لەگەڵ دوژمندا کورت نەبۆتەوە، بەڵکوو لایەنی دیکەی وەک دروستکردنی فەرهەنگی پێشکەوتوو و سەردەمیانە و لەهەمان کاتدا ڕێکخستنی کۆمەڵگە لە بواری جۆراوجۆردا لە دەستوری کاریاندا بووە و وەک ئەرک بۆ خۆیان دەستنیشان کردوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستانیش یەکێک لەو حیزبانەبووە کە لەگەڵ ئەوە ئەرکی خەباتێکی خوێناوی و قورس و درێژخایەنی لە ئەستۆ بووە لە بواری بەرێوەبردن و ڕێکخستنی کۆمەڵگەش غافل نەبووە. بە واتایەکی دیکە حیزبی دێموکرات لە ماوەی ٧٥ساڵ تەمەنی لە چەندین قۆناغی جیاوازی مێژوویيدا بەرێوەبەری و ئیدارە کردنی خەڵک و وڵاتی کەوتۆتە سەرشانی و لەهەر کام لەو قۆناغانەدا حیزبی دێموکراتی کوردستان کۆمەڵێک یاسا و ڕێسای بۆ ڕێکخستنی

کۆمەڵگە تەنزیم کردوە و لە ڕێگای ئورگانەکانی خۆیەوە ئیدارەی کۆمەڵگەی کوردستانی پێ کردووە.

بەڵام دەبینین لە لێکۆڵینەوە و توێژینەوە لەسەر حیزبی دێموکراتی کوردستان لە لایەن نوسەران و توێژەرانەوە کەمتر ئاور لەو بابەتە دەراوەتــەوە، واتا چۆنیەتیی ڕوانینی ئەو حیزبە بۆ بەرێوەبردنی وڵات کە لەسەر بنەمای قانوون بووە کەمتر لیکۆلینەوەی لێ کراوە. ئەگەر لە لێکۆڵینەوەیەکی زانستی یا نووسینەوەی بیرەوەرییەکانی تێکۆشەرانی دێموکراتدا بە چەند دێرێک سووکە ئاورێک لەو بابەتە درابێتەوە هەر چەند کەمیش بێ خۆی دەرخەری ئەو ڕاستییە کە حیزبی دێموکرات چەندە لە خەمی ئیدارە و ڕێکخستنی کۆمەڵگەدا بووە. هەر لەبەر گرینگی ئەو بابەتە لەو نووسینەدا هەوڵ دەدرێ ڕوانگەی حیزبی دێموکرات سەبارەت بە قانوون و قانوون پارێزی هەتا ئەو ڕادەیە کە بەڵگەکانی پێوەندیدار بەو بابەتە لە ماوەی ٧٥ ساڵی ڕابردوودا لەبەر دەست دابن هەوڵدەدەین باسیان بکەین کە لەو قۆناغانەی حیزبی دێموکراتی کوردستان دەسەڵاتی بەرێوەبەری بەشێک و یا نزیک بەتەواوی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی بەدەستەوە بووە چۆن هەوڵی داوە لە ڕێگای داڕشتن و پەسند کردنی کۆمەڵێک قانوون کۆمەڵگەی کوردستانی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە بەڕێوەبەرێ.

حیزبی دێموکراتی کوردستان لە قۆناغێکی پڕ لە کارەسات و ڕووداوی شەری دووهەمی جیهانی کە ڕەوتی مێژووی مرۆڤایەتیان گۆڕی، لەسەر دەستی کۆمەڵێک ڕووناکبیری نەتەوەیی لە پێشەوەی هەمووان پێشەوا قازی محەممەد لەسەر بناخەی کۆمەڵەی ژێ کاف پێک هات. ڕووداوەکانی خەزەڵوەری ١٣٢٠ لە ئێران بووە هۆی دروستبوونی بەتاڵیی دەسەڵات لە بەشێکی زۆر لە ئێران بەگشتی و لە کوردستان بە تایبەتی، کە بەشێکی لەلایەن هێزەکانی یەکیەتیی سۆڤیەت و بەشێکی لە لایەن بریتانیاوە داگیر کرابوو. لەو بارودۆخەدا دەسەڵاتی ناوەندی هیچ حوکمێکی ئەوتۆی لەو ناوچانەدا نەبوو و زەروورییەت وای دەخواست کە ئەو هەڵە بقۆزرێتەوە و خەڵک بۆ خۆی دەسەڵاتی خۆی بگرێتە دەست. «گرنگترین بەندەکانی بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستان بریتی بوون لە: ئازادی و خودموختاری بۆ گەلی کورد لەچوارچێوەی دەوڵەتی ئێراندا، بەکارهێنانی زمانی

کوردی بۆ خوێندن و کردنی بە زمانی ڕەسمی لە کاروباری ئیداریدا، بە دەستەوە گرتنی دەسەڵاتی بەرزی ئەو مەڵبەندە، دامەزراندنی یەکیەتی و پێوەندی برایەتی لەگەڵ گەلی ئازەربایجان و هەموو کەمایەتیە نەتەوایەتیەکان لە خەباتی هاوبەشدا، باشتر کردنی وەزعی بە کەڵک وەرگرتن لە سەرچاوە تەبیعییەکانی کوردستان و پەرەپێدانی کشتوکاڵ و بازرگانی و گەشەپێدانی فەرهەنگ و لەش ساخی، بۆ ئەوەی گەلی کورد بتوانی بە ئازادی لە ڕێگای پێشکەوتن و خێر و خۆشی وڵاتەکەی خەبات بکا .»

قۆناغی یەکەم

حیزبی دێموکرات لەو هەل و مەرجەدا کە هەلێک بۆ وەدیهێنانی ماف و ئازادییەکانی کورد هەڵکەوتبوو، هەوڵی ئەوە بوو بە باشترین شێوە کەڵکی لێ وەربگری. بەڕێوەبەرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان پێش دامەزراندنی کۆماری کوردستان بەباشی لەوە بە ئاگا بوون کە ڕاگەیاندنی دەوڵەت یا هەر سیستمێکی ئیدارەدانی وڵات بە تەنیا بەس نییە بۆ وەدیهاتنی ئامانج و ئاواتە نەتەوایەتییەکان، بەڵکوو دەوڵەتداری پێویستی بە کۆمەڵێک ڕێکار و یاسا و ڕێسا و دامەزراندنی ئورگانیزمێکی تۆکمە لە بواری سیاسیی و ئیداری، ئابووری و کۆمەڵایەتی، پێوەندیی دەرەکی لەگەڵ دراوسێیەکانی هەیە. هەر بۆیە حیزبی دێموکراتی کوردستان بە چەند مانگ پێش لە ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان هێزی پێشمەرگەی ڕێک خستبوو، هێما نەتەوایەتیەکانی وەک سروودی ئەی ڕەقیب و ئاڵای کوردستانیان بە کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان ناساندبوو. بەڵام بۆ ڕێکخستنی کۆمەڵگەی کوردستان کە بتوانرێ تاکی کورد و یا هەر دانیشتوویەکی کوردستان بە ئاسوودەی تێیدا بحاوێتەوە و ئازادانە ژیان بەسەر ببا پێویستیان بە دارشتنەوەی قانوونەکان هەبوو، بەهۆی هەلومەرجی ئەو کاتی کوردستان وا بەئاسانی و بەپەلە نەدەکرا ڕێکارەکانی هەڵبژاردنی نوێنەرانی خەڵک بۆ پێکهێنانی پارلمان ڕێک بخرێ و ئەوە خۆی بۆ ڕێبەرانی حیزبی دێموکرات گرفتێکی گەورە بوو، چونکە نیازیان بە شوێنێکی شەرعی هەبوو کە نوێنەرایەتیی ڕاستەوخۆی خەڵک بکا و قانوونەکانی لێ پەسند بکرێ، بەڵام هەر وەکی گوترا ئەو مەجال

و دەرفەتە نەبوو، بۆیە کومیتەی ناوەندی حیزب و لە سەرەوەی هەمووان جەنابی پێشەوا قازی محەممەد بۆ چارەسەری ئەو بابەتە هەتا هەڵبژاردنی مەجلیسی کوردستان ئەرکی دانان و پەسندکردنی قانوونیان وەئەستۆ گرت و لە ڕاستیدا لە ماوەی تەمەنی کۆماری کوردستاندا کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دێموکراتی کوردستان ڕۆڵ و ئەرکی پارلمانی وەک سەرچاوەی قانوون‌دانان گێرا، بۆ سەلماندنی ئەو بابەتە دەتوانین ئیشارە بە لاپەرەکانی ڕۆژنامەی کوردستان، زمانحاڵی حیزبی دێموکرات وەک بەڵگەی نوسراو بکەین و دەبینین زۆربەی زۆری قانوون و بڕیار و قەرارەکان لە کۆمیتەی ناوەندی حیزبەوە پەسند کراوەن و وەک قانوون لە ناوچەی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستاندا کاریان پێکراوە.

بۆ زیاتر دەرخستنی ئەو بابەتە هەرچەند بەکورتیش بێ دەتوانین پشت بە کۆمەڵێک ڕوانگەی نوسەران و کەسایەتیی سیاسیی و ڕێبەرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان ببەستین. د.قاسملوو لە کتێبی چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادیدا بەم شێوەیە باس لە دابینکردنی ئەمنیەت لە کۆماری کوردستاندا دەکا: «دابین کردنی ئەمنیەت و ئاسایشی خەڵک سەرکەوتنێکی بەرچاوی کۆماری کوردستان بوو، لە کاتێکدا بە هەزاران کەس چەکدار بوون، لە ماوەی یازدە مانگدا تەنیا یەک کەس کوژرا. دزی هەر نەمابوو، بەرتیل خواردن کە لە زمانی شادا دیاردەیەکی زۆر بڵاو بوو، لە کۆماری کوردستاندا بە تاوانێکی گەورە دەزانرا.» هەروەها جەعفەر عەلی لە کتێبی ناسیونالیزم و ناسیونالیزمی کوردیدا دەڵێ: «پاش ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان، قازی محەممەد وەک سەرکۆمار دیاری کرا و، لە ١١ی فێوریەی ١٩٤٦یش بریاری پێکهێنانی دامودەزگای حکومەت درا، کابینەیەکی وەزیران کە بە هەیئەت ڕەئیسەی میللی دەناسرا، بە سەرۆکایەتیی حاجی باباشێخ پێک هێنرا. ئەو هەیئەت ڕەئیسەی میللییە دوای سەرکۆمار بە بەرزترین دەزگا و دەسەڵات دادەنرا. حکوومەتی کوردستان وەک دەسەڵاتێکی دیفاکتۆ بە مەبەستی پڕ کردنەوەی ئەو بۆشاییە لە کاروباری ناوچەکەدا دروست ببوو، دامەزرێندرا، لەجیاتی بەکارهێنانی زاراوەکانی وەزیر و وەزارەت بە گشتی دەربرینەکانی (ئیدارە) و (سەرۆکی ئیدارە) بەکاردەهێنرا. بۆ

ئەوەی هیچ ناکۆکییەکیش لەگەڵ دەستووری ئێراندا دروست نەبێ، حیزبی دێموکراتی کوردستان خۆی بەرپرسی قانوون‌دانان بوو، نەک کۆماری کوردستان.»

دوکتۆر مارف عومەر گوڵ لە کتێبی (کێشەی کەسایەتیی یاسایی نیو نەتەوەیی گەلی کورد)دا دەڵێ: «قازی محەممەد کرا بە سەرکۆمار و ڕێبەرانی دیکەی حیزبی دێموکراتی کوردستان، وەکوو سەرۆکایەتیی حکوومەت ئیش‌وکاریان بە سەردا دابەش کرا. ئەگەر چی پارلمان پێک نەهێنرابوو، بەڵام بڕیارەکان بە ناوی سەرۆکی کۆمارەوە دەردەچوون.» هەروەها «نەجەفقولی پسیان» لە کتێبی «لە مەهابادی خوێناوییە هەتا لێوارەکانی ئاراس»دا لەبارەی دەسەڵاتداریی پێشەوا و بەڕێوەبەریی وڵاتەوە ئاوا دەنووسی: «قازی محەممەد لە دەورەی دەسەڵاتداریی خۆی لە مەهابادا ڕێکاری تایبەتیی گرتە بەر بەو شێوەیە ئیزنی نەدا لە شاردا تاڵان و بڕۆ و کوشتن ڕوو بدا. ئەو شێوە کارکردن و بەرێوەبەرییە وای کرد کە ئەمنییەت هەبێ. لە ماوەی دوو ساڵ دەسەڵاتداریی قازی محەممەددا تەنیا یەک کەس کوژرا و دابینکردنی ئەو ئەمنییەتە وای کردبوو کە خەڵک هۆگرییەکی تایبەتییان بە قازی محەممەد هەبێ. «ئەحمەد قازی» لە کتێبی (خلاصە تاریخ کردستان)دا دەڵێ: «کۆماری کوردستان شاد و سەر زیندوو بوو، و لەوێدا بە پێچەوانەی ئازەربایجان کرداری پۆلیسی بە شێوەی توندوتیژ نەبوو. خەڵک لەو پەڕی ئازادیدا دەژیان، گوێیان لە ڕادیۆ خاریجییەکان دەگرت. توندوتیژی و قەتڵ و تیرۆری سیاسی نەبوو.» د. یاسین سەردەشتی لەو بارەیەوە لە لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی لە جووڵانەوەی ڕزگاریخوازیی نەتەوەیی گەلی کورد لە کتێبی «کوردستانی ئێران»دا ئاوا باس لە هەلومەرجی ئەو کات دەکا: «بۆ پرکردنەوەی بۆشایی ئیداری و ڕاپەڕاندن و بەڕێوەبردنی کاروباری هەرێمەکە کومیتەی ناوەندیی ح.د.ک چەند کۆبوونەوەیکی سازدا و لە ئاکامدا بریاری پێکهێنانی حکوومەتێکی دا لە ژێر ناونیشانی (هیئت ڕئیسەی میللی) بە سەرۆکایەتیی حاجی باباشێخ.» د. یاسین لە درێژەدا دەنووسێ: «دوور لە ژاندارم و ئەرتەشی شاهنشاهی لەژێر سایەی حکوومەتی کوردستاندا هاووڵاتییان بە یەک چاو سەیر دەکران و شتێک نەبوو بە ناوی هاووڵاتی پلە یەک

و پلە دوو، کەمینەکان تێکڕای ئەو مافانەیان هەبوو کە کورد هەیبوو و لەسەر جیاوازیی بۆچوون و دیدی سیاسی کەس نەدەگیرا و تینوتاویان بۆ کەس نەدەهێنا. زیندانێکی نهێنی یاخود ئاشکرا بە ناوی زیندانی سیاسی نەبوو. ئەوە لە کاتێکدا نەک تەنیا لەو ناوچانەی ژێر دەسەڵاتی حکوومەتی ئێران بەڵکوو لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی حکوومەتی ئازەربایجان گرتن و کوشتن لەسەر جیاوازیی بیروڕای سیاسی زۆر ئاسایی بوو.» هەروەها حامید گەوهەری لە کتێبی «کۆماری کوردستان»دا بەم شێوەیە باسی قانوون پاراستن لە کۆماری کوردستاندا دەکا: «لە کۆماری کوردستاندا، وەک هەموو دەوڵەتانی سەربەخۆ و کۆماری ئازربایجان یاسا پەیرەو دەکرا، بەڵام بە پێچەوانەی دەوڵەتان و کۆماری ئازربایجانەوە، کۆماری کوردستان دەزگای یاسادانەری نەبوو، واتا پارلمانی نەبوو، هەر وەکی پێشتر بینیمان حیزبی دێموکراتی کوردستان خۆی حکوومەتی ڕاگەیاند و مەلا حوسینی مەجدیی کرد بە بەڕێوەبەری دەزگای دادوەریی کۆماری کوردستان». لە هەمان کاتدا حیزبی دێموکراتی کوردستان بۆ بە ئاشتی حاوانەوە لە ناوچەکەدا لە ڕێگای دەوڵەتی کۆماری کوردستانە بێجگە لە بەرێوەبردنی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی وەک دەوڵەتێک هەوڵی داوە پێوەندیی دۆستانە و هاوتەراز لەگەڵ دراوسێکانی خۆی پێک بێنی و لە ڕێگای قانوونەوە و بەستنی پەیماننامەی هاوکاری کێشەکانی لەگەڵ دراوسێکانی چارەسەر بکا و بۆ ئەو مەبەستە یەکەم پەیمانی هاوکاری و لێک تێ گەیشتن لە نێوان کۆماری کوردستان و حکومەتی میللی ئازربایجان بستراو کە ڕاپۆرتەکەی بەو شێوەیە لە ڕۆژنامەی کوردستان دا بڵاو کراوەتەوە: «ڕۆژی سێ شەممە ٣ی بانەمەری ١٣٢٥ بە ئامادەبوونی سەرانی هەر دوو حکومەتی (کۆماری کوردستان – حکومەتی میللی ئازەربایجان) لە عمارەتی میللی ئازربایجان لە شاری تەورێز ڕێکەوتننامەیەکی لێک تێگەیشتن و پتەوکردنی دۆستایەتی لە نێوان حکومەتی کوردستان و ئازربایجان لەحەوت (٧) خاڵ دا ئیمزاکرا. «

ئەو نموونانەی سەرەوە دەرخەری ئەو ڕاستییەن کە بەڕێوەبەرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان هەر لەو کاتەدا بەڕێوەبەرانی کۆماری کوردستانیشن، دەستیان لەسەر دەست دانەناوە و بۆ چرکەیەکیش

نەیانهێشتوە کات بە فیڕۆ بچێ؛ بەو مانایە کە لە هەموو بوارەکانی ژیاندا بهپێی گرینگیی بابەتە بڕیاریان دەرکردوە و بە ڕای گشتیی کۆمەڵگەیان ڕاگەیاندوە. دوای ڕاگەیاندنی بابەتەکە، دامودەزگای پێوەندیدار لە حکوومەتی کۆماری کوردستاندا هەوڵیان داوە بڕیارەکە جێبەجێ بکەن، واتە کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان لەو پێوەندییەدا وەک پارلمان کاری کردوە و هەیئەتی وەزیران وەک دەزگای ئیجرایی، قانوونەکان و پرۆژە و گەلاڵەکانی جێبەجێ کردوون. هەروەکی پێشتر باس کرا بۆ سەلماندنی ئەو قسەیە دەتوانین «ڕۆژنامەی کوردستان» کە لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا چاپ و بڵاو بۆتەوە وەک نموونە بەڵگە بێنینەوە، چونکە لە هیچ لاپەڕەیەکی ڕۆژنامەی کوردستاندا نابینرێ ئەو بابەتانەی پێوەندییان بە هەموو کۆمەڵگەوە هەیە بێجگە لە ئیمزای کۆمیتەی ناوەندی، ئیمزای دیکەیان لەسەر بێ؛ تەنیا ئەو بابەتانە نەبێ کە تایبەتن و ڕەهەندێکی ژیانی کۆمەڵگە لە خۆدەگرن کە لە ڕێگای سەرۆکانی ئیدارەکان یان وەزیرەکانەوە دەرچوون. بۆ زیاتر ڕوون بوونەوەی بابەتەکە چەند نموونەیەک لە دەیان نموونە لەو قەرار و بڕیارانەی کە وەک قانوون لەو سەردەم دا کاریان پێ کراوە لێرەدا وەک خۆیان دەنووسێنەوە:

١) گرینگی دان بەزمانی کوردی

زمانی هیچ نەتەوەیەک بێ بوونی دەسەڵاتی سیاسیی ناتوانی وەک پێویست لە بوارەکانی (قانوون، سیاسەت، ئابووری، دیپلۆماسی)دا گەشە بکا بە واتایەکی دیکە هەر نەتەوەیەک دەسەڵاتی سیاسیی هەبوو، واتا خۆی چارەنووسی خۆی دیاری کرد زمانەکەشی گەشە دەکا. بەو مانایە دەسەڵاتی سیاسیی هەموو قەرار و بڕیار و قانوونەکانی بەو زمانە دەردەکا و هەوڵ دەدا گەشەپێدانی زمانەکە درێژە پێبدا. حیزبی دێموکراتی کوردستان بە دەرکی ئەو ڕاستییە لە ڕێگای حکوومەتی کۆماری کوردستانەوە لە کاروباری ئیداری و ڕۆژانەی خۆیدا وازی لە زمانی فارسی هێنا و ئازایانە هەنگاوی بەرەو دانانی بەردی بناغەی بە ڕەسمی کردنی زمانی کوردی هاویشتوە. بە تایبەتی بەدەرکردنی قانوونێک بۆ خوێندنی زمانی

کوردی له قوتابخانەکانی کوردستان و خوێندنەوەی خۆتبەی نوێژی جومعە بە زمانی کوردی و پێوەندی ئیداری و رایی کردنی کاروباری خەڵک لە ئیدارەکانی کۆماری کوردستان بە زمانی کوردی، دەتوانین بڵێین یەکێک لە گرینگترین دەسکەوتەکانی حیزبی دێموکرات لە بەرێوەبردنی کۆماری کوردستان دابوو.

((ئاگاداری : بەتەواوی ئەهالی خۆشەویستی سابلاغ ڕادەگەیندرێت لەسەر ئەمری پێشەوای موعەزەم و قەراری حیزبی دێموکراتی کوردستان لەوە بەولاوە پێویستە بۆ پەرەپێدان و ڕەواجی زمانی کوردی، خوێندن لە مەدرسەکاندا بە کوردییە، لەو تاریخەوە تا ١٠رۆژی دیکە هەر کەسێک کوڕ و کچی هەبێ و عومری ئیقتزای خوێندن بکا دەبێ بنێردرێتە مەدرەسە ئەڵبەت هەر کەس لەو ئەمرە ڕوو وەرگێڕێ بە توندترین موجازات تەنبی دەکرێ.

کومیتەی مەرکەزی حیزبی دێموکراتی کوردستان

معاونی حیزب: تەهازادە))

((ئاگاداری :

بەتەواوی زانایانی بەڕێزی کورد ڕادەگەیندرێت بۆ بەکارهێنانی وشەی کوردی کەتا ئەورۆ دەکار نەهێندراوە دەبێ لە پێشدا بە هەیئەتی فەرهەنگی پێشنەهاد بکرێ و لەوێدا تەسویب و ئیجازی دەکارهێنانی بدرێ. کەس حەقی نییە وشەیەک کە ڕوون نییە دەکاری بێنێ.))

٢) کۆنترۆڵی بازار

یەکێک لە پرسە هەر گرینگەکانی هەر کۆمەڵگەیەک لە سەردەمی ئێستادا پرسی ڕێکخستنی بازارە، چونکە بازار لەسەر ژیانی تاک تاکی کۆمەڵگە بەتایبەت و هەموو کەڵێن و کەلەبەری ژیان بەگشتی کاریگەریی ڕاستەوخۆی هەیە هەر بۆیە کومیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ڕێگای دامودەزگای کۆماری کوردستانەوە هەوڵ دەدا لە بواری جۆراوجۆری وەک دیاریکردنی نرخی کەلوپەل، کونترۆڵی هاوردە و هەناردەکردنی کەلوپەل و دیاریکردنی نرخی گومرگ چاوەدێری سەقامگیری بازار بکا بۆ ئەوەی خەڵک زیانیان

پێ نەگا و قورسایی نەکەوێتە سەرشانی فەقیر و هەژار و لەهەمان کاتدا بازار ڕەوتی ئاسایی خۆی بەرەوە گەشەکردن و سەقامگیری تێپەربکا. نموونەیەک:

((ئاگاداری : بە گوێرەی ئەوەی کە ماڵی گەزی (میتر) حاڵی حازر لە مەنتەقەی کوردستان زۆرە، لەبەر ئەوە قەراری کۆمیتەی مەرکەزی و موافقەتی سەرۆکی موعەزەمی جمهور بۆ پێشگیری لە زەرەر و خسارەتی ئەوانەی جنسی قتورەیان زۆرە بە تـەواوی میللەت ڕادەگەیەندرێت لەو بـەرووارەوە هەتا هەوەڵی مانگی ٩/ ١٣٢٥هیچ کەس حەقی واردکردنی مالی گەزی لە هیچ جیگایەکی نییە و بێتوو کەسێک بەرخیلافی ئەو دەستورە ڕەفتار بکات سەهلە ماڵەکەی لەلایەن گومرگی تەوقیف دەکرێ بەڵکوو زۆر بەتوندیش مجازات دەکرێ.

کومیتەی مەرکەزی حیزبی دێموکراتی کوردستان))

((ئاگاداری سەبارەت بە وەرگرتنی ماڵیات :

چونکە دەوموقعەدا بە ئەمر و دەستوری سەدری حیزبی دێموکراتی کوردستان دەست بە وەرگرتنی ماڵیاتی دوو ساڵە (٢٣و٢٤) لە تەواوی ئەشخاس کراوە و بەرامبەر بە قانوون هەموو کەس بەشی خۆی دەبێ ماڵیات لە دەرامەتی خۆی بە سەندووق بگەیەنێ لە دوای دوو سێ جار ئاگاداری دیکە بە تەواوی ئاغایانی مالک، تاجر، مەعامەلەچی ڕەسمەن ڕادەگەیەندرێ کە بۆ وەی بزاندرێ تابعی ڕێ و شوێنی دەستورات و پێشکەوتنی میللی خۆتان لە مەوقع ئیستفادە بفەرموون و پرداخت کردنی ماڵیاتی خۆتان پێش دەستی بکەن مەخسوسەن بە عەرزوو دەگا کە بۆ تێگەیشتن لە وەزعییەتی ماڵیات و پرداخت کردنی دەتوانن مراجعە بە ئیدارەی ماڵیە لە تەنیشت مزگەوتی شادەروێشە بفەرموون و ئەلبەتە لێتان مەعلوومە کە ڕووحی میللەت ماڵیاتە و مادام وەزعییەتی ماڵی تەئمین نەبێ کارێک لە پێش ناچێ و ئیدارە لەبەر دەستوراتێکە کە دەدرێتی بە عـەرزوو دەگەینی و دەسووڕەتێکدا بۆ خۆشتان حازر نەبن ماڵیاتی تەواوی ئەشخاس لە تەرەف کۆمیسیونەوە ڕۆدەندرێ و ئەو وەختیش ڕای کومیسیون بە

هیچ کلۆجێک ئیعترازی لێ ناگیرێ و دەبێ بە بێ خۆگرتن پەرداختی بفەرموون.
ڕەئیسی ماڵی شاری مەهاباد))

٣) بواری پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و پارستنی مافی مرۆڤ

لە هەر کۆمەڵگەیەک دا تەندروست بوونی پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان و پاراستنی مافەکانی مرۆڤ نیشانەی پێشکەوتووی ئەو کۆمەڵگەیەیە، حیزبی دێموکراتی کوردستان لە سەردەمێکدا بە پشتیوانیی خەڵک کۆماری کوردستانی دامەزراند کە پێوەندییە کۆمەڵایەتیەکان لەسەر بنچینەی عەشیرە و تایفە ڕەچاو دەکران. حیزبی دێموکراتی کوردستان خوازیاری ئەوە نەبوو کە کۆمەڵگەی کوردەواری لە قافڵەی پێشکەوتنی مرۆڤایەتی دوابکەوێ پێ بەپێی بوارەکانی دیکەی ژیان کاری لەسەر پیوەندییە کۆمەڵایەتیەکان دەکرد و هەوڵی دەدا خەڵکی ناوچەی ژێر دەسەلاتی کۆماری کوردستان بە کۆمەڵێک ماف ئاشنا بکا کە هەتا ئەودەم باس کردنیان نەک بڤە بوو بەڵکوو زۆر جاران لادان لە داب و نەریت دەبوو بە تاوانی گەورە. بۆ نموونە لەو سەردەمدا ڕەنگە بە بیر و فکری کەم کەسدا هاتبێ کە کچ بتوانێ بە دڵخوازی خۆی هاوسەر بۆخۆی دیاری بکا و تەنانەت کوڕیش کەم واهەبووە بە دڵی خۆی ژیانی هاوبەش پێک بێنێ، چونکە هەلومەرجی کۆمەڵایەتی و ئابووری وای بەسەر کۆمەڵگەدا سەپاندبوو. بەڵام حیزبی دێموکراتی کوردستان هەر وەکی پێشتر باسمان کرد لە هەوڵی ئەودا بوو کۆمەڵێک لەو داب و نەریتانە کە ڕەچاوی مافەکانی تاکیان نەدەکرد بگۆڕێ و بۆ ئەو کارە چەندین بڕیار و قەراری دەرکردوە کە هەموویان حوکمی قانوونیان هەیە بۆ نموونە دەتوانین ئیشارە بەو ئاگادارییە بکەین کە باس لە دیاردەی ڕەدووکەوتنی کچان لەلایەک و بێ حورمەتی کردن بە ژنان لەلایەکی دەیکەوە کە لەو سەردەمدا بۆ تۆڵە کردنەوە لە یەکتر لە نێو کۆمەڵگەی کوردەواری دا باو بوو، دەکا. لەو ئاگادارییەدا حیزبی دێموکراتی کوردستان هەوڵ دەدا هەم ماف بدا بە کچ و کوڕ کە بەویست و ئارەزووی خۆیان هاوسەرگیری بکەن و هەم پێش بە دیاردەی دزیوی ژن ئەتک کردن وەک کەرەسەی تۆڵە ستاندنەوەی عەشیرەی لەیەکتر بگرێ.

((ئاگاداری :
ڕەدوو کەوتنی کچان و ژنان قەدەغەیە
لەسەر قــەراردادی هەیئەتی میللی کوردستان هـەر پیاوێک بە زۆر ژنی بە مێرد، گوێزرابێتەوە یا نەگوێزرابێتەوە ڕاکێشی، دەبێ بکوژرێ، ئەگەر کچیکیش بێ و ڕاکێشرێ دەبێ ئەو پیاوە بکوژرێ، ئەمما کچ خوازبێنی بکا و نەیدەنێ و مانعی شەرعی نەبێ، بەمێرد نەبێ و کچەکە ڕازی ببێ جەزای نییە وەگەرنە لە سێ مانگەوە هەتا سێ ساڵ حەبس دەکرێ.
٢٤ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ هەیئەت ڕەئیسەی میللی کوردستان/ حاجی سید باباشێخ))

بێجگە لەو قانوونانەی کە لەسەر بابەتێکی تایبەت و دیاریکراو لە لایـەن کۆمیتەی ناوەندیی حیزبەوە پەسند کـراون و بەهۆی ڕۆژنامـەی کوردستان زمانحاڵی حیزبی دێموکرات بە ئاگاداری خەڵک گەیەندراون، حیزبی دێموکراتی کوردستان هەر لەو سەردەمدا قانوونی سزادانی گشتی لە ٩مادده و دوو تەبسەرەدا پەسند کردووە کە ئەسڵی قانوونەکە لە ڕۆژنامـەی کوردستاندا بڵاوبۆتەوە کە باس لە خیانەت و جاسوسی، دزینی ماڵی خەڵک ودەوڵەت، مەستی وهەرزەیی، زۆر هێنان بۆ هاوسەر یاکەسانی دیکەی خیزان، کێشانی تریاک ومادە هۆشبەرەکان، هەڵاتن لە شەڕ و بەجێ هێشتنی چەک بۆ دوژمن، دەستدرێژی بۆ نامووسی خەڵک، وەرگرتنی بەرتیل، دەکا و بەتاوانی داناوەن و بۆ هەرکامیان سزاکەی دیاری کردووە.

((ئاگاداری لەسەر بەرتیل دان یابەرتیل وەرگرتن :
بە هۆی ئەو نوسراوە لەسەر قەراری کۆمیتەی مەرکەزی حیزبی دێموکراتی کوردستان بە تەواوی مەئمورینی حکوومەتی کوردستان و میللەت ڕادەگەیێندرێت هەر کەس لەهەر مەمەرێکەوە بەهەر نێوێک لە تمەنێک تا چەند تمەن بۆ هەڵسوڕاندنی کارێکی (چ قانوونی و چ شەرعی و غەیرە) بەرتیل و ڕشوە بدات و یا وەربگرێ لە پاش مەعلوم بوون بە خاینی میللەت و مەملەکەت دەناسرێ قـەراری

موجازاتی ئەو کەسانەش لە دەساڵ حەپس هەتا کوشتن (ئیعدام) تسویب و موقەرەر کراوە.

کومیتەی مەرکەزی حیزبی دێموکراتی کوردستان))

قۆناغی دووهەم، پاش کۆماری کوردستان

دوای ڕوخانی کۆماری کوردستان بەدەستی ڕێژیمی پاشایەتی و هاتنەوەی دامودەزگای ئەو ڕێژیمە بۆ کوردستان دیسان کاروباری ئیداری و کۆمەڵایەتی خەڵک کەوتەوە دەستی کاربەدەستانی ڕێژیم، بەڵام خەڵکی کوردستان لە دڵ و دەروونی خۆیاندا بەو وەزعە ڕازی نەبوون و ئاواتەخوازی گەڕانەوەی دامودەزگای ئیداری کۆماری کوردستان بوون. هەر بۆیە دوای تێپەربوونی چەند ساڵ کاتێک یەکەم ڕێکخستنەوەکانی تەشکیلاتی حیزب خۆیان گرتەوە و بە دوور لە چاوی کاربەدەستانی ڕیژیمی پاشایەتی خەریکی کار و تێکۆشانی حیزبی لە نێو خەڵکدا بوون، بۆ جارێکی دیکە بوونەوە جیگای متمانەی خەڵک و لە هەمان کاتدا خەڵک بۆ چارەسەری کێشە و گرفتە کۆمەڵایەتیەکانی ڕۆژانەیان ڕوویان لە کادرەکانی حیزب کرد. لەگەڵ ئەوەدا کادرەکانی حیزب لەبەر هۆکاری ئەمنی و پارستنی گیانی خۆیان و ئەندامانی حیزب بەنهێنی و دوور لە چاوی دەزگای پۆلیس و ئەمنی ڕێژیمی پاشایەتی دەجووڵانەوە بەڵام پێگەی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە نێو خەڵکدا بە چەشنێک بوو کە سکاڵاکەر و سکاڵالێکراو یا بە واتایەکی دیکە خەتاکار و بێ خەتا چاوەڕوانی هاتنی کادرەکانی حیزب دەبوون بۆ ئەوە بە سکاڵایان ڕابگەن. هەروەکی گوترا متمانەی خەڵک بە حیزبی دێموکرات ئەوەندە زۆر بوو کە هەر دوو لای کێشەکە بە بریاری کادری حیزبی ڕازی دەبوون و سوڵحیان لەگەڵ یەکتر دەکرد. ئەو شێوەکارە بە تایبەتی لە ڕاپەڕینە مەزنەکەی ساڵەکانی ٤٦ و ٤٧ی هەتاوی بە تەواوی لە نێو خەڵکدا جێ کەوتبوو و ڕاگەیشتن بە سکاڵای خەڵک ببوو بە یەکێک لە کارەکانی کادر و پێشمەرگەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستان.

قۆناخی سێهەم، دوای شۆڕشی ساڵی ٥٧

١) پەسندکردنی گەڵاڵەی کومیسیونی قەزایی و قانوونی سزادانی گشتی

دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ساڵی ١٣٥٧ی گەلانی ئێران بەسەر ڕێژیمی پاشایەتی و دەستپێکردنەوەی خەباتی ئاشکرای حیزبی دێموکراتی کوردستان، لە قۆناغێکی دیکەی خەباتدا دیسان ئەو حیزبە ئەرکی بەڕێوەبردنی وڵاتی کەوتەوە سەرشان بە تایبەتی کە کۆماری ئیسلامی شەڕی بە ناحەقی بەسەر گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستادا سەپاند و کوردستانی لە هەموو بارێکەوە (ئابووری، فەرهەنگی و پەروەردە، تەنانەت هاتوچۆ و ڕاگواستن) ئابلۆقەدا بوو، لە قۆناغە هەستیار و ناسکەدا حیزبی دێموکرات دوو ئەرکی گرینگی کەوتبوو سەرشان: هەم دەبوایە لە بەرامبەر هێرشی سوپای بێ ئەمانی کۆماری ئیسلامیدا لە کوردستان و مافەکانی خەڵکی کوردستان دیفاع بکا و هەم ئیدارەی کاروباری ڕۆژانەی خەڵک بکا واتە بەڕێوەبەری وڵاتی کەوتبوو سەرشان، چونکە لە کوردستان بۆشایی دەسەڵات و حوکمڕانی دەوڵەت بە تەواوی دیاربوو و زۆربەی ئیدارە و شوێنە گشتییەکان کە حکومەت دەبوایە ئیدارەیان بکا یان تەعتیل بوون یان وەک لە کۆڵخۆکردنەوە کاریان دەکرد. «لە حاڵەتێکی وادا حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران وەک بەرێوەبەری بزووتنەوەی هەقخوازانەی گەلی کورد پێویست بوو بەپێی توانا لە فکری ڕایی کردنی گیر و گرفتە کۆمەڵایەتییەکانی خەڵکدا بێ. شتێکی سروشتییشە کە وەختێک هەزاران کیلۆمیتر لە خاکی کوردستان لەژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەدا بوو، ڕۆڵەکانی گەڵ بۆ چارەسەری هەموو ناکۆکییەکانی خۆیان سکاڵایان بردە بەر بنکەکانی پێشمەرگە و ڕێکخراوەکانی حیزب. « لە قۆناغێکی وا هەستیاردا حیزبی دێموکرات کە حیزبی هەڵقولاو لە ناخی کۆمەڵانی خەڵکەوە بوو شانی وەبەر هەر دوو مەسئولیەتدا و بە پێی توانای خۆی هەوڵی دا بە وەڕێخستنەوەی ئیدارات و قوتابخانەکان و نەخۆشخانەکان بۆشایی دەسەڵات و حاکمیەت پڕ بکاتەوە. دامەزراندنی نەخۆشخانەی شۆڕش، پەرەوەردە و بارهێنانی مامۆستایانی شۆڕش

و چاپی کتێبی دەرسی بە زمانی کوردی و ڕێکخستنەوەی کۆمەڵگە لە بواری پێوەندیە کۆمەڵایەتیەکانەوە و چارەسەری کێشەکان لە ڕێگەی ڕێکخراوەکانی حیزب ئەوانە و دەیان کاری دیکە لە کارە بە نرخەکانی حیزبی دێموکرات لەو قۆناغەدا بوون. لە هەل و مەرجێکی ئاوادا کە شەڕێکی قورس لەلایەن کۆماری ئیسلامی بە سەر خەڵکی کوردستاندا سەپا بوو هەر وەکی گوترا ئەرکی قورسی دیفاع و بەربەرەکانی شەر و ڕێکخستنی کاروباری نێو کۆمەڵگەی کوردستان کەوتبووە سەرشانی حیزبی دێموکرات بۆیە ڕۆژ بە ڕۆژ ئەو حیزبە هەوڵی دەدا بە بەرنامەکانی خۆیدا بێتەوە و باشتر و ڕێکوپێکتریان بکا بۆ ئەوەی بتوانێ خزمەتی زیاتر بە کۆمەڵگە بکا. بۆ ئەو مەبەستە لە ڕەشەمەی ساڵی ١٣٦٠ی هەتاوی دەفتەری سیاسیی حیزب گەلاڵەی کۆمیسیۆنی قەزایی و قانوونی سزادانی گشتی پەسند کرد.

قانونی سزا یا سزادان لقێکە لە قانونی گشتی (عمومی) کە باس لە تاوانەکان و سزاکانی ئەو تاوانانە دەکا. قانونی سزادان بە شێوەی گشتی ڕێ و شوێنیکە کە جوراوجۆری تاوانەکان دەناسێنی و کردن و نەکردنیان قەدەغە دەکا و سزای هەر کام لەو تاوانانە دیاری دەکا. بەو شێوەیە بۆمان دەردەکەوێ کە قانوونی سزادان لقێکە لە قانون کە هێندێک لە کردار یاخود پاراستن لە کردار و زمانەتی پێشگیری بەهۆی سزادان دیاری دەکا. بە واتایەکی دیکە قانوونی سزادان پێوەندی هەیە بە تاوانەوە، واتا بابەتەکەی پێ ڕاگەیشتن بە سزادانی تاوانبارانە. هەر کردایێک یا تەرکی کرداریک کە قانوون مەنعی کردبێ و زیانی بەکەس یا کەسانێک یا بەرژەوەندی کۆمەلگە گەیاندەبێ دەبێتە تاوان و لە ڕوانگەی قانوونەوە دەبێ تاوانبار سزا بدرێ. ئەوە ڕاستەکە لە قانوونی سزادانداکەسی زیانوێکەوتوو بە جووڵاندنی سکاڵا لە بەردەمی دادگا بە مافی خۆی دەگا کە ئەوە یەکێک لە ئامانجەکانی قانوونی سزادانە، بەڵام ئامانج لە تەنزیمی قانوونەکانی سزادان دامرکانەوەی هەستی تۆلەکردنەوەی یا تەنیا قەرەبووکردەنەوەی زیان‌دیتوو لە تاوان نییە؛ بەڵکو بەو هۆکارەکە تاوانبار نەزمی کۆمەلگە تێک دەدا و ئەمنیەتی کۆمەڵایەتی و قەزایی کۆمەڵگە دەشکێنی و پێشێلی دەکا قانوونی سزادان لە بەرامبەر تاوانباردا ڕادەوەستێ. تاوان و سزا دوو ڕووی یەک دراون وەک

دوو تووڵەڕێ بەشێوەیەکی یەکسان و لە ڕاستای یەکدا بە درێژایی مێژووی مرۆڤایەتی لە تەنیشت یەکدا قەراریان گرتوە و هاتوون، هەر بۆیە دەوڵەتەکان بە مەبەستی ڕێکخستن و پاراستنی مافی گشتی کۆمەڵە ڕێسایەکیان بە پەسند گەیاندوە و بەنوسراویان کردوون کە تێیدا باسی سەپاندنی سزای لە بەرامبەر تاواندا کراوە. لێرەدا دەردەکەوەی کە یاسای تاوان تایبەتە بە دیاری کردنی شێوازی ئەو ڕەفتارەی کە بە تاوان دانراوە و دیاری کردنی ئەو سزایە کە بۆ ئەنجامدەری ئەو تاوانە بریاری لەسەر دراوە. بەو کورتە پێناسەیە لە قانوونی سزادان بۆمان دەردەکەوێ کە بۆچی حیزبی دێموکرات هەوڵی داوە قانوونی سزادانی گشتی لە ڕێگای شارەزایانی بواری قانوونەوە بنووسرێ و لە ڕێگای ڕێکخراوەکانی حیزبەوە بە پاڵپشتی هێزی پێشمەرگە لە نێو کۆمەڵگەدا بەرێوەی بەرێ.

لە پێشەکی قانوونی سزادانی گشتی پەسند کراوەی دەفتەری سیاسیی حیزبی دێموکرات لە ڕەشەمەی ساڵی ١٣٦٠هەتاویدا بەو جۆرە باس لەو قانوونە دەکا: «ئەم قانوونە لە کوردستانی ئێران بەرێوە دەبرێ و هێزی پێشمەرگە بەرێوەبردنی ئەو قانوونە بە ئەرکی سەرشانی خۆی دەزانێ و لە مەتەرێزی شەرەف و پیاوەتییەوە بۆ دامەزراندنی نیزامێکی ئینسانی تێدەکۆشێ. ئەم قانوونە بریتییە لە ٨٩ بەند کە لەلایەن دەفتەری سیاسیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانەوە پەسند کراوە و لە کوردستان بەڕێوە دەبرێ. لە هەلومەرجی ئێستادا دەبێ بە هەموو تواناوە بۆ نیشاندانی ڕێگەی ژیانی نوێ هەوڵ بدرێ و ئەوانەی لە ڕێوشوێنی دیاریکراو لا دەدەن بە زووترین کات سزا دەدرێن. «ساڵێک دواتر واتا لە ڕەشەممەی ساڵی ١٣٦١ کومیسیۆنی قەزایی حیزب گەیشتبووە ئەو قەناعەتە کە قانوونی سزادان کەم و کورتی تێدایە، هەر بۆیە بە پەسندی دەفتەری سیاسیی حیزب ٢٩بەندی بە بەندەکانی دیکەی قانوونی سزادانی گشتی زیاد کرد. قانوونی سزادانی گشتی لەسەر یەک ئەو بابەتانەی لە خۆ گرتبوو: «هەر سێ جۆری تاوان واتا جینایەت و جونحە و خیلافی لە خۆ گرتوە، وەک کوشتنی بەئانقەست، دیفاع لەخۆکردن، مەستی و هەرزەکاری، دزی، بەرهەڵست بوونەوەی پێشمەرگە لە کاتی ئەنجامی مەئموریەت، خەیانەت و جاسووسی و شاردنەوەی

خەیانەت کار، پێکهێنانی تاقمی چەکدار بەمەبەستی بەرهەڵست کردنی پێشمەرگە، جەعلی ئەسناد و پووڵ و پارە، دزینی کەلوپەلی ژێر زەوی، بەرتیلدان و وەرگرتنی بەرتیل، تاوانە کۆمەڵایەتییەکان، ڕاوی حەیوانات و پاراستنی ژینگە لەگەڵ کۆمەڵێک بابەتی دیکە کە پێوەندی ڕاستەوخۆیان بە ژیانی ڕۆژانەی خەڵکەوە بوو ... .)

٢) پەسند کردنی گەلاڵەی شوراکان

پەسند کردنی گەلاڵەی شوراکان یەکێکی دیکە لە کارە گرینگەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانە. هەروەکی پێشتر باس کرا حیزبی دێموکرات هەر لە سەرەتای دامەزرانییەوە باوەڕی قووڵی بە دەسەڵاتداریەتی خەڵک هەبووە و هەموو کات داواکاری ئەوە بوو کە خەڵک دەبێ ئیداری وڵاتی خۆیان بکەن. کاتێک ساڵی ١٣٥٧ی هەتاوی بەهۆی ڕووخانی نیزامی پاشایەتی، حیزبی دێموکرات توانی خەباتی ئاشکرای خۆی دەست پێ بکاتەوە و خەڵک بە لێشاو ڕوویان لە حیزب کرد و لە ڕوانگە و بیری خەڵکدا حیزب هەمان دەسەڵاتداری سەردەمی کۆمار بوو و چاوەڕوانیان لە حیزب بوو کە دەبێ بۆ بەڕێوەبەری وڵات جێگا و وەزیفەی دەسەڵات و حاکمیەت بگرێتەوە. بۆیە بۆ چارەسەری گیر و گرفتی ڕۆژانـەی خۆیان، ئابووری و کۆمەڵایەتی ڕوویان لە بنکە و دەفتەر و شوێنی کاری حیزب دەکرد و ئەوە ببوو هۆی ئەوە کە بەشێک لە وزە و توانای کادر و پێشمەرگە و ئەندامە چالاکەکانی حیزب لە خزمەت چارەسەرکردنی گیروگرفتی خەڵکدا بێ، ئەو بابەتە بەڕوونی لە ڕاپۆرتی کومیتەی ناوەندی بۆ کونگرەی چوار ڕەنگی داوەتەوە لەگەڵ ئەوەدا وەک گرفتێک بۆ کاری حیزبی باسی لێ دەکا، بەڵام بۆ چارەسەری و گرینگیدان بە مەسەلەکە باس لە پێویستی دامەزراندنی شوراکان دەکا: «دوای سەرکەوتنی شۆرشی گەلانی ئێران، زۆربەی خەڵک بە تایبەتی خەڵکی گوندنشین بۆ چارەسەری گیروگرفتی ڕۆژانەیان ڕوو لە ڕێکخراوەکانی حیزب دەکەن و ئەوە خۆی دەرخەری باوەڕمەند بوونی خەڵک بە حیزبە و ئێمە دەبێ ڕێز بۆ ئەو باوەرمەند بوونە دابنێین، بەڵام لایەنی خراپیشی بۆ تەشکیلاتی حیزبی ئێمە هەیە ئەویش ڕێکخراوەکانی حیزبی بوون بە جۆرێک لە ئیدارەی دەوڵەتی و لە ئاکامدا ڕێکخراوەکانی حیزبی

ئێمە ناتوانن چارەسەری گیروگرفتی خەڵک بکەن چونکە ئیمکاناتی پێویستمان لە بەردەستدا نییە و لە لایەکی دیکەوە لە بەڕێوەبردنی ئەرک و پێ سپێردەراوی حیزبی وەدوا دەکەون... ، بۆ چارەسەری ئەو گرفتە دەبێ کارەکانی ڕۆژانە و ئابووری خەڵک بدرێتە دەستی شوراکان هەر بۆیە لە ئێستادا پێک هێنانی شوڕا لە گوندەکان و شارەکانی کوردستان یەکێک لە ئەرکە گرینگەکانی سیاسیی ئێمەیە. »

بۆ کاراکردنی ئەو ئامانجە حیزبی دێموکرات لە کۆبوونەوەی بەرینی کومیتەی ناوەندی لە ڕۆژی ١٣٦٠/٤/١٣ گەڵاڵەی شوڕاکانی پەسند کرد کە ئەو گەڵاڵەیە لەسەرەتایەک و ٧بەش و ٢٢ مادە پێک هاتوە. دوای ئەو کۆبوونەوەیە دەفتەری سیاسیی حیزب ڕێکخراوەکانی حیزبی لە سەرانسەری کوردستان ڕاسپارد هەتا کۆتایی وەرزی پاییزی ئەو ساڵە لە هەموو گوند و ناوچە و شار و شارستانی ناوچەی ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگە بۆ دەستنیشان کردنی شوڕاکانی خەڵک هەڵبژاردن بکرێ. بە خۆشییەوە ئەو کات لە زۆربەی گوند و ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی هێزی پێشمەرگە ئەو هەڵبژاردنە کرا و خەڵک نوێنەرانی خۆیان بۆ شوڕا هەڵبژارد و بە کردەوە شوڕاکان کاروباری کۆمەڵایەتیی خەڵکیان گرتە دەست و بۆ کاری ئیجرایی هێزی پێشمەرگەی حیزبی دێموکراتیان لە ئەختیار دابوو. بەڵام هێرشە یەک لە دوای یەکەکانی کۆماری ئیسلامی دەرفەتی ئارامیی بە کوردستان نەدا و بە ناچاری حیزبی دێموکرات و هێزی پێشمەرگە تاکتیکی شەڕیان گۆڕی و بەرە و قۆناخی پارتیزانی گواستیانەوە. بەو حاڵەش شوڕاکان کارایی خۆیان هەر بوو و خەڵک وەک نوێنەری هەڵبژێردراوی خۆیان بۆ ڕایی کردنی کارەکانیان ڕوویان تێ دەکردن. لە ڕاپۆرتی کومیتەی ناوەندی بۆ کونگرەی شەش بەڕوونی باسی ڕۆڵی گرینگی شوڕاکان دەکا و داوا دەکا کە هێزی پێشمەرگە پشتگیریان بکا: «لە ناوچە ئازاد کراوەکان، شوڕاکان هەروا درێژە بە کارە کۆمەڵایەتیەکانی خۆیان دەدەن لە زۆربەی گوندەکانی نیوە ئازاد و تەنانەت لە هێندێک لە گوندە داگیرکەراوەکانیش، شوڕا هەڵبژێردەراوەکانی خەڵک هەر لە جێی خۆیانن و پشتگیری و بەهێز کردنی شوڕا هەڵبژێردەراوەکان بێ شک لە پێویستیە گرینگەکانە

لە لایەن حیزب و بەتایبەتی لە لایەن هێزی پێشمەرگەوە، چونکە شوڕاکان کۆسپێکی گەورەن لەسەر ڕێگای حاکمییەتی کۆماری ئیسلامی و هەم وەک پێگەیەک دێنە ئەژمارکە حیزبی ئێمە دەتوانی پشتیان پێ ببەستێ . « شک لەوەدا نییە ئەگەر شەڕی داسەپاوی دیکتاتۆری و ملهوڕی کۆماری ئیسلامی ئەو مەجال و دەرفەتەی بۆ حیزبی دێموکرات هێشتباوە، حیزبی دێموکرات هەروەکی بە کردەوە سەلماندبووی پشتی ئەو باوەڕەی خۆی دەگرت و سیستمی بەڕێوەبردنی وڵات لە لایەن شوڕاکانی دەکرد بە ئەمری واقع. بێگومان باوەر بە دەسەڵاتی خەڵک و ڕێکخستنی گەڵاڵە و قانوون و هەڵبژاردنی شوڕاکان دەسکەوتێکی بەنرخە لە مێژووی ٧٥ساڵەی حیزبی دێموکراتی کوردستان.

٣) ئامادەکردنی گەڵاڵەی زەوی و زار

حیزبی دێموکراتی کوردستان هەر لەسەرەتای دامەزراندنییەوە خۆی بە حیزبی کرێکاران، جوتیاران و ڕووناکبیرانی شۆرشگێر ناسیووە و هەوڵی داوە خەباتەکەی لە سێ بواری نەتەوایەتی و چینایەتی و دێموکراسیدا چڕ بکاتەوە کە لە بەرنامە و شوعاری ستراتیژی حیزبدا بەتەواوی ڕەنگی داوەتەوە. بۆ ئەو مەبەستە لە هەر قۆناغێک لە خەباتدا هەل و فورسەتێک هاتبێتە پێشی ڕێبەری حیزب هەوڵی داوە بستێن بۆ کاراکردنی بەرنامەکەی خۆی لەسەر ئەرزی واقیع جێبەجێ بکا و یەکی دیکە لەو بابەتانە کە کاری لەسەر کردووە گەڵاڵەی زەوی و زارە کە لە ساڵی ١٣٦٠ی هەتاوی ئامادەکراوە و بە پەسندی دەفتەری سیاسیی گەیشتوە بۆ ئەوەی لە کۆبوونەوەی کۆمیتەی ناوەندیدا بێتە بەر باس و بریاری کۆتایی لەسەر بدرێ. لە پێشەکی ئەو گەڵاڵەیەدا ئاوا باس لە پێویستی بوونی گەڵاڵە و قانوونێک بۆ چارەسەری هەموو کێشە ئابووری و بێکاری و هەژارییەکان کە لەسەردەمی ڕێژیمی پاشایەتی و داسەپاندنی شەڕ بەسەر کوردستاندا لە لایەن کۆماری ئیسلامییەوە خەڵکی کوردستان تووشی هاتوون، دەکا: «بە مەبەستی کاراکردن و بەڕێوەبردنی قۆناغ بە قۆناغی بەندی ٢٤ لە بەرنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران سەبارەت بە مەسەلەی زەوی، دەفتەری سیاسیی حیزب

ڕاپۆرتی کارناسان و شارەزایانی بواری جوتێری (کشاورزی) هەناردەکراو بۆ ناوچە جۆراوجۆرەکانی کوردستان تاوتویی کرد و دوای هەڵسەنگاندنی هەل و مەرجی ئێستا و سەرنج دان بە بابەتەکانی ڕۆژ وەک هەلومەرجی خەبات و داسەپاندنی شەڕ لە لایەن ڕێژیمی کۆنە پەرەست بەسەر کوردستان و پێشگیری لە بێکاریی بەردەوام لە ناوچە جیاوازەکانی کوردستان و هەروەها بەمەبەستی ڕێگرتن لە ڕاوەستانی کار و تێکۆشانی جوتێری و ئاژەڵداری و مەڕداری و بەهێزکردن و پەرەپێدانی ئەوانە و پیادەکردنی بەرنامە و پێڕەوی حیزب لە ڕاستای دابینکردنی مافی زەحمتکێشانی گوندنشێن و قەرەبوو کردنەوەی شکستی نادادپەروەرانەی وەدیهاتوو لە ئیسلاحاتی ئەرازی (اصلاحات اراضی)ی ڕێژیمی پێشوو بۆ بەرێوەبردنی ئەو چاکسازییانەی خوارەوە لە لایەن حیزب لە کوردستان و لەو قۆناغە لە جووڵانەوەی کوردستان بە شێوەی خوارەوە بە کومیتەی ناوەندی حیزب پێشنیاز دەکەین. « ئەو گەلاڵەیە لە دوو بەش و ١٧ مادده و چەندین تەبسەرەدا ڕێک خراوە کە بەشی یەکەم پێناسەکانی وەک: ڕەشایی، جوتێر، ئاژەڵدار، لەوەڕگە، قۆپی، قۆرغ، قامیشەڵێن، مێرگ، کوێستان، کێڵکە یا زەوی، جار، گیاکۆدە، باغی میوە، قەڵەمستان، مێشەڵێن، لێرەوار لە خۆ دەگرێ. بەشی دووهەمی ئەو گەلاڵەیە لە سەرەتادا زەویی بەسەر سێ جۆردا دابەش کردوە، زەوی بەر ئاو و دێمەکار و لەوەڕگە. تەنانەت زۆر زانستیانە لە بواری هەڵکەوتی جوگرافیایی و زانستی وەرزێرییەوە چۆنیەتیی دابەش کردنی زەویی بۆ هەر یەک کەس لە نەزەر گرتوە. بۆ نموونە ئەگەر ناوچەکە شاخاوی بێت چەندی پێ‌دەدرێ و ئەو ئەگەر پێدەشت و نەرمان بێت چەند هێکتاری وەبەردەکەوێ. تەنانەت لەو گەلاڵەیەدا ناوچەکەکانی لە بواری شاخاوی و پێدەشتبوون و ڕادەی ئاو و لەوەڕگە و زەویی کشتوکاڵ لە یەک جیاکردۆتەوە، واتا باس لەوە دەکا کە زەویی کام ناوچە بۆ چ بابەتێکی وەرزێری باشە و لەهەمان کاتدا کە باس لە دابەش کردنی زەوی دەکا باس لەوەش دەکا کە ئەو زەوییە بۆ کار لەسەر کردنە و کەسێک کە زەوییەکە وەردەگرێ لەسەریەتی بەهرەی ساڵانەی هەبێ و ئەگەر کاری لەسەر نەکا بە تایبەتی ئەگەر کەسەکە ڕەشایی بێت و بەوقانوونە ببێتە خاوەنی زەوی، لە

گەلاڵەکەدا ڕێوشوێنی لێ ستاندنەوەی زەوییەکە دەست نیشان کراوە. لە کۆتایی ئەو گەلاڵەیە لە ماددەی ١٧دا باس لە پاراستنی ژینگەی کوردستان بەتایبەتی لە بواری ڕاو و شکار دەکا و ڕێوشوێنێک لە چەند تەبسەرەدا دەستنیشان دەکا کە چ کاتێک کاتی ڕاوە و چ کاتێک قەدەغە و کۆمەڵێک کەرەسەی ڕاوکردنی قەدەغە کردوە و کەڵک وەرگرتن لەو کەرەسانەی بەتاوان داناوە.

قسەی کۆتایی

حیزبی دیموکراتی کوردستان لە قۆناغی جیاوازدا بە پشتبەستن بە ڕیسالەت و فەلسەفەی وجوودیی خۆی لە هەر دەرفەتێکدا کە بۆ بەدەستەوە گرتنی بەڕێوەبەریی بەشێک لە خاک و کۆمەڵگە دەستی کەوتوە، هەوڵی داوە بۆ ڕێکخستنی کۆمەڵگە و ڕایی کردنی کاروباری کۆمەڵە قانوون و بڕیار و ڕاسپاردەی هەبێ. هەموو ئەو قانوون و ڕاسپاردە و بڕیارانەش لە کات و سەردەمی خۆیاندا هەم کاریان پێ کراوە، هەم بەباشی وەرگیراون و هەم کێشە کۆمەڵایەتییەکانی چارەسەر کردوون.

سەرچاوەکان

١. رۆژنامەی کوردستان زمانحالی حیزبی دێموکراتی کوردستان ١٣٢٤-١٣٢٥ی هەتاوی.
٢. کوردستان وکورد – دوکتورعبدولرحمان قاسملوو.
٣. ناسیونالیزم وناسیونالیزمی کوردی – جەعفەرعەلی.
٤. کیشەی کەسایەتیی یاسای نێونەتەوەیی گەلی کورد – دوکتورمارف عومەرگوڵ.
٥. لە مەهابادی خوێناوی هەتا لێوارەکانی ئاراس – نجفقلی پسیان.
٦. لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی لە جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورد، کوردستانی ئێران – دوکتوریاسین سەردەشتی.
٧. کۆماری کوردستان – حامید گەوهەری.
٨. حیزبی دێموکراتی کوردستان و پرسی قانوون –ع ومەرباڵەکی.
٩. خلاصه تاریخ- احمدقازی.
١٠. ڕاپۆرتی کومیتەی ناوەندی بۆ کونگرەی ٤ی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران.
١١. ڕاپۆرتی کومیتەی ناوەندی بۆ کونگرەی ٦ی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران.

ڕێککەوتنی ئادار (مارس)ی ١٩٧٠ و بووژانەوەی حیزبی دێموکراتی کوردستان

عەبدوڵڵا حەسەنزادە

ساڵی ١٩٧٠ی زایینی (١٣٤٨ی هەتاوی) دوای نیزیک بە ٩ ساڵ بەربەرەکانی قارەمانانەی بزووتنەوەی کوردی عێڕاق بەرامبەر بە پەلاماری بێرەحمانەی حکوومەتە یەک لەدوای یەکەکانی ئەو وڵاتە، بەعسییەکان بۆیان دەرکەوت کە بە پەلاماری نیزامی و بە زەبری ئاگر و ئاسن ناتوانن ئیرادەی کوردەکان بۆ وەدەستهێنانی ماف و ئازادییەکانیان تێکبشکێنن و ئەگەر بۆ پاراستنی دەسەڵاتی خۆشیان بووە پێویستە ڕێگای ئاشتیخوازانە بۆ جۆرێک چارەسەری مەسەلەی کورد لە عێڕاق بگرنە بەر. بۆیە بە ناردنی دەستەیەکی نوێنەرایەتی پێشنیاریان بە ڕێبەرایەتیی بزووتنەوەی کورد بە سەرۆکایەتیی سەرکردەی ناودار خوالێخۆشبوو مەلامستەفای بارزانی کرد بۆ چارەسەری مەسەلەکە دەگەڵ دەوڵەت بکەوێتە وتوێژەوە. سروشتییە کە ڕێبەریی بزووتنەوەش کە هەمیشە خوازیاری وەدیهاتنی داخوازەکانی بێ پەنابردن بۆ شەڕ و خوێنڕێژی بوو، ئەو پێشنیارەی قبووڵ کرد.

بەمجۆرە بێئەوەی (ئاگربەس)ێکی ڕەسمی ڕابگەیەندرێ، وتوویژێکی بەردەوام و جیددی دەستی پێکرد کە دەستەی نوێنەرایەتیی دەوڵەت لەلایەن خودی سەددام حوسێن، جێگری ئەحمەد حەسەن بەکر و دەسەڵاتی بەکردەوەی عێڕاقەوە سەرۆکایەتی دەکرا. هەوڵەکان لە ماوەیەکی کورتدا بە ئاکام گەیشتن و سەعات ٧ی دوانیوەڕۆی ڕۆژی ١١ی ئادار بەیاننامەی ئەنجومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش کە بەرهەمی ڕێککەوتنی نێوان سەرکردایەتیی بزووتنەوەی کورد و حکوومەتی عێڕاق بوو، لەلایەن ئەحمەد حەسەن بەکر، سەرکۆماری ئەو وڵاتەوە خوێندرایەوە.

دەرچوونی بەیاننامەی ١١ی ئادار کە مافی ئۆتۆنۆمیی کوردستانی عێڕاقی بەڕەسمی ناسیبوو، هەر بۆ کوردانی ئەو بەشەی کوردستان کە داری ڕەنج و ئاواتیان هاتبووە سەر بەر، مایەی خۆشحاڵی و جێژن و شادی نەبوو. بەڵکوو لە هەموو پارچەکانی کوردستان وەک دەسکەوتێکی نەتەوەیی سەیر کرا. بەڵام لەو نێوەدا بۆ کوردی ئێران و حیزبی دێموکراتی کوردستان نوختەئومێدێکی گەورەتر بوو. لە سەرەتاکانی هەڵگیرسانی شۆرشی ئەیلوولەوە چارەنووسی ئەم حیزبە بە چارەنووسی بزووتنەوەی کوردی عێراق (باشووری

کوردستان)ەوە گرێ درابوو. چونکە لەلایەک تێکۆشەرانی دێموکڕات لە گەرمێن بەکردەوە ببوونە بەشێک لە هێزی ئەو بزووتنەوەیە و لەلای دیکەش بەپێی باری ژیئۆپۆلیتیکیی کوردستان و پێوەندیی بزووتنەوەی کوردی عێراق دەگەڵ دەوڵەتی ئێران، حیزبی دێموکڕات تێکۆشانی نێوخۆی تا ڕادەیەکی زۆر بەرتەسک کردبۆوە و بەتایبەتی دوای شکانی بزووتنەوە چەکدارییەکەی ساڵانی ٤٧-١٣٤٦ (٦٨-١٩٦٧) بەتەواوی پێشی پێ‌گیرابوو.

بۆیە پاش دەرچوونی بەیاننامەی ١١ی ئادار بە ماوەیەک شاندێکی حیزبی دێموکڕات چوونە سەردانی سەرۆک بارزانی و وێڕای پیرۆزبایی ڕێککەوتنەکە داوایان لێکرد لەوە بەدوا قەدەغەوقۆرغ لەسەر چالاکیی ئەو حیزبە هەڵگیرێ بۆ ئەوەی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی نەتەوەیی لە خۆرهەڵاتی کوردستانیش جۆرێک بووژانەوە بەخۆیەوە ببینێ. بارزانی کە پیاوێکی دووربین بوو و دیار بوو لە سەرگرتنی ڕێککەوتننامەی ١١ی ئاداریش بەگومانە، نەیەویست بیانوو بداتە دەست دەوڵەتی حەمەڕەزاشا. بۆیە ئەو داوایەی ڕەت کردەوە و بەجێی ئەوە، پێشنیاری کرد کە حیزبی دێموکڕات پێوەندی دەگەڵ دەوڵەتی عێراق دامەزرێنێ و لەو ڕێگایەوە چالاکیی سیاسیی خۆی ببووژێنێتەوە.

ئەم پێشنیارە بۆ ڕێبەریی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان قورس و بە مانای بێبەشبوون لە پێگەیەکی بەهێزی پێوەندیی ڕێکخراوەیی دەگەڵ خەڵکی نێوخۆی خۆرهەڵاتی کوردستان بوو. بەوحاڵە گرتنەبەری ئەو ڕێگایە دەرفەتێکی زێڕینی بۆ تێکۆشانی حیزب لە بوارە جۆراوجۆرەکاندا ڕەخساند. پێش هەموو شتێک بە کەلکوەرگرتن لەو دەرەتانە، دەستە و تاقمە پەرش‌وبڵاوەکانی کادر و ئەندامانی حیزب، کە هەرچەند لە ململانە دەگەڵ یەکتردا نەبوون. بەڵام هیچ پێوەندییەکی تەشکیلاتی بە یەکتریەوە نەدەبەستنەوە، کەوتنە دیدار و وتوویژ و توانیان ڕێبەرییەکی یەکگرتوو دروست بکەن و دەلاقەیەکی هیوا بە ڕووی یەکپارچەیی سیاسی و ڕێکخراوەیی حیزبدا بکەنەوە.

میکانیزمی پێکهێنانی ئەو ڕێبەرییە بۆ ئەوە نابێ بەپەلە بەسەریدا تێ‌پەڕین و ئاوڕی لێ نەدەینەوە. چونکە ڕاستییەکەی ئەوەیە کە ئەو ڕێبەرییە لەسەر هیچ بناخەیەکی ڕێکخراوەیی و ئەساسنامەیی

پێکنەهات و تەنیا پێویستیی قۆناغەکە هەموو لایەنەکانی هان دا ئازایەتی و لێبووردەیی لە خۆیان نیشان بدەن و لاپەڕەیەکی تازەی پێکەوەبوون و پێکەوەکارکردن بکەنەوە. لە کۆبوونەوەیەکی شەش کەسیدا کە ماوەی سێ ڕۆژی خایاند و هەرجارەی لە کافەیەکی بەغدای پێتەختی عێراق پێک هات، کۆمیتەیەکی ناوەندی دروست کرا و بڕیار درا پێکەوە کار بکەن تا دەگەنە کۆنفڕانس و کۆنگرەیەک کە لەوێدا بەرنامە و پێڕەوی نێوخۆی حیزب پەسند بکرێ و ڕێبەرییەکی شەرعی هەڵبژێردرێ. ئەندامانی ئەو کۆمیتە ناوەندییە بریتی بوون لە: دوکتۆر قاسملوو، کەریمی حیسامی، ئەمیری قازی، هێمنی شاعیر، حەسەنی ڕەستگار، عەبدوڵڵای حەسەنزادە، حەمەدەمینی سیراجی و یووسفی ڕیزوانی. هێمنی شاعیر و کەریمی حیسامی لە کۆبوونەوەکەدا بەشدار نەبوون.

کۆمیتە ناوەندیی (دەستکرد) بە بڕیار و پەیمانەکەی وەفادار مایەوە و هەروەک پێشبڕکە دەگەڵ ڕۆژگار بکا لە هەموو بوارەکاندا چالاکانە کەوتە کار. دەگەڵ ئەوەی چەند ساڵ بوو حیزب خاوەنی ڕۆژنامە و بڵاوکراوەیەکی نێوخۆیی نەبوو کە ناسێنەری سیاسەت و بۆچوونەکانی بێ بەزوویی هەنگاوی بەرەو دەرکردنی ڕۆژنامە و زیندووکردنەوەی «کوردستان»، ئۆرگانی حیزبی دێموکڕاتی سەردەمی کۆماری کوردستان هەڵێنایەوە و ڕۆژنامەیەکی ئۆرگانی دەرکرد کە هەرچەند مانگێ تەنیا جارێک و ئەویش بە تاقە چوار لاپەڕە و لە تیراژێکی کەمدا چاپ دەکرا، بەڵام زۆر زوو لە نێو کۆڕوکۆمەڵە سیاسییەکان و کەسایەتییە سیاسی و ئەدەبییەکانی کورددا وەک بڵاوکراوەیەکی سەنگین جێگای خۆی کردەوە.

لە حاڵێکدا ماوەیەکی چەند ساڵی بوو ئەم حیزبە کەمترین ڕادەی پێوەندیی دەگەڵ حیزب و ڕێکخراوە سیاسییە کوردستانی و ئێرانی و بێگانەکاندا هەبوو، بە کەلکوەرگرتن لە بارودۆخەکە و بەهرەوەرگرتن لە ناسراوی و شارەزایی شەهید د. قاسملوو (بە پلەی یەکەم) و چەند هاوڕێیەکی دیکە (بە پلەی دووهەم) پێوەندییەکی بەرینی دەگەڵ زۆر حیزب و ڕێکخراو و کۆڕوکۆمەڵی کورد و ئێرانی و بێگانە دامەزراند و بەزوویەکی زوو وەک حیزبێکی موعتەبەری سیاسی سەری لە نێو سەراندا بەدەر کەوت.

لەوانە گرنگتر، بەپەلە دەستبەکاری ئامادەکردنی گەڵاڵەی بەرنامە و پێڕەوی نێوخۆی حیزب و کاردروستایی بۆ گەیشتن بە ڕێبەرایەتییەکی شەرعی و ئەساسنامەیی بوو و کەمتر لە ساڵێک دواتر کۆنفرانسی سێیەمی پێکهێنا کە لەودا بەرنامە و پێڕەو و خەت و ڕێبازی سیاسی پەسند کرا و کۆمیتەی ناوەندی هەڵبژێردرا. دوو ساڵ دواتریش کۆنگرەی سێیەمی حیزب بەسترا و بەمجۆرە حیزبی دێموکراتی کوردستان وەک یەکێک لە حیزبە گەورە و بەنفووزەکان پێی نایە گۆڕەپانی سیاسەت و خەباتی ڕزگاریخوازانەی نەتەوەیی لە کوردستان.

دەسکەوتی زۆر گەورەی دیکەی ئەو دەورانە، دامەزراندن و بووژاندنەوەی ڕێکخراوەکانی حیزب نەکهەر لە نێوخۆی کوردستانی ئێران، بەڵکوو لەنێو کوردانی دانیشتووی شارە ئێرانییەکانی دەرەوەی کوردستانیش بوو. بە تایبەتی دەکرێ بڵێین بۆ یەکەمجار بوو کە حیزبی دێموکراتی کوردستان بە شێوەی ڕێکخراوەیی دەچووە زانستگەکان و توێژی ڕووناکبیر و وشیاری خوێندکارانی لە دەوری دروشم و داخوازەکانی کۆ دەکردەوە.

ئاکامی هەمووی ئەمانە ئەوە بوو کە کاتێک ڕاپەڕینی گەلانی دژی ڕێژیمی پادشایەتی وەڕێکەوت، حیزبی دێموکراتی کوردستان دەگەڵ ئەوەی زۆربەی ئەندامانی ڕێبەرییەکەی لە دەرەوەی وڵات بوون، ئاگاداری تازەترین ڕووداوەکان و پێشکەوتنەکانی ڕاپەڕین بوو و بە بەشی خۆی ئیلهامی لە تێکۆشەرانی نێوخۆی وڵات وەردەگرت و ئیلهامی دەدانێ. خۆ ئەوەشمان لەبیرە کە پاش ڕووخانی ڕێژیمی شا حیزبی دێموکراتی کوردستان چەند بەخێرایی لە کوردستان گوڵی کرد و جێگای شیاوی خۆی وەک گەورەترین ڕێکخراوی کوردی ئێران بەدەست هێنایەوە.

بەو پێیە بە ئاسانی دەکرێ بڵێین کە دەگەڵ ئەوەی ئاڵوگۆڕە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی کوردستان و ئێران یارمەتیدەرێکی گەورە بوون زۆربەی پێشکەوتنەکانی دەیەی ١٣٥٠ی ئەم حیزبە بەرهەمی کاروتێکۆشانی ڕێبەرییەک بوون کە لە دەسپێکی کاری خۆیدا بە شێوەیەکی ناسروشتی لەدایک بوو. ئەم قسەیەم بۆ ئەوەیە بڵێم ئێستە کە بەخۆشییەوە هەوڵی وەسەریەکخستنەوەی بنەماڵەی

گەورەی حیزبی دێموکڕات لەئارادایە، دروست نییە ڕێبەرایەتیی دوو حیزبی دێموکڕات هێندێ وردە تێبینیی ئەساسنامەیی بکەنە کۆسپ یان باشتر بڵێم بیانووی دواخستنی ئەو کارە پیرۆزە کە لەمێژە بۆتە ویستی هەموو کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان و هەموو دۆستانی گەلی کورد. با ئەوان لەسەر بناخەیەکی پتەو یەکڕیزی بۆ بنەماڵە گەورەکە بگێڕنەوە، ئەودەم دەبینن کە نەکھەر هیچکەس سەرکۆنەیان ناکا، بەڵکوو هەموو لا و کۆنگرەکانی دواتریش دەستخۆشییان لێدەکەن و مێژووش بە خەتی زێڕین بۆیان تۆمار دەکا.

کەلێنی نەتەوەیی، ناسیۆنالیزم و وەرچەرخانەکانی گوتاری سیاسیی حیزبی دێموکرات (دەورەی پەهلەوی)

د. ڕزگار موکری

پێشەکی

به هۆی جیاوازیی جۆراوجۆری نەتەوەیی، ئایینی و کولتووری لە ئێراندا، کۆمەڵگەی ئێران دەستەویەخەی هێندێک کەلێنە[١]. پاش سەرهەڵدانی مودێرنیتە لە ئێران کەلێنی سونەت-مۆدێرنیتە یەک لەو کەلێنە گرینگ وکاریگەرانە بووە کە لە بەستێنی کۆمەڵایەتی و سیاسیی ئێراندا بوونی هەبووە، ئەگەرچی لە ئێراندا هێندێک کەلێنی دیکەی وەک کەلێنی چینایەتی[٢]، کەلێنی نەوەکان[٣]و جنسیتی[٤] بوونی هەبووە بەڵام هیچ کام لەوانە تا هاتنە ئارای مۆدێرنیتە، نەبوونەتە هۆی پێکهاتنی کێشەیەکی کۆمەڵایەتی و سیاسی، چون بە قەولی مارکس، کۆمەڵگە بە دەوری ئەم کەلێنانەوە بە هۆی نەبوونی خۆئاگایی کۆ نەبوونەتەوە، تا ببنە هۆی پێکهاتنی قەیرانێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی. کەواتە کۆمەڵگەی ئێران کۆمەڵگەیەک نەبووە کە کەلێنە کۆمەڵایەتیەکان[٥] ببنە هۆکاری پرسی سیاسی. بەڵام وەک ڕیچارد کاتم[٦] دەڵێ ئێرانی چەند نەتەوەیی ئەو بەستێنەی بۆ ئامادەیە تا بە هۆی هەبوونی چەند پێکهاتەی جیاواز و جۆراوجۆری نەتەوەیی و ئایینی و مەزهەبیەوە کەلێنی لەم جۆرە ساز بێت و ئەم کەلێنانە قەیرانی سیاسی و کۆمەڵایەتی بخوڵقێنن.

هاتنە سەر کاری حکوومەتی پەهلەوی و بڕیاری ڕەزا شا بۆ مۆدێڕن کردنی ئێران و پێکهاتنی گوتارێکی سیاسیی مۆدێرن خوازانە، کە ناسیۆنالیزمی کەوناراخواز لە داله هەرە گرینگەکانی ئەم گوتارە بوو، حەولی بۆ هاوشێوە کردنی ئێران دەدا. ئەگەرچی لە کورت خایەندا بە کەلک وەرگرتن لە زەبر و زەنگ، ڕەزا شا توانی ڕواڵەتێکی هاوشێوەی خولیاکانی خۆی لە ئێران ساز بکات، بەڵام لە درێژ ماوەدا و بە هەڵوەشانەوەی دەسەڵاتە زۆرەملیەکەی

1- Cleavage or gap
2- Class gap
3- Generation gap
4- Gender gap
5- Social gaps
6- Richard Cottam, Nationalism in Iran,

و لاوازبوونی دەسەڵاتی ناوەند، هێندێک داواکاری، گروپ، ڕێکخراوە و قەیران بە شێوەیەکی گشتی بە دەوری کەلێنی نەتەوەییەوە پێک هاتن، بە جۆرێک کە گوتاری زاڵی ڕەزاشا ئەویتری سەرەکیان بوو. ئەم بابەتانە حیکایەتی لە قووڵبوونەوەی کەلێنی نەتەوەیی دەکرد کە ڕەزاشا پێیوابوو بە سیاسەتی دەوڵەت-نەتەوە سازیە زۆرەملیە ناسیۆنالیستییەکەی خۆی دەیسڕێتەوە. کۆماری کوردستان و ئازەربایجان بەرهەمی ئەم دۆخە بوون. دوای هەرەسهێنانی ئەم کۆمارانە و زاڵبوونەوەی دەسەڵاتی ناوەند بە سەر ئەم ناوچانەدا، سیاسەتی ڕەزا شا لە سەر بنەمای ناسیۆنالیسمی قەومی کەوناراخواز[1] بە توندوتیژییەکی زۆرەوە لە لایەن پادشای نوێوە پەیڕەو کرا. ئەم سیاسەتە؛ قووڵبوونەوەی کەلێنی نەتەوەیی لێ کەوتەوە، جگە لە قۆناغێک، کە سیاسەتی ناسیۆنالیستیی قەومخوازانەی محەمەد ڕەزا جێی بۆ ناسیۆنالیزمی لیبراڵی محەمەدی موسەدیق بەجێ هێشت کە بەشداری پێکهاتەکان لە قۆناغێکی تایبەتی لێ کەوتەوە.

هاوکات لەگەڵ گۆڕانی گوتاری سیاسی ناوەند، گۆڕانکاری لە گوتاری سیاسی کوردیشدا بە دی دەکرێ و بە نیسبەت هەر گۆڕانێک لە ناوەند گۆڕانێک لە گوتاری سیاسی کورددا ڕوو دەدا.

ئەم وتارە بە پشتبەستن بە تیئۆری لێکدانەوەی گوتار[2]ی لاکلاو مۆفە[3] حەول دەدا گۆڕانکاریەکانی گوتاری سیاسی کورد لێک بداتەوە. لە ڕاستیدا ئەم وتارە دەیهەوێ کاریگەرییەکانی ناسیۆنالیزمی ناوەند لە سەر پێکهاتن و گۆڕانی، ناسیۆنالیزمی کورد و لە ئاکام دا گوتارە سیاسیەکەی لێک بداتەوە.

1- ناسیونالیسم باستانگرای قومی

2- Discourse analysis

3- Ernesto Laclau(1935-2014) & Chantal Mouffe(1943)

زەمینەکانی پێکهاتنی یەکەم گوتاری سیاسی کورد

ڕووداوەکانی خەرمانانی ١٣٢٠ و ئازاد بوونی هێزە کۆمەڵایەتییەکان لە ئاکامی هەرەسهێنانی دەسەڵاتی ناوەند دوای تەبعیدی ڕەزا شا، بووە هۆی نیوە ئاشکرا بوونی کۆمەڵەی "ژ ک" کە لەساڵی ١٣١٧ەوە تا ئەو کات بە شێوەیەکی نهێنی کاری دەکرد. کۆمەڵەیەک کە دواتر بووە بەردی بناغەی حیزبی دێموکرات کە لە سەر بنەمای خولیا و ئامانجەکانی "ژ ک" دامەزرا. لە ڕاستیدا ئەگەرچی بیرۆکەی ناسیۆنالیزم لە بزووتنەوەی سمکۆوە بە کاریگەریی ناسیۆنالیزمی باکووری کوردستان یەکەمین بناغەکانی داندرابوو، بەڵام ئەم شێوە ڕوانینە بە پێکهاتنی کۆمەڵەی "ژ ک" قەوراەیەکی نوێی بە خۆوە گرت. پێگەی کۆمەڵایەتی٢ی «ژ ک» چینی ناوینی شاریی کوردستان بوو، کە دواتر بوو بە پێگەی سەرەکیی حیزبی دێموکرات (نادری، ١٣٩٤، ٤٠-٣٦) دوای شۆڕشی سمایل ئاغای سمکۆ ئەم بزوتنەوەیە گرینگترین بزووتنەوەی سیاسیی کوردی ڕۆژهەڵات بوو کە بووە بەردی بناغەی یەکەمین حیزبی سیاسی کورد لەم بەشەی کوردستاندا. حیزبێک کە بۆ چەند دەیەیە ئەکتەری سەرەکیی سیاسەتی کوردستانە. حیزبێک کە لە دەورەی پەهلەویدا وەک گرینگترین نیشانەی کەلێنی نەتەوەیی باس دەکرێ و نوێنەرایەتیی گوتاری سیاسیی کوردی بە ئەستۆوە بووە، بە شێوەیەک کە گۆڕانکاری لە ڕوانگەی ئەم حیزبەدا گوتاری سیاسیی کوردیشی بە گشتی گۆڕیوە.

١.گوتاری سیاسی شوناس خوازانەی حیزبی دێموکرات

دوای تەبعیدی ڕەزا شا و شکستی حکومەتەکەی، بە هۆی بەکارهێنانی سیاسەتەکانی بە مۆدێڕن کردنی ئێران و پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی، بە کەلک وەرگرتن لەو پلانانەی کە پێکهێنەری گوتاری پەهلەویی یەکەم بوو، دۆخێک لە ئێران هاتە ئاراوە کە هاوکات لەگەڵ لاواز بوونی ناوەند، هێندێک هێزی سیاسیی نوێ لە ناوچە جیاوازیە نەتەوییەکاندا هاتنە مەیدانەوە، کە کوردستان یەک لەو ناوچانە بوو. ئەگەرچی پێش ئەو قۆناغەش لە کوردستان بزووتنەوەی

دیکە لە ئارادا بوون کە شۆڕشی سمکۆ گرینگترینی ئەم بزووتنەوانە بوون کە شکستی هێنا. بەڵام ئەو قۆناغە نوێیە بە داگیرکردنی ئێران لە لایەن سۆڤیەت و بریتانیا و ساز بوونی بۆشایی دەسەڵات هاتە ئاراوە. ئەم بۆشاییە لە دەسەڵاتدا لە کاتێکدا ڕووی دا کە دوو دەیە بوو ڕەزاشا حەولی ساز کردنی دەوڵەت-نەتەوەی لە سەر بنەمای قەومی و ناسیۆنالیزمی کەوناراخوازدا دەدا، بە بڕوای «ئیستین ڕۆکان»[1] لە وەها دۆخێکدا پێکهاتنی نیزامە سیاسیەکان هاوکات دەبن لەگەڵ کێشە و گرفتی کۆمەڵایەتی و سیاسی، کە لەم نێوانەدا پێکهاتنی دەوڵەت-نەتەوە، کە یەک لە قۆناغە گرینگەکانیەتی لەگەڵ کێشە و توند و تیژی زیاتر ڕووبەڕوو دەبێ (Lipset and Rokkan, 1967, 42-4). سەرەڕای ئەوە واتە جەخت کردن لە سەر ساز کردنی دەوڵەت-نەتەوە بەم شێوەیە، ساز بوونی ئەم بارودۆخە نوێیەش کە ئێرانی تێکەوتبوو، دەیتوانی بەستێنێکی گونجاو پێک بێنی، بۆ قووڵ بوونەوەی کەلێنی نەتەوەیی، کە «رووکان» جەخت لە سەر ئەم پێشهاتەیە لە قۆناغە هەستیارە مێژوویەکاندا دەکا. کەواتە لەم کاتەدا بەپێی تیئۆریی کەلێنە کۆمەڵایەتییەکانی[2] «ئیستین ڕووکان»، هەل بۆ پێکهاتنی گوتارێکی سیاسی لە دەوری کەلێنی نەتەوەیی، فارس-کورد و جۆرێک ناسیۆنالیزمی قەومی کە لە دژایەتی لەگەڵ ناسیۆنالیسمی ئێرانی ڕەزاشادا بوو ڕەخسا. چون هەم بارودۆخی مێژوویی بەهۆی بۆشایی دەسەڵات لەبار بوو هەمیش ئەم گوتارە بە درێژی ساڵەکانی دەسەڵاتی ڕەزا شا خەریک بوو پێک دەهات. دەتوانین ئەم قۆناغە وەک سەرەتای شکڵگرتنی گوتاری سیاسی کورد ناودێر بکەین. کە بۆ یەکەم جار بوو لە مێژووی سیاسیی کورددا بەم شێوەیە پێک دەهات، چون لەم قۆناغەدا ڕێبەریی سیاسی کورد لە ئەستۆی

1-Stein Rokkan (1921-1979)

2-ئیستین ڕووکان پێی وایە کە کەلێنی نەتەوەیی یا قەومی یەک لەو کەلێنانەیە کە ئەو توانایەی هەیە کێشەی سیاسی لە سەر ساز بێت و ئەم کەلێنە ڕاست لە کاتە هەستیارە مێژوویەکاندا ئەم کێشەیە دەخوڵقێنێ، سەرەڕای ئەوەی کە دەوڵەت-نەتەوە سازیش دەتوانێ بەستێنێکی گونجاو بۆ قووڵ بوونەوەی ئەم کەلێنە پێک بێنێ، بە تایبەت کە ئەگەر ئەم پرۆژەیە لە سەر بنەمای هاوڵاتی مەدەنی دا نەکرێ کە لە سەردەمی پەهلەوی و دواتریش دەوڵەت نەتەوەسازی لە سەر ئەساسی نەتەوەی باڵادەست و بێ لە بەر چاو گرتنی مافی هاوولاتی، پێکهاتەکانی دیکە حەولی بۆ دراوە.

حیزبێکدا بوو کە پلان، ئەساسنامە و ڕێکاری بۆ بە بەڕێوە بردنی خولیا نەتەوەییەکانی گەلەکەی هەبوو.

حیزبێک کە لە ٢٥ی گەلاوێژی ١٣٢٤دا بە دەرکردنی بەیانییەیەک ئێعلام مەوجودیەتی کرد و بووە ڕێبەری سیاسیی کورد بە گوتارێکی سیاسی نەتەوەیی نوێوە.

لە کاتێکدا کە بەشی هەرە زۆری سیاسەتەکانی ڕەزاشا لە سەر بنەمای هاوشێوە کردنی کولتووری، ئێتنیکی و نەتەوەیی و سەپاندنی شێوە ڕوانینی خۆی و سەرکوتی هێزە ناوەندنەخوازەکان بە پێداگری لەسەر گوتاری ناسیۆنالیزمی کەوناراخواز بۆ وەدیهاتنی دەوڵەت–نەتەوەی ئێرانی شکڵی گرتبوو، لە کوردستان حیزبی دێموکرات لە بەیانییەی ئێعلام مەوجودیەتی خۆیدا جەختی لە سەر مافی خودموختاری لە چوارچێوەی سنوورەکانی ئێران، پێکهاتنی ئەنجومەنە ئەیالەتیەکان[1] لە سەر بنەمای یاسای بنەڕەتی و مافی خوێندن بە زمانی زگماکی (کوردی) دەکرد.(ایگلتۆن، ١٣٦١، ١٠٣). لە ڕاستیدا گوتاری سیاسیی کورد لە دژایەتی لەگەڵ گوتاری ناسیۆنالیستیی پەهلەوی، بە دوای شوناسێکی تایبەت، لە چوارچێوەی ناسیۆنالیزمێکی شوناسخوازانەدا بوو، کە ئەم شوناسە بە هۆی ناسیۆنالیزمی هاوشێوە سازی پەهلەوییەوە کەوتبووە بەر هەڕەشەی لە نێوچوون. سیاسەتی «ئێرانیزاسیۆن»ی پەهلەویی یەکەم، کە پێشمەرجی، پێکهاتنی دەوڵەت–نەتەوەیەکی مۆدێڕن بە ژمار دەهات، پشتی بە نزیکبوونەوەی هەنگاو بە هەنگاوی قەومی و نەتەوەیی و کەمایەتییە قەومی و ناوچەیی و مەزهەبییەکان نەبەستبوو. ئەم سیاسەتە لەسەر بنەمای سڕینەوەی قەومی و حاشا کردن لە جیاوازییەکان دامەزرابوو، هەر بەم هۆیەش کێشەی نێوان ئەم جیاوازییانە و دەوڵەتی ناوەندی لێ کەوتەوە.(آبراهامیان، ١٣٨٣، ٣٠٠–٣٠١)

گوتاری سیاسیی کورد بە ڕێبەرایەتی حیزبی دێموکرات، لە یەکەمین قۆناغی ژیانی سیاسی خۆیدا بە دەوری کەلێنی نەتەوەیی کە بە هۆی ناسیۆنالیزمی کەوناراخوازی قەومی پەهلەوی یەکەمدا قوڵ ببۆوە، بە

1– لە یاسای بنەڕەتی مەشرووتەی ئێران لە ئەسڵەکانی ٩٣–٩١ دا ئەم ئەسڵە بە فەرمی ناسراوە

جومگە بەندی[1] هێندێک لە واتا و چەمکی گوتاریی، پێک هات. ئەگەرچی لەم قۆناغەدا بۆ یەکەم جارە کە داواکاری «خودموختاری» لە سەر دەستی حیزبی دێموکرات دێتە نێو ئەدەبیاتی سیاسیی کوردەوە. بەڵام ئەم واتایە نەیدەتوانی لە دۆخێکدا کە شوناسە نەتەوەیی، زمانی و کولتوورییەکەی بە هۆی پلانە هاوشێوەسازییەکانی دەوڵەت-نەتەوە سازی پەهلەویەوە کەوتبووە بەر پەلامار، وەک دالی ناوەندی[2] ئەم گوتارە بێتە ئەژمار. بەپێی سوخەنرانی و دیمانەکانی قازی محەممەد، سکرتێری حیزبی دێموکرات و سەرکۆماری دەوڵەتە ناوچەیە کوردییەکە و بەیانییە و ڕاگەیاندنەکانی حیزبی دێموکرات لەو سەردەمەدا، پێداگری لەسەر زمانی کوردی وەک خاڵێکی گرینگی پێک هێنەری شوناسی نەتەوەیی دەردەکەوێ، کە بۆ سەلماندنی ئەم ڕاستییە دەتوانین سەرنج بدەینە ئەم بڕگانەی خوارەوە؛

- لە بڕگەی دووهەمی بڵاوکراوەی ئێعلام مەوجودیەتی حیزبی دێموکراتدا، ئاماژە بە «مافی خوێندن بە زمانی زگماکی» دەکرێ.

- لە مەڕامنامەی حیزبی دێموکراتدا؛ جەخت لە سەر کوردی بوونی زمانی فەرمی دایرەکان و دەرکردنی بڵاقۆکی «کوردستان» وەک ئۆرگانی ڕەسمیی حیزب و بڵاوکردنەوەی بابەت بە زمانی کوردی دەکرێ.

- لە قەتعنامەی کۆتایی وتووێژەکانی حیزبی دێموکرات و فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجاندا؛ ئاماژە بە پەرەدان بە زمانەکانی کوردی و ئازەری لە ناوچە ژێر دەسەڵاتەکانی یەکتریدا دەکرێ.

-لە ڕێکارنامەی حکوومەتی ناوچەیی کوردستاندا ئاماژە بە پێویستیی هەڵگرتنی ناوە غەیرە کوردییەکان لەسەر قوتابخانە و دایرەکان و دانانی ناو و نازناوی کوردی کراوە. (خوشحالی، ١٣٨٠، ٥٤-٣١)

لە کاتێکدا «شا دەیویست بە داسەپاندنی زمانی فارسی وەک زمانێکی تایبەت و زۆرەملی لە کاروباری حکومەتی و ڕۆژنامە و ڕاگەیاندن و کتێبەکاندا، بە شێوەیەکی ئاشکرا ڕێ بە پەرەسەندن و مانی زمانی کوردی بگرێ» (انتصار، ١٣٩٠، ٦١) بەڵام زمانی کوردی

1- مفصل بندی

2- دال مرکزی

لەم قۆناغەدا وەک یەکێک لە گرینگترین واتاکانی گوتاری سیاسیی کورد، خۆ دەنوێنێ و چەشنی چەمکێکی پێکهێنەری شوناس دەبێتە بنەڕتیترین واتای ئەم گوتارە، بەو هۆیەی کە پەراوێز خستنی زمانی شوناسێکی نەتەوەیی دەتوانێ ببێتە هۆی سڕینەوەی ئەم شوناسە، پێداگری لە سەر زمان بە هەمان شێوە دەتوانێ ببێتە هۆکاری پێکهاتنی شوناس. لە ڕاستیدا «دەسەڵاتدار بە تێگەیشتن لەو ڕاستییە کە سەلماندنی شوناسی زمانی ئەویتری[1] بە مانای دان پێداهێنان بە بوونی ئەم پێکهاتەیەیە، حەول بۆ تێکدانی ئەم شوناسە زمانیە دەکا... نەتەوەیەک کە زمان وەک تاکە چەمکی مانا بەخش و ڕاگوێزەری کولتوور لە دەست بدات، ناچارە بە قەبووڵ کردنی زمانی ئەویتری، فەرهەنگی ئەویتری و هەر لەم ڕێگایەوە شوناس و دەسەڵاتی ئەویتر»(رضایی، ١٣٨٥، ١٦٥-١٦٤) هەرەسهێنانی کولتووری و زمانی و لە ئاکام دا هەرەس هێنانی شوناسێکی ئێتنیکی و نەتەوەیی ژێر ستەم لە دەورانی ئێستیعماری و تەنانەت لە دەورەی پاش ئێستیعماریشدا بۆتە هۆی ئەوەی کە زۆر لە نەتەوە ژێردەستەکان لە ڕێی ململانێی زمانییەوە بەرگرییان لە شوناس و کیانی سیاسیی خۆیان کردوە. « دژکردەوە بە نیسبەت هەڕەشەی نەتەوە و هێزی باڵا دەست چ لە چوارچێوەی زمان و کولتوور و چ لە قەوارەی کێشەی سەربازیدا، بەردەوام بەشێکی لە مێژووی وڵاتانی بە خۆوە گرتوە، کە لە ئاکامدا یا بەرهەمهاتنی بیری نوێ و پێکهاتنی گوتارێکی نوێی لێ کەوتۆتەوە یا بۆتە هۆی مانەوەی زمان، شوناس و نیشتمانی نەتەوەی ژێر دەست».(هەمان، ١٦٩) کەواتە لەو سەردەمەدا کە زمانی کوردی وەک زمانی پێکهاتەکانی دیکەی ئێران بە هۆی پلانی دەوڵەت-نەتەوە سازی ڕەزاشاوە کەوتبووە ژێر گوشارەوە، زمان وەک چەمکێکی پێکهێنەری شوناس، لەنێو گوتاری سیاسیی کورددا خۆ دەنوێنێ و وەک دالی ناوەندی «گوتاری سیاسیی شوناسخوازیی حیزبی دێموکرات» واتاکانی دیکە بە دەوری خۆیدا جومگەبەندی دەکا. بە شێوەیەک کە بە پێکهاتنی کۆماری کوردستان، لە ڕێی نیزامی پەروەردەییەوە، بە کەڵک وەرگرتن لە گۆڤار و بڵاوکراوە و کتێبی پۆل، کۆمار حەولی بۆ پەرەدان و بە فەرمی کردنی ئەو زمانەدا.

1- دیگری

بە شێوەیەک کە ئەم ژێرخانە دواتر بووە کۆڵەکەی زمانی کوردی لە ژێر دەسەڵاتدارێتی هەر دوو حکومەتی پەهلەوی و کۆماری ئیسلامیدا. هەڵبەت ناسیۆنالیزمی قەومیی کورد کە لە دژایەتی لە گەڵ ناسیۆنالیزمی ئێرانیدا شکڵی گرتبوو هێندێک واتای دیکەی لە خۆی کۆ کردبۆوە کە بۆ یەکەم جار بوو دەهاتنە نێو ئەدەبیاتی سیاسی کوردەوە، کە گرینگترینیان «خودموختاری» بوو کە وەک داواکارییەکی گرینگ و سەرەکیی گوتاری شوناسخوازیی حیزبی دێموکرات هاتە بەر باس و داواکردن. هەر وەک لە بڵاوکراوەی ڕاگەیاندنی پێکهاتنی حیزبی دێموکرات، وتووێژ و قسەکانی سکرتێر و سەرکۆمار دەردەکەوێ، ئەم خودموختارییە لە چوارچێوەی یاسای بنەڕەتیی ئێراندا داوا کراوە و خودموختاری و ئەنجومەنە ئیالەتییەکان وەک چەمکێکی یاسایی لەگەڵ واتای ئازادی، چەمکە سەرەکییەکانی ئەم گوتارە پێک دەهێنن، ئەم واتایانە لە چوارچێوەیەکی گوتاریی شوناسخوازانەدا جومگە بەندی دەکرێن و واتاکانی دیکەی وەک سەربەخۆیی خوازی و تێک دانی دەسەڵات و شکاندنی قەوارەی نیشتمانی ئێرانی دەخەنە لاوە.[1]

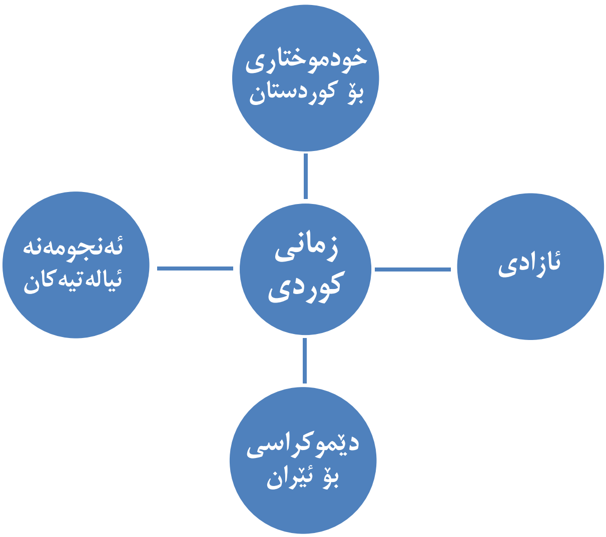

نموداری ژمارە یەك

1- حاشیە ڕانی

٢. گوتاری سیاسیی بەشداریخوازیی حیزبی دێموکرات

دوای هەرەسهێنانی کۆماری کوردستان و لە سێدارەدانی قازی محەممەد و هاوڕێکانی، کەش و هەوای مەهاباد و کوردستانی ژێر دەسەڵاتی کۆمار میلیتاریزە و پۆلیسی کرا و ئەندام و هەوادارانی حیزبی دێموکرات کەوتنە ژێر چاوەدێری و ڕاوەدوونانەوە. شارێک کە بە قەولی جان فوران «بە شاری کراوەیی سیاسی لە بەرامبەر کۆنترۆلی توندی حکومەتی ناوی دەهات»(فوران، ١٣٨٥، ٤١٥) دیسان کەوتەوە ژێر دەسەڵاتی حکوومەتی ناوەندی. بە پێچەوانەی ناوەند کە دوای خەرمانانی ١٣٢٠ تا کوودەتای ٢٨ی گەلاوێژی ١٣٣٢ دۆخێکی ئازادیی بە خۆیە دەدی و ئازادی ڕا دەربڕین، ئازادی سیاسی و چالاکیی حیزبە سیاسیەکان دەبیندرا، لە کوردستانی پاش ڕووخانی کۆمار لە ساڵی ١٣٢٥دا کەش و هەوایەکی پۆلیسی و ئەمنی حاکم بوو و ئەڕتەش ببووە حاکمی ڕەهای کوردستان، سیاسەتی حکومەت بە نیسبەت کوردستان و بە تایبەت ناوچەی مەهاباد، سیاسەتی داگیرکاریی نیزامی بوو، واتە ئەم ناوچەیە بەتەواوی لە ژێر کۆنترۆڵی ئەرتەشدا بوو، لێپرسراو و مەئمورێک کە دەهاتە ئەم دەڤەرە لە پلەی ناوین بۆ خوارێدا بوو.(صادق وزیری، ١٣٨٦، ٨١). هیچ چەشنە چالاکییەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی لەو ناوچەیەدا بە دی نەدەکرا، تەنانەت لە مەجلیسی شازدەی شوڕای میللیدا کە ساڵی ١٣٢٨ کراوە، مەهاباد؛ ناوەندی کۆماری کوردستان، هیچ نوێنەرێکی نەبوو. بەڵام ئەگەرچی لە کوردستان دوای ڕووخانی کۆمار دۆخێکی پۆلیسی زاڵ بوو و بڵاو بوونەوەی چالاکانی سیاسی ببووە هۆی ئەوەیکە کەشوهەوای گەرم و گوڕی ساڵەکانی ٢٤ و ٢٥ ببێتە دۆخێکی سارد و سڕ و ناهومێدی باڵی بە سەر وڵاتدا کێشابوو، بەڵام بە گشتگیر بوونی چالاکیی محەممەدی موسەدیق لە ناوەند و سەرجەم ئێران و جەخت کردن لە سەر لیبرالیزم وەک بنەمای ناسیۆنالیزمی ئێرانی، کەشوهەوای کوردستانیش وردە وردە بەرەو جموجۆڵی سیاسی دەرۆیشت. «دوای ڕەزاشا لە ناوەند، جموجۆڵی کۆمەڵگە بووە هۆی ئەوەیکە دەرفەتێکی هەستیار وە دەست ڕێبەرایەتیی ناسیۆنالیزمی لیبرال[1] بکەوێ» (کاتم، ١٣٨٣، ٣٣٠). ئەم جۆرە لە ناسیۆنالیزم

1- ناسیونالیسم لیبرالی یا مدنی

بەشداریی مەدەنیی هەموو پێکهاتەکانی ئێرانی لە چوارچێوەی یاسای بنەڕەتیی مەشروتەوە خستبووە نێو بەرنامەکانی خۆیەوە، حەولی دەدا لە ڕێی مەجلیسی شوڕای میللی و هەڵبژاردنی ئازادانەی نوێنەرانی ئەم مەجلیسە، گۆڤار و ڕۆژنامەی ئازاد و پەرەدان بە نیزامی حیزبی بە چالاکی هێندێک حیزبی وەک؛ حیزبی ئێران، حیزبی تودە، حیزبی زەحمەتکێشان، هێزی سێهەم، حیزبی پان ئێرانیست و جیبهەی میللی، قەوارەی دەسەڵاتێکی سیاسی بەشداریخواز بە خۆیەوە بگرێ و ڕووکارێکی تایبەت بەم قۆناغەی مێژووی ئێران بدا. ئەم بارودۆخە توانیبووی کار بکاتە سەر کوردستانیش، هەڵبەت بەو هۆیەی کە موسەدیق وەک ڕێبەری بەربەرەکانێ لەگەڵ ئیمپریالیزمی ئینگلیس دەناسرا و سیاسەتی کوردیش لەسەر ئەساسی دژایەتی لەگەڵ ئیمپریالیزم دامەزرابوو، جموجۆڵی لایەنگرانە لە موسەدیق لە کوردستان دەستی پێکرد.«ڕووبەڕوو بوونەوە لەگەڵ ئیمپڕیالیزمی ئینگلیس، بۆ وەدەست هێنانی مافی گەلانی ئێران، بە شێوەیەک پەرەی سەندبوو و قووڵ ببۆوە کە دەنگدانەوەکەی گەیشتبوە کوردستانیش، ڕۆژنامە چەپیەکان، مەبەست بلاوکراوە ئاشکراکانە، دەگەیشتنە کوردستان و نەخشێکی بەرچاویان لە وریاکردنەوەی کورد و ئامادە کردنیان بۆ بەشداری لە خەباتی کۆمەڵایەتیدا دەگێڕا»(صادق وزیری، ١٣٨٦، ٧٩). وێڕای ئەوەیکە موسەدیق دژی لایحەکەی ڕەزم آرا[1] بۆ پێکهێنانی ئەنجومەنەکانی ئیالەتی و ولایەتی بوو و نەیهێشت لە مەجلیسی شازدەدا پەسەند بکرێ، بەڵام کورد هەرگیز دەستی لە پشتیوانیی موسەدیق لە هیچ قۆناغێکدا هەڵنەگرت، هۆکارەکەشی ئەوە بوو کە؛ «دەوڵەتی موسەدیق نوختە گۆڕانێک بوو لە سیاسەتی ئێراندا. چونکە ئەو حکوومەتە لەگەڵ هەموو حکومەتەکانی پێشوو جیاوازییەکی ئەساسی هەبوو. حکوومەتێک بوو کە بە پشتیوانیی خەڵک و بۆ چاەسەر کردنی مەسەلەیەکی زۆر گرینگ وەک میللی کردنی نەوت هاتبووە سەر کار و سیاسەتێکی میللی بەڕێوە دەبرد.» (قاسملو، ١٣٨١، ١٦٧) و « جۆری ناسیۆنالیزم و ئامانج و

1- لە هاوینی ساڵی ١٣٢٩دا تیمسار ڕەزم ئارا لایحەی ساز بوونی ئەنجومەنە ئیالەتیەکانی بردە مەجلیس کە موسەدیق یەک لە موخالفانی ئەم لایحەیە بوو کە پەسەند نەکرا.

ڕوانگە دێموکڕاتیک و لیبڕالیەکەی موسەدیق و شێوەی حکوومەت کردنەکەی بە سەر خەڵکدا کە لە ڕێی هەڵبژاردنەوە بوو، جموجۆڵ و حەزی خستبوە نێو ڕووناکبیرانی کوردەوە»(انتصار، ١٣٩٠، ٥٨). گرینگترین نموونەکانی بەشداریی کورد لە پرۆسەی سیاسی ئێران و پشتیوانی لە موسەدیق لەو سەردەمدا؛ یەکەم؛ بەشداری لە ڕاپرسی بۆ پشتیوانی لە موسەدیق بوو بە جۆرێک کە «لە مەهاباد لە نێو پێنج هەزار دەنگدا تەنیا دوو دەنگ بۆ لایەنگری سەڵتەنەت کەوتبووە سندووقەوە»(مک داوال، ١٣٨٠، ٤٢٨) لە بانەش تەنیا دوو دەنگی هاوشێوە هەبوو. دووهەم؛ بەشداری لە هەڵبژاردنی مەجلیسی هەڤدەیەمدا بوو، «ئەوە یەکەم هەڵبژاردن دوای ڕووخانی کۆماری کوردستان بوو، کە هێندێک پاڵێوراو لە لایەن حیزبی دێموکراتەوە بەشداری ئەم هەڵبژاردنە بوون، [ئەم هەڵبژردنە] لە سەرەتاکانی ١٩٥٢دا بەڕێوە چوو، کە نوێنەرانی ئەم حیزبە بۆ وە دەستهێنانی زۆرینەی دەنگەکان بە ئاسانی سەرکەوتن[١]»(انتصار، همان، ٥٩).

ناسیونالیزمی لیبرالیی محەممەدی موسەدیق کە بەشداریی کۆمەڵانی خەڵکی وەک بنەمای دەسەڵاتداری خۆی دیاری کردبوو، توانی حیزبی دێموکرات و کورد تووشی وەرسووڕانی گوتاریی بکات، گوتارێک کە لە ساڵەکانی دوای ڕووخانی کۆمار، بە هۆی فەزای پۆلیسی کوردستان خەریک بوو بەرەو جۆرێک ناسیۆنالیزمی ڕادیکاڵ دەڕۆی. ئەگەرچی بە هۆی چالاکی نهێنیی حیزبی دێموکرات وەک تاکە هێزی سیاسی کوردستان و کەم بوونی بڵاو کراوە و سوخەنڕانیەوە کاری دەرکێشانی واتا گوتارییەکان کارێکی دژوارە، بەڵام بە هۆی ئەوەیکە لە چوارچێوەی لێکدانەوەی گوتاری «لاکلاو و مۆفەدا» جگە لە کردەوە گوتارییە زمانییەکان[٢]، کردەوە گوتاریە غەیرە زمانیەکانیش[٣] دەتوانن ببنە ماکی گوتار و چەشنی زمانی کردەوە، دالە گوتارییەکانی لێ دەرکێشین. لەم قۆناغەدا سیاسەتی کوردی بە بەشداری لە پرۆسەی گشتی و کەلانی ئێران وەک

1- یەک لەو کەسانەی کە پاڵێوراوی حیزب بوو، سارمەدینی سادق وەزیری بۆ مەهاباد بوو، کە وێڕای ئەوەیکە دەنگی زۆربەی خەڵکی مەهابادی هێناوە حکوومەتی نیزامی مەهاباد ئیزنی نەدا بچێتە مەجلیس و کەسێکی دیکەیان دەست نیشان کرد.

2- اعمال گفتمانی زبانی

3- اعمال گفتمانی غیر زبانی

بەشداری لە ڕێپێوانەکان بە پشتیوانی لە موسەدیق، بەشداری لە ڕاپرسی و هەڵبژاردنی مەجلیس، بە کاریگەری وەرگرتن لە گوتاری ناسیۆنالیستی سەربەخۆیی خوازی موسەدیق لە سەر بنەمای سیاسەتی «هاوسەنگی نەرێنی»[1] و حەول بۆ نەتەوەیی کردنی نەوت و ئازادی لە ڕێی پەرەدان بە بڵاوکراوە و ڕۆژنامە و گۆڤارەکانەوە، جیاواز لە کەشی گوتاریی سەردەمی کۆماری کوردستان، شکڵ دەگرێ. پێویستە ئاماژە بەوەش بکرێ کە لە ساڵەکانی دەسەڵاتدارێتی موسەدیقدا زۆرترین هاوکاری لە نێوان حیزبی دێموکرات و حیزبی تودە وەک یەکێک لە کاریگەرترین حیزبەکانی ئەو ساڵانەی ئێراندا دەبیندرێ. گوتاری سیاسیی کورد لەم قۆناغەدا «بەشداری»[2] وەک دالی ناوەندی ئەم گوتارە هەڵدەبژێرێ و واتاکانی وەک ئازادی حیزب و دەربڕین، وێڕای زمانی کوردی کە دالی ناوەندی دەوری پێشوو بوو، دەبنە دالی خزی[3] ئەم سەردەمە و خودمختاری وەک گرینگترین داواکاری کورد لە چوارچێوەی یاسای بنەڕەتی مەشروتەدا و چەشنی دالێکی دیکەی ئەم گوتارە لە چوارچێوەی «کەشی گوتاریی»[4] بەشداری دا جومگەبەندی دەکرێن.

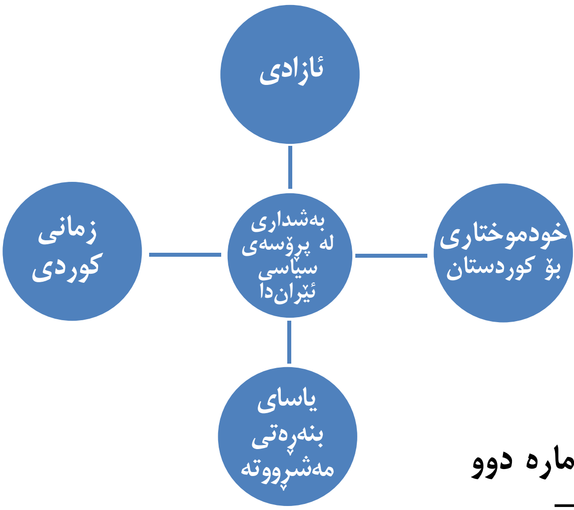

نموونداری ژمارە دوو

1- موازنه منفی: بنەمای سیاسەتی دەرەکی محەمەدی موسەدیق بوو کە دواتر بوو بە ماکی «جنبش عدم تعهد" کە پێک هاتبوو لەو وڵاتانەی کە سەر بە هیچ باڵێکی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵاتەوە نەبوون.

2- مشارکت

3- دال شناور

4- فضای گفتمانی

٣.گوتاری سیاسی شوناس‌خوازانەی قەومیی حیزبی دێموکرات

پاش کودەتای ٢٨ی گەلاوێژ و ڕووخانی دەوڵەتی موسەدیق، ئەو هیوایەی کە کورد بە سیاسەتە لیبرالی و بەشداری‌خوازانەکانی موسەدیقی بەستبوو لە نێو چوو. لە کوردستان بە شێوەیەکی توندتر ڕووبەڕووی لایەنگرانی موسەدیق بوونەوە و هێندێک لە ڕێبەرانی حیزبی دێموکرات کە لەو دەورەیەدا، بە شێوەیەکی نیوە ئاشکرا چالاکیان دەکرد، تووشی زیندان و هەڵاتن هاتن. «شا وێڕای بە دەسەڵات گەیشتنەوەی هەموو نیشانەکانی بزووتنەوەی ڕزگاری‌خوازیی کوردی لە ژیانی سیاسی ئێران سڕییەوە»(مک داول، ١٣٨٠، ٣٢٨». ئەگەرچی داخرانی سیاسی لە هەموو جێیەکی ئێراندا دەبیندرا بەڵام لە ناوچە نەتەوەییەکان بە تایبەت لە کوردستان، کە وەک پشتیوانی موسەدیق دەهاتنە ژمار، دۆخەکە جیاواز بوو.«حکومەت بۆ دڵنیا بوون لە سیاسەتەکانی هاوشێوەسازی زمانی، کەسانی دەرەکی بۆ بەرپرسیارەتی ناوەندە پەروەردەییەکانی کوردستان دەنارد و بەو پێیە چالاکیی سیاسی و ئازادی لە کوردستان بەر تەسک بۆوە»(انتصار، ١٣٩٠، ٦١). گەڕانەوەی ئەم دۆخە لە ڕوانگەی کوردەوە داخرانی دەروازەکانی گۆڕان بوو، لەم قۆناغەدا حیزبی دێموکرات لە کۆنفرانسێکدا سیاسەتەکانی خۆی بەم شێوەیە دیاری کرد؛ ڕووخاندنی پاشایەتی، دامەزراندنی شوناسێکی کوردی لە قەوارەی دەوڵەتێکی کوردی هەڵبژێردراوی خۆیدا و ڕزگار کردنی هەموو کوردستان.(مک داول، ١٣٨٠، ٣٢٨). لە ڕاستیدا ئەم کۆنفرانسە کە بۆ تێکەڵ کردنەوەی دوو کومیتەی مەهاباد و سنە و دیاریکردنی سیاسەتەکانی نوێی حیزب پێک هاتبوو، دەستپێکی گۆڕانێکی مەزن لە سیاسەتی بەشداری خوازانەوە بەرەو سیاسەتێکی دژە حکومەتی ڕادیکال بوو. حیزبی دێموکرات کە دوای کۆماری کوردستان گرینگترین و گەورەترین ئەزموونی بەشداریی خۆی لە پرۆسەی سیاسی ئێراندا هەرچەند بە شێوەیەکی نیوە ئاشکرا لە دەورەی موسەدیق دا، دیبوو، ئێستا بە نهێنی کردنەوەی چالاکییەکانی بە هۆی داخرانی سەراسەری سیاسیی ئێران، بەرەو سیاسەتی ڕادیکاڵی ڕووخێنەرانە دەرۆیشت کە چارەی کێشەکانی خۆی لە بەشداری

لە چوارچێوەی حکوومەتی سەقامگیردا نەدەدی بەڵکو تێکدانی ئەم قەوارەیەی بە ڕێگە چارەی گەیشتن بە داواکاریە نەتەوەیی و شوناس خوازانەکانی خۆی دەزانی.

لە ڕاستیدا کودەتای ٢٨ی گەلاوێژ و داخرانی دوبارەی کەش‌وهەوای سیاسی ئێران بووە هۆی قووڵ بوونەوەی کەلێنی نەتەوەیی و ڕادیکالیزە بوونی گوتاری سیاسی حیزبی دێموکرات کە بەستێنی بۆ خەباتی چەکداری ساڵەکانی ٤٨-٤٦خۆش کرد. «کومیتەی ئینقلابی»ی حیزبی دێموکرات بەرهەمی ئەو دۆخە و دژ کردەوەیەک بوو بە نیسبەت سیاسەتەکانی پەهلەویی دووهەم کە بە شێوەیەکی ئاشکرا شوناسی کوردی کە لە دەورەی کۆماردا پشوویەکی هاتبۆوە بەر، خستبووە ژێر گوشارەوە. «کومیتەی ئینقلابی» حیزبی دێموکرات، شۆڕشی چەکداری کردبووە شێوازی خەباتی خۆی کە لە ماوەی دوو ساڵدا هێندێک شەڕی چریکی لە سێ کوچکەی مەهاباد-بانە-سەردەشت، وەڕێ خست(کوچرا، ١٣٧٣، ٤٢٩) کە لە ئاکامدا ئەم بزووتنەوە چەکدارییە کە وەرسووڕانێک بوو لە گوتاری سیاسی کورددا، سەرکوت کرا.

لە تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی ئەم قۆناغە دەست بردن بۆ چەک و شەڕی چریکیە کە بە پێچەوانەی دەورەکانی پێشوو ڕوودەدا، ئەوە لە حاڵێکدایە کە تەنانەت لە سەردەمی کۆماردا کە ئەرتەش بەرەو مەهاباد بۆ خستنەوە ژێر دەسەڵاتی خۆی وەڕێ دەکەوێ، حیزبی دێموکرات دەست بۆ چەک نابا. دیارە وەک گوترا، توند بوونی زمانی ئەو حیزبە بە هۆی سیاسەتەکانی پەهلەویی دووهەم پاش کودەتای ٢٨ی گەلاوێژە، کە قووڵ بوونەوەی کەلێنی نەتەوەیی لێ دەکەوێتەوە و لە ئاکامدا دەبینین گوتاری سیاسی حیزبی دێموکرات گۆڕانی بە سەردا دێ. «ئەگەر نیزامی سیاسی دەسەڵاتدار سیاسەتێکی گونجاو پەیڕەو نەکا، کەلێنی شوناسی قەومی دەتوانێ بەستێنێکی باش بۆ جموجۆڵی توندوتیژخوازانە ساز بکا و لە وەها دۆخێکدا داواکارییە شوناسخوازانەکان بە ئاسانی دەتوانن بەرەو ئەم شێوە جموجۆڵانە بڕۆن».(ایوبی، ١٣٨٧، ٧٥) لەم قۆناغەشدا وەڵام نەدانەوەی حکوومەت، داخرانی زیاتری کەش‌وهەوای سیاسیی کوردستان و نەبوونی دەرفەت بۆ گەیاندنی داواکاریەکان و بەدواداچوون بۆ جێبەجێ

کردنیان، بووە هۆی قووڵ بوونەوەی کەلێنی نەتەوەیی، وەک یەکێک لە گرینگترین کەلێنەکانی شوناسی و شکڵ گرتنی خەباتی سیاسی لە چوارچیوەی «کومیتەی ئینقلابی» حیزبی دێموکرات و ڕادیکاڵ بوونی گوتاری سیاسیی کورد، کە دژکردەوەیەک بوو بە دۆخی زاڵ بە سەر کوردستاندا. لە تایبەتمەندیەکانی گوتاری سیاسیی کورد لەم قۆناغەدا؛ پێکهاتنی پەلە چریکیەکان و هێندێک شەڕی ناو بە ناو لە ناوچە سنوورییەکانی کوردستان‌دایە، کە وەک «کردەوەیەکی گوتاریی نا زمانی» (عمل گفتمانی غیر زبانی) لە چوارچێوەی سیاسەتەکانی حیزبی دێموکڕات کە لە کۆنفڕانسی دووهەمی ئەم حیزبەدا؛ ڕووخانی پاشایەتی، دامەزراندنی شوناسێکی کوردی و ئازاد کردنی هەموو کوردستان، ناوی دێت، پێویستە لێکدانەوەی لە سەر بکرێ. هەڵبەت ئەم سیاسەتانە هێندێک بابەت و پرسن کە لە سەردەمی کۆماریشدا نە بە شێوەی تێئۆری و نە بە شێوەی کردەوەیی نەهاتە بەر باس و پلانی حیزبی دێموکڕات و کۆماری کوردستان نەبوون. لەم سەردەمەشدا وەک سەردەمی کۆمار کە یەکەمین قۆناغی پێکهاتنی گوتاری سیاسی کورد بوو، جەخت لە سەر چەمکی شوناس دەکرێ، بەڵام وەک ئەو سەردەم زمانی کوردی چەشنی چەمکێکی شوناسی، زەق نابێتەوە، بەڵکو بابەتی ئیتنیک سەرەکیترین چەمکی ئەم گوتارەیە. چەمکێک کە پتر لە هەر واتا و دالێکی دیکە توانایی ساز کردنی خەباتی چەکداری هەیە و ئەگەر هەلی بۆ برەخسێ دەتوانێ کۆمەلانی خەڵک بێنێتە مەیدان، کە باشترین دۆخ بۆ ئەم بابەتە؛ بۆشایی دەسەڵات و لاوازیی ناوەندە، کە لەو سەردەمدا ئەم هەلە بۆ کومیتەی ئینقلابیی حیزبی دێموکڕات نەڕەخسا، چون محەمەد ڕەزا شا، پاش کودەتای ٢٨ی گەلاوێژ، بناغەی دەسەڵاتێکی بەهێزی داڕشتبوو و هەر لە دوای هەرەس‌هێنانی کۆمارەوە سەرنجێکی زۆری ئەمنی دابووە کوردستان و ئیزنی هیچ جۆرە ڕێکخستنێکی لەم ناوچەیەدا نەدەدا. کەواتە گوتاری سیاسیی کورد لەم قۆناغەدا، شەڕی چریکی دەبێتە داله ناوەندییەکەی و هێندێک چەمکی وەک ڕووخاندنی پاشایەتی و ئازادی هەموو کوردستان وەک دوو دالی نوێی گوتاریی و زمانی کوردی وەک گرینگترین چەمکی شوناسی، وێڕای هێندیک دالی دیکە کە لە گوتارەکانی پێشووشدا بوونیان هەبووە، لە چوارچێوەی

گوتارێکی نەتەوە ویستی شوناسخوازانەدا جومگەبەندی دەکرێن و دەبنە پێکهێنەری ئەم گوتارە. دالی بەشداری وەک دالی ناوەندی قۆناغی پێشووی گوتاری سیاسی حیزبی دێموکرات دەخرێتە لاوە و ئەم واتا ڕادیکاڵە واتە شەڕی چریکی دەخرێتە جێی.

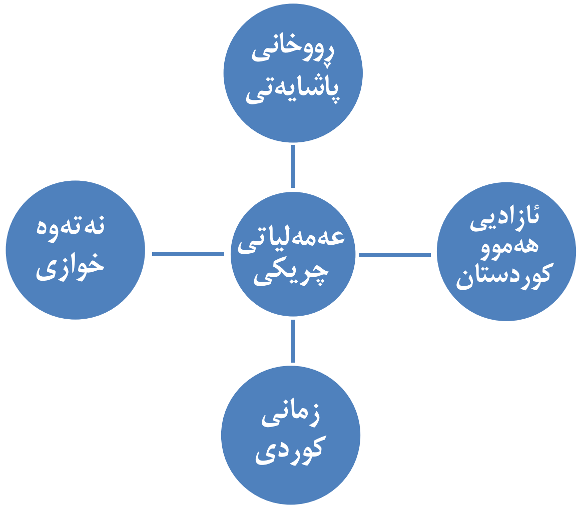

نموونەداری ژمارە سێهەم

٤.گوتاری سیاسیی شوناسخوازانەی بەشداریویستی حیزبی دێموکڕات

ئەگەرچی لە قۆناغە جیاوازەکاندا، گوتاری سیاسی حیزبی دێموکرات لە ژێر کاریگەری ڕووداوە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکاندا گۆڕانکاری بەسەردا هاتووە، بەڵام ئەم گۆڕانکارییە بە مانای شیفتێکی ئەرێنی و کاریگەر نەبووە، بەڵکو بە هۆی ئەوەیکە ئەم وەرچەرخانانە دژ کردەوەیەک بووە بەرامبەر بارودۆخی زاڵ بە سەر ئێران و کوردستاندا، کەواتە ڕاپەڕاندنی ئەرکەکان لە چوارچێوەی ئەم گۆڕانکارییە گوتارییەدا هێندێک جار سەرکەوتوو نەبووە. گوشارەکان و دژوار کردنی دۆخی چالاکی سیاسی لە قۆناغێکدا و کرانەوەی ڕێژەیی کەشوهەوای سیاسی لە سەردەمێکی دیکەدا کە سەرچاوەی لە جۆری ناسیۆنالیزمی ناوەند دایە، بۆتە هۆی گۆڕانکاری لە گوتاری

سیاسیی حیزبی دێموکرات لەو ساڵانەدا. دوای شکستی کومیتەی ئینقلابی حیزبی دێموکرات لە شەڕی چریکی دژ بە ڕێژیمی پاشایەتی پەهلەوی کە ئەم کومیتەیە ڕووخاندنەکەی کردبووە ئامانجی سەرەکی خۆی، حیزبی دێموکرات وێڕای وەرچەرخانێکی گوتاریی، حەولی ڕێک خستنەوەی خۆی دەدا و هێندێک پلانی دێموکراتیک کە پەسندی حیزبی سەردەمی کۆماری کوردستان بوو دەخاتەوە نێو گوتارە سیاسییەکەیەوە، لە ڕاستیدا شکستی بزووتنەوەی چریکی و پێشوازی نەکردنی جەماوەر لەم جۆرەی خەبات لەو قۆناغەدا - بە پێچەوانەی قۆناغەکانی دواتر واتە لە ساڵەکانی یەکەمی هاتنە سەر کاری کۆماری ئیسلامیدا خەباتی چەکداری پێشوازیەکی مەزنی جەماوەری لێ دەکرێ - هۆکاری سەرەکیی هەڵبژاردنی دروشم وشێوازێکی نوێ لە لایەن حیزبی دێموکراتەوە بوو. «کەواتە لە ساڵی ١٣٥٠ەوە، دروشمی دێموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان وەرگیرا، هەڵبژاردنی وەها دروشمێک حەول بوو بۆ قەوارە بەخشین بە داواکارییەکانی کورد لە چوارچێوەیەکی گونجاودا بۆ ئێرانییەکان وکۆمەڵگەی نێونەتەوەیی»(رومانو، ١٣٨٨، ١١٠) ئەگەرچی خەبات دژ بە حکوومەتی پەهلەوی وەک گوتاری دژبەری گوتاری سیاسیی حیزبی دێموکرات، قەوارەبەندی گوتاریی ئەم گوتارە پێک دێنێ، بەڵام هەرگیز وەک قۆناغی پێشوو شەڕی چریکی بەشێک لە ڕەفتاری سیاسی ئەم حیزبەی پێک نەدەهێنا، لە ڕاستیدا لەم قۆناغەدا گوتاری سیاسی حیزب فۆرمێکی واقعبینانە و نێوانگیرتر بە خۆیەوە دەگرێ و خۆی لەچوارچێوەیەکدا جومگەبەندی دەکا کە هەم کەشی دژایەتی ڕابگرێ و هەم سەرنجێکی تایبەت دەداتە ئیمکانی وەرگرتنی کۆمەڵایەتی و ڕێک خستنیان لەم چوارچێوە گوتارییەدا. بە شێوەیەک کە ئەم گوتارە بە ڕاکێشانی سەرنجی ژمارەیەکی زۆر لە جەماوەر، بەرەوپیری شۆڕشی گەلانی ئێران لە ٥٧دا دەڕوا و بە ورووژاندنی بابەتی سەرنجڕاکێشتر لە سەر بنەمای داواکارییەکانی کۆمەڵگەی کوردی، بەشێکی زۆری خەڵک لەگەڵ خۆی هاوڕێ دەکا، بە چەشنێک کە پاش سەرکەوتنی شۆڕش، دەبێتە گەورەترین حیزبی سیاسی کوردستان و تەنانەت ناوچە نەتەوەییەکانی ئێران، بە پێگەیەکی مەزنی کۆمەڵایەتیەوە.

لە دۆخێک دا کە کوردستان دەستەو یەخەی گەشەی ناهاوسەنگی پلانە گەشە تەوەرکانی محەمەد ڕەزا شا بوو، بەشێکی زۆر لەو لاوانەی کورد کە وێڵی کار بوون ڕوویان کردە ناوەند، ئەم کۆچە بە پێچەوانەی ناوچەکانی ناوەندی ئێران کە بووە هۆی تێک چوونی شوناسی ناوچەییان، بە قازانجی شوناسی نەتەوەیی(سەراسەری)، لە کوردستان بووە هۆی بە هێز بوونی شوناسی ئیتنیکی و تێگەیشتنێکی بە نیسبەت دوا کەوتوویی کوردستان لە بەرامبەر ناوەند دا ساز کرد»(داول، ١٣٨١، ٤٣٩)، حیزبی دێموکرات لەو ساڵانەدا ببوە سێحەبی ڕێبەرایەتیەکی جیاواز کە وێڕای ئەوەیکە دەرکێکی دوروستی لە دۆخی سیاسی ئێران هەبوو، گەرانەوەی بۆ دروشمە سەرەکییەکانی کۆماری کوردستان کە خودموختاری بۆ کوردستان و دێموکراسی بۆ ئێران بوو کردبووە نەخشە ڕێگای خۆی، ئەوە لە کاتێکدا بوو کە ئەزموونی ساڵەکانی بەشداری لە پرۆسەی سیاسی ئێران لە دەورەی مەسەدیقدا، هاوکاری لە گەڵ حیزبی تودە و شەڕی چریکیشی هەبوو. کەواتە دەبوو گوتارێکی سیاسی نوێنەرایەتی بکا کە لە لایەکەوە ئیمکانی باس کردن لە چوارچێوەی ئێرانیدا هەبێت، لە لایەکی دیکەوە ئیمکانی ڕاکێشانی سەرنجی کۆمەڵانی کوردستانی هەبێ و هەروەها ئیمکانی ئەوەشی هەبێ کە شوناسی کوردی کە بە هۆی گەشەی ناهاوسەنگ پڕ ڕەنگتر ببوو وەک چەمکێکی گرینگی ئەم گوتارە جومگەبەندی بکا. ئەوە لە کاتێک دابوو کەحیزبی دێموکرات وەک تاکە هێزی سیاسیی کورد، دوای کۆنگرەی سێهەمی خۆی ئەو دروشمانەی بۆخۆی هەڵبژارد کە بەستێنەکانی گەیشتن بە دۆخی شۆڕشگێڕانەی خۆش دەکرد و پتر لە هەر قۆناغێکی دیکە چارەنووسی خۆی بە چارەنووسی گشتیی کۆمەڵانی ئێرانەوە گرێ دابۆوە. کەواتە لەو سەردەمەدا، گوتاری سیاسیی حیزبی دێموکرات پێویست بوو هەم جەخت بکاتە سەر ئامانجەکانی کۆماری کوردستان و گوتارە شوناسخوازانەکەی، هەم ئەوەیکە وەک سەردەمی موسەدیق بیر لە هاوڕێیەتی لەگەڵ بزووتنەوەی سەراسەری ئێران بکاتەوە. جەختکردنەوەی دووبارە لە سەر دروشمی خودموختاری بۆ کوردستان و دێموکراسی بۆ ئێران، زیاد کردنی وشەی «ئێران» بە ناوی حیزبی دێموکراتی کوردستان

و گەرانەوەی ئەندامانی ڕێبەرایەتی حیزب لە عێراق و ئورووپاوە بۆ ئێران و بڵاوبوونەوەیان بە شارەکانی کوردستان و تاران دا(حەسەنزادە، ١٣٨١، ٢٥٤ و ٢٧٨)، بەشێک لەو کردەوە گوتاریانە بوون کە هەوێنی گوتاری سیاسیی کوردیان لەو سەردەمەدا پێک دەهێنا. ئەگەرچی دروشمی ڕووخانی ڕژیمی پاشایەتی لە نیو ئەم گوتارەدا بوونی هەبوو بەڵام تەنانەت لە مانگەکانی کۆتایی تەمەنی ئەم حکوومەتەشدا شەڕی سەربازی و چریکی وەک قۆناغی پێشوو پێڕەو نەکرا. هەروەک گوترا، بەهێز بوونی شوناسی کوردی بە هۆی گەشەی خۆئاگایی گشتی کوردەوە کە بەرهەمی گۆڕانی کۆمەڵگەی ئێران و گەشەی شارنشینی و پێشکەوتی ڕێژەیی ئابووری و گەشەی ناهاوسەنگی کوردستان بە نیسبەت ناوەند و ناوچە ناوەندیەکانی ئێران بوو، داواکاری پێشکەوتن و گۆڕانی بارودۆخی ئابووری خەڵکی بۆ یەکەم جارکەوتە پلان و ئەدەبیاتی سیاسی کوردەوە. گەشەی شوناسی کوردی لە پێوەندی لەگەڵ چەمکی ئیتنیکدا نەبوو، بەڵکوو جۆرێک هەست بە هەڵاواردن بە نیسبەت ناوچەکانی دیکەی ئێران بوو، «ئەم خۆئاگاییە نوێیەی کورد، بە هۆی سەرنجدان بە دواکەوتوویی کوردستان پەرەی ئەستاند»(مک داول، ١٣٨٠، ٤٣٩) بەو هۆکارانە؛ گوتاری سیاسی حیزبی دێموکرات، لە چوارچێوەی ئەم دروشم و کردەوە گوتاریانە وهەستی هەڵاوردنە دا پێک هات. کەواتە شوناسی غەیری ئیتنیکی، ئەم چەمکە گوتاریەیە کە لەم قۆناغەدا وەک واتایەکی پادرادۆکسیکاڵ دەبێتە دالی ناوەندی کە لەئاکامی هاوڕێیەتی لەگەڵ واتاگەلێکی وەک دێموکراسی بۆ ئێران، زیاد بوونی ناوی ئێران بە حیزبی دێموکراتی کوردستان و لە کۆتاییدا بەشداری لە خەباتی سەراسەری دژ بە حکوومەتی پەهلەویدا مانا پەیدا دەکا و ئەو چەمکانە بە دەوری خۆیەوە جومگەبەندی دەکات.

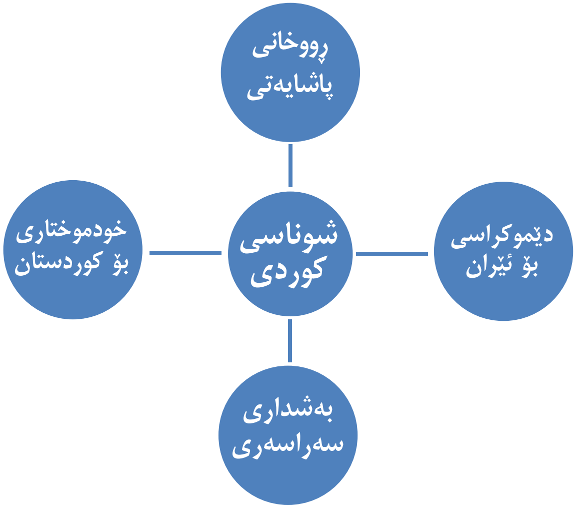

نموداری ژمارە چوارەم

ئاکام

گۆڕانی ڕوانگەی دەسەڵاتدارانی ئێران لە قاجارەوە بۆ پەهلەوی بەو هۆیەی کە گۆڕانکارییەکی مەزن لە شێوەی دەسەڵاتدارێتیدا بوو، بووە هۆی گۆڕانی بنەڕەتی بەستێنی کۆمەڵایەتی ئێران. ئەم گۆڕانکارییانە بە شێوەیەک ڕوویان دا، کە بووە هۆی ڕووداانی هێندێک گۆڕانی گەورە لە کوردستانیشدا. ناسیۆنالیزمی کەوناراخوازی قەومیی پەهلەوی کە ئەویتری خۆی لە جۆراوجۆری ئێراندا دەدی، باشترین ڕێگای گەیشتن بەئامانجەکانی خۆی بە سڕینەوەی ئەم جیاوازیە ئێتنیکی و نەتەوەییانە دەزانی. لە ڕاستیدا دەوڵەت-نەتەوە سازییەکەی ڕەزاشا لەسەر بنەمای ئاسیمیلاسیۆن و سڕینەوەی جیاوازییە ئێتنیکی و کولتووریەکان نە تەنیا نەیتوانی لە خزمەت ناسیۆنالیزمی دەوڵەوتسازدا بێ بەڵکو بووە هۆی قووڵبوونەووی کەلێنی نەتەوەیی وەک یەکێک لە کەلێنە شوناسیەکانی کۆمەڵایەتی. قووڵبوونەوەی ئەم کەلێنە و پێکهاتنی حیزبی دێموکرات وەک

حیزبێکی کوردی ناسیۆنالیست لە دەوری کەلێنی قەومی–نەتەوەیی، نیشانەی ناسەرکەوتو بوونی ئەم پرۆژەیە بوو. کە بە ساز بوونی هەلومەرجی تایبەتیی دوای خەرمانانی ١٣٢٠ و ساز بوونی بۆشایی دەسەڵات، کوردستان ئەو هەلەی بۆ ڕەخسا دژکردەوە نیشان بدا و بە دامەزرانی حیزبی دێموکرات و پاشان کۆماری کوردستان بناغەی یەکەم گوتاری سیاسیی کورد دژ بە گوتاری ناسیۆنالیستی کەونارا خوازی ڕەزاشا بە پێشەنگێتی دێموکرات داندرا. کەواتە لە دەورەی پەهلەوییەکاندا و وەک دژکردەوە بە نیسبەت ناسیۆنالیزمێک کە سەرچاوەی شێوە ڕوانینیان بۆ جیاوازییەکانی ئێران بوو، کەلێنی قەومی یا نەتەوەیی بەردەوام زیندوو بووە و لە بەستێنی سیاسیی ئێراندا بۆتە هۆی پێکهاتنی قەیران و کێشە، کە دامەزرانی حیزبی دێموکرات و درێژە بە چالاکی و گۆرانی گوتارەکەی بەرهەمی ئەم بارودۆخەیە. وەک باس کرا لە سەرەتای دامەزرانی حیزبی دێموکراتەوە تا شۆڕشی گەلانی ئێران لە ٥٧دا، گوتاری سیاسیی کورد چوار قۆناغی بە خۆیەوە دیتووە کە بە کاریگەری لە بارودۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی و شێوە ڕوانینی دەسەڵاتدارانی ئێران گۆڕانی بە سەردا هاتوە. دیارە لە سەرجەمی ئەم قۆناغانەدا، ناسیۆنالیزم وەک ڕۆحی گوتاری سیاسی، هەڵبەت لە دژ کردەوە بە نیسبەت جۆری ناسیۆنالیزمی ناوەندا بوونی هەیە و لە هەرسەردەمێک دا تایبەت مەندی خۆی دەبەخشێ بە گوتاری سیاسی حیزبی دێموکرات. دیارە گوتارەکان بە نیسبەت بارودۆخ و هەلومەرج وپێداویستی کۆمەڵگە دێنە مەیدانەوە و گوتاری سیاسیی حیزبی دێموکراتیش بەپێی زەرورەتە مێژووییەکەی و لە دژایەتی لەگەڵ گوتاری سیاسی ناوەندا هاتۆتە ساحەی سیاسییەوە و لە دژایەتی لەگەڵ واتا و دالەکانی ئەم گوتارە دژبەرە، گۆرانی بەسەردا هاتوە یا شکڵی گرتوە. لە ڕاستیدا گوتاری سیاسی حیزبی دێموکرات و لە ئاکامدا گوتاری سیاسی کورد گوتارێکی دژکردەوەییە و لە وەڵامی گوتاری ناوەندا خۆی ڕێک خستوە و بە گۆڕانی ئەو گوتارە گۆرانی پێدا هاتوە. جگە لە قۆناغی چوارەم، واتە قۆناغی کۆتایی کە گوتاری سیاسیی دێموکرات هاوڕێ لەگەڵ سەراسەری ئێران بەرەو پیری شۆڕشێک دەچن کە ئاکامەکەی ڕووخانی حکوومەتی پاشایەتییە، لەم قۆناغەدا

وێڕای ئەوەیکە لە ناوەند و بە تایبەت لە مانگەکانی ئاخردا چاکسازی بەڕێوەیە و چاوەڕوان دەکرێ کە حیزبی دێموکرات بۆ وەڵامی ئەم چاکسازیە گوتارێکی نەرم بە کار بێنێ، بەڵام ئەو شتە ڕوو نادا و بڕیاری ڕووخانی پاشایەتی هەر لە ئارادایە و حیزبی دێموکرات بە شێوەیەکی کردەوەیی گوتارەکەی خۆی بە سەر کۆمەڵگەی کوردیدا زاڵ دەکا، بە چەشنێک کە پاش ڕووخانی ئەم حکوومەتەش ئەم گوتارە وێڕای ئەوەیکە حیزب و لایەنی دیکەش دێنە مەیدانی سیاسەتی کوردیەوە، بەڵام هەر زاڵ دەمێنێتەوە و ئەو لایەنە نوێیانە نەخشی وردە گوتاری سیاسیی کورد لە دەورانی کۆماری ئیسلامیدا دەگێڕن، کە تا ئێستاش ئەم دۆخە وەک خۆی ماوەتەوە.

***

سەرچاوەکان

کوردی

قاسملوو، عەبدولڕەحمان و عەبدوڵا حەسەنزادە. (١٣٨١)، کورتە مێژووی حیزبی دێموکراتی ئێران.

فارسی

–آبراهامیان، یرواند. (١٣٨٣). ایران بین دو انقلاب. ترجمەی احمد گل محمدی و محمد ابراهیم فتاحی. چاپ دهم. تهران: نشر نی.

–احمدی، قاسم. (١٣٨٧) جامعه شناسی تاریخی حزب دموکرات کردستان ایران. تهران: فصلنامەی ڕوژڤف شماره ٨و٩و١٠.

–انتصار، نادر. (١٣٩٠). سیاست کردها در خاورمیانه. ترجمه عرفان قانعی فرد. تهران: نشر علم.

–ایگلتون، ویلیام. (١٣٦١). جمهوری ١٩٤٦ کردستان. ترجمەی محمد صمدی. مهاباد: انتشارات سیدیان.

– ایوبی، حجت الله. (١٣٨٧). شکاف های قومی و خشونت در پیکارهای سیاسی. تهران: فصلنامەی مطالعات ڕاهبردی. دوره اول، شماره ٢٣

–رضایی، یونس.(١٣٨٥). زبان عرصەی هویت زایی و هویت زدایی.

مریوان: فصلنامەی زریبار. سال دهم، شماره ٦٠.
-رومانو، دیوید.(١٣٨٨). چالش های هویت جویی کردی و حکومت های ایران(از قاجاریه تا خاتمی)، ترجمەی منصور ساعی. تهران: فصلنامه ڕوژف، شماره ١١ و ١٢و ١٣.
-کوچرا، کریس،(١٣٧٣). جنبش ملی کرد. ترجمەی ابراهیم یونسی. تهران: انتشارات نگاه.
-فوران، جان. مقاومت شکننده. (١٣٨٥). ترجمه احمد تدین. تهران: مؤسسەی خدمات فرهنگی ڕسا.
-فرقانی، محمد مهدی. (١٣٨١) تحول گفتمان توسعه سیاسی در ایران از مشروطه تا خاتمی. تهران: فصلنامەی علوم اجتماعی، شماره ١٧.
-مک داول، دیوید. (١٣٨٠). تاریخ معاصر کرد، ترجمەی ابراهیم یونسی. تهران: انتشارات پانیذ.
- نادری، محمود.(١٣٩٤). حزب دموکرات کردستان ایران. تهران: مؤسسەی مطالعات و پژوهشهای سیاسی

ئینگلیزی

-Lipset, S. M., & Stien, R. (١٩٦٧). Party Systems and Voter Allignment. New York, US: Free Press.

حیزبی دێموکرات و گرینگیدانی به پرسی کۆمەڵایەتی

جەلیل گادانی

هێشتا ساڵێکی تەواو بەسەر هاتنی هێزی هاوپەیمانانی شەڕی دووهەمی جیهانی بۆ ئێران بە تایبەتی داگیرکردنی باکوور و ڕۆژئاوای ئێران لەلایەن ئەرتەشی سوور کە بوونە هۆی نەمانی هێزی نیزامیی ڕەزاشای دیکتاتۆر لە بەشێک لە کورستان تێنەپەڕیبوو، پیاوانی تێکۆشەری کورد لە شاری مەهاباد کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردیان لە ٢٥ی گەلاوێژی ساڵی ١٣٢١دا دامەزراند.

چونکو حیزبی دێموکراتی کوردستان لەسەر بنەمای ئەو کۆمەڵە دامەزراوە، بە پێویست دەزانم ئاماژە بە هێندێک لە کارەکانی بکەم. تێکۆشانی ئەو کۆمەڵە لە ناوچەی موکریان زۆر زوو پەرەی ئەستاند. حکوومەتی تاران لە کردەوەدا حاکمییەتی خۆی لەم دەڤەرە لەدەست چوو بوو. بەشی زۆری ئەرکەکانی حکوومەتی کەوتبوە سەرشانی خەڵک خۆی. لەو سەردەمیشدا کۆمەڵە ژ- ک یەکەم حیزبی نەتەوەیی ڕۆژهەلاتی کوردستان بوو. وێڕای تێکۆشانی سیاسی و پەرەدان بە هەستی نەتەوایەتی لە زۆر شوێن بە تایبەتی لە شاری مەهاباد، زێدی لە دایکبوونی، زۆربەی گرفتەکانی خەڵکیان حەل دەکرد. بە تایبەتی لە دوو بواری فەرهەنگی و ئاسایشەوە هەنگاوی بەنرخی هەڵێناوە.

«قۆڵسوور»ەکانی ژ-ک خۆبەخشانە شەو و ڕۆژ ئامادەی خزمەت بوون، ئەرکی ئەمنییەت و ئاسایشی شاریان وەئەستۆ گرتبوو، هەموو کات ئامادەی بەرەنگاربوونەوەی هەر هێرشێک بوون کە ڕەنگبوو لە لایەن هێندێک عەشیرەتی هەلپەرست بۆ تالان و بڕۆ بکرێتە سەرشار. لە زۆربەی گەڕەکەکانی شار بنکەی تایبەت داندرابوون. شەوانەش بە شێوەی گەڕۆک لە کوچە و کۆڵان و شەقامەکان ئەرکی پێ ئەسپێردراویان ئەنجام دەدا. ئەگەر ڕووداوێک لە دوور و نیزیک تەنانەت لە دێهاتی دەوروبەریش ڕووی دابا بە هانای خەڵکەوە دەچوون.

هێندێک بنیادی حکوومەتی وەک سەربازخانە کە ئەو هەمووە هێزەی تێیدابوو بە دوو بۆمبی گچکە و کەم هێزی تەیارە ڕەشەکەی سۆڤییەت کونە مشکیان لێ ببوو بە قەیسەری و هەلاتبوون و چۆڵیان کردبوو، یا سیلۆ و ژاندارمەری کە بێخاوەن مابوونەوە، هەرچەند هێندێکیان تالان کرابوون، بەلام ژ- ک پارێزەری تایبەتی بۆ دانابوون تا ساختومانەکان وێران نەکرێن و لەوەی کە لە یەکەم ڕۆژەکانی

چۆلبوونیاندا تالآن کرابوون زیاتر وێران نەکرێن. بۆ نموونە هەر سەربازخانەکە دواتر کرایە پێشمەرگەخانە.

لە بواری فەرهەنگیشەوە مەجالیان نەدا ئەو خوێندنگانەی هەبوون دابخرێن و ئەندامانی فەرهەنگیی شار کە زۆریان ببوونە ئەندامی کۆمەڵەی ژ- ک نەیانهێشت قوتابییەکان لە خوێندن دواکەون، بەڵکوو هەنگاوی گەورەشیان هەڵگرت.

بە دانانی دوو قوتابخانەی شەوانە بە ناوەکانی «گەلاوێژ» و «ئازادی» بۆ فێرکردنی زمانی کوردی کە تا ئەودەم خوێندن و نووسین بە کوردی بە تەواوی یاساغ بوو خزمەتێکی باشیان بە لاوان کرد.

یەک لەو مەدەرسانە «گەلاوێژ» لە خانووی حاجی ئەحمەد گادانی لە گەڕەکی قووڵە قەبران، بە سەرۆکایەتیی مەلا عەبدوڵڵا داوودی، ناسراو بە خاڵە مەلا یەکێک لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی ژ- ک و دووهەمیان لە گەڕەکی هەرمەنیان بە ناوی «ئازادی» لە کوچەی محەممەدی مەولوودی بە لێپرسراوی فەرهەنگیی بەوەج «عەلی گولجەبینی» بەڕێوە دەچوون. جگە لە چەند مامۆستای خۆجێیی بەڕێزان؛ ڕەوانشادان عوسمان دانش، محەممەد تۆفیق وردی، کەریم زەند، نووری ئەحمەد تەها بە نۆبە لەو دوو قوتابخانەیە دەرسیان دەگوتەوە.

ئەو بەڕێزانە توانییان لە ماوەیەکی کەمدا پۆلێک لاو بەچەشنێک فێری خوێندن و نووسینی زمانی کوردی بکەن کە پاش تەواوبوونی دەورەکەیان هێندێک لەوان بوونە مامۆستای کوردی گوتنەوە و خزمەتی باشیان کرد.

وابزانم زیاتر بە مەبەستی تەمرینی حکوومەتداری بوو کە ژ- ک میرمیرێنی نەریتی کۆنی کوردیی زیندوو کردەوە.

یەکیان بە میرایەتیی مستەفا سیاسەری لە گەڕەکی هەرمەنیان و ئەویتریان لە گەڕەکی ڕزگەریان بە میرایەتیی حەمەدەمین یا حەمەی حەسەن زارا بەڕێوە دەچوو.

ئەو دوو میرانە جو بەرگی تایبەتییان بۆ ساز کرابوو. هەرکام پۆلێک لاوی بەوەج و کارگێڕ یان قۆڵسووری ژ-ک یان بۆ دابینکردنی ئەمنییەت لە دەور بوو، هەر حوکمێکی کردبایان بەڕێوە دەچوو.

کۆمەڵەی ژ- ک بەهێنانە سەرشانۆی دوو نمایشی «سوڵتان سەلاحەدین» و «دایکی نیشتمان» لە مەهاباد و نەغدە و شنۆ و بۆکان، کە لە هەر کام لەو شارانە چەند ڕۆژ نیشان دران، کاریگەریی زۆری لە سەر گەشەکردنی هەستی نەتەوەیی و بڕوابەخۆ بوونی خەڵک کرد.

چاپ و بڵاوکردنەوەی گۆڤاری بەپێزی «نیشتمان» وەک یەکەم بڵاڤۆکی کوردی لە ڕۆژهەڵات و ئۆرگانی کۆمەڵە لەو سەردەمەدا یەک لە کارە بەرچاوەکانی فەرهەنگی و ڕووناکبیریی سەردەم بوو کە بۆ چاپکرانی چەند ژمارە دەچوونە تەورێز و لە ڕێگەی دۆستانێک کە دەستیان دەکاری چاپ و چاپخانەدا بووە، چاپیان دەکرد و دەیانهێناوە کوردستان و بڵاویان دەکردەوە.

لەڕاستیدا خەڵک ئەوەندەیان بڕوا بە کارەکانی ژ- ک هەبوو کە نەتەنیا بە قسەی «فەرماندار»ی دیاریکراوی حکوومەتی ئێرانیان نەدەکرد کە لەوکاتدا لە سەرۆک عەشیرەتەکان دادەندران، بەڵکوو یەک دوو جار بە خۆپیشاندان لە شار وەدەریان نان.

بە هاتنی قازی محەممەد بۆ نێو کۆمەڵەی ژ- ک و بوونی بە ئەندامی ئەم ڕێکخراوە، وەزعی ژ- ک زۆر بەرەو پێشتر چوو. هەم وەزنی چووە سەر و هەم کەسایەتییەکانی کوردستان لە دوور و نیزیک ڕوویان تێکرد. هەر وەک هێندێک لە ئەندامانی بەڕێوەبەری پێشبینییان کردبوو دوای ماوەیەک قازی محەممەد بوو بە مۆرەی هەرە گرینگی ئەم ڕێکخراوەیە.

دوای یەک دوو سەفەر بۆ ئازەربایجانی سۆڤییەت و نیزیکیی دۆستانە دەگەڵ فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان لە لایەک و پاش تەکبیروڕایەکی زۆری بەڕێوەبەرانی ژ- ک، بە حوکمی پێویستیی هەلومەرج و زەمان، بە دەنگی زۆربەی هەرە زۆری ڕێبەڕانی کۆمەڵە، ئەو ڕێکخراوە بوو بە «حیزبی دێموکراتی کوردستان .»

ئەو حیزبە مۆدێرنە بە ڕاگەیاندنی بەرنامەیەکی ٨ مادەیی کە لە ١/ ٨/ ١٣٢٤ بە واژۆی دەیان کەس لە ڕێبەڕان و کەسایەتییەکانی کۆمەڵە چاپ و بڵاو کرایەوە بوونی خۆی ڕاگەیاند. لەو ڕاگەیاندراوەدا بەشی بەرچاوی پێویستییەکانی ئەو کاتی کۆمەڵگە گونجابوو.

لە ماوەیەکی کورتدا ئەو حیزبە کە لە سەر بنەمای کۆمەڵە دامەزرا،

یەکەم کۆنگرەی هەر لە شاری مەهاباد بەست و دوای خستنە بەر باسی بەرنامەکە و باس و خواسێکی زۆر لە سەری، هەر لەم کۆنگرەیەدا گرینگیی زۆر زیاتر درابوو بە ٢٢ مادە کە دواتر لە مانگی سەرەماوەزی ١٣٢٤ی هەتاوی دا بڵاوکرایەوە کە بریتی بوو لە چوار فەسڵ و ٢٢ مادە.

هەر لەو کۆنگرەیەدا قازی محەممەد وەک سەدری حیزب و ڕێبەر و ٢٣ کەس ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی هەڵبژێردران. لەو بەرنامە نوێیەدا هەموو پێداویستییەکانی کۆمەڵگەیەکی مۆدێرن و پێشکەوتوو، کە ئێستاش لە زۆر وڵات پیادە کراوە پێشبینی کرابوو. بۆ نموونە ئاماژە بە چەند خاڵ لەو بەرنامە دەکەین کە زیاتر باری دێموکراتی و کۆمەڵایەتیی دەگرتەوە:

١- ناوی حیزب: حیزبی دێموکراتی کوردستانە.

بە باوەڕی من لێرەدا بۆیە ئاماژە بە ئێران یان بەشێک لە ئێران نەکراوە کە کوردستان بە یەک خاک و یەک نەتەوە دەناسێندرێ.

٢- حیزب لە سەر ئەو بناخەیە دامەزراوە: «حەقیقەت، عەداڵەت، تەمەدون.»

هەموو نیزامنامە و قانوونەکانی حیزب پاش پەسند کران لە کۆنگرە، جێبەجێ ئەکرێن.

بەم واتایە بۆ یەکەم جار حیزب لە ڕێبەریی تاکەکەسی و عەشیرەتی و کوێخامەنشی و شێخایەتی دەردەچێ و بەشێوەی دێموکراتیک و بڕیاری گشتی بەڕێوە دەچێ.

٤- هەروەها لە کوردستان ئەبێ لە سەر بنچینەی دێموکراسی، قازانجەکانی کۆمەڵانی خەڵک ڕەچاو بکرێ. ئەبێ بێ گوێدانە جیاوازیی میللی و قەومی و مەزهەبی، بۆ هەڵبژاردنی نوێنەر بۆ مەجلیسی شوڕای میللی مافی وەک یەکیان هەبێ.

٥- ئامانجی حیزب بریتییە لە پەرەپێدانی دێموکراسی، لە سەر ئەو بنچینەیە تێدەکۆشێ بۆ خۆشی مرۆڤایەتی.

٨- یەکەمین هەنگاوی حکوومەتی میللی ئەوەیە دەس دەکا بە ئاوەدانکردنەوەی وڵات.

٩- ئەبێ هەموو مەئمورانی کیشوەری و سیاسی و دایرەکان و

کشتوکاڵ کورد بن. لە ئیداراتدا دەبێ بە زمانی کوردی بنووسرێ.

١٠- حیزب تێدەکۆشێ بۆ گەشەپێدانی کشتوکاڵ ماشێن بکڕێ و هەوڵ ئەدا ئەو بەروبوومەی جوتیاران بەرهەمی ئەهێنن، بەباشی بفرۆشرێ.

١١- حیزب تێدەکۆشێ بۆ ئاوەدانی و پاراستنی لەشساغی دێهات و بۆ نەهێشتنی ئەو کۆسپانەی لە ڕێی هاتوچۆ لە دێیەک بۆ دێیەکی دیکە.

١٢- حیزب بەبێ جیاوازی نەتەوایەتی و قەومی و مەزهەبی حیمایەت لە ژیانی سیاسی و ئابووری و فەرهەنگی و لەشساغیی هەموو زەحمەتکێشان دەکات کە لە کوردستان دەژین.

١٣- بە مەبەستی پەرەپێدانی زانست و شارستانیەتی نێو خەڵکی کوردستاندا خوێندنی قۆناخەکانی سەرەتایی و ناوەندی ئەکرێتە ئیجباری و لە هەموو قوتابخانەکاندا بە زمانی کوردی دەرس دەخوێندرێ.

١٩- حکوومەتی میللی بۆ دابینکردنی پێویستییەکانی خەڵکی کوردستان بە ڕێگای هەرزان و ڕەحەت، بەتوندی دژی سەلەم و گرانفرۆشی و موحتەکران ڕادەوەستێ.

٢١- ئەبێ لە هەموو کاروباری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیدا ژنان وەکو پیاوان مافی وەک یەکیان هەبێ.

٢٢- ئەبێ مافی کەمە نەتەوەکان کە لە کوردستاندا ئەژین، وەکوو ئازەربایجانی، ئەرمەنی و ئاشووری بەتەواوی دابین بکرێ.

بە باوەڕی من نوقستانیی گرینگی ئەو بەرنامە ئەوەیە کە مادەی ٥ی بەرنامەی پێشوو هەڵگیراوە کە بریتی بوو لە: «دەبێ لە سەر ئەساسی قانوونێکی گشتیی نێوان لادێی و خاوەن ملْکدا ڕێککەوتنێک پەسەند بکرێ کە دواڕۆژی هەر دوو لا دابین بکرێ.

بەمجۆرە حیزبی دێموکراتی کوردستان بوو بە جێی ئومێدی هەموو کوردێکی خاوەن هەست. لەڕاستیدا نەک هەر درێژەدەری هەموو کارە باشەکانی «ژ-ک « بوو، بەڵکوو گەلێک مەسەلەی نوێی هێنا ئاراوە کە لەگەڵ دنیای مۆدێرن و پێشکەوتوو دەگونجا و بێگومان نە لە حکوومەتی تاران بەڵکوو لە سیستەمەکانی پاشایەتی و کۆماریی

دەوروبەر باسیشیان لێ نەدەکرا.

ئەوە حیزبی دێموکراتی کوردستان بوو کە توانی لە دونیای قەیراناویی ئەو سەردەمەدا بە باوەشی گەرم چەند هەزار کەس لە بنەماڵە و جەنگاوەرانی پەڕیوەی دوای نسکۆی شۆڕشی بارزان وەرگرێ کە دوای هێرشی دڕندانەی ئەرتەشی حکوومەتی پاشایەتیی عێراق و پشتیوانیی هێزەکانی بریتانیا ڕوویان کردە ڕۆژهەڵات. هەر لە شنۆوە تا بۆکان لە شار و گوندەکانی کوردستان جێگیریان بکا و بەو پەڕی دڵئاوڵاییەوە و بە هیمەتی خەڵکی دڵسۆز لەو وەزعە شپرزەیەی هەیان بوو ڕزگاریان بکا و بەپێی ئیمکاناتی ئەو سەردەم دەیانمەزرێنێ و دواتریش ڕاستەوخۆ لە کۆماری کوردستاندا بەشداریان بکا.

بێگومان لوتکەی تێکۆشانی حیزبی دێموکرات کەلک وەرگرتن لە هەلومەرجی گونجاو و دەرفەتی هەڵکەوتوو، دامەزراندنی کۆماری کوردستانە. گەرچی ئەو کۆمارە بە پیلانی دوژمنانی تەمەنێکی زۆر کورتی هەبوو، بەڵام بە بۆنەی ئەو ڕەفتار و کارە باش و ناوازانەی کە لە ئەو ماوە کورتەی بوونیدا ئەنجامی داون بۆتە مادەیەکی مێژوویی جێی شانازیی کورد و کوردستانیان.

بەر لە ڕاگەیاندنی کۆماریش جگە لە هێندێک کاری گرینگی سیاسی و ڕێکخراوەیی وەک هەڵکردنی ئاڵای کوردستان بەشێوەی ڕەسمی، ئامادەکردنی پێشمەرگەخانە بۆ پەروردەکردنی هێزی پارێزەری نیشتمان، لە بواری فەرهەنگی، کۆمەڵایەتیشەوە هەنگاوی گرینگی وەک دانانی چاپخانە، بڵاوکردنەوەی گۆڤار و ڕۆژنامەی کوردستان و بە ڕۆژانە کردنی مەدرەسەی شەوانەی گەلاوێژ و ڕەسمیەت دان بە خوێندنی زمانی کوردی لە هەموو قوتابخانەکان هەڵێنرانەوە. لە هەمووی ئەوانە گرینگتر ئەوە بوو کە توانی ئاشتەوایی و برایەتی لەنێو ئەو هەموو عێل و عەشیرەتانە پێک بێنێ کە پێشتر بە دەسیسەی دوژمنانی کورد پێکەوە زۆر ناتەبا بوون و بەنرخی ئەو یەکدڵی و برایەتی و تەباییە توانی کۆماری کوردستان دامەزرێنێ.

ئەو ئەرکە کۆمەڵایەتییانەی لە ژێرەوە بە کورتی ئاماژەیان پێ دەکەم کە لە تەمەنی کورتی یازدە مانگەی کۆماریدا بەپێی بەندەکانی بەرنامەی حیزب بەڕێوە چوون. بێگومان ئەگەر هیممەت و ئیرادەی

بەڕێوەبەران و ئەندامانی دڵسۆزی حیزب نەبا و باوەڕی قووڵ بە پیادەکردنی ئەو بەرنامە نەبایە لەو ماوە کەمەدا بە ئاکام نەدەگەیشتن.

١- بۆ یەکەم جار بەشدارکردنی ژنان لە کاری کۆمەڵایەتیدا و دامەزراندنی «حیزبی ژنان» یان «یەکیەتی یایانی دێموکرات».

٢- بەرچاوگرتنی مافی زەحمەتکێشان شار و دێ.

٣- ڕەسمیت پێدانی ڕێکخراوی لاوانی دێموکراتی کوردستان .

٤- بەڕێکرانی پەنجا تا شەست کەس لە لاوە خوێندەوارەکان بۆ باکۆی پێتەختی ئازەربایجانی سۆڤییەت و تەوریز بۆ خوێندن.

٥- ڕەسمیەت دان بە خوێندنی دەرس بە زمانی کوردی لە هەموو خوێندنگاکان و نووسینی کاروباری ئیداری بە زمانی کوردی لە هەموو ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆمار.

٦- بایەخدانی بە کردوە بە مافی کەمایەتییەکانی ڕەگەزی و ئایینی، دانانی مەکتەب و خوێندن بە زمانی خۆیان.

٧- یەک ڕەنگ و یەک فۆرم کردنی جلوبەرگی هەموو قوتابیان لە سەر تێچوی کۆمار.

٨- ئیجباری کردنی خوێندن بۆ هەموو ئەو کچ و کوڕانەی دەگەیشتنە تەمەنی خوێندن.

٩- دانانی کلاسی شەوانە بۆ خوێندنی گەورەساڵان.

١٠- دانانی فەقیرخانە و کۆکردنەوەی سواڵکەران و بەخێوکردنیان.

١١- دانانی رادیۆی F.M بۆ ئاگادارکردنی خەڵک لە ڕووداوەکان.

١٢- یەکێک لەو کارانەی کۆمار کردی و تا ئەو دەم لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست هیچ دەوڵەتێک نەیکردبوو ئەوە بوو کە هەموو ئەو لاو و تازەلاوانەی کە لە بەر بێ ئیمکاناتی و بێکاری و نەداری لە کوچە و کۆڵانان یا لە بازار دەخولانەوە و سواڵیان کۆ دەکردوە، بە سەر ماڵە دەوڵەمەندەکاندا دابەشی کردن کە وەک منداڵەکانی خۆیان سەیریان بکەن و هەروەک کوڕ و کچانی خۆیان بە خێویان کەن و بیان نێرنە خوێندنگە. هێندێک لەوانە دواتریش درێژەیان بە خوێندن دا و پێگەیشتن.

هەرچەند تەمەنی کۆمار ئەوەندە کورت بوو نەیتوانی هەڵبژاردنی پاڕڵەمان بەڕێوە بەرێ، بەڵام بەگوێرەی پێویست لە لایەن دەوڵەتی کوردییەوە بۆ نرخی کەلوپەل پێشگیری لە گرانفرۆشی و زۆر

مەسەلەی دیکە بڕیار دەدرا و لە ڕێگای ڕۆژنامە و ڕادیۆ و بڵیندگۆکانی دامەزراو لە مەیدان و شەقامەکانی شار یا بەشێوەی بانگەواز خەڵک لەو بڕیارانە ئاگادار دەکران. هەر بڕیارێکی درابا بە سەرڕاستی بەڕێوە دەچوو.

لە بواری ئاوەدانکردنەوەدا هەنگاوی باش هەڵگیرا، بۆ نموونە شوێنی سینەما سازکردن دیاری کرا و کەرەستەشی بۆ ئامادە کرا، بەڵام فریای سازکردن نەکەوت. یان بۆ نموونە، ئاوەڕۆی شاری سابڵاغ بە درێژایی سێ کیلومیتر زیاتر لە دووسەد ساڵ هەر وا بەسەر ئاواڵەیی مابۆوە لە باشووری شار تا باکوور بە نێوەڕاستی شاردا دەڕۆیشت و بۆگەنیوی بێزارکەر بوو، بە نێوەڕاستی بازری شاریشدا تێدەپەڕی. بەڵام لە ماوەی چەند مانگدا بە خشتی سوور و خەڕپشتە و تاق هەموویان داپۆشی و شاریان لەو زەلکاوە ڕزگار کرد و دیمەنێکی تازە لە پاک و خاوێنیان بە شاردا.

لە بواری پزیشکییەوە سەرەڕای ئەوەی شار تەنیا دوکتورێکی بەناوی «وێنەتان» لێ بوو، نەخۆشخانەی شێروخۆرشید تەنیا نەخۆشخانەی شار بوو کە ١٠ تا ١٥ قەرەوێڵەی زیاتر نەبوو، بە دەردی خەڵک ڕادەگەیشتن و دوکتورێکی ئەرتەشی ئێرانیش بە ناو «موبەسیری» کە لە شەڕەکانی سەقزدا بەدیل گیرابوو ئیزنی پێدرا کاری پزشکی بکا و دواتریش چەندین ساڵ لە مەهاباد مایەوە و کاریگەری زۆر باشی لەسەر ئەم بابەتەوە هەبوو.

دوای کۆماریش کە حیزب هاتەوە سەر پێ و تێکۆشانی دەست پێکردەوە، ڕێبەرانی کاتی و ئەندامانی حیزب زۆر جار ڕێنوێنی و هاوکاریی خەڵکیان دەکرد. حیزب لە نێو خەڵکدا وا جێگای خۆی کردبۆوە کە لە کاندیدای حیزب لە مەهاباد بۆ پەرلەمانی دەورەی ١٦ ، شادڕەوان «سارم خانی سادق وەزیری» دەنگی یەکەمی هێناوە. بەڵام سەڵاحییەتی لە لایەن حکوومەتەوە ڕد کرایەوە و کەسێکیان لە جێگای نادە پاڕلەمان کە خەڵک نە دیبوویان و نە دەیانناسی.

هەروەها جوتیارانی بەشێک لە ناوچەکانی مەهاباد و بەتایبەتی بۆکان کە ساڵی ٣١ لە بەرامبەر دەرەبەگە ستەمکارەکاندا ڕاوەستان و ڕاپەڕین، حیزب هاوکاریان بوو. دواتریش کە هێزی ژاندارم و سوپای ڕێژیم سەرکوتیان کردن زۆر لەوانە لە لایەن مالیکەکانەوە لە

گوندەکانیان دەرکران و هێندیکیان ماڵیشیان تاڵان کرا. بەڵام حیزبی دێموکرات بە ئەرکی خۆی زانی بە دەنگیانەوە چوو، ئەو غەدرەی لێیان کرابوو لە ڕێگای ڕۆژنامەکانی تارانەوە لە قاو دا و بە خەرجی خۆی شوێنی نیشتەجێبوونی بۆ دابین کردن تا خەریکی درێژەدان بە کەسب و کار و فەلاحەتی خۆیان بن.

هەر لە شاری مەهاباد و لە بەهاری ١٣٣٢ لە لای باشووری مەهابادەوە سێڵاوێکی سامناک هات و بەشێکی زۆر لە ماڵەکانی دوو گەڕەکی »خڕێ» و «هەرمەنیان» پڕ ببوون لە ئاو و زیانی زۆریان پێ گەیشت. بەڵام بە هیممەتی ئەندامانی حیزب و لاوانی دێموکرات هەر بە کەرەسەی سەرەتایی ئاوی ماڵەکانیان بەتاڵ کرد. لە بەهاری ١٣٤٧ کە سێڵاو لە باکووری ڕۆژهەڵاتی شاری مەهاباد هەستا و بەشێک لە ماڵەکانی سەر ڕێگەی خۆی داگرت، بەکردەوە هەر ئەندام و لاوەکانی حیزب لە مەیدانی هاریکاریدا بوون و کاربەدەستانی حکوومەت چاولێکەر بوون.

لە شۆڕشی هەژدە مانگەی ٤٧-٤٦ یش هەرچەند بەڕواڵەت دامودەزگاکانی دەوڵەتی دەسەڵاتی تەواویان هەبوو، بەڵام خەڵکی ئەو ناوچانەی پێشمەرگە هاتوچووی دەکردن گرفتە کۆمەڵایەتی و بنەماڵەکانی خۆیان دەبردە لای بەرپەرسان و پێشمەرگەکانی ئەو سەردەم تا چارەسەریان بۆ بدۆزنەوە و ڕێگە حەللی موشکلەکانیان نیشان بدەن.

سەرەڕای ئەوەی حیزبی دێموکرات و ئەندامانی لە دوای کۆمارەوە هیچکات خۆشییان لە خۆیان نەدی و ئەندام و لایەنگرانی بەشیان زیندان و دەربەدەری بوو، چەند جار بە کۆمەڵ گیراون، هێندێک لەوان ئێعدام کراون یا بە دەیان ساڵ لە بەندیخانەکاندا مانەوە، بەڵام کۆڵیان نەداوە و لە خەبات نەوەستاون.

هەر ئەندامانی حیزب بوون کە جۆزەردانی ساڵی ١٣٥٧ یەکەم خۆپیشاندانیان لە سێ ڕۆژەی فەوتی هاوڕێ عەزیز یووسفی لە شاری مەهاباد وەڕێ خست و بەدوای ئەودا جەماعەتێکی ٤٠ کەسی گیران. بەڵام زۆر زوو ئەو خۆپیشاندانە هەموو شارەکانی کوردستانی گرتەوە و دەنگی خۆیان بە دژی ڕێژیم تێکەڵاو بە دەنگی گەلانی دیکەی ئێران کرد.

دەتوانم بڵێم ئەندامانی حیزبی دێموکرات یەکەم بەدیهێنەری شوڕای خەڵکی لە سەردەمی شۆڕشی گەلانی ئێران لە شار و دێ بوون.
پاش سەرکەوتنی شۆڕشیش ئەوە حیزبی دێموکراتی کوردستان بوو لە هێندێک شاری وەک مەهاباد و بۆکان بۆ یارمەتیدانی ئەو پەنابەرانە کە لە ئاکامی شەڕ پێفرۆشتنی کۆماری ئیسلامی لە شارەکانی نەغەدە و سەقز ئاوارە بوون کۆمیتەی هیمدادی پێک هێنابوو تا بتوانێ جێگە و ڕێگایان بۆ دیاری بکا و بۆ کۆکردنەوەی یارمەتیی خەڵک بە کەم و کورتیش بێ ئیمکاناتی ژیانیان بۆ پەیدا کردن و پێیان ڕاگەیشتن.
لەو هەلومەرجە سەختەشدا حیزبی دێموکرات بە هاوکاریی خۆبەخشانە کلاسیان بۆ فێرکردنی زمانی کوردی دانا. هەرچەند نیگەرانی شەڕ پێفرۆشتنی کۆماری ئیسلامی بە کورد لە گۆڕێدا بوو، بەڵام بە هاوکاریی مامۆستا هێمن، مامۆستا حەسەن قەزڵجی، مامۆستا عەبدوڵڵا حەسەنزادە و چەند کەس لە فەرهەنگییانی مەهابادی وەک حەسەن سنجانی و ئەحمەد کاکە مەمی هەوڵ درا کتێبی دەرسی پۆلی یەکەمی سەرەتایی ئامادە بکەن.
دوای دامەزراندنی حکوومەتی کاتی بە سەرۆکایەتیی مێهدی بازرگان هێندێک لە دەرەبەگەکانی ناوچەکانی شنۆ، پیرانشار و سندووس خەریک بوون دەببە بەو جوتیارانە بکەن کە لە دابەشکردنی زەمانی شادا پارچە زەوییەکیان وەدەست کەوتبوو و لێیان بستێنەوە. حیزبی دێموکرات نوێنەری ئەو جوتیارانەی بانگ کردە مەهاباد بۆ ئەوەی داواکاریی خۆیان بە حکوومەت و خومەینی بگەیەنن و نەهێڵێ غەدریان لێ بکرێ و بەڕێیان کردن بۆ تاران. بە فەرمانی حیزب، نووسەری ئەو دێرانە کە لەو کاتدا هەم بەرپرسی ڕێکخراوی حیزب لە تاران و هەم بەرپرسی کۆمەڵی کوردەکانی دانیشتووی تاران بووم کە تازە پێکمان هێنابوو، ئەو نوێنەرانەم لە پێشدا برد بۆ لای سەرۆکی حکوومەت و هەم بردمن بۆ قوم بۆ لای خومەینی کە قەولیان پێدان پێش لە دەستدرێژیی دەرەبەگەکان بگرن و نەهێڵن زەوییەکانیان زەوت کەنەوە.
هەر ئەو خزمەتە کۆمەڵایەتیانە و سیاسەتی دروستی حیزب بوونە هۆی ئەوەی کە لە هەڵبژاردنی مەجلیسی خوبرەگان، دوکتور

عەبدولڕەحمان قاسملوو، سکرتێر و کاندیدای حیزب بە دەنگی پێویست لە ورمێ سەرکەوێ. دواتریش لە هەڵبژاردنی دەورەی یەکەمی پارلمان لە کۆماری ئیسلامیشدا کە لە ڕەشەمەی ساڵی ١٣٥٨ بەڕێوەچوو، لە زۆربەی شارەکانی کوردستان کاندیداکانی حیزب سەرکەوتوو بوون و لە زۆربەی شارەکان هەڵبژێردران؛ کە دیارە نەگەیشتنە مەجلیس.

یا لە شەڕی بە سەر کوردستاندا سەپاوی سێ مانگەدا دێهاتی کوردستان ببێتە پشت و پەنای پێشمەرگە و حیزب و بە هاوکاریی خەڵک و فیداکاری پێشمەرگە توانی پاشەکشە بە خومەینی بکا و بە درۆ داوای وتووێژ بکا. (هەرچەند قەولەکانیان نەبردە سەر و بە دوای وەخت دا دەگەڕا تا ئەڕتەش ڕازی بکا هاوکاریی بکا و خۆشیان تەیارتر کەن). بۆ ماوەی چەند مانگ شەڕ ڕاگیرا و خومەینی هەئیەتێکی بێ دەسەڵاتی بۆ وتووێژ ناردە مەهاباد. لە داخوازییەکی ٢٦ مادەییدا ئاکامی ئەم وتووێژانە نێردرا بۆ سەروک کۆمار (بەنی سەدر) و خومەینی، بەڵام قبووڵی نەکرد.

هەرچەند حیزبی دێموکرات دواتر بەو مەبەستەی کە نییەت پاکیی خۆی لەم وتووێژانەدا بسەلمێنێ، کۆی ئەو ٢٦ مادەیەی لە شەش مادەدا گونجاند و بۆی ناردن. بەڵام دیسانیش ئاکامی نەبوو، چونکە خومەینی شەڕی بە نیعمەت دەزانی. بۆیە جارێکی دی بە ئیمکاناتی نوێ و ڕازیکردنی ئەڕتەش بۆ هاوکاریی سپای پاسداران و شەڕکردن دەگەڵ کورد بە ئاشکرا شەڕی بە کورد فرۆشتەوە و بە هەموو هێزیەوە لە چەند لاوە هێرشی کردە سەر کوردستان.

ئەوە لە کاتێکدا بوو کە کوردستان نەک هەر خۆی خەریکی دێموکراتیزەکردنی کوردستان بوو، بەڵکوو ببوو بە پەناگای هەموو ئەو هێزانەی لە دەست خومەینی تاران و باقی شوێنەکانی وڵاتیان بەجێ هێشتبوو.

بە دوای ئەو هێرشەدا گەمارۆی هەمەلایانە خرایە سەر کوردستان. ژیان لە شار و دێ یەکجار سەخت بوو لە هەلومەرجێکی وەهادا کە دەفتەری سیاسی نەیدەویست بۆ پێشگیری لە کوشتار و وێرانی شارەکان بڕیاری دابوو لە شاردا شەڕ نەکا، لە شار دوور کەوتبوونەوە، لە پێشدا لە ئەشکەوتانی دۆڵی شێخان لە مەنگوڕایەتی

و دواتر له گوندی شیوەجۆی گەورکایەتی سەردەشت نیشتەجێ ببوون.
هەر لە دۆڵی شێخان بیرۆکەی دانانی «ڕادیۆ دەنگی کوردستان» هاتە ئاراوە و بەزەحمەتی زۆری ڕەوانشادان؛ ئەندازیار خەیاتی، کاک خەلیل گادانی و سەید ڕەسووڵی دەهقان لە ڕۆژی ٢٧/ ٣/ ١٣٥٩ ئامادە کرا و بە پەیامی شەهید دوکتور قاسملوو دەستی بە بڵاوکردنەوەی بەرنامەکانی کرد کە کاریگەرییەکی یەکجار زۆری لە سەر کاروباری حیزب و ورەی پێشمەرگە و خەڵکی کوردستان هەبوو. ئەوە ماوەی چل ساڵە سەرەڕای سەدان کەند و کۆسپی سەر ڕێگا لە بڵاوکردنەوەی بەرنامەکانی بەردەوامە.
لەوهەلومەرجەدا زۆرجار خەڵک بۆ گازندە و گرفتەکانی خۆیان ڕوویان لە حیزب دەکرد. زۆرکەس لە شار و دێ دەهاتن و زۆربەشیان ڕوویان لە سکرتێری حیزب بوو، حەزیان دەکرد دوکتور قاسملوو ببینن. وای لێ هات لە بەر دیتنی خەڵک و وڵامدانەوەیان بەڕێوە بردنی ئەرکەی خۆی بۆ بەزەحمەت بوو.
لە کۆبوونەوەی دەفتەری سیاسی بیر لەوە کراوە ڕێگاچارەیەک بدۆزینەوە کە بتوانین وەڵامدەری داواکاری خەڵک بین و ئەو زەحمەتە لە سەر شانی دوکتور هەڵگرین. دوای کۆنگرەی پێنج لە سەر پێشنیاری نووسەری ئەم دێڕانە، دەفتەری سیاسی بڕیاری دا حیزب کۆمیسیۆنێک بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئەرکە کۆمەڵایەتییانە پێک بێنێ.
شەهید دوکتو قاسملوو عادەتێکی هەبوو، ئەویش ئەوە بوو هەر کەس پێشنیاری بۆ کارێک کردبا و بە دڵی با، دەگەڵ پەسندکردنی پێشنیارەکە دەیفەرموو: «زۆر باشە و بۆخۆشت بەرپرسیارەتییەکەی وەئەستۆ بگرە».
هەر لەوکاتەوە من کە لە شەڕی سێ مانگە ڕا هەتا دوای کۆنگرەی پێنج بەرپرسی ڕێکخستنی گشتیی حیزب بووم، ڕاسپێردرام ئەو کۆمیسیۆنە پێک بێنم. هەرچەند لەپێشدا هێندێک ئۆرگانی وەک نەخۆشخانە و دەرمانگا و تاق و لۆق مەدرەسە و بەندیخانە هەبوون، بەڵام بە سیستم نەکرابوون و زیاتر بە سەلیقەی شەخسی کارەکان دەکرا. نووسەری ئەو دێڕانە لە ماوەیەکی کەمدا گەڵاڵەی چلۆنایەتیی

بەڕێوەبردنی ئەو کۆمیسیۆنەی ئامادە کرد کە پاش تێڕوانینی پێویست پەسند کرا.

ئەو کۆمیسیۆنە بەپێی گەڵاڵە و ئاییننامە لە حەوت بەش پێک هاتبوو کە بریتی بوون لە:

١- کۆڕی پەروردە و فێرکردن ٢- قەزایی ٣- شەهیدان ٤- دەرمانی ٥- بەشی شووراکان ٦- زەوی و زار ٧- ڕێگەوبان.

لە ماوەی یەک – دوو مانگ دا بۆ هەرکام لەو بەشانە سمیناری بەرین بە بەشدارییی کەسایەتیی پسپۆر و زانستی و بەئەزمووون پێکهاتن و بیر و ڕایان لە بەرچاو دەگیرا و هەروەها بە لەبەر چاوگرتنی یاساکانی پێشووی حکوومەتی و نەریتە باشەکانی کوردەواری و هەلومەرجی ئەوکاتی کوردستان بە تایبەتی بەشە ڕزگارکراوەکەی گەڵاڵەیەک ئامادەکراو بە دوای پەسندکردنی لە لایەن دەفتەری سیاسییەوە بە کردەوە پیادە کرا.

دیارە لە بنەڕەت ڕا ئەوانە هیچکام کاری حیزب نەبوون، بەڵام لە لایەک هەڵوێستی نابەرپرسانە و دوژمنکارانەی ڕێژیم و بە تایبەتی شەڕ پێفرۆشتن و گەمارۆ هەمەلایانەکانی، لە لایەکی دیکەوە فیداکاری و ئامادەیی ئەو خەڵکە بێبەش کراوە لە هەموو مافەکانی، ئەوەی دەخواست کە حیزب گرفتەکانیان پاشگوێ نەخا، دەبوو لە لایەک بە هێزی پێشمەرگە تا ئەو جێگایەی دەتوانێ بەرەنگاری دوژمن بێتەوە و نیشتمان بپارێزێ و لە بواری کۆمەڵایەتیشەوە بە دامەزراندنی ئەو کۆمیسیۆنە بە هانایانەوە بچێ.

گەڵاڵە پەسندکراوەکانی هەرکام لەو حەوت بەشە ئەوەندە عادڵانە داڕێژرابوون و پیادەکران کە زۆر جێگەی ڕەزامەندیی خەڵک بوون و ئەوەی کراوە لە زۆر شوێن ئێستاش وەک خۆی ماوەتەوە و بۆ بەرژوەندی جەماور کەڵکیان لێ وەردەگیرێ.

پێویستە وەبیر خوێنەرانی بەڕێزی بێنمەوە کە لە زۆربەی کۆمیتە شارستانەکان کەس و بەشی تایبەت دیاری دەکران کە وەک بەشێک لە کۆمیسیۆن ئەرکەکانیان بەڕێوە بەرن.

بۆ ئەوەی بەپێچەوانەی گەمارۆی هەمەلایەنەی کۆماری ئیسلامی و خۆدزینەوەی لە دانی بودجەی دیاریکراوی ئەو بەشە لە کوردستانی ئازادکراو و دابینکردنی ئیمکاناتی پێویست کارەکان هەرچی

باشتر بەڕێوە بچن، بۆ هەر کام لەو بەشانەی باس کران دەورەی تایبەت لە لایەن پسپۆڕانەوە بۆ ئامادەکردنی کادری لێزان دادەندرا و تێکۆشەرانی بە ئیمان بە تایبەت لاوە دڵپاک و دەرس‌خوێن و کورد پەروەرەکانی کوردستان بە هەستی خاوێن و لێهاتوویی و ئیمانی پتەوی کوردایەتی لە هەموو بوارەکاندا پاش تەواوکردنی سەرکەوتووانەی دەورە ئەرکی پێ سپێردراوی خۆیان بەڕێوەبرد.

بۆ وێنە لە ماوەی یەکساڵدا لە بەشی هەرە زۆری کوردستانی ئازاد شوراکانی خەڵکی بەشێوەیەکی دێموکراتیک دامەزران و کارەکانیان ڕادەپەڕاند.

زیاتر لە ٧٠٠ مامۆستا بۆ دەرس گوتنەوەی زمانی کوردی و باقی دەرسەکان بۆ پێڕاگەیشتنی نیزیکەی ١٠-١٢ هەزار قوتابی بە تایبەت لە گوندەکان پەروردە کران. ئەوەندەی من لەبیرمە هەر لە ماوەی ئەو سێ چوار ساڵەدا ئەو کتێبانە بە کوردی ئامادە و چاپکراون، مامۆستا و قوتابی کەڵکیان لێ وەردەگرتن:

١- خوێندنی زمانی کوردی بۆ پۆلی یەک ٢- ئەژمێری یەک ٣- زانستی ئەزموون ٤- ئەژمێری دوو ٥- ژیان و خەبات بۆ گەورە ساڵان ٦- وەرگێرانی علوومی فارسی بۆ پۆلی ٢ی سەرەتایی لە فارسیەوە بە کوردی ٧ - چاپ کردنی کورتەی زانستی.

هەر لەو ماوەدا دەیان کادری دەرمانی لە ژێر دەستی دوکتورە کوردەکان و دوکتور و پەرستارەکانی دوو ڕێکخراوی A.M.i و ڕێکخراوی پزیشکانی بێ‌سنوور بۆ پێڕاگەیشتن بە کاروباری دوو - سێ نەخۆشخانە و نیزیکەی ٢٠ دەرمانگای شۆڕش لە ناوچە ئازاد کراوەکان - ئەو بەشە بێجگە لە عەمەلیاتی پێشمەرگە بریندارەکان و بنەماڵەی کادر و پێشمەرگەکان جێگەی هیوا و ئومێدی خەڵک بوون. چوونکە بەو پەڕی دڵسۆزییەوە لە خزمەت خەڵکدا بوون. پێم‌وانییە خەڵکی ناوچەکان هیچکات خزمەتەکانی نەخۆشخانەی حیزب لە بەیرەم، قالوێ، سوێناس، کانی‌زەرد، دەشتێ، کارێزە، بۆڵێ و کۆیە و شوێنەکانی دیکە لە بیر بەرنەوە.

هەروەها بۆ بەشی قەزایی جگە لە پەسندکردنی یاسای سزادانی گشتی، دەیان کادری قەزایی خاوەن بەرپرسایەتی لەژێر چاوەدێریی هاوڕێیانی پسپۆڕدا پەروردە دەکران. بێجگە لە پێڕاگەیشتن

بە پەروەندەی چەند هەزار دیلی شەڕی ڕێژیم لەو ماوەیەدا و ئازادکردنی بەشی هەرە زۆریان؛ کە دەردەکەوت بە چاو بەستراویی و بێ خەبەری فریوی ڕێژیمیان خواردبوو و هاتبوونە شەڕی کورد.

پێوەندیی مرۆڤانە و جوانمێرانەی بەرپرسانی بەندیخانە لەگەڵ بەندییەکان بە شێوەیەک بوو کە بە هیچ جۆر لەگەڵ ڕێژیمی پاشایەتی و کۆماری ئیسلامی بەرئاوەرد ناکرێ. لە بەندیخانەدا جگە لە ڕوونکردنەوەی بەندییەکان لەسەر ماهییەتی کۆماری ئیسلامیی و ئاخوندە خوێنڕێژەکان و ئامۆژگاری پێویست، کلاسی کوردی و فارسی و ئینگلیزییان بۆ دادەندرا و ڕۆحی هاوکارییان تێدا بەهێز دەکرا. زۆربوون ئەو بەندییانەی دوای ئازاد بوون دەهاتنە ڕیزی حیزب و دەبوونە پێشمەرگە. هێندێک لەوان گیانبازیشیان کردو شەهید بوون. خەڵک بۆ چارەسەری گرفتەکانی خۆیان ڕوویان لە ناوەندە قەزایی و نوێنەرانی لە کۆمیتەی شارستانەکان دەکرد. قانوونی سزادانی گشتی بۆ خزمەت بە خەڵک و ژینگە دامەزرا بوو. بڕینی دار و لێرەوار، ژن هەڵگرتن، گەورە بە چووکە بەمێرددان، بەرخوێندانی کچ بۆ برا، بەرتیل وەرگرتن هەموو ئەو نەریتە کۆن و خراپانەی کوردەوارییی قەدەغە کرابوو، هەر تاوانێک سزای خۆی بۆ دیاری کرابوو. ئەو بەشەش خزمەتێکی باشی بە کۆمەڵگە بەگشتی و ژنی غەدرلێکراوی کورد بە تایبەتی کرد.

کێشەی زەوی و زار کە لە سەرەتای شۆڕشدا وەزعێکی نالەباری پەیدا کردبوو، هەر ئاغا بوو لە ڕەعیت ڕۆدەهات و هێزە چەپڕەوەکانیش دواتر بە کەیفی خۆیان و بێ بەرنامە دەستیان لەو مەسەلەیە وەردەدا و بە گوریسان زەوییان لە یەکێ دەستاند و دەیاندا بە یەکی تر و ئاڵۆزیی لەسەر ساز دەبوو.

حیزبی دێموکراتی کوردستان دوای موتالا و لێکدانەوەی بۆچوونی ئەرباب و ڕەعیت و کەسانی پسپۆڕی ئەو بابەتە بەپێی هەڵسەنگاندنی وەزعیەتی تایبەتیی کوردستان بەرنامەی پێویستی بۆ ئەو ئەرکە داڕشت و خستیە نێو چوارچێوەیەکی ئوسوولی و بەپێی وەزعییەتی هەر ناوچەیەک زەوی و زاری زیاتر لە حەدی نیسابی بەشێوەیەکی عادڵانە بە نێو قەرە و جووتیاراندا بەش کرد. لە ماوەیەکی کورتدا هەزاران هێکتار زەوی لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی شۆڕشدا دابەش

کرا. هێندێک جار مالک بۆخۆی داوای دەکرد با کوڕەکانی حیزب بێن لە گوندەکەی ئەوانیش ئەو کارە بکەن. ڕەنگە زۆر سەیر بێ لە تەواوی ئەو دابەشکردنەی زەویدا دوو سکاڵا بە کۆمیسیۆنی زەوی و زار و قەزایی گەیشت کە یەکێکیان بە قازانجی خاوەن ملک و یەکێکیان بە سودی جوتیار یا قەرەیەک حوکمیان لەسەر درا.

بەشی ڕێگەوبان بە سەدان کیلۆمێتر ڕێگای خاکی لەو ناوچە شاخاویانەدا بۆ هاسان کردنی هاتووچۆی گوندیەکان لە ناوچە ئازاد کراوەکان لێدا. هەر بۆ ئەو مەبەستە چەند پردی گرینگ دروست کران یا چاک کرانەوە بۆ نموونە پردی قەڵاتاسیان لە ناوچەی سەردەشت. ئەو پردە زیاتر لە ١٠٠ ساڵی تەمەن بوو، بەڵام سەرەکەی چەپەر بوو. نە لە زەمانی قاجار و نە لە زەمانی پەهلەویدا و نە لە زەمانی کۆماری ئیسلامیدا دەستکاری نەکرا. بەشی ڕێگەوبانی حیزبی دێموکرات بە هیممەتی خەڵک چەپەری کردە چۆمەنتۆ.

بۆ شەهیدانیش هەواڵی شەهید بوونیان لە ڕادیۆ دەنگی کوردستان ڕادەگەیەندرا، ژیانامەیان ئامادە دەکرا. تا کەم بوون ساڵ بە ساڵ لە ڕادیۆ یادیان دەکرایەوە. هەوڵ بۆ کۆکردنەوەی وێنەکانیان دەدرا. جارجار پیشانگای وێنەشیان دادەندرا.

یەکەم پیشانگا بەر لە شەڕی سێ مانگە لەلایەن لقی حیزب لە تاران لە شوێنێکی هەڵکەوتوو لە مەیدانی کەنەدی بە ٥٠ تا ٦٠ وێنەی شەهیدانی زەمانی کۆمار و شەهیدانی شۆڕشی ٤٧-٤٦ دانرا و لە ماوەی ١٠ ڕۆژدا ٣٠٠ تا ٤٠٠ هەزار کەس هاتنە تەماشا و دوایە هەر ئەو وێنانە بۆ شارەکانی مەهاباد، بۆکان و کرماشان گوێزرانەوە و نوێنگەیان پێدانرا و پێشوازیی گەرمی لێکرا.

تا شەهیدەکان کەم بوون و لە ڕۆژهەڵات بووین بەگوێرەی ئیمکان یارمەتییەکی ڕەمزی بە بنەماڵەی شەهیدەکان دەدرا. لە کوردستانی باشووریش بۆ ماوەیەک ئەو بنەماڵانەی بۆ سەردان دەهاتن ئەو یارمەتییە ڕەمزییەیان دەدرایە.

یەکەم کتێبی شەهیدانیش لە ساڵی ١٣٦٨ لە لایەن حیزبی دێموکراتی کوردستان (ڕێبەرایەتی شۆڕشگێڕ) لە ٤٦٣ لاپەڕەدا بە وێنەی هەزاران شەهید بە ناوی « شەهیدانی نەمری حیزب و گەل» چاپ و بڵاوکرایەوە کە تا ئەوکات هیچ حیزبێکی کوردستانی کاری ئاوایان

بۆ شەهیدەکانیان نەکردبوو.

هەموو ئەو حەوت بەشەی کۆمیسیۆنی کاروباری کۆمەڵایەتی لە لایەن بەشی نوێنەرانی کۆمیسیۆن لە کۆمیتە شارەستانەکان ڕاپۆرتی تێکۆشانی مانگانەی خۆیان دەناردەوە ناوەندی کۆمیسیۆن تا ڕادەی چوونە پێشی کارەکانیان دیار بێ و هۆی جێبەجێ نەبوونی بەشەکەی دیکەش دیاریی بکرێ و ڕێگە چارەی بۆ بدۆزرێتەوە.

دەتوانین بڵێین دوای کۆماره ساواکەی کوردستان ئەوە مەیدانێکی کردەوەی دەوڵەتداری بوو کە بە سەر حیزبدا سەپێندرا بوو، بەڵام سەرەڕای کەمی ئیمکانات و نەبوونی پارەی پێویست ئەرکەکان بەباشی و ڕێژەیی بەڕێوە چوون و جێگای ڕەزامەندیی خەڵکی گەمارۆدراوی کوردستان بوون.

۷۵ ساڵەی حیزبی دێموکرات و چەند پرسێک

قادر وریا

هۆی درێژە کێشانی خەباتی حیزبی دێموکرات

حیزبی دێموکراتی کوردستان، ٧٥ ساڵە ئاڵاهەڵگری خەبات بۆ چارەسەری پرسی نەتەوەی کورد لە نێو وڵاتی ئێرانە و بۆ دابینکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس بۆ گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان خەبات دەکا. مافی دیاریکردنی چارەنووس بۆ نەتەوەیەک ئەویش نەتەوەیەکی چەندین میلیۆنی کە خۆی و نیشتمانەکەی بە سەر چەند وڵاتدا دابەش کراون، مافێکی ڕەوا و ئامانجێکی دروست و پیرۆزە. ئەم مافەی حیزبی دێموکراتی کوردستان بۆ نەتەوەکەی داوای دەکا و ئەم ئامانجەی خەباتی بۆ دەکا، لە گەڵ پەسندکراوە جیهانییەکان نەک هەر هیچ دژایەتییەکیان نییە، بەڵکوو بە مافێکی بێ ئەملاوئەولای هەر نەتەوەیەک، دادەنرێن. نە شتێکی ناڕەوایان تێدایە و نە زێدەڕۆیی. کە وایە ئەوە دروست یا نادروستبوونی ئامانجی خەباتەکە نییە کە بووە بە هۆی درێژبوونەوەی خەبات، بەڵکوو ئەوە زاڵبوونی دیکتاتۆری و حکوومەتی سەرکوتکەر و دڕندە لە ئێران لە لایەک و لە لایەکی دیکە هەلومەرجی دژواری خەباتی ئەم حیزبە و نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانە کە وای کردوە ئەم خەباتە لە ماوەیەکی کورتدا نەگاتە ئاکام و هەر وا درێژەی هەبێ.

ئەگەر سەرنج بدەینە خەباتی نەتەوە و چین و توێژەکانی دیکەی خەڵکی ئێران کە تەنانەت ئامانجی بچووکتریشیان لە ئامانجەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستان هەبووە، دەبینین ئەوانیش زۆریان خایاندوە و کەمتر بە ئاکام گەیشتوون.

گرنگترینی ئەو هۆیانەی وایان کردوە حیزبی دێموکراتی کوردستان سەرەڕای درێژبوونەوەی خەباتەکەی بۆ ماوەی ٧٥ ساڵ، هەر وا درێژە بە ڕێگاکەی بدا، ئەمانەن:

یەکەم، پەیبردن بە بێبەشیی نەتەوەی کورد لە سەرەتاییترین مافەکانی و، دڵنیابوون لەو ڕاستییە کە ئەم نەتەوەیەش وەک

نەتەوەکانی دیکە شایانی ئەوەیە مافی دیاریکردنی چارەنووسی خۆی هەبێ.
دووهەم، پابەندبوون بە ریسالەت و ئەرکێکی مێژوویی کە ئەم حیزبە هەر لە سەرەتای دامەزرانیەوە کەوتووەتە سەرشانی کە ئەویش بریتتە لە ڕزگار کردنی نەتەوەکەی کورد لەم بەشەی نیشتمانەکەی لە بندەستی و بێبەشی.
سێهەم، وەفاداری بەو قوربانییە زۆرەی کە نەسلەکانی پێشوومان لەم حیزبەدا و، هەروەها خەڵکی کوردستان لە چوارچێوەی خەباتی ئەم حیزبە و لە پێناوی ئامانجەکانی ئەم حیزبەدا، پێشکەشیان کردوە. دەست هەڵگرتن لە خەبات و بەردەوامنەبووبی ئەم حیزبە لە سەر ڕێگاکەی خۆی، بێ ئەوەی ئامانجەکانی هاتبێتە دی، یانی بە فیڕۆدانی ئەو قوربانی و تێچووە زۆرەی حیزبی دێموکرات و گەلی کورد داویانە.
چوارەم، درێژەی ژێردەستی و بێمافیی نەتەوەی کورد لە لایەن ڕێژیمەکانی ئێران لە لایەک و لە لایەکی دیکەوە پشتیوانیی خەڵکی کوردستان لە ئامانجەکان و سیاسەتەکانی ئەم حیزبە و خەباتەکەی، وایان کردوە حیزبی دێموکراتی کوردستان لە سەر ڕێگاکەی خۆی بەردەوام بێ و هەمیشە زەمینەیەکی لە بار بۆ بەردەوامبوون لە سەر ڕێگاکەی خۆی، بەدی بکا.

حیزبی دێموکرات، هێزی پێشمەرگە و بەرگریی چەکدارانە

بەرگری چەکدارانە لە خەڵکی کوردستان و هەبوونی هێزی پێشمەرگە بۆ پارێزگاری لە دەسکەوتەکانی خەباتی ئەو خەڵکە، لە مێژووی تێکۆشانی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا جێگایەکی دیار و شایانی هەڵوێستە لەسەر کردنی هەیە. دەکرێ خاڵە هاوبەش و جیاوازەکانی پێشمەرگەکانی حیزب لە سێ قۆناغی جیاواز (کۆماری کوردستان، بەرگریی چەکدارانە لە بەرامبەر هێرشی هێزەکانی

کۆماری ئیسلامی بۆ سەر کوردستان و پێشمەرگە لە سەردەمی ئێستا)دا بەمجۆرە باس بکەین:

بەرگریی چەکدارانە لە گەلی کورد لە بەرامبەر هێرشی دوژمنانی ئەو گەلە و پاراستنی دەسکەوتەکانی خەباتی خەڵکی کوردستان، یەک لەو خاڵە هاوبەشانەیە کە پێشمەرگە لە هەر کام لەو قۆناغانەدا، هەڵگریان بووە. خاڵێکی هاوبەشی دیکەی پێشمەرگە لە هەمووی ئەو قۆناغانەدا، ئەوە بووە کە هەر تەنیا هێزێکی چەکدار نەبووە بەڵکوو مرۆڤێکی بە بیروباوەڕ بووە کە نەک بۆ پلە و پایە و سامان، بەڵکوو بۆ بردنە پێشی خەباتی ڕزگاریخوازانەی نەتەوەکەی، تێکۆشاوە. هەر وەها پێشمەرگە خاوەنی کۆمەڵێک تایبەتمەندیی بووە کە وایان کردوە لە نێو نەتەوەکەی دا ڕێز و خۆشەویستییەکی تایبەتی هەبێ. قبووڵی ماندوویی بێسنوور، لە خۆبردوویی و خەڵکدۆستی و فیداکاری و ڕێزدانان بۆ خەڵک و بوونی ڕەوشتی بەرز و هەڵسوکەوتی جوان لەو تایبەتمەندییانەن کە پێشمەرگەی هەموو قۆناغ و سەردەمەکانی پێ دەناسرێتەوە.

بەڵام ئەگەر بمانەوێ باس لە خاڵە جیاوازەکان بکەین، پێویستە بەر لە هەر خاڵێک ئاماژە بە کاریگەریی قۆناغ و سەردەمەکان لەسەر هێزی پێشمەرگە لە ڕووی پێکهاتە، لە ڕووی بیرکردنەوە و ڕوانین، لە ڕووی ئامادەیی بۆ بەشداری لە شێوە جۆراوجۆرەکانی خەباتدا بکەین. بۆ وێنە هێزی پێشمەرگە لە سەردەمی کۆماردا، هێزێکی تەواو پیاوانە بووە و ژنانی پێشمەرگە لەو ڕۆژگارەدا نابینین. پێکهاتەی هێزی پێشمەرگە بە زۆریی خەڵکی لادێ بوون و کەمتر وەک تاک بەڵکوو زیاتر وەک بەشێک لە عەشیرەتێک و لەژێر ئەمری سەرۆک عەشیرەت و ئاغای گوندەکەی خۆیاندا، بوون بە پێشمەرگە. ژمارەیەکی زۆر کەمیان خوێندەوار بوون و خوێندەوارییەکەشیان لە ئاستێکی نزمدا بووە، بەڵام پێشمەرگەی دوای سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران، تێکەڵاوێک بووە لە خەڵکی لادێ و شار. ژنان بەرە بەرە

دێنە نێو ڕیزی پێشمەرگە. ئاستی خوێندەواری و ژمارەی خوێندەوار لە نێو هێزی پێشمەرگەدا، ئاڵوگۆڕی بەرچاوی تێدا پێک دێ. مەیدانی تێکۆشانی پێشمەرگەش زۆر بەربڵاو دەبێ و لە سەرووترین ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەتا خوارووترین ناوچەکان، واتە هەر چوار پارێزگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەگریتەوە. جۆری کەرەستە و چەکیش کە لەو سەردەمەدا پێشمەرگە شەڕی پێ دەکا، زۆر جیاوازە لە چەک و کەرەستەی سەردەمی کۆماری کوردستان.

جیاوازییەکی دیکە کە لە نێوان نەسلی ئەمڕۆی پێشمەرگە و نەسلەکانی پێشوودا هەیە، ئەوەیە کە نەسلی دەیەی ٦٠ و٧٠ی هەتاوی لە نەسلەکانی ئیستا، پشوودرێژتر و خۆڕاگرتر بوون، لەگەڵ ئەوەی پتر لە نەسلەکانی ئێستا لە شەڕ و تێکهەڵچووندا بوون، پتر لەگەڵ مەترسی بەرەوڕوو بوون و هەلومەرجی پێشمەرگایەتییەکان سەختتر بوو، بەڵام زۆر بە زەحمەت دەستیان لە پێشمەرگایەتی هەڵ دەگرت و پتر لە سەنگەر و لە ڕیزی پێشمەرگەدا دەمانەوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستان حیزبێکی شۆڕشگێڕ یا ڕیفۆرمخواز؟

حیزبی دێموکرات مێژوویەکی لێوڕێژ لە خەباتی شۆڕشگێڕانەی هەیە. بەڵام بە سەرنجدان بە هەلومەرجی سەردەمی ئێستا و جۆری تێکۆشانی حیزب لە ئێستادا زۆر جار ئەو پرسیارە بەرەوڕووی حیزب دەبێتەوە کە حیزبی دێموکراتی کوردستان خۆی بە حیزبێکی شۆڕشگێڕ دەزانێ یا حیزبێکی ڕیفۆرمخواز؟

لە وەڵامی ئەو پرسیارەدا دەبێ بگوترێ: حیزبی دێموکراتی کوردستان هەم خاوەنی ئامانجی شۆڕشگێڕانەیە، هەم لە زۆربەی قۆناغ و سەردەمەکانی تەمەنی خەباتی شۆڕشگێڕانەی خۆیدا، شێوە و شێوازی شۆڕشگێڕانەی بۆ خەبات و تێکۆشان گرتووەتە بەر. ئەو ئامانجانەی ئەم حیزبە خەباتی بۆ کردوون، زۆر لەوە گەورەتر بوون کە لە چوارچێوەی دوو ڕێژیمی شایەتی و کۆماری ئیسلامیدا

ئیمکانی وەدیهاتنیان هەبێ. هەر کاتێکیش ئەو ئامانجانە وەدی بێن، گۆڕانی بنەڕەتی لە ژیانی سیاسیی خەڵکی کوردستاندا پێک دێنن. هەر بۆیە دەتوانین بە ئامانجی شۆڕشگێڕانەیان ناو بەرین. شێوازەکانی خەباتی ئەم حیزبەش، شۆڕشگێرانە بوون. ڕاوەستان بە دژی سیاسەتەکانی دوو ڕێژیمی شایەتی و کۆماری ئیسلامی و هەوڵدان بۆ ڕووخاندنی ڕێژیمە ناوەندییەکان و بە چەک و خەباتی چەکداری، بەرەنگاربوونەوەی هێرش و پەلاماری هێزە سەرکوتکەرەکانی ڕێژیمەکانی ئێران، بە شێوازی شۆڕشگێڕانە دێنە ئەژمار کە دیارە هەڵبژاردنی ئەم جۆر و شێوازانەی بەرەنگاری و خەبات، بە سەر ئەم حیزبەدا داسەپاون، ئەگینا هەر کات مەجالی سوود وەرگرتن لە شێوازەکانی هێمنانە بووبێ، ئەم حیزبە پێشوازیی لێ کردوە. بەڵام شۆڕشگێڕبوونی حیزبی دێموکرات هیچ کات نەبووە بە هۆی دژایەتیی ئەم حیزبە لەگەڵ پەنابردنی خەڵک بۆ خستنە ڕووی داخوازیی ڕیفۆرمخوازانە و سوود وەرگرتن لە شیوازی هێمنانەی خەبات و تێکۆشان. هەر حەرەکەتێک و بزووتنەوەیەکی ڕیفۆرمخوازانە لە ئێران و ڕۆژهەڵاتی کوردستان سەری هەڵ دابێ، حیزبی دێموکراتی کوردستان لە جیاتی ڕەتکردنەوە و دژایەتیکردنی، هەوڵی داوە هەم ڕەخنەی لێ بگرێ هەم خەڵک بۆ بەشداری تێداکردن و بەرەوپێشبردن و ڕادیکاڵتر کردنی، هان بدا.

پێکەوە بەرەوپێشبردنی دوو سیاسەتی کوردستانیبوون و ئێرانیبوون

حیزبی دێموکراتی کوردستان هەر لە کۆنەوە، دوو سیاسەتی شانبەشانی یەک بردووەتە پێش و هەوڵی داوە بە ڕادەی پێویست گرنگی بە هەر دوویان بدا و یەکیان بۆ ئەوی دیکە وەلا نەنێ. لە لایەکەوە خۆی وەک حیزبێکی کوردستانی و، خەباتی نەتەوەیی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی وەک بەشێک لە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد بۆ ڕزگاری لە بندەستی پێناسە کردوە. هەر بۆیەش هیچ کات لە

سیاسەتی پشتیوانی لە خەباتی نەتەوەی کورد لە بەشەکانی دیکە و پێوەندیی دۆستانە لە گەڵ هیزە سیاسییەکانیان غافڵ نەبووە. لە لایەکی دیکەوە، چونکە ڕووی داخوازەکانی ئەم حیزبە و خەباتی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە دەسەڵاتی ناوەندیی ئێران بووە و دروشمی ستراتیژیکی ئەم حیزبە پێوەندیی بە وڵاتی ئێرانەوە هەبووە، تێ کۆشاوە لەگەڵ هێزە ئازادیخوازەکانی ئێران و لەگەڵ بزووتنەوە سەرانسەرییەکانی ئەو وڵاتە، پێوەندیی دۆستانەی هەبێ و لەگەڵ گەلانی ئێران لە خەبات بە دژی دیکتاتۆری و سەرەڕۆییدا، هاوخەبات بێ.

ڕوانینی حیزب بۆ بوونی پەیڕەوانی ئایین و ئایینزای جیاواز لەکوردستان

حیزبی دێموکراتی کوردستان، هەر لە سەرەتای دامەزرانییەوە، حیزبی هەموو نەتەوەی کورد بووە. ڕۆڵەکانی ئەم نەتەوەیە لە هەر چین و توێژێک یا لە هەر ئایین و ئایینزایەک بووبن، بە هەر دیالێکت و زاراوەیەک قسەیان کردبێ، بەو مەرجەی ئامادە بووبن لە ڕیزەکانی ئەم حیزبەدا بۆ ڕزگاریی نەتەوەکەیان لە بندەستی و بێمافی خەبات بکەن، حیزبی دێموکراتی کوردستان، بە خۆشحاڵییەوە باوەشی بۆ کردوونەوە. لە ڕاستیدا هەموو ئایین و ئایینزاکان، لە لایەن حیزبی دێموکراتەوە ڕێزیان لێ نراوە و، بیرێزی بە هەر کامیان، لە لایەن حیزبی دێموکراتی کوردستانەوە پێشی پێ گیراوە. پەیڕەوانی ئایینێک یا ئایینزایەک، لە وانیتر هەڵناوێردراون، یەکیان لەوانی دیکە پتر بایەخی پێ نەدراوە، یا پەیڕەوی کردن لە ئایینێک و بە پێچەوانەیشەوە نەبوونی باوەڕی ئایینی، نەبووە بە هۆی بەدەستهێنانی ئیمتیاز.

بە کورتی حیزبی دێموکراتی کوردستان، لەو بڕوایەدایە کە جیاوازیی بیروباوەڕی ئایینی، یا جۆراوجۆریی دیالێکت، ڕاستییەک و تایبەتمەندییەکی کۆمەڵگەی کوردە و دەبێ ڕێگە نەدرێ هیچ

پێکهاتەیەک لە هەوڵی سڕینەوەی ئەوانی دیکە دابێ. هەمووانیش دەبێ بە جیاوازییەکانیانەوە لە سەر ئامانج و داخوازە نەتەوەیی و گشتییەکان، یەکگرتووو و هاوخەبات بن.

ئەرکی حیزب و ئەرکی خەڵك لە ڕەوتی خەباتدا

ئەرکی حیزبێکی سیاسیی پێشڕەو، ڕێبەری کردنی خەباتی خەڵک لە ڕووی سیاسی و، ڕێکخستنی خەبات و تێکۆشانی ئەوان تا گەیشتن بە ئامانجەکانی ئەو خەڵکەیە. حیزبی دێموکراتی کوردستان لەگەڵ ئەوەی لە مێژووی خۆیدا لەگەڵ کەموکوڕی و لاوازیی جۆراوجۆر و ڕەخنەی جیددی بەرەوڕوو بووە، بەڵام لە جێبەجێکردنی ئەرکی خۆی کەمتەر خەم نەبووە. خوێندنەوە و لێکدانەوەی واقیعبینانەی داوای خەڵکی کوردستان و فۆرمۆڵەکردنی ئەو داوایانە لە بەرنامەکەی خۆیدا، گرتنەبەری سیاسەت و هەڵوێستی دروست لە قۆناغ و سەردەمە جیاوازەکان، درێغ نەکردن لە قوربانیدان و شێلگیربوون لە سەر خەبات و تێکۆشان بۆ ماوەی ٧٥ ساڵ، کاری سیاسی بە ئاراستەی پێکهێنانی یەکگرتوویی و کۆدەنگی لە نێو کۆمەڵگەی کوردستان بەرامبەر دەسەڵاتی ناوەندی، وەدەستهێنانی متمانە و پشتیوانیی خەڵکی کوردستان ئەو ڕۆڵ و ئەرکەیە کە حیزبی دێموکراتی کوردستان جێبەجێی کردوە.

دیارە ڕۆل و ئەرکێکیش کە دەکەوێتە سەر خەڵک، هەوڵدان و تێکۆشانە بۆ گەیشتن بەو ئامانجانە کە ئەم حیزبە و ڕۆڵەکانی خەڵکی کوردستان لە ڕیزەکانی ئەو حیزبەدا، ٧٥ ساڵە خەباتی بۆ دەکەن. ئەرکی خەڵک قۆستنەوەی ئەو هەل و دەرفەتانەیە کە بۆ خستنەڕووی داخوازەکانی خۆیان بۆیان دێتە پێش. نابێ پێیانوابێ خەباتکردن تەنیا ئەرکی حیزبی دێموکرات و ئەندامەکانیەتی و ئەوانیش دەبێ لە دوورەوە بینەر و تەماشاچیی ڕووداوەکان بن، بە پێچەوانەوە دەبێ ئەوان بۆ خۆیان چەقی خەبات و بەرخۆدان بن. هاوکات پێویستە

پشتیوان و چاوەدێڕیی خەبات و سیاسەتەکانی ئەم حیزبە بن کە بە نوێنەر و ڕێبەری داواکانی خۆیانی دەزانن. بە هەموو تواناوە و لە هەموو ڕوویەکەوە پشتیوانی لە سیاسەتەکانی بکەن، هاوکاری تێکۆشەرانی بن، کاتێکیش پێویست بوو پێشنیاری پێ بکەن، ڕەخنەی لێ بگرن و وای لێ بکەن حیزبی دێموکراتی کوردستان ئەو ئامرازە کاریگەرە بێ کە دەتوانێ خەباتی ئەوان لە پێناوی دیموکراسی و مافی دیاریکردنی چارەنووس بە ئاکامی دڵخواز بگەیەنێ.

حیزبی دێموکرات، حیزبێك هی ڕابردوو، حیزبێك بۆ داهاتوو

سوارچاک و دیارترین ئەکتەری مێژووی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە یەک سەدەی ڕابردوودا، حیزبی دێموکراتی کوردستان بووە. لە دامەزرانی «کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان» کە ئەم حیزبە درێـژەی هەمان ڕێچکەیە، نزیک بە ٨٠ ساڵە حیزبی دێموکراتی کوردستان، بۆ ماوەی ٤ دەیە تاقە هێزی مەیدانەکە و دواتریش هێزی سەرەکیی گۆڕەپانی خەبات بۆ مافەکانی نەتەوەی کورد لە ئێراندا بووە. کۆماری کوردستان کە بە گرنگترین و گەورەترین ڕووداوی سیاسیی کورد لەم بەشەی کوردستان و تەنانەت لە ئاستی هەموو کوردستان لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا دادەنرێ، مێژوو بە ناوی ئەم حیزبەوە تۆماری کردوە. ٤٠ حیزبی دێموکرات پشکی شێری لەو ٤٠ ساڵ خۆڕاگری و خەبات و بەربەرەکانیی خوێناوی لە کوردستان بەرامبەر بە ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا هەیە. ئەم حیزبە زۆرترین کاریگەرییشی هەبووە لەسەر گەشە کردنی ناسیونالیزمی کورد لە ئێران و شۆڕبوونەوەی خەبات و باوەڕی نەتەوەیی بۆ جوگرافیایەکی هەرچی بەرینتر و بۆ نێو چین و توێژی جیاواز لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا. جگە لەمەش ناسرانی پرسی کوردی ڕۆژهەڵات بە کۆڕ و کۆمەڵی نێودەوڵەتی، قەرزداری تێکۆشانی دیپلۆماسیی حیزبی دێموکرات بەتایبەتی ڕێبەری شەهیدی

ئەو حیزبە، دوکتور قاسملوویە. بەڵام حیزبی دێموکرات، حیزبێک نییە تایبەت بە ڕابردوو، حیزبێکە بۆ داهاتووش. خاوەنی داهاتووشە. چونکە پرسێک و ئامانجێک کە خەباتی بۆ دەکا، هەروا پرس و ئامانجی نەتەوەی کورد لە ئێرانە. ئەم حیزبە بۆ دوای چارەسەری پرسی نەتەوەییش بەرنامەی هەیە. وێڕای ئەمانە، مێژوویەکی پڕ لە خەبات و قوربانیدان، ڕێبەرانێکی شەهید کە کۆمەڵگە وەک ڕەمز و هێمای خەبات و پرسی رەوای خۆی وەری گرتوون، چەند هەزار شەهیدی سەنگەر و بەرەجۆراوجۆرەکانی خەبات، ئیعتیبارێکی نەتەوەیی، ناوچەیی و جیهانی کە ئەم حیزبە بە دەستی هێناوە، سەرمایەکانی حیزبی دێموکرات بۆ مانەوە و بەردەوامی و گەشە لە داهاتوو دان. دیارە بەو مەرجەی ئەم حیزبە یەکیەتیی خۆی وەدەست بێنێتەوە، لاوازییەکانی ڕابردووی خۆی چارەسەر بکا و خۆی بۆ خەبات لە قۆناغ و سەردەمێکی نوێدا لە هەموو بارێکەوە ئامادە بکا.

حیزبی دێموکرات لە چاوی منەوە

محەممەد سەعید نەجاری (ئاسۆ)

هەرچەند لە دنیادا زۆرم ڕق لە وشەی «من من»ە و خۆهەڵکێشانم هەر لە زاتدا نییە، بەڵام لەم تەمەنەمدا وەک شاعیرێکی ٦٤ ساڵەی ناسیۆنالیستی کورد دەمهەوێ بە «من من» باسی زەعفی خۆم بکەم. چون بۆ ئەوەش وشەی من بەکار دێت، من شاعیرم، بۆم نییە بە لایەنێکی سیاسییەوە خۆم پاوەن بکەم. وەک گۆرانیی حەسەن زیرەک هی هیچ حیزب و بەشێک لە کوردستان نییە، هی هەموو گەلە. چون من نە شاعیرێکی سیاسەتمەدارم، نە سیاسەتمەدارێکی شاعیر، بەڵام لەبەر گەورەیی شێعر هەموو سیاسەتمەدارانی زەمان حورمەتیان گرتووم و منیش ناسیومن. بەڵام حەقمان هەیە لایەنێ یان شارێکمان خۆش بوێ، ئەم «من»ە زەعفی خۆمە. ساڵی ١٣٤٨ چوومە سەقز بۆ درێژەدان بە دەرس خوێندن. قەتم سینەما نەدیتبوو، فارسیم باش نەدەزانی، لە فیلم حاڵی نەدەبووم، ڕۆژنامە و گۆڤارم هەر نەشدەزانی هەیە و بەکاری چی دێن، پەیکی مەدرەسە هەبوو، یەکەم پەیکیان لەوێ دامێ، کە خوێندمەوە زانیم دنیای دەرەوەی نووسراوەی نێو کتێبەکانی مەدرەسەش هەیە. ساڵی دواتر هاتمە شاری بۆکان لە ماڵی خزمێکمان وەک ئەندامی بنەماڵە درێژەم بە خوێندن دا. بوومە قوتابییەکی دەبیرستانی بە قەولی فارسی «چشم و گوش بسته». دەتگوت بەرخێکم لە شیوێکی گورگاوی لە دایکم جێماوم. ئاواتی گەورەم ئەوە بوو مەدرەسە تەعتیل بێ و بچمەوە ساروقامیش — زێدەکەم - لای دایک و بابم، چۆم و هاوڕێ و ماسیگرتن، پێموابوو لەوبەری جەغەتۆوە دنیا تەواو دەبێ و لە بۆکان و سەقز بەولاوە شار نییە و عەجەمستان هەیە، بەڵام وڵاتی من نییە.

ئەو سەردەمە ڕەش و ئاڵۆزترین سەردەمی سیاسیی لە بنەماڵە و ئێران بوو، لە کاتێکدا من کوڕی مەلایەک بووم کە سەربازی باسەوادی دەورەی ڕەزاشا بوو. لە شەڕی عالەمیی دووهەمدا بە چاو هێرشی ئەرتەشی سووری دیتبوو. ئاغای دێیەکەمان. سەرهەنگ ئیبراهیمی سەلاح بوو کە ئەفسەری کۆماری کوردستان بوو لە ساڵی ١٣٢٤دا. باوکی دوکتور عەلی گەلاوێژ و مامۆستا حەسەن سەلاح سۆران بوو. یانی هیچ کەس نەی‌دەوێرا چکۆلەترین باسی ڕوناکبیری نەتەوەیی بکا لە زانا و نەزان، نە معەلیم دەی‌وێرا هێندێ باسی وڵات بۆ قوتابیان بکا و بۆیان ڕوون بکاتەوە. ئەویش بەو هۆیە کاتێک من

لە دایک بووم سێ ساڵ دوای سەرهەڵدانی موسەدیق بووە کە گەلی کورد لەسەر دوو تاقمی ئاغاخوا و توودە کە پێیان دەگوت «دوودە»، زۆر بیرەوەری خراپیان هەبوو. تەنانەت لەبەر تۆڵە ئەستاندنەوەی زاڵمانەی ئاغاوەت، شایان لە توودە خۆشتر دەویست. من کە چوومە مەدرەسە (ساڵی ١٣٤١) ئاغا نەمابوو. لە نێو دێهاتدا شا ئوستوورە بوو. چون ئاغا و ڕەعێتی لا بردبوو کە کارێکی یەکجار بەجێ بوو. مامۆستا سۆران ئەودەم شاعیر بوو، شێعری بە ڕۆژی ٦ی بەهمەندا هەڵگوت. منیش تا ساڵی ٥٤ هەر پێم‌وابوو شا گەورەترین دڵسۆزی من و گەلی ئێرانە. ساڵی ١٣٥٤ قوتابیی ئاخری ساڵی دەبیرستان بووم، دەبیری ئەدەبیاتەکەمان ئاغای ڕەشیدی ئازادیخا بوو، مەوزووعێکی ئینشای پێداین بەو چشنە « از صمد چە میدانید!؟»، مەبەستی سەمەدی بێهرەنگی بوو. منیش کە لە ڕیزی قوتابیە باشەکانی کلاسدا بووم، هەر ناویشیم نەبیستبوو، هەر تەقەم لەسەرەوە دەهات. لە پەنامەوە هاوکلاسێکم کە هەم باسەواد و هەم زرینگ بوو و هەم بابیشی ئیمام جومعەی زەمانی شا بوو - شوکر ئێستا دوکتورە و دەرمانسازە - پێم گوت؛ سەمەد کێیە؟! بە دزییەوە بەچپەوە گوتی؛ ئائا ماڵتە، چۆن سەمەد ناناسی؟، سەمەد بێهرەنگی. لەپڕ بەکرە قزڵجی کە برازای مامۆستا حەسەنی قزڵجی بوو، بە دەنگی بەرز گوتی؛ ئاغای ئازادیخا! «صمد خودکشی کرد؟» - ئەودەم وابوو، دەبوو لەگەڵ دەبیرەکان بە فارسی قسە بکرێ - ئاغای ئازادیخاش بە لاتاو و زانایی و حەڕافی و سوخەنوەریی هەمیشەیی کوتی؛ «نخیر عزیزم، خودکشیش کردند!». لەو کاتەوە بڵێسەی ئاگری ڕووناکبیری لەو سەردەمەدا لە دڵمدا هەڵگیرسا. چون موحسین و بەکرە بۆیان شەرح دام سەمەد کە لە مامۆستایانی باشی تورک بووە، کۆمۆنیست بووە و کتێبی «ماهی سیاه کوچولو» و «کندوکاو در مسائل تربیتی ایران»ی هەیە و قاچاغن. شا دەستووری بە ئەفسەرێکی خۆی داوە لە چۆمی «ئاراس«دا خنکاندوویانە. دەنگۆیەکیش هەیە گوایە خۆی مەلێی نەزانیوە و خنکاوە. کە من باوەڕم بەمەیان نەکرد تا لەو ساڵانەی دواییدا ئەفسەرەکان مابوون و بەپیری ددانیان بەوە دانا کە بۆخۆی خنکابوو، چونکی مەلەی نەزانیبوو. بەڵام ئیدی من شا و ئەرتەشم لەبەر چاو بوون بە ڕمووزنەیەک و سەمەدم لێ بوو بە

ئوستووره و کۆمۆنیستم خۆش ویست.
ساڵی ١٣٥٧ بە بۆنەی دەهەمین ساڵی نەمانی سەمەدی بێهرەنگی شێعرێکم دانا کە یەکەم شێعری چاپی من بوو لە گۆڤارێکی کۆمۆنیستی شاری سەقز چاپ کرا. نازانم گۆڤارەکە ناوی چی بوو. جا ئێوە نازانن کە شاعیرێک یەکەم شێعری چاپ کراوی خۆی کە بەبێ ئاگاداری لە گۆڤارێک چاپ دەکرێ و دەیبینێ، چەندە خۆشە، یا دیتنی یەکەم کتێبی چاپی خۆی لەگەڵ هیچ شادییەک مقایسە ناکرێ، هەست بە شاییبەخۆیی و سەربەستی دەکا. ئەو شەوە لە سەقز بووم، لە خۆشیان تا بەیانی خەوم لێنەکەوت. ئیدی منیش بوومە کۆمۆنیست، هەر کەس کۆمۆنیست نەبایە، پێم عەوام و بێسەواد و نەزان بوو. هەر لەو ساڵەدا (١٣٥٧) دوکتور عەلی گەلاوێژ لە ڕووسیەڕا دوای ٣٣ ساڵ هاتەوە. ئەودەم زانیم کە لە دەورەی کۆماردا جەنابی قازی محەممەد ناردوونی بۆ باکۆ بۆ تەحسیل و دوای ڕووخانی کۆمار ئەوان ماوەی ٣٣ ساڵ لە پشت چرای سووری شاهنشایی ڕاوەستاون تا چرای سەوزی شۆڕشی ئیسلامی ئیزنی پێدان و هاتنەوە. زۆر لە ئەزموونیان کەڵکیان وەرگرت و دوایی سەری هەمووانی کرد بە گێری ئاسیاودا. ئەوانیش واتە توودەییەکان بەتوندی دژی ئەحزابی ناسیۆنالیستی کورد بوون، وەک حیزبی دێموکرات و کۆمەڵە. ئەوە جەزای چاکەیان بوو ڕێژیمی تازە پێی دانەوە. لە کۆمۆنیست پەشیمان بوومەوە، ڕێژیمی تازەشم لەبەرچاو کەوت. چون باوکم لەگەڵ دوکتور گەلاوێژ دۆستایەتیی دێرینی هەبوو، دوای ٣٣ ساڵ یەکتر دیتنەوە، ڕۆژێکی زۆر سەیروسەمەر بوو، باوکەم بە ئەدەبەوە بە دوکتور گەلاوێژی کوت: ئاغا عەلی خان! بەخوا توودە هیچ نییە، بریا دێموکراتەکەی خۆمان بایی. ئەو بە پێکەنینەوە بە سەراحەت گوتی: مەلا! بەخوا هەموویان لە ژێر باڵی ئێمەدان. من لەو مەجلیسەدا دانیشتبووم، وەک شاعیرێکی لایەنگری چریک، تەخمیسێکی شێعرە نایابەکەی مامۆستا هێمنم بۆ دوکتور گەلاوێژ خوێندەوە کە زۆری پێخۆش بوو. بە شاعیری ناسیم و ئەو شێعرە و دوو وێنەی لێوەرگرتم و لە نێو گۆڤاری لاوندا چاپی بکا، بەڵام لە دڵەوە خەریک بوو باوکیشم لەبەر چاو بکەوێ!! ئاخەر باوە من بە ٢٤ ساڵمە، بوومەتە معەلیم بۆ قەت باسی حیزب و شتی لەگەڵ

نەکردووم. لەسەردەمی کۆمۆنیستیشمدا هێندەیان زەمی شەهیدی گەورە دوکتور قاسملوو کردبوو، ئەویشم خۆش نەدەویست. دەمگوت ئاغایە و هەواداری فیئۆدالەکانە. ئەم دوو عەیبە لە لایەن کۆمۆنیستەکانەوە لە شەهید دوکتور قاسملوو دەگیرا. لەبەر ئەوەی لای ئەوان عەوام و دێهاتی پلەی بەرز و کەسایەتیی لکەدار بکەن و بەم چەشنە لاوانی بە ڕواڵەت ڕووناکبیری وەک من و باسەواد و تەحسیلکەردەیان لە حیزبی دێموکرات دەرەواندەوە. منیش باوەڕەم دەکرد، بەڵام هەر کات قسەیان پێ‌دەگوت، لە دڵەوە پێم ناخۆش بوو، دەمزانی پلە و پایەی ئەو بۆ ئەوە نابێ کەس جگە لە حەسوودی و غیبتەخواردن هیچی پێ بڵێ.

لە وەتاغەکەی ماڵە مامۆستا سۆران -کە ئێستا ماڵی خۆمانە لە ساروقامیش- لە مەحزەری دوکتور عەلی گەلاوێژدا بەحس ساز بوو کە، ئایا مامۆستا شێخ عێزەدەین حوسێنی چاکی کرد دەنگی بە قانوونی ئەساسی نەدا یان خراپی کرد. دیارە دوکتور گەلاوێژ دژی مامۆستا بوو، دەیگوت دەبوو دەنگ بە قانوونی ئەساسیی کۆماری ئیسلامی بدرایە. دوکتور گەلاوێژ ڕووی لە من کرد و گوتی: ها کوڕی مەلا! تو دەڵێی چی، مامۆستا چاکی کرد دەنگی بە ڕێفراندۆم و قانوونی ئەساسی نەدا؟ منیش لە عیلمی سیاسەتی وەختدا کەڕەسەپانێکی دونبالەڕەو بووم، ئەوەی چەپەکانی کۆمۆنیست و چریک دەیانگوت بێ‌ئەوەی ماناکەی بزانم، دەمگوتەوە. ئەوان گوتبوویان، چون قانوونی ئەساسی ئەسڵی پێنجەکەی وڵایەتی فەقیهە، نابێ دەنگی پێ بدرێ. منیش هەر قانوونەکەم نەخوێندبۆوە، نەمدەزانی ویلایەتی فەقیهە چییە، چاو و گوێ بەستراوی بێ بنەمای سیاسی هەر شاعیر بووم. ئەوەی بیروبڕوام هەبێ بە شێعر دام دەنا و خەڵکیش پێیان خۆش بوو. چاپکراوەی پێش‌نووسی قانوونیش لە بازاردا دەفرۆشرا، جلدی بە دوو تمەن بوو، من نەمکڕی بیخوێنمەوە، چون ڕقم لێی بوو. ڕقەکەش لەبەر ئەوە بوو کاتێک نوێنەریان بۆ پێش‌نووسینەوەی قانوونی ئەساسی هەڵدەبژارد، پارێزگای ئێمە واتا ئازەربایجانی ڕۆژئاوا (ورمێ) سێ نوێنەری هەبوو کە شەهید دوکتور قاسملوو بە ١١٤ هەزار دەنگ کەسی یەکەم بوو کە دەنگی پێدرا. کەچی کۆماری ئیسلامی ڕاستەوخۆ وەک برای چاک نەیهێشت

بچێت و هەر لە هەوەڵەوە دژایەتیی لەگەڵ کورد دەست پێکرد. ئیدی هەر ئەودەم زانیم کە ئیسلامی سیاسی و کۆمۆنیست دوو شتن کە لەسەر بەرژەوەندی خۆیان هیچ دیموکراسییان تێدا نییە ڕەعایەتی ناکەن. ئیدی لەو ساڵەوە کە تاق و لۆق نوێژم دەکرد و ڕۆژووم دەگرت، وەلام نا و تەرکی کۆمۆنیستیشم کرد.

ئەوجار چوومە لای کۆمەڵەوە کە جگە لە کۆمۆنیستی هێندێک بڕوای ناسیۆنالیستییان هەبوو. تاقمێکیان کە یەکجار سادق و دڵپاک و دڵسۆز بوون، بەڵام یەک یەکەشیان تێدابوو کە باش نەبوون. لە هێندێکیان زۆر قەڵس بووم، هەر هەلیان بۆ هەڵدەکەوت، جنێویان بە دوکتور قاسملوو، حیزبی دیموکرات و بارزانی دەدا. منیش هەرچەند مێژووم دەخوێندەوە بۆم دەردەکەوت کە خەباتی حیزبی دیموکرات و ڕێبەرەکانی پاک و سادقانەتربوو و پێم ناخۆش بوو.

بۆیە بە دەنگێکی بەرز ئاوا وەڵامی دوکتور گەلاوێژم داوە؛ قوبان! قانوون ئەساسییەک کە ئەسڵی پێنجەمی ولایەتی فەقیهە بێ، بۆ دەنگدان نابێ. خودا شاهیدە نەشمدەزانی ئەو ڕستەیە کێ فێری کردووم، بەڵام دوکتور گەلاوێژ جوابێکی دامەوە تا ئێستاش وەک چەسپ بە مێشکمەوە نووساوە و لە گوێمدا دەنگ دەداتەوە، کوتی؛ «ئافەرین، ئافەرین وەڵڵا ئەم ئەسڵە خەتەرناکە، بەڵام خومەینی پیاوی چاکە، دژی ئیمپڕیالیستە، تا ئەو مابێ خەتەرناک نییە، دوای مەرگی ئەویش دەکرێ موتەمەمێک بۆ قانوونی ئەساسی دانرێ و ئەم ئەسڵەی لێ دەرهاوێن». دوایە لە درێژەی وتەکانیدا گوتی؛ «بە ڕەحمانیشم کوت – مەبەستی شەهید دوکتور قاسملوو بوو – لەگەڵ مامۆستا شێخ عێزەدین بە قسەیان نەکردم، دەنا ئەم قەتعنامە ٢٤ مادەیەی کە ئەوان لە دەوڵەتی خۆمینیان دەویست، من ساڵی ١٣٢٥ بە دەستووی جەنابی قازی محەممەد بۆ کوڕی ڕەزاشا پەهلەویمان نووسی، هەر جوابیان نەدایەوە. چون خواستی ئێمە لە شای ئیمپریالیست و خواستی ئێمە لە دەوڵەتی تازەی خومەینی وەک ئەوە وایە وشترێک بکەیتە نێو قەفەسێکەوە، ئایا دەکرێ؟! ئەم دەوڵەتە بچووکانە ئەو ئازادییانە بە کورد هەر نادەن.»

مەجلیس خاتیمەی هات، هاتینەوە ماڵێ، لە ڕێدا بە بابم کوت؛ ئەرێ بابە! تو بەڕاستی قازی محەممەد دەناسی؟ ئەی بۆچی تا ئێستا قەتت

لە لای من باس نەکردوە؟ کوتی: «ڕۆڵە! من چۆن ئەو باسانەت فێر دەکەم، بە هەزار نووشتە نووسین و بەرات و سەرفترەی مەلایەتی تۆم کردوە بە دیپلۆم و موعەلیم. هەر بزانن بیروڕات وایە دەرت دەکەن، نان و ئاویشمان نەدەبوو بیخۆین. ئا لە نێو ئەو ماڵەی خۆماندا برایم خانی ڕەحمەتی ٢٤ قەبزە تفەنگی برنۆی هێنا کە جەنابی قازی محەممەد و کۆمار لە سابلاغ پێیان دابوون بۆ خەڵکی ساروقامیش و دەوروبەر تا هێزی بەرگری دامەزرێنن. ڕۆژێک دواتر جەنابی برایم خان کە فەرماندەی هێزی پیشمەرگەی قازی محەممەد بوو، لە سابلاغ هاتەوە گوتی مەلا کوا تفەنگەکانت چ لێکرد؟ عەرزم کرد: قوربان وەڵڵا جارێ هەر لە ماڵەوەیە. کوتی ئافەرین، ئافەرین دەنێرم بیانهێننەوە و دیسان دەیاننێرمەوە بۆ سابلاغ. عەرزم کرد: بۆچی قوربان، ئاخێکی هەڵکێشا و گوتی: «مەلا کەڵەکی کورد سەر ناگرێ، کورد دەوڵەتی بۆ ساز نابێ، گەورە و چکۆڵەیان تێدا نییە. نامەیەکم دا بە دەستی پێشمەرگەیەک و گوتم ئەو کاغەزە بدە بە دەستی جەنابی قازی محەممەد، هەر لێم گەڕاوە گوتی بۆ خۆت بیبە، بۆ من سەربازی ئەرتەشی ڕەزاشام، دەستوورم پێ دەدەی! زانیم ئەمانە هەموویان «مەنن»، کەس «نیومەن»ی ناکا. دەوڵەتێک گەورە و چکۆڵە نەزانێ بە هیچ نابێ، ئەو قانوونە بەڕێوە ناچێ، بەخوا تووشی هـەزار گێچەڵ دەبین. ئیدی حەمە سەعید، ڕۆڵـە! لەو ڕۆژەوە من باسی ڕێژیمی شام نەکردەوە. لە شەڕی ئاغا و ڕەعێتیی دەورەی موسەدیق هەر بێ غەم بووم، تا ئێستا کارم بە سیاسەت نییە. دەنا ڕاستت دەوێ کوڕم، «نان نانی گەنم و، حیزب، حیزبی دێموکرات».

دەتکوت فەڕشێکی کۆنم، تاڵە تاڵەکانم ڕیشاڵ بووە و سەر لە نوێ ڕستمیانەوە و چنیمیانەوە و بە کرێکی تازەتر ڕەنگام. مام هێمنم دیت، هەر حیزبی بوو، حەقیقی، هەر حیزبی خۆش دەویست، ئاوات بەتەواوی دێموکرات بوو، نووری ژێکافی بوو، بەڵام وەک زەبیحی بیری دەکردەوە، هێدی پارتی بوو. هەرچی پیاوی گەورە و دڵسۆزی سیاسیم دیت، پەیڕەوی ڕچەی قازی محەممەد و دوکتور قاسملوو بوون. بە تایبەت دوای شەهیدکرانی هەر دوو ڕێبەری حیزب، واتە دوکتور قاسملوو و دوکتور شەڕەفکەندی، ئیدی بەتەواوی سازمان و سیاسەتی دیکەم لەبەر چاو کەوتن. خۆم بە خاکی پای کەم

سەوادترین پێشمەرگەی حیزبی دێموکرات دەزانم کە سادقترین چەکدارن و فەقەت بۆ ڕزگاری گەلەکەی چەکی هەڵگرتوە و فێڵ و فەرتەنەی سیاسی فریوی نەداوە.

وەک شاعیرێک بۆم نییە نەفی ئەو سازمانانەی دیکە بکەمەوە، چون هەر ڕێکخراوێک بۆ ئازادیی گەل شەهیدی دابێ لای من ڕیبازیان پیرۆزە و تەواوی شێعرەکانی من نابێتە دڵۆپێک خوێنی شەهیدانی ئەحزاب. بەڵام لە تفەنگم خۆشتر دەوێن. ئەو ڕۆژە دڵم لە سازمانەکان ناهۆمێد بوو کە شەڕی براکوژییان کرد و لەیەک هەڵپچڕان. بۆ منی شاعیر دوو لەت و سێ لەتبوونی هەر حیزبێک ناهۆمێدییە بۆ ڕێگای سەرکەوتن، بەڵام ئەم ڕاستییە بە دڵ و شێعر و بە مێژوو و کردەوە و باوەر، دێموکراتەکانی ئێران و عێراق بەر لە هەموویان تا ئێستاش ڕۆڵێکی لە بەرچاو و هەمیشە دیاریان هەبووە. خودا بکا بە ئامانجی سەرەکیی خۆیان بگەن. لە بیری یەکگرتنەوەدا بن، نەک یەکگرتن بە ددان. پیرەکان بە خۆیاندا بێنەوە، لاوەکان لەخۆبایی نەبن. بە سواری شەپۆل نەگەیشتوونەتە ئەم پۆست و مەقامە، بەڵکوو لەژێر سایەی خوێنی شەهیداندا بووە، تۆخودا بە فیڕۆی مەدەن.

سەرکەتووبن ئینشائەڵڵا.

سۆسیالیزمی دێموکراتیك و
هەنگاوانی حیزبی دێموکرات
بەرەو سۆسیال دێموکراسی

د. سمایل بازیار

لە نیوەی دووەمی مانگی گەلاوێژی 1362 (ئابی 1983)دا، واتە: پێنج مانگ بەر لە پێکهاتنی کونگرەی شەشەم، لەلایەن قاسملوو نامیلکەیەک بە ناوی "کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم" لە نێو ڕێکخستنەکانی "حدکا"دا بڵاو بووەوە، بۆ ئەوەی کادر و ئەندامانی حیزبی بە ڕوانگە و بۆچوونەکانی لە بارەی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" ئاشنا بن، تا لە کونگرەدا بخرێتە بەر باس و وەک ئامانجی دواڕۆژی "حدکا" پەسەند بکرێ[1]. قاسملوو هەر لە کۆنفرانسی سێیەم 1350 (1971) لەسەر بیرۆکەی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" کە خۆی هێنابوویە نێو حیزب پێداگر بوو، بەڵام بەهۆی ئەوەی بەشێک لە بەشدارانی کۆنفرانس لەگەڵ پاشگری دێموکراتیک نەبوون، لە شوێن دێموکراتیک وشەی "دادپەروەر" بە سۆسیالیزمەوە لکێندرا[2]. بەم جۆرە دەردەکەوێ کە باڵی چەپی نێو "حدکا" لەسەر چەشنی سۆسیالیزم کۆک نەبوون و خوێندنەوەی جیاوازیان بۆ سۆسیالیزم هەبوو.

سۆسیالیزمی پێناسەکراو لە "کورتە باس"دا کۆمەڵێک سنووربەندیی لەگەڵ بیروبۆچوونی باو لە نێو هێزە چەپە کلاسیکەکاندا دەکرد، لەوانە:

أ) سنووربەندی لەگەڵ ئەو کەس و لایەنانە کە بێ ئەملاو ئەولا پەیڕەوییان لە وڵاتانی سۆسیالیستی دەکرد و "سۆسیالیزمی مەوجوود"یان بە بێکەموکوڕی دەدی.[3] قاسملوو لە "شیکردنەوەی

[١] حامید گەوهەری، ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە دە ساڵدا، بەرگی دووەم، ل ٤٤٩.

[٢] عەبدوڵڵا حەسەنزادە، نیو سەدە تێکۆشان، بەرگی دووەم، بڵاوکراوەی کۆمیسیۆنی چاپەمەنیی حدکا، ١٩٩٧، ل ٤٢- ٤٣. لە کونگرەی چوارەمدا ١٣٥٨ (١٩٨٠ز) «سۆسیالیزمی زانستی» و لە کونگرەی پێنجەمدا ١٣٦٠ (١٩٨١ ز) «سۆسیالیزمێک کە وەڵامدەری هەلومەرجی تایبەتیی وڵاتمان» بێ پەسند کرا. بەرنامە و پێڕەوی نێوخۆی پەسەندکراوی کونگرەی چوارەم، کۆمیسیۆنی ئینتشارات و تەبلیغاتی کومیتەی ناوەندیی (حدکا)، ڕەشەمەی ١٣٥٨. بەرنامە و پێڕەوی ناوخۆی «حدکا» پەسەندکراوی کونگرەی پێنجەم، سەرماوەرزی ١٣٦٠ (دیسەمبەری ١٩٨١ ز).

[٣] بە ڕاشکاوی دەبێ پێ لەوە بنێین کە شێوە هەڵدانی «سۆسیالیزمی مەوجوود» لە وڵاتانی سۆسیالیستیدا بە تەواوی جێگای ڕەزامەندی نییە و هەندێک هەڵە لەم بارەوە کراون کە زۆربەیان لە هەلومەرجی تایبەتی و بابەتییەوە سەرچاوەیان گرتوە. کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، لە بڵاوکراوەکانی

کورتە باس“دا لەم بارەیەوە دەڵێ: ”هەڵوێستی حیزبی ئێمە بەرامبەر بە وڵاتانی سۆسیالیستی نە دژایەتیکردن و نە پەیڕەویکردنی بێ ئەملاوئەولایە، بەڵکوو هەڵوێستێکی دۆستانە و هەر لەو کاتەشدا ڕەخنەگرانەیە. بە چاوێکی ڕەخنەگرانە سەیری سۆسیالیزمی مەوجوود دەکا، لە هەموو لایەنە ئەرێنییەکانی کەڵک وەردەگرێ و هەموو لایەنە نەرێنیەکانی وەلا دەنێ“[1]، لە نێوان دوو بەرەی سۆسیالیزم و سەرمایەداریدا، سۆسیالیزمی دیموکراتیک بەلای سۆڤیەتیدا دایشکاندوە و بە دۆستی ستراتیژیی خۆی داناوە[2]، بەڵام کلکایەتیی لێ نەکەوتەوە.

ب) سنووربەندی لەگەڵ بیروباوەڕی توودەیی کە لە نێوخۆی ”حدکا“دا پاشماوەی مابوو. مەبەستی ”سۆسیالیزمی دیموکراتیک“ لە پاشماوەی بیروباوەڕی توودەیی، سیاسەت و هەڵوێستەکانی حیزبی توودە بەرامبەر بە کۆماری ئیسلامی نەبوو، بەڵکوو لە خوێندنەوەیان بوو بۆ سۆسیالیزم لە ئێراندا. لە شیکردنەوەی ”کورتە باس“دا هاتوە: ”ساڵەهای ساڵە ئەدەبیاتی سۆسیالیستی لە ئێراندا ئەگەر زێدەڕۆیی نەبێ نەوەد لە سەدی هی بەڕێوەبەرانی حیزبی توودەیە کە پڕە لە بیروباوەڕی ناڕاست و چەوت“[3].

”سۆسیالیزمی دیموکراتیک“ی پێناسەکراو لە ”کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم“دا لە خوێندنەوەی بۆ سۆسیالیزم پێداگریی لەسەر ئەم پرەنسیبانە دەکا:

أ) پێداگری لەسەر پێگەی ئازادی و دێموکراسی و ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە دیکتاتۆرییەک لە ژێر هەر ناوێکدا. قاسملوو دەڵێ: ”سۆسیالیزم نانی دەدا، خانووی دەدا، خوێندن و لەشساخیی دەدا،

کومسیۆنی ئینتشارات و تەبلیغاتی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، گەلاوێژی ١٣٦٢، ل ٥- ٦.

[1] شیکردنەوەی «کورتە باس» لە بڵاوکراوەکانی کومسیۆنی ئینتشارات و تەبلیغاتی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، پووشپەڕی ١٣٦٣، ل ١٢.

[2] ئێمە لە خەباتی درێژخایەنی نەتەوەکەماندا یەکیەتیی سۆڤیەت بە دۆست و هاوپەیمانی ستراتیژیی خۆمان دەزانین کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ٣٥.

[3] شیکردنەوەی «کورتەباس»، ل ٧.

بەڵام مرۆڤ تەنیا بە نان ناژی؛ کە وابوو لە بەرامبەر ئەوانەدا، نەک تەنیا نابێ ئازادییەکەی لێ بستێنێ، بەڵکوو بە پێچەوانە دەبێ زۆر زیاتریش لە سەردەمی سەرمایەداریی بداتێ. ئێمە دەبێ سۆسیالیزمێک دروست بکەین کە نە تەنیا دێموکراسی بەربەست نەکا، بەڵکوو پەرەیشی پێ بدا"[1]. لە پەیوەندی لەگەڵ "دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا"یشدا وەک بنەمایەکی گرینگی ڕێبازی حیزبە کۆمۆنیستەکان لەسەر ئەو باوەڕەیە کە لایەنگری لە دیکتاتۆریی پرۆلیتار بۆ ئەندامێکی حیزبێکی دێموکرات- میللی وەک حیزبی ئێمە بێ مانایە و لەلایەکی دیکەش تەنانەت ئەگەر وەک مارکسییەک چاو لە مەسەلەکە بکەین بە هیچ جۆر لایەنگری لە دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا وەک بنەمایەکی بێ-ئەملاوئەولا نابێ سەیری بکرێ[2].

ب) بە لەبەرچاو گرتنی تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵی کوردەواری "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" لەهەر چەشنە مۆدێل و نموونە سازییەک خۆ دەپارێزێ و سۆسیالیزمیکی دەوێ کە وەڵامدەری هەلومەرجی وڵاتەکەمان بێ. لە شیکردنەوەی "کورتە باس"دا هاتوە: "لە پرۆسەی دروستکردنی سۆسیالیزمدا ئەو کارانە بکەین کە وڵاتانی سۆسیالیستی تێیدا سەرکەوتوو بوون و ئەو کارانە نەکەین کە تێیدا سەرکەوتوو نەبوون و زیانیان هەبووە. بەڵام، گرینگ ئەوەیە کە هیچ کام لەم وڵاتانە کە ئێمە بە سۆسیالیستیان دەزانین بە نموونە و ئولگوو دادەنێین، چ یەکیەتیی سۆڤیەت بێ و چ چین و یوگوسلاڤی یان ڤێتنام بێ"[3]. کومەڵی کوردەواری هێشتا خۆی لە پێوەندییەکانی سەردەمی دەرەبەگایەتی ڕزگار نەکردوە، پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی وڵاتەکەمان و پێکهاتەی چینایەتیی کۆمەڵی ئێمە، جیاوازییەکی تەواوی لەگەڵ کۆمەڵی سەرمایەداری هەیە و کولتوور و داب و نەریتی گەلەکەشمان تایبەت و لەگەڵ کولتوور و داب و نەریتی گەلانی دیکە جیاوازیی هەیە. هەر بۆیە زۆر ڕوونە ئەو سۆسیالیزمەی دەمانەوێ دایمەزرێنین، دەبێ لەگەڵ ئەو سۆسیالیزمەی یەکیەتیی سۆڤیەت، فەڕەنسا یا ڤێتنام یا

[1] کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ٢٥.
[2] هەمان سەرچاوە، ل ٢٥.
[3] شیکردنەوەی کورتەباس، س.پ، ل ٦.

هەر شوێنێ دیکە جیاوازیی هەبێ[1].
سۆسیالیزمی دێموکراتیک بە پێداگری لەسەر سۆسیالیزمێک کە لەگەڵ هەلومەرجی وڵاتەکەمان بگونجێ، ئەو ئامانجەشی مەبەستە کە چیی دیکە چەپی کورد نەبێتە پاشکۆی چەپی سەرانسەری هەروەک کە لە ڕابردوودا بووە. چەپێک کە کاریگەریی ناسیۆنالیزمی ئێرانیی بەسەرەوە بووە و بەردەوام هانی چەپی ناوچەیی و بە تایبەتی چەپی کوردی داوە، کە بەلای کوردایەتیدا نەچێ و پرسی چینایەتی بەلاوە گرینگ بێ[2].
ج) ڕەچاوکردنی سیاسەتێکی سەربەخۆ لەبەرامبەر وڵاتانی سۆسیالیستیدا و دەستنیشانکردنی کەموکوڕییەکانی نیزامە سۆسیالیستییەکانی بەرەی ڕۆژهەڵات (سۆسیالیزمی مەوجوود) تایبەتمەندییەکی دیکەی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک"ە. "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" پەیوەندیی خۆی لەگەڵ وڵاتانی سۆسیالیستی لەسەر بنەمای "پەیوەندیی دۆستانە" دادەمەزرێنێ، واتە نە دوژمنانە کە هەندێک دەستە و تاقم کە یەکیەتیی سۆڤیەت بە "سۆسیال ئیمپریالیست[3]"، یا بە ئیمپریالیستی تەواو دادەنێن و نە وەک

---

[1] کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، س.پ، ل ٢٤.
[2] ئیسماعیل بازیار، قاسملوو، ناسیۆنالیزم و ئەندێشەی چەپ، قاسملوو تیتۆی کورد (٣)، کوردستان، ژمارە ٧٠٩، ١٥ خەرمانانی ١٣٩٦، ٦ سێپتێمبەری ٢٠١٨، ل ٤. ئێرەجی کەشکۆڵی لە کادرەکانی ڕێکخراوی شۆڕشگێری حیزبی توودە دەڵێ: « قاسملوو لە وەی کە مارکسییە ئێرانییەکان لە کوردستان لاوانی کورد بەرەو کومونیزم کەمەندکێش بکەن ناڕازی بوو. حمید شوکت، نگاهی از درون بە جنبش چپ در ایران، گفتوگو با ایرج کشکولی، ١٣٨٠، ص ١٢٩. ڕێکخراوی چەپی بچووکی سەرانسەری «اتحاد مبارزان کۆمۆنیست (سهند) بە تێکەڵبوون لەگەڵ کومەڵەی شۆڕشگێری زەحمەتکێشانی ئێران، ئەم ڕێکخراوەی لە هێڵی نەتەوەیی بە تەواوی دوور خستەوە. بۆ زانیاریی پتر لەم بارەیەوە بڕوانە: بەهمەن سەعیدی، ٥ ساڵ لەگەڵ عەبدوڵڵای موهتەدی سکتێری کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران، لە بڵاوکراوەکانی کۆمەڵە، ٢٠١٠، ل ٦٧- ٩٠؛ وحید عابدی، بازنگری کومەلە در مسیر تاریخ، سلیمانیە، ٢٠١٢.
[3] سۆسیال ئیمپریالیست: بە دوای دەرکەوتنی ناکۆکییەکانی چین و سۆڤییەت لەسەر پرسی ئایدۆلۆژی، چینییەکان ئەو ناو و نیشانەیان لە سۆڤییەت نا و لەسەر ئەو باوەڕە بوون کە سۆڤییەت هێزێکی ئیمپریالیستییە تا بەکەڵکوەرگرتن لە ناوی سۆسیالیزم بەسەر وڵاتانی دیکەدا زاڵ بێ. گرووپەکانی

حیزبی توودە کە هەر سیاسەتێک کە لەلایەن دەوڵەتی سۆڤییەتەوە بەڕێوە بچێ بە خێرایی پەسەندی دەکەن و تەپڵی بۆ هەڵدەگرن[1]. "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" دەیهەوێ خۆی لە ژێر هەژموونیی "ئینترناسۆنالیزمی پڕۆلیتاری[2]" ڕزگار بکا، چونکە لە ژێر دروشمی پاراستنی پرۆلیتاریای جیهانی بەرژەوەندیی یەکیەتیی سۆڤییەتی دەپارێزرێ.

قاسملوو داهێنەری بیرۆکەی "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" لە کوردستاندا ساڵانێکی زۆر لە وڵاتانی سۆسیالیستی ژیابوو، لە نزیکەوە کەموکوڕییەکانی سیستەمی سۆسیالیستیی بۆ دەرکەوتبوون، بەتایبەتی لە بواری نەبوونی دێموکراسی و ئازادی و بوونی دەوڵەتانی تۆتالیتاردا. ئەمانە و ڕووداوەکانی "پۆڵۆنیا[3]"،

وەک: کۆمەڵە، یەکیەتیی کۆمۆنیستەکان (سەربەداران)، پەیکار و چەند گرووپی دیکە بەهەمان شێوە دەیانڕوانیە سۆڤییەت (حسین علیزاده، فرهنگ خاص علوم سیاسی، تهران، ١٣٧٧، ص ٢٦٢).

(١) کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، س.پ، ل ٣٢.

(٢) ئینترناسیۆنالیزمی پرۆلیتاری: ئەم زاراوەیە بۆ یەکەم جار بەهۆی مارکس و ئەنگڵس لە مانیفێستی حیزبی کۆمۆنیست و لە دروشمی «کرێکارانی جیهان یەکگرن» هاتە ئاراوە، کە مەبەست هاوپەیوەندیی پرۆلیتاریای هەموو جیهان لەشەری دژی سەرمایەداریدایە. بەدوای پێکهاتنی یەکیەتیی سۆڤیەت و بە تایبەتی لە سەردەمی ستالیندا، ئەم وڵاتە بانگەشەی ئەوەی دەکرد کە ناوەندی ئینترناسۆنالیزمی پرۆلیتارییە و نازناوی ناوەندی زەحمەتکێشانی جیهانی بە خۆی دا. ئینتەرناسیۆنالیزمی پرۆلیتاری لەلای ستالین مانای پەیڕەوکردنی بێ ئەملاوئەولا لە یەکیەتیی سۆڤیەتی بوو بڕوانە: (کارڵ مارکس و فریدریک ئەنگلس، مانیفێستی حیزبی کۆمۆنیست، وەرگێرانی: م.ا. ڕەوەند، ب.ش.چ، ١٩٧٠)؛ (داریوش آشوری، دانشنامه سیاسی (فرهنگ اصلاحات و مکتبهای سیاسی) چاپ سیزدهم، تهران، ١٣٨٥، ص ٤٥)؛ (حسین علیزاده، م.ق، ص ٢٤٢).

(٣) لە ١٩ی ئوکتوبەری ١٩٥٦ «ڤلادیسلاڤ گومولکا» بوو بە سکرتێری گشتیی حیزبی کۆمۆنیستی پۆلۆنیا کە لە ڕوانگەی کۆمەڵانی خەڵکەوە بە سیمبولی بەربەرەکانی لەبەرامبەر زێدەخوازی و دەستڕۆیشتوویی سۆڤیەت لەو وڵاتە دادەنرا. لە کۆتایی هەشتەمین پلینۆمی حیزبدا، بڕیار درا سنوورێک بۆ دەسەڵاتی پۆلیسی ئاسایش دابنرێ، سانسۆڕ کز بکرێ، ئەنجومەنە تازە دامەزراوەکانی کرێکاران کرانە ڕەسمی و بڕیاری ڕەچاوکردنی سیاسەتێکی هێور و ماقووڵ بەرامبەر کۆمەڵەی جووتیاران و کلیسەی کاتۆلیک درا و نرخ و بایەخی پەرلەمانی زیادی کرد. لە سەرتاسەری پۆڵۆنیادا و بە لای سنووریشەوە،

"هەنگاریا[1]" لە دەیەی 50ی زاینی و بەتایبەتی ڕووداوی "بەهاری پڕاگ[2]"ی ساڵی 1968 لە چیکۆسلۆڤاکیا کە بۆخۆی نیشتەجێی ئەو

هیوای هەڵتەکاندنی سیستەمی بیروکراتی و بەرقەرارکردنی سیستەمێکی سۆسیالیستانەی دێموکراسییانە گەشەی کرد. ڕێبەرانی سۆڤیەت بەم ڕووداوانە تووڕە بوون و هەڕەشەی دەستێوەردانی سەربازییان کرد. گومولکا، ڕێبەرانی سۆڤییەتی دڵنیا کردەوە کە پۆڵۆنیا وەک هاوپەیمانی بلۆکی سۆڤییەت دەمێنێتەوە و ساڵی ١٩٥٨ دەزگای بیروکراتی جێ پێی خۆی قایم کردەوە و کۆتایی بە گشت هەنگاوە دێموکراسییەکانی هێنرا و ژیانی سیاسی لە قەفەز خزێندرایەوە و گومولکا لە بوونی هێزەکانی سۆڤییەتی لە پۆڵۆنیا خۆی گێل کرد. (عباسقلی غفاری فرد، تاریخ اروپا از آغاز تا پایان قرن بیستم، چاپ سوم، تهران، ١٣٨٧، ص ٦١٠– ٦١١)؛ (ڤولگانک لیۆنهارد، کۆمونیزمی ئەورووپایی، ڕاستبوونەوەیەک بەڕووی خۆرهەڵات و خۆرئاوادا، وەرگێرانی: د. کوردۆ عەلی، سلێمانی، ٢٠٠٤، ل ٢٠٣– ٢٠٤).

[1] هەنگاریا(مەجارستان): لە ساڵی ١٩٤٥ «ئیمیرەناگی» بوو بە سەرۆکوەزیرانی مەجارستان و لە وڵات ئازادیی ڕاگەیاند و یاسای دەسەڵاتی تاکحیزبیی کۆمۆنیستی هەڵوەشاند و کۆمۆنیستەکانی سەر بە سۆڤیەتی لە کار وەلا نا و خۆی دەوڵەتێکی بێلایەنی پێک هێنا و لە پەیمانی ڤارشۆ هاتە دەرێ. لەبەرامبەریدا بەرەیەکی کۆمۆنیستی بە ڕێبەری بانوش کادار پێک هات و داوای یارمەتیی سەربازیی لە سۆڤیەت کرد. سوپای سۆڤییەت دەستێوەردانی کرد و بە کوشتاری هەزاران مەجاریی ئازادیخواز کە لایەنگری ناگی بوون، ڕاپەڕینی خەڵکی سەرکوت کرد. ناگی لە ساڵی ١٩٥٦دا ئیعدام کرا و لایەنگرانی دەستبەسەر کران و دەوڵەتی کادار بەهێز کرا. محمود محجوب، فرامرز یاوری، گیتی شناسی کشورها، جغرافیای طبیعی، سیاسی، اقتصادی و تاریخی، چ چهارم، تهران، ١٣٦٥، ص ٣١١.

[2] بەهاری پڕاگ: لە ساڵی ١٩٦٨ ئیلکساندر دۆبچێک بوو بە سەرۆک وەزیرانی چیکۆسلڤاکیا و بوو بە هۆکاری سەرەکیی جووڵانەوەی لیبڕالیزم لەو وڵاتە و سانسۆر لەسەر چاپەمەنی کەم بۆوە، ڕێگری لەسەر هاتنی چاپەمەنیی دەرەکی لابرا و ڕۆژ بە ڕۆژ هەنگاوی نوێ لە پێناوی وەدیهاتنی «سۆسیالیزم بە سیمای مرۆڤ دۆستانە«دا دەهاوێژرا.» لە پڕۆگرامی نوێی چاکسازیخوازانی نێو حیزبی کۆمۆنیستی چیکۆسلۆڤاکیادا کە بەهاری ١٩٦٨ ڕاگەیەندرا، هاتبوو: «ئێمە مۆدێلێکی نوێی سۆسیالیزممان دەوێ، دەمانەوێ هەوڵی هێنانەکایەی مۆدێلێکی نوێی ئەوپەڕی دێموکراسییانە بدەین کە لەگەڵ هەلومەرجی چیکۆسلوڤاکیا گونجاو بێ». ئەم دۆخە جێی پەسەندی ڕێبەرانی یەکیەتیی سۆڤیەتی نەبوو و هەر بۆیە بڕیاریان دا کۆتایی بە مۆدێلی «سۆسیالیزم بە سیمای مرۆڤانە« بهێنن. لە ٣٠ی ئاگۆستی ١٩٦٨دا هێزەکانی پەیمانی وارشۆ بە ٢٤ لەشکر چوونە نێو چیکۆسلۆڤاکیا و کۆتاییان بە «بەهاری پڕاگ» هێنا و دوبچەکیان لەسەر

وڵاتە بوو، شوێنەواری قووڵیان لەسەر دانا، بە جۆرێک کە لە ڕوانینی خۆیدا سەبارەت بە "سۆسیالیزمی مەوجوود" پێداچوونەوە بکا. ئەو ڕووداوانەی کە ئامانجیان سەربەخۆ لە سۆڤییەت بڕیاردان و باڵکشانی دیموکڕاسی بەسەر گشت لایەنەکانی ژیاندا بوو. هەروەها دەرکەوتنی ڕەوتەکانی فیکری "چەپی نوێ[1]" و "ئورۆکومونیزم[2]"

کار لابرد. غلامرضا علی بابایی، فرهنگ علوم سیاسی، چاپ دوم، تهران، ١٣٦٩، ص ١١٩؛ عباسقلی غفاری فرد، تاریخ اروپا از آغاز تا پایان قرن بیستم، چاپ سوم، تهران، ١٣٨٧، ص ٦٢٤؛ ڤولگانگ لیۆنهارد، س.پ، ل ٢٧٥.

(١) چەپی نوێ: بزاڤێکی سیاسی کە لە دوو دەیەی ١٩٥٠ و ١٩٦٠دا لە ئورووپا و ئەمریکا و ژاپۆن دەرکەوت و هۆکاری دەرکەوتنی ناڕازیبوون لە چەپی کۆن بوو. ئارمانخوازی (ئایدیالیزمی) چەپی نوێی لیێلتر و ڕۆمانسیتر لە چەپی کۆنە و زۆرترین مەیلی بە «کردەوەی ڕاستەوخۆ»یە تا شێوازێکی بەرنامەبۆداڕێژراوی چەپی کۆن. چەپی نوێ پانتاییەکی زۆر و ئاراستەی سیاسیی جۆراوجۆر لەخۆ دەگرێ وەک: سۆسیالیزم، ئانارشیزم، کاسترۆنیزم، تروتیسکینزم، ماویزم و فۆڕمی جۆراوجۆری مارکسیزمی نوێ. گرنگترین دەرخستنی پراکتیکی بزاڤی فیکری چەپی نوێ ڕاپەڕینی مانگی مای ١٩٦٨ بەتایبەت لە فەڕەنسا بوو. ئەو بزاڤە بوو بە هۆی سەرسامبوونی زۆر لە مارکسی و سۆسیالیستەکان، چون دەرکەوت کە پێکهاتنی دۆخی شۆڕشگێڕی لە کومەڵگە پێشکەوتووە پیشەسازییەکان لە دۆخی ئارام و سەقامگیری سیاسی و خۆشگوزەرانیی ئابوورییشدا مەیسەرە. لە بزاڤی چەپی نوێ ئیتر حیزب و ئەنجومەن و تەنانەت چینی کرێکار بە هۆکاری ڕزگاری دانانرێن. ئەم بزاڤە بە تایبەت لە دەیەی ١٩٦٠ لە نێو خوێندکاران، لاوەکان و کەمینە ڕەگەزییەکان لە وڵاتانی ئەورووپی و ئەمریکایی پێگەی هەبوو. کاردانەوەی هەموو حیزبە کۆمۆنیستەکانی ئەورووپای ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بە چەپی نوێ دوژمنانە بوو. ١٣٧٨، ص ٢٠٥-

٢١١؛ داریوش آشوری، م.ق، ص ١٢١.

(٢) ئورۆکومونیزم: ئەم زاراوەیە بۆ یەکەمجار ساڵی ١٩٦٧ بەهۆی ڕۆژنامەنووسێکی ئیتالی خەڵکی میلان بەناوی «فرانکۆ باربیری» بەکار هێنرا و بە واتەی وەلانانی پڕەنسیپی مارکسی «دیکتاتۆری پرۆلیتاریا» و پێداگری لەسەر ئازادییە گشتییەکان و هەڵبژاردنی ئازاد بوو. ئەو ئامانجە هاوبەشانەی کۆمونیزمی ئەوروپای تێدا یەک دەگرنەوە لە کۆتایی حەفتاکاندا بریتین لە: سەربەخۆیی و مافی وەک یەک، گرتنەبەری ڕێبازێکی دیموکراسییانە بۆ گەیشتن بە سۆسیالیزم، بەرەیەکی سیاسی بەربڵاو بێ داواکردن بۆ پێشڕەوایەتی، مارکسیزمێکی کراوەتر و پشتبەستن بە دیالۆگ، هەڵوێستی ڕەخنەگرانە بەرامبەر سۆڤیەت و ئەورووپای خۆرهەڵات، هەوڵدان بۆ هێنانەکایەی سیستەمێکی

کە هەرکامەیان بە شێوازێک لەگەڵ چەپی کلاسیک و ئەرسەدۆکس سنووربەندییان دەکرد، وایکرد کە قاسملوو لە دەلاقەیەکی نوێوە بڕوانێتە پرسە سیاسی و فیکرییەکان.

"سۆسیالیزمی دیموکراتیک" خوێندنەوەیەکی نوێ بوو لە سۆسیالیزم، کە بۆ یەکەم جار لە کوردستان دەهاتە ئاراوە(1) و گرینگترین ئامانجەکانی بریتی بوون لە: هاوسەنگکردنی دوو چەمکی دادپەروەری و ئازادی کە لە وڵاتانی سۆسیالیستی ناڕێک بوون، ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە دیکتاتۆرییەک لە ژێر هەر ناوێک، ڕەچاوکردنی سەربەخۆیی بڕیاردان و بەپیرۆزنەکردنی بیردۆزە سیاسییەکان. "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" لە کەش و هەوای سیاسیی ئەو کاتی کوردستاندا کە تێیدا چەپی ڕادیکاڵ گوتاری زاڵ بوو، وەک مەلەکردن بە پێچەوانەی ئاراستەی ڕووبار بوو؛ هەر بۆیەش نە تەنیا لەگەڵ پێشوازیی هێزە چەپ و مارکسی- لێنینییەکان و بەشێکی

سۆسیالیستیی پلۆرالیستی دێموکراسییانە و سەربەخۆیی سیاسەتی دەرەوە. گرینگترین پارتەکانی کۆمونیزمی ئەورووپی بریتین لە حیزبی کۆمۆنیستی ئیتالیا، حیزبی کۆمۆنیستی فەڕەنسا، پارتی کۆمۆنیستی سوید، پارتی کۆمۆنیستی یۆنان و پارتی کۆمۆنیستی ئیسپانیا (ڤولگانگ لیۆنهارد، س.پ، ل ٢٢- ٤٧)؛ (حسین علیزادە، م.ق، ص ١٠٧).

(١) بیرۆکەی لە چەشنی «سۆسیالیزمی دێموکراتیک» لە ئێراندا بۆ خەلیل مەلەکی، ئەندامی سەرکردایەتیی حیزبی توودە دەگەڕێتەوە کە ساڵی ١٣٢٦ (١٩٤٧) لەو حیزبە جیا بۆوە. هۆکاری سەرەکیی جیابوونەوەی مەلەکی لە حیزبی توودە بەستراوەیی بێ مەرجی ئەو حیزبە بە سیاسەتی دەوڵەتی سۆڤییەت و گوێڕایەڵیی کوێرانە بوو. مەلەکی بە ڕەتکردنەوەی سەرمایەداریی ڕۆژئاوا و کومونیزمی ڕۆژهەڵات، ڕێگاچارەی سێیەمی هێنایە ئاراوە، واتە پێکهاتەیەک لە ئەندێشەی سۆسیالیستی و نەتەوەیی کە بە سۆسیالیزمی ئێرانی ناوی دەرکرد. مەلەکی یەکەم ئێرانی بوو کە ساڵی ١٣٤٠ (١٩٦١) لەلایەن ڕێکخراوی «ئینترناسیۆنال سۆسیالست» وەک نوێنەری «کۆمەڵەی سۆسیالیستەکانی بزووتنەوەی نیشتمانیی ئێران» وەک چاوەدێر بەشداریی لە کونگرە و کۆنفرانسی ئەو ڕێکخراوەیە لە نەمسا و ئیتالیا کردوە. (خلیل ملکی، خاطرات سیاسی، با مقدمە محمدعلی همایون کاتوزیان، چاپ دوم، اروپا، آذر ١٣٦٠، محمد طبیبیان و دیگران، اندیشە آزادی (نگاهی بە اندیشەی چپ گرایانە در نهضت مشروطە)، چاپ سوم، تهران ١٣٩١، ص ٤٦- ٤٧ و غلامرضا نجاتی، تاریخ بیست و پنج سالەی ایران (از کودتا تا انقلاب)، جلد اول، چاپ ششم، تهران، ١٣٧٩، ص ١٥٧.

بەرچاوی کادیر و ئەندامانی "حدکا" بەرەوڕوو نەبوو، بەڵکوو ڕەخنە و هێرشی توندیشی کرایە سەر.

"کۆمەڵە" ڕێکخراوی چەپی مارکسی لێنینی لە وتارێکدا بە ناوی "حیزبی دیموکرات: سۆسیالیزم یا سەرمایەداری؟" هەوڵ دەدا بیسەلمێنێ کە "سۆسیالیزمی دێموکراتیکی" "حدکا" ڕەتکردنەوەی دیکتاتۆریی پرۆلیتاریایە و وەفاداریی خۆی بۆ سیستەمی سەرمایەداری دووپات کردۆتەوە[1]. ڕێکخراوی کرێکارانی شۆڕشگێری ئێران (ڕێگای کرێکار) لە وتارێکی ڕەخنەگرانەدا پێی وایە تا ڕۆژی قیامەت دەبێ چاوەڕوانی وەدیهاتنی ئەم پرۆژەیەی "حدکا" بین، چونکە سۆسیالیزم بەبێ دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا وەدەی نایە و"سۆسیالیزمی دێموکراتیک" ئەو چەمکەی ڕەت کردۆتەوە[2].

کونگرەی شەشەمی "حدکا" لە 2ی ڕێبەندانی 1362 (22 جونێڤری 1984)دا بە بەشداریی 230 ئەندام پێک هات. لە کۆنگرەدا پرسی "کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم" (سۆسیالیزمی دیموکراتیک) خرایە بەر باس. ئەو باسە چەند کۆبوونەوەی کونگرەی بەخۆیەوە خەریک کردن و تەنانەت دوو سێ جاریش فەزای کۆنگرەی ئاڵۆز کرد[3]. "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" دوای باسێکی زۆر لەلایەن نوێنەرانی کۆنگرەوە دەنگی پێویستی نەهێنا[4]، چون لە سەرەتاوە نەیارانی <u>زۆرتر بوون،</u> بەڵام دواجار پەسەند دەکرێ و پێکهاتەی کۆمەڵی

(١) جەعفەر شەفیعی، حیزبی دێموکرات: سۆسیالیزم یا سەرمایەداری؟ کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیسم، پێشڕەو، ئورگانی سازمانی کوردستانی حیزبی کۆمۆنیستی ئێران (کۆمەڵە)، ، ژمارە ١٠، ٣٠ی سەرماوەزی ١٣٦٣، (١١ دیسەمبەری ١٩٨٤).

(٢) سارا محمود، سوسیالیزم دمکراتیک یا انتظار برای روز قیامت، نقدی بر نگرش حزب دمکرات، راه کارگر تئوریک، ارگان سازمان کارگران انقلابی ایران (راه کارگر)، شماره ٦، مرداد ١٣٦٧.

(٣) عەبدوڵڵا حەسەن زادە، نیو سەدە تێکۆشان، بەرگی دووەم، س.پ، ل ٥٣. گادانی پێی وایە ئەم کۆنگرەیە تا ئەوکات پڕ کێشەترین کۆنگرەی حیزب بووە. جەلیل گادانی، پەنجا ساڵ خەبات (کورتە مێژووی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران)، بەرگی یەکەم، دهۆک، ٢٠٠٨، ل ٣٣٥.

(٤) د. حوسێن خەلیقی، ژان و ژیان، بەرگی سێیەم، ١٩٨٣– ١٩٨٨، سوید، ٢٠٠٢، ل ١٢٥؛ حامید گەوهەری، ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە دە ساڵدا (١٩٧٩–١٩٨٩)، بەرگی دووەم، هەولێر، ٢٠١٠، ل ٤٥٥.

دێموکراتیکی سۆسیالیستی دەبێتە ئامانجی دوارۆژی "حدکا"[1].

بەشێکی بەرچاوی نەیارانی "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" لە نێوخۆی "حدکا"دا ئەم بیرۆکەیەیان بەهاوشێوەی "سۆسیال دێموکراسی"ی ئەورووپا دەزانی[2] و ئەمە لە کاتێکدا بوو کە قاسملوو بە ڕوونی و بە ڕاشکاوی لە "کورتە باس"دا، دەڵێت: "کە مەبەستی لە "سۆسیالیزمی دێموکراتیک"، "سۆسیال دێموکراسی" نییە، "سۆسیالیزمی دێموکراتیک"، لەگەڵ "سۆسیال دیموکراسی" جیاوازیی هەیە، سۆسیال دیموکراسی ڕێبازێکی ڕیفۆرمیستییە کە بە ناوی سۆسیالیزم، سەرمایەداری دەپارێزێ و هەڵی دەسووڕێنێ، بە ناوی سۆسیالیزم کرێکاران هان دەدا بۆ ئەوەی سەرمایەداری پەسەند بکەن و بە کورتی دەیهەوێ گیروگرفتەکانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووریی کرێکاران لە چوارچێوەی سەرمایەداریدا چارەسەر بکا، بێ ئەوەی ئەم چوارچێوەیە تێک بدا. لە حاڵێکدا سۆسیالیزم بە مانای ڕوخاندنی سەرمایەداری بە تەواوی و پێکهێنانی کومەڵێکی نوێیە"[3].

بە سەرنجدان بە نامیلکەی "کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم" جیاوازییەکانی دوو چەمکی "سۆسیالیزمی دێموکراتیک" و "سۆسیال دێموکراسی" پتر دەردەکەون. سۆسیال دێموکراسی ڕێبازێکی چاکسازیخوازییە و ریفۆرمستی، لە کاتێکدا "حدکا" خۆی بە حیزبێکی شۆڕشگێر پێناسە دەکا[4] و ئەمە بەو مانایە دێ کە خوازیاری ئاڵوگۆڕی

[1] بەرنامە و پێڕەوی نێوخۆی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران، پەسەندکراوی کونگرەی شەشەم، ڕێبەندانی ١٣٦٢، فێبریوەری ١٩٨٤ز.

[2] حامید گەوهەری کە لە نەیارانی «سۆسیالیزمی دێموکراتیک» بوو دەڵێ: «سۆسیالیزمی دێموکراتیک» لادان بوو لە ئامانجی «حدکا» لە سۆسیالیزمەوە بۆ سۆسیال دێموکراسی (حامید گەوهەری، ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە دە ساڵدا، س.پ، ل ٤٥٢). حوسێن خەلیقی، ئەندامی کومیتەی ناوەندیی هەڵبژێردراوی کونگرەی شەشەم پێی وایە: سۆسیالیزمی دێموکراتیکی پێناسەکراو لە «کورتە باس»دا بە کورتی و بە پوختی سۆسیال دێموکراسیی ئۆرووپای ڕۆژئاوایە (د.حوسێن خەلیقی، س.پ، ل ١٣٢). کەریم حیسامی کە بەشداری کونگرە نەبوو، دواتر نامیلکەیەکی لەسەر کورتەباس بڵاو کردەوە و تێیدا «کورتەباس» بە ڕێبازی سۆسیال دێموکراسی دادەنێ. بڕوانە: کەریم حیسامی، لێکۆڵینەوە، کورتە باسێک لەسەر سوسیالیزم، بەفرانباری ١٩٨٤.

[3] کورتە باسێک لەسەر سوسیالیزم، س.پ، ل ٢٧.

[4] بەرنامە و پێڕەوی نێوخۆی «حدکا» پەسەندکراوی کونگرەی

بنەڕەتییە لە هەموو بوارەکانی کومەڵدا. "سۆسیالیزمی دیموکراتیک"ی پێناسەکراو لە "کورتە باس"دا سیستەمێکی ئابووری- کۆمەڵایەتییە کە تێیدا هەر کەس بە پێی لێهاتوویی کاری پێ دەسپێردرێ و بە پێی کارەکەی مافی لە کومەڵ وەردەگرێ[1]، بە پێچەوانە سۆسیال دێموکراسی تێڕوانینی بۆ سۆسیالیزم ئەخلاقی (موراڵی)یە[2]، نەوەک سیستەمی ئابووری- کۆمەڵایەتی. "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" سەرەڕای ئەو جیاوازییە نێوەڕۆکییانە کە لەگەڵ سۆسیال دێموکراسی هەیەتی، بۆ پێداگری لەسەر دیمۆکراسی و ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە دیکتاتۆرییەک و ئەو تەواویەتخوازییەی (توتالیتاریزم) کە سۆسیالیزمی مەوجوود بەڕێوە دەبا، هاوار و هاودەنگە.

لە "کورتە باس"دا نە تەنیا ڕەخنەی توند ئاراستەی سیاسەتەکانی ستالین کراوە، بەڵکوو بەگشتی ڕەت کراوەتەوە[3]، بەڵام هەرچەندە لەگەڵ هەندێک بنەمای مارکسیزم- لێنینزمماڵئاویی کراوە، وەک "دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا"، هەمدیسان شوێنەواری تێڕوانینی مارکس و لێنین بە سەریەوە دیارە. لە پێوەندی لەگەڵ سیستەمی سەرمایەداریدا بۆچوونی مارکسی لەسەر سەرمایەداری بەکار هێناوە: "سەرمایەداری وەک نیزامێکی کۆمەڵایەتی لەلایەن مێژووەوە مەحکوومە"[4].

شەشەم، ل ٢١.

(١) کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ٩.

(٢) داریوش آشوری، م.ق، ص ٢٠٦.

(٣) «کورتە باس» لەسەر ستالین بەم چەشنە دەدوێ: «ڕێزدانان بۆ پێڕەوی نێو خۆی حیزب بۆ ستالین بێگانە بوو. لە زەمانی دەسەڵاتدارەتیی ستالیندا زۆربەی ئەوانەی کە لەگەڵ شێوەی بەڕێوەبەریی ستالین هاودەنگ نەبوون وەلا نران و پاک کرانەوە، نموونەی بەرچاوی ئەو کارە کومیتەی حیزبی بەڵشەفی بوو لە «لێنینگراد» کە لەناو بران، هەروەها شکستی پڕۆژەکانی ستالین لە ڕووی ئابوورییەوە بە تایبەتی لە بواری کشتوکاڵدا و بە زۆر دروستکردنی (کەلخۆز و سالخۆز) کە چ شوێنەوارێکی خراپی لەسەر بەرهەمی کشتوکاڵی سۆڤییەت دانا. کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ١٥.

(٤) کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، س.پ، ل ٧. مارکس لەبارەی سیستەمی سەرمایەدارییەوە دەڵێ: «پێوەندییەکانی بەرهەمهێنان تێیدا پەکی دەکەوێ و دەبێتە ئاستەنگ لەبەردەم هێزی بەرهەمهێناندا، بەتایبەتی لە نێوان تەنگژە ئابوورییەکانی نێو دەوڵەتی و شەڕی بەردەوام و درێژخایەن و هەژاریی کرێکاران و کەڵەکەبوونی زیادەی بەرهەم لەلایەن سەرمایەدارەکان، ئەم

لێنین ڕێبەری شۆڕشی سۆسیالیستیی ئۆکتۆبەری 1917ی ڕوسیا، بۆ گەیشتنی وڵاتەکەی بە قۆناغی سۆسیالیستی بیردۆزیی "ڕێگەی گەشەی نا سەرمایەداریی"[(1)] هێنایە ئاراوە، چونکە هێشتا ناسازیيانە لە سیستەمی سەرمایەداریدا کاتێک دەگەنە ئەو پەڕی خۆیان ئیدی هیچ چارەیەکی نابێ و دەبێتە مایەی بەرپابوونی شۆرش و چینی کرێکارانیش دەسەڵات و دەوڵەت و ئامرازی بەرهەمهێنان بە دەستەوە دەگرن و سەردەمێکی نوێ پەیدا دەبێ (د. هاشم یەحیا ئەلمەلاح، دەروازەیەک لە فەلسەفەی مێژوو، لێکۆڵینەوەیەکی شیکارییە لە فەلسەفەی مێژوو، وەرگێرانی: دەوەن حەسەن، چاپی دووەم، هەولێر، ۲۰۱۳، ل ۳٦۸). ئیدریس ئەحمەدی پێی وایە ڕاستە قاسملوو وەک نووسەری «کورتەباس» بەپێی تێگەیشتنی دیالیکتیکی پێی وابوو سەرمایەداری کۆتایی پێ دێ، بەڵام پێمان ناڵێ کە حەتمەن دواشێوەیەک لە کۆمەڵگادا بەدوایدا دێ و بەو شێوەیە مێژوو کۆتایی پێ دێ. بە واتایەکی دیکە قاسملوو بۆچوونی دیترمینستی (determinist) نیە و ئەوەش نەوەک تەنیا لە مارکسیستەکان جیای دەکاتەوە بەڵکوو لە مارکسیشی جیا دەکاتەوە (ئیدریس ئەحمەدی، لە هێگڵەوە هەتا قاسملوو، تیشک، گۆڤارێکی سیاسی ڕۆشنبیری گشتییە، ژمارە 21، کومیسۆنی لێکۆڵینەوە و فێرکردنی حیزبی دێموکراتی کوردستان ئێران دەری دەکا، 1387، ل 15- 65).

[(۱)] پاش بەدەسەڵاتگەیشتنی خرۆشۆف (۱۹۵۵-۱۹٦٤) و پێکهێنانی کۆنگرەی بیستەمی حیزبی کۆمۆنیستی سۆڤییەت، پرۆفیسۆر ئۆلیانوونسکی و هاوکارانی دیکەی بیردۆزیی «گەشەی نا سەرمایەداری»یان بۆ وڵاتە گەشەنەکردووەکانی ئاسیایی و ئەفریقایی دارشت. بنەمای ئەو بیردۆزییە لە سیاسەتی دەرەوەدا داشکان بەلای وڵاتانی سۆسیالیستیدا، بەتایبەتی ئەگەر تێکەڵ (بە سیاسەتی دژە ئەمریکا دەبوو) لەلایەک و لەلایەکی دیکە لەسەر پەرەسەندنی دەوڵەت (فراوانکردنی بەشی پیشەسازیی قورس) دامەزرابوو. هۆکاری سەرەکیی ئاڵوگۆڕ لەم بیردۆزییە دەوڵەتەکانی «دێموکراتیکی نەتەوەیی» بوون کە بریتی بوون لە: دەسەڵاتێکی سیاسی لە هاوپەیمانیەتیی بەربڵاوی زەحمەتکێشان، وەک، پرۆلیتاریای گەشەکردوو، توێژەکانی وردەبۆرژوازی لە شار و گوند و هەروەها بووژانەوەی نەتەوەیی کە لە هەڵوێستی دژە ئیمپریالیستی بۆ پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی هاتوونەتە مەیدان. (مهرداد مشایخی، جنبش سۆسیالستی و پروبلماتیک وابستگی، گفتوگو، فصلنامه فرهنگی و اجتماعی، شماره ۳۱، تهران، ۱۳۸۱، ص ۹٦). بنەمای ستراتیژیی حیزبی توودە، بیردۆزیی «گەشەکردنی نا سەرمایەداری» بوو، خاوەنڕایەکانی سۆڤییەتی ئەم بیردۆزییەیان داهێنا و دەیانگوت کە ڕیشەی لە ئەندێشەی «لێنین»دا هەیە. بەهۆی ئەم بیردۆزییە ئەو وڵاتانە کە بەرەو گەشەکردن دەچوون بە ڕێبەریی شۆڕشگێرانی ڕەگەزەکانی غەیری کۆمۆنیست بەمەرجی هاوکاریی نزیک لە تەک سۆڤییەت دەتوانن، سەرمایەداری تێپەڕێنن یا بە توندی بەربەستی بکەن و دواجار بەرەو

پێوەندییەکانی سیستەمی سەرمایەداری لە ڕوسیا نەببوونە سیستەمی زاڵ و پێوەندییەکانی سیستەمی دەرەبەگایەتیی تێدا بەهێز بوون. "کورتە باس" ئەم بیردۆزییەی بۆ گەیشتنی کوردستان بە قۆناغی سۆسیالیستی بەلاوە پەسەندە، چونکە کوردستانیش بە هەمان شێوەی ڕوسیای 1917 هێشتا پێوەندییەکانی دەربەگایەتیی تێدا ماون و سیستەمی سەرمایەداریی تێدا جێگیر نەبووە. "شیکردنەوەی کورتە باس" ئەم بیردۆزییەی بۆ گەیشتنی کوردستان بە قۆناغی سۆسیالیستی کە هێشتا پەیوەندییەکانی سەرمایەداریی تێدا دانەمەزراوە، ڕەچاو دەکا. لە "شیکردنەوەی کورتە باس"دا هاتوە: "لێنێن لەسەر ئەم بڕوایە بوو کە سەرمایەداری لە نێوان ئەو سیستەمانەی کە لە مێژوودا ناسراون سیستەمێک نییە کە بە زۆر بێ، سیستەمێکە دەکرێ بەسەریدا باز دەی، بەو مەرجە وڵاتێکی دیکەی سۆسیالیستی هەبێ یارمەتیی دەسەڵاتی سیاسی لەم وڵاتەدا بدا، ئەو کاتە ئەم وڵاتە بۆخۆی دەتوانێ بەرەو سۆسیالیزم بڕوا، مێژوو نیشانی دا کە ئەم بۆچوونە دروست بوو[1]" و بۆ سەلماندنی سەرکەوتنی ڕێگەی "گەشەکردنی نا سەرمایەداری" نموونە بە وڵاتی مەغوولستان دێنێتەوە کە لە قۆناغی شوانی و کۆچەریدا بە بازدان بەسەر سەرمایەداریدا بەرەو سۆسیالیزم دەچێ.[2] هێنانەوەی مەغوولستان بە نموونەی سەرکەوتووی "ڕێگەی گەشەی نا سەرمایەداری" جێی هەڵوێستەکردنە، چونکە مەغوولستان لە ڕووی ئابوورییەوە لە ئاست وڵاتانی سۆسیالیستی دواکەوتووترینیان بوو[3].

سۆسیالیزم هەڵکشێن (مازیار بهروز، شورشیان آرمانخواه (علل ناکامی چپ در ایران)، ترجمە: مهدی پرتوی، ١٣٨٠، ص ٢١٦). ڕاستە ئەم بیردۆزییە ڕیشەی لە ئەندێشەی لینیندا هەبوو، بەڵام لێنین ئەم تێپەڕاندنەی بە هۆی حیزبی کۆمۆنیست و چینی پرۆلیتاریا ئەنجام دەدا، نەک بەهۆی دێموکراتە نەتەوەییەکانی سەر بە چینی نێوەڕاست و بورژووازیی نەتەوەیی. (بۆ زانیاریی پتر لەم بارەیەوە بڕوانە: (شولودونیکوف و بوگوسلافسکی، تجربە تاریخی راه رشد غیر سەرمایەداری، ترجمە: غلامحسین متین، علیرضا جباری، تهران، ١٣٥٩).

(١) شیکردنەوەی کورتە باس، س.پ، ل ٢٢- ٢٣.

(٢) هەمان سەرچاوە، ل ٢٢- ٢٣.

(٣) ساڵی ١٩٢٤ کە کۆمۆنیستەکان لە مەغوولستان بە دەسەڵات گەیشتن، پاش ٥٥ ساڵ (١٩٧٩) گرینگترین پیشەسازیی ئەو وڵاتە بریتییە لەو

تێڕوانینی "کورتە باس" بۆ قۆناغی ئێستای سیستەمی سەرمایەداری هەمان بۆچوونی "لێنین"ە لەم بارەیەوە "کورتە باس" دەڵێ: "ئێمە کاتێک دەڵێین "بمرێ ئیمپریالیزم" لە ڕاستیدا لە دژی سەرمایەداری دروشممان هەڵگرتوە، چونکە ئیمپریالیزم سیستەمی جیهانیی قۆناغی ئێستای سەرمایەدارییە[1]. لێنین پێی وابوو سیستەمی سەرمایەداری لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەمەوە پێی ناوەتە دوایین قۆناغی خۆی واتە قۆناغی ئیمپریالیستی (قۆرخکاری) و سەردەمی کێبەرکێی ئازادی سەرمایەداری کۆتایی پێهاتوە. لێنین بۆ شرۆڤەکردنی ئەم بیردۆزییەی لە ساڵی (1916)دا کتێبێکی بە ناوی "ئیمپریالیزم وەک بەرزترین قۆناغی سەرمایەداری" نووسی[2].

"کورتە باس" بێ کەموکوڕی نییە و هەڵگری پاڕادۆکسە. "کورتە باس" پێی وایە لەدوای بەدەسەڵاتگەیشتنی سۆسیالیستەکان لە فەڕەنسا تاقیکردنەوەیەکی نوێ دەستی پێکردوە کە ئەگەر سەرکەوێ دەبێتە نموونەیەک لە سۆسیالیزمی دیموکراتیک،[3] بەڵام سۆسیالیستەکانی فەڕەنسا دژی سیستەمی سەرمایەداری نەبوون؛ ئەوان خوازیاری چاکسازی لە چوارچێوەی ئەم سیستەمەدا بوون و ئەو سۆسیالیزمەی کە بەنیازن دایبمەزرێنن وەک سیستەمێکی ئابووری- کۆمەڵایەتی نیە. لەکاتێکدا خوێندنەوەی "کورتە باس"

پیشەسازییە کە پەیوەندی بە بەرهەمی ئاژەڵییەوە هەیە. بەرهەمی نا پاڵێوراوی مەغوولستان لە ساڵی (١٩٧٩)دا (١،٣ ملیارد دولار) بووە و لە هەمانساڵدا بەرهەمی ناپاڵێوراوی ئاڵمانیای ڕۆژهەڵات (سۆسیالیستی) (٨٩،٨) ملیارد دۆلار بووە. محمود محجوب، فرامرز یاوری، گیتاشناسی کشورها، جغرافیای طبیعی، سیاسی، اقتصادی و تاریخی، چاپ چهارم، تهران، ١٣٦٥، ص ٣٢٢ و ٦.

[١] کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ٧.

[٢] لنین، آثار منتخب، امپریالیزم بەمثابە بالاترین مرحلە سرمایەداری، ترجمە: م.پ هرمز، مسکو، ١٣٥٧.

[٣] ساڵی ١٩٨١ لە هەڵبژاردنی سەرکۆماریدا فرانسوا میتران لە حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا سەرکەوت و سێ وەزیری لە حیزبی کۆمۆنیست لە کابینەدا بەشدار کرد. دەوڵەتی سۆسیالیستیی میتران لە ساڵەکانی ١٩٨١- ١٩٩٢ پێداگر بوو لەسەر بەرپرسیاریەتیی دەوڵەت بۆ کاروباری کۆمەڵایەتی، بەڵام توانای ڕکەبەری لەگەڵ دژبەرەکانی وەک تاچێر و ڕێگانی نەبوو کە خوازیاری کەمکردنەوەی ڕۆڵی دەوڵەت لە کاروباری کۆمەڵایەتیدا بوون و دواجار بە ئاراستەی ئەواندا هەنگاوی نا. عباسقلی غفاری فرد، م.ق، چ ٥١٨.

بۆ سۆسیالیزمی دیموکراتیک بە ڕوونی و بە ئاشکرایی دژی سیستەمی سەرمایەدارییە و ئەو سۆسیالیزمەی کە لە دوارۆژی کوردستان بونیادی دەنێ سیستەمێکی ئابووری- کۆمەڵایەتییە، کە تێیدا هەرکەس بەپێی لێهاتوویی کاری پێ دەسپێردرێ و هەر کەسیش بە پێی کارەکەی مافی خۆی لە کۆمەڵ وەردەگرێ.[1] بەو پێیە ئەم دوو "سۆسیالیزمی دیموکراتیک"ە لە نێوەرۆکدا جیاوازن، کەوابوو چۆن دەکرێ "سۆسیالیزمی دیموکراتیکی" فەڕەنسی نموونە و ئەزموونێک بێ بۆ "سۆسیالیزمی دیموکراتیک"ی پێناسەکراو لە "کورتە باس"دا؟[2].

"سۆسیالیزمی دیموکراتیکی" پێناسەکراو لە "کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم (1982)دا ڕێگەی سێهەم بوو لە نێوان سۆسیال دێموکراسی و سۆسیالیزمی مەوجوود، واتە هەم سنووربەندی لەگەڵ سۆسیالیزمی مەوجوود بوو، هەم لەگەڵ سۆسیال دێموکراسی و هەوڵێک بوو بۆ دابینکردنی سۆسیالیزمێک تێکەڵ بە دێموکراسییەکی حەقیقی.

لەگەڵ ئەوەدا کە "حدکا" حیزبێکی مارکسی- لێنینی یان کۆمونیست و بە گشتی حیزبی چینی کرێکار نەبوو و سەرەڕای جیابوونەوەی "پەیڕەوانی کونگرەی چوارەم" و شکستی مێژوویی حیزبی توودە لە ئاکامی هێرشی کۆماری ئیسلامی بۆ سەر ئەم حیزبەدا، بە جۆرێک کە نە لە کوردستان و نە لە ئێراندا ڕۆڵی نەما، بەرهەڵستکاریی لەگەڵ سۆسیالیزمی دیموکراتیک لە نێوخۆی "حدکا" نیشانەی قووڵایی

---

(١) میشێل روکار، سەرۆکی ئینترناسیۆنال سۆسیالیست لە حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا لە وتارەکەی خۆیدا لە بەردەم کونگرەی ئەو ڕێکخراوە لە «لیما»، پێتەختی پیرۆ لە ساڵی ١٩٨٦دا دەڵێ: «ئەزموونی کۆمۆنیستی نیشانی داوە (هەرچەندە لەوانەیە بەدڵی ئێمە نەبێ) هیچ شتێک ناتوانێ ئاڵترناتیڤی هاندانی بەرهەمهێنان لەسەر بنەمای قازانجی تایبەت بێ. ئەو هاندانەی دەبێ کونترۆڵ و بەربەست بکرێ، بەڵام وەلانانی بە مانای سەقەتکردنی کومەڵگەیە و گشتگیرکردنی خاوەندارییەتیی گشتی لەسەر ئامرازەکانی بەرهەمهێنان و ئاڵووێر دواجار گرفت و کێشەی زۆرتر و ئاڵۆزتر لەوەی کە خۆی چارەی دەکا، بەدوادا دێ و ئیدارەکردنی بە هیچ کەس ناکرێ. سخنرانی میشل روکار، سخنرانی در کنگره انترناسیونال سوسیالست، لیما (پرو)، خرداد ١٣٦٥، ص ٦.

(٢) کورتە باسێک لەسەر سۆسیالیزم، ل ٩.

هاوسۆزی ئەندامانی ئەم حیزبەیە بۆ گوتاری چەپی ڕادیکاڵ و لەوە بەدوا کێشە و ململانێ لە نێوان باڵی چەپ و باڵی ڕاستدا نییە لە نێوخۆی "حدکا"دا، بەڵکوو لە نێوان چەپەکاندایە لەسەر خوێندنەوەی جیاواز بۆ سۆسیالیزم واتە تێڕوانینی ڕادیکاڵی و نیوەند.

بایەخنەدانی یەکیەتیی سۆڤییەت و بلۆکی سۆسیالیستی بە ڕووداوەکانی کوردستان ڕێبەرانی جووڵانەوەی نەتەوەیی-دیموکراتیکی کوردی ناچار کرد، بە ڕوانگەکانی خۆیاندا بچنەوە. عەبدولڕەحمان قاسملوو توانی لەگەڵ حیزبەکانی سۆسیال دیموکراتی ئەورووپا کە لە چوارچێوەی بەرنامەی مافی مرۆڤدا یارمەتیی ماددی و مەعنەوییان دەکرد پێوەندی بگرێ[1]. لە چوارچێوەی ئەم سیاسەتە نوێیەدا کە قاسملوو داوای لە سۆسیالیستەکانی فەڕەنسا کرد بۆ دامەزراندنی پێوەندیی حیزبەکەی دەگەڵ حیزبە سۆسیالیستەکانی دیکە یارمەتیی بدەن و لە ئاکامدا پشتیوانیی فەڕەنسییەکان، نەمساوییەکان و سویدییەکانی وەدەست هێنا. حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا لە ڕێگەی ڕێکخراوی 21 تەمموز یارمەتیی بە "حدکا" دەکرد[2]. کریس کوچێرای فەڕەنسی لەم بارەوە دەڵێ: "سکرتێری "حدکا" زۆر زوو بە کردەوە دەبێتە لایەنێکی کەم وێنە بۆ دیپلۆماتەکانی وەزارەتی دەرەوەی فەڕەنسا و حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا. قاسملوو کە پێشتر بەهۆی لیۆنێل ژۆسپەن، سکرتێری یەکەمی حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا ڕێگەی دیداری پێ درابوو، لەمە بەدوا هەمیشە بۆ کونگرەکانی حیزبی سۆسیالیست بانگهێشت دەکرێ و لە ڕەوتی ئەو پەیوەندییە دۆستانەیەدا، لەگەڵ ڕێبەرانی

---

[1] او. ای، ژیگالینا و دیگران، کردستان معاصر، مترجم: کامران امین آوه، نشر روشنگری، ١٣٩٥، ص ١٣٩.

[2] کارۆل پرۆنهووبێر، خولیا و مەرگی قاسملوو، وەرگێڕانی: فەتاح کاویان، پێداچوونەوە: عەبدوڵڵا حەسەنزادە، هەولێر، ٢٠٠٩، ل ١٤٤- ١٤٥. لە کونگرەی حەوتەمی «حدکا» ١٣٦٤ (١٩٨٥ز) ئەم حیزبانە پەیامی پیرۆزباییان ناردبوو: حیزبی کۆمۆنیستی ئیتالیا، حیزبی سۆسیالیستی فەڕەنسا، حیزبی کۆمۆنیستی فەڕەنسا، حیزبی کۆمۆنیستی بەلجیکا، حیزبی کۆمۆنیستی نەمسا، حیزبی کاری سویسرا اسناد کنگره هفتم «حدکا» ٢٦- ٢٩ آذرماه ١٣٦٤، کمیسیون انتشارات کمیته مرکزی «حدکا» اسفند ماه ١٣٦٤.

چەپی ئەورووپاشدا پەیوەندی دادەمەزرێنێ[1]. بێگومان گرتنەبەری ڕێبازی "سۆسیالیزمی دیموکراتیک" لەلایەن "حدکا"وە لەم پشتیوانی و پێشوازییەی حیزبە سۆسیالیستەکانی ئەورووپادا ڕۆڵی سەرەکیی هەبووە.

توندوتۆڵبوون و بەردەوامیی ئەو پەیوەندییانە دواجار بوو بەهۆی ئەوەی کە "حدکا" ڕێگەی بۆ گەورەترین ڕێکخراوی حیزبە سۆسیالیست و سۆسیالدیموکراتەکانی دنیا بکرێتەوە. ساڵی 1986 حەڤدەهەمین کۆنگرەی "ئینترناسیۆنال سۆسیالیست[2]" لە شاری "لیما" پێتەختی پێرۆ پێک هات. قاسملوو بە نوێنەرایەتیی "حدکا" لەم کونگرەیەدا بەشدار بوو. لەو کاتەوە "حدکا" بۆ هەموو کۆنگرە و کۆبوونەوەکانی ئەو کومەڵە جیهانییە بانگهێشت کراوە و دواجار لە 11ی سیپتێمبەری 1996 لە بیستەمین کونگرەی ئینترناسیۆنال سۆسیالیستدا بە ئەندام وەرگیرا[3]. ڕێبەریی "حدکا" لەسەر ئەو باوەڕە

(١) کریس کوچێرا، بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد و ویستی سەربەخۆیی، وەرگێڕانی: حەسەن ڕەستگار، هەولێر، ٢٠١٣، ل ٣١٣.

(٢) ئینترناسیونال سۆسیالیست: بریتییە لەو هاوپەیمانەتییە جیهانییەی حیزبەکانی (سۆسیالیست، سۆسیال دیموکرات و کار). ئینترناسیۆنال سۆسیالیست بە شێوەی ئێستای ساڵی ١٩٥١ دامەزرێندرا، هەرچەندە پێش دووەم جەنگی جیهانی و پاشتریش پێشینەی جیاجیای هەبووە. ئەندامەکانی پێک دێن لە ١٦٧ حیزب یان ڕێکخراوی سیاسی. ئینترناسیۆنال سۆسیالیست هاوپەیمانێکی حیزبە خوبەڕێوەبەرەکانە و لە بەرئەوە، ئەو مافە بەخۆی نادا کە هیچ بڕیارێکی ناچاری لە بری ئەندامانی بدا. گردبوونەوە سەرەکییەکەی بریتییە لە کونگرە، کە هەر سێ یان چوار ساڵ جارێک دەبەسترێ. لە ماوەکانی ئەم نێوانەدا، ئەنجومەن هەموو ساڵێک کۆبوونەوە دەکا، سکرتاریەتی سۆسیالیست ئینتەرناسیونال (SI) لە لەندەنە (کارزان کاوسین، ئاشنابوون بە سۆسیال دیموکراتی، زنجیرە بیری سۆسیال دیموکراتی (6) لە بڵاوکراوەکانی مەکتەبی بیروهۆشیاری (ی.ن.ک)، 2008، ل 27. دوو ئامانجی سەرەکی لە بەرنامەی ئینترناسیۆنال سۆسیالیستدا بریتین لە: بەرهەڵستی توندی بەرنامەداڕشتنێکی سەرمایەداری و هەرچەشنە بەرنامەڕێژییەکی توتالیتار، چونکە هەردووکیان لەمپەرن لەبەردەم چاوەدێریی گشتی بەسەر بەرهەمهێنان و دابەشکردنی دادپەروەرانەی بەرهەمدا. سۆسیالیزم بەبێ دێموکراسی پیادە ناکرێ و بە "سۆسیالیست" ناوبردنی ئەو کومەڵگەیانەی کە بە میتۆدی توتالیتار یان دیکتاتۆری بەڕێوە دەچن هەڵەیە. داریوش آشوری، م.ق، ص 209.

(٣) عەبدوڵڵا حەسەنزادە، نیو سەدە تێکۆشان، بەرگی دووەم، س.پ، ل

بوو کە دەبێ سیاسەتێکی بەهێزی کۆمەڵایەتی لە کوردستان پیادە بکا، مەیلی زۆری ئەوان بە ئەزموونەکانی سۆسیال دیموکراتەکانی ئەورووپا لە بوارەکانی کومەڵایەتی و ئیداری لەوەڕا سەرچاوەی دەگرت؛ بەتایبەتی کە دەسکەوتەکانی سۆسیال دیموکراتەکان بە پلەی یەکەم لەگەڵ داکوکی لە بارودۆخی ماددیی زەحمەتکێشان، چوونەسەری ڕادەی خۆشگوزەرانییان و هەنگاوی کاریگەر لە بواری ئابووریدا بوو[1].

"حدکا" ڕێبازی نوێی خۆی کە لە کردەوەدا بەرەو سۆسیال دێموکراسی ڕۆیشتبوو لە ڕووی سیاسی- تیۆرییەوە بە دێکومێنت نەکرد[2]، ئەگەر مەرگ مەجالی بە قاسملوو دابا[3]، ئەم کارەی دەکرد، بە تایبەتی تیرۆر کردنی لە 13ی تەمموز 1989دا تا ڕووخانی دیواری بەرلین لە نۆڤەمبەری هەمان ساڵدا کەمتر لە چوار مانگی خایاند.

.١٣٢

[١] ژیگالینا، م.ق، ص ١٣٩.

[٢] تەنیا بەڵگەیەک کە لە بارەی ڕێباز و بەرنامەی سۆسیال دێموکراسی لەلایەن «حدکا» وە چاپ و بڵاوکرابێتەوە، تا ئەم سەردەم وتاری «میشیل رۆکار»، سەرۆکی ئەوکاتی ئینترناسیونال سۆسیالیست بوو کە لە کونگرەی لیما (پێرۆ) سەبارەت بە ڕێباز و ئامانجی سۆسیال دیموکراتەکان پێشکەشی کردبوو. میشل روکار، م.ق.

[٣] لە ١٣ی تەمووزی ١٩٨٩ عەبدولڕەحمان قاسملوو سکرتێری گشتی «حدکا» لەگەڵ دوو کوردی دیکە بەناوی عەبدوڵڵا قادری، ئەندامی سەرکردایەتیی «حدکا» و نوێنەری ئەم حیزبە لە ئەورووپا و فازڵ مەلامحموود (فازڵ ڕەسول) کوردی باشووری کوردستان لە ڤییەنا، پێتەختی نەمسا، لەکاتی وتوویژ بۆ چارەسەری پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەهۆی نوێنەرانی کۆماری ئیسلامییەوە تیرۆر کران، کە وەک لایەنی وتوێژکەر لە کۆبوونەوەکەدا بەشدار بوون بەیاننامەی کومیتەی ناوەندیی «حدکا» لەسەر تیرۆری هاوڕێی تێکۆشەر دوکتۆر عەبدولڕەحمانی قاسملوو، سکرتێری گشتی، کوردستان، ئۆرگانی کومیتەی ناوەندی «حدکا»، ژمارە ١٥١، پووشپەڕی ١٣٦٨، تەمموز ١٩٨٩. بۆ زانیاریی پتر لەم بارەیەوە بڕوانە: کارول پرۆنهۆبێر، س.پ؛ عەبدوڵڵا حەسەنزادە، نیو سەدە تێکۆشان، س.پ؛ هۆشمەند عەلی مەحموود، عەبدولڕەحمان قاسملوو (ژیان و ڕۆڵی سیاسیی لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورددا ١٩٣٠-١٩٨٩)، هەولێر، ٢٠٠٧؛ پیتیر پیلچ، ئیسکۆرت بەرەو تاران، قاسملوو چۆن بەرەو مەرگ ڕاکێش کرا، وەرگێڕان: حەسەن ئەیوبزادە، ب.س، ب.ش.

ڕووخانی دیوای بەرلین و هەرەسهێنانی وڵاتانی سۆسیالیستی کە شکستێکی گەورە بوو بۆ بەرەی چەپ، بێگومان شوێنەواری جیددی لەسەر خاوەن تێڕوانینە چەپە ڕادیکاڵەکان لە نێو حدکادا[1] دەبوو و قاسملوو کە ئەزموونی وەرنەگرتنی "سۆسیالیزمی دیموکراتیکی" لەلایەن چەپە ڕادیکاڵەکانەوە هەبوو، ئیتر نیگەران نەدەبوو لە بە سیاسی- تیۆریزەکردنی ئەو ڕێبازە نوێیە.

[1] قاسملوو دەیگوت: بەشی زۆری کادرەکان، لانی کەم لە هەرسێ کەسان دوو کەس بە بیروبڕوای حیزبی توودە پەروەردە کراون، بۆیە پێکهێنانی ئاڵوگۆڕ لە شێوەی فکر و بیریاندا کارێکی ئاسان نییە. کارۆل پرۆنهووبێر، س.پ، ل ١١٧.

"حیزبی دێموکرات لە نێوان ئیسلامی نەریتخواز و فێندەمنتالیزمی ئیسلامیدا"

شاهۆ مەتین

دین واقعێکە لەگەڵ بەرێکخراو و کۆمەڵایەتی بوونی کۆمەڵگەی مرۆڤەوە بە درێژایی مێژوو تاکوو ئێستا هەبوە و لەهەر سەردەمێکدا شێوازی تایبەتیی وەرگرتوە و ڕاستەوخۆ بەشێکی گرینگ و شوێندانەر لەنێو کۆمەڵگە پێک دێنی. بۆیە پەیوەندیی نێوان کۆمەڵگە و ئایین جێگای سەرنج و باسە. چۆن ئایین وەک داب‌ونەریت و بەهاکان هیوای بە داهاتوو لە خۆ دەگری.

خۆرهەڵاتی نێوەڕاستیش شوێن و ناوەندی دەرکەوتنی زۆربەی ئایینەکان بە تایبەت سێ ئایینە ئاسمانییەکەیە، کە لە هەر سەردەمێکدا ئەم ئایینانە وەک شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی و چاکسازی لە بەستێنە جیاوازەکاندا هاتوونە ئاراوە.

نەتەوەی کورد و نیشتمانی کوردستانیش کە لەم سنوورە جوغرافییەدا هەڵکەوتوە، باوەڕمەند بە ئایینی ئیسلام کراوە و بەها و سروشتە ئایینییەکان لەنێو کوردا وەک داب‌ونەریتێکی ئایینی-کۆمەڵایەتی جێبەجێ دەکرێن و پیرۆز ڕادەگیرێن. بەڵام بە هۆی دراوسێیەتی کورد لەگەل سێ نەتەوەی سەردەستی کوردستان (فارس، تورک و عەرەب) و بوونی دوو مەزهەبی (شیعە و سوننە) و پەیڕەو کردنی ئەم دوو مەزهەبە لە لایەن دوو ئیمپراتوریەتی داگیرکەری عوسمانی و سەفەوی، خەڵکی کوردستان وەک ئاوی بەرداشی دوژمن هەرجارێک لە لایەن ئیمپراتوریەتێکەوە دژی ئەویتر بە ناو و پاساوی دینییەوە بەکار هاتوون و زێد و ڕۆڵەی کوردان بووتنە سووتەمەنیی شەڕێک کە زیانەکەی بۆ نەتەوەی کورد بووە و قازانجەکەشی چۆتە باخەڵی سەفەوی و عوسمانییەکانەوە.

شەڕی مەزهەبیی چالدێران لە ساڵی ١٥١٤ی زایینی لە نێوان دوو ئیمپراتوریەتی سەفەوی و عوسمانی کە ئەو سەردەم کورد خاوەنی میری خۆی و دەسەڵاتی لە سنووری خویدا هەبوو، لەلایەک بوو بە نەگبەتی و نەهامەتی بۆ خەڵک و؛ هاوکات خاک و نێشتمانی کوردانیش لە نێوان ئەم دوو زلهێزەدا دابەش کرا. دواتریش کە دەسەڵاتی خۆبەڕێوەبەریی میرنشینەکان لە سۆنگەی بەهێزبوونەوەی هەر کام لەم دوو ئیمپراتۆرییە بە ناوی بەرگری لە خاک و یەکگرتوویی ئاینیی و نیشتیمانی لەنێو دەبرێن.

لە سەرەتای سەدەی ١٩ بەو لاوە دەوڵەت-نەتەوەکان لەسەر ئەساسی خاک، خەلک و دەسەڵات و کولتووری هاوبەش دروست دەبن، و ئیمپراتۆرییە دینییەکان لەبەر یەک هەڵدەوەشێن. لەم

قۆناغەدا و لە نیوەی سەدەی نۆزدەیەمدا لەنێو کوردانیش وەخۆهاتنەوەیەکی مەعریفی لە بەرامبەر شوناس و دروستکردنی دامەزراوەیەکی سیاسی لە قالبی دەوڵەت لەنێو هزر و ئەندێشەی مرۆڤی کورددا بیچم دەگرێ. هەڵبەت لەو سەردەمیشدا شێخەکان بەهێزترین دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی، دینی و سیاسیان لەسەر ئاستی کوردستاندا هەبوو، و زۆربەی شۆڕشە نەتەوەییەکانی ئەو سەردەم هەتا دەستپێکردنی شەڕی دووهەمی جیهانی لەژێر سەرکردایەتیی شێخەکاندا کراون و کەسایەتییە ئاینییەکانی کورد هەستی ئایینی و سۆزی نیشتمانییان ئاوێتەی یەکتر کردبوو بۆ ڕزگاری نەتەوەیی و گەیشتن بە کیانێکی سەربەخۆی نیشتیمانی و ئازاد. بەو پێیە بنەمای خەبات و داخوازیی شێخانی کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستان ئینسانی بوو و ئامانجیشیان وەدەستهێنانی مافی ڕەوای کورد و ژیان لە ئاشتی و ئازادییدا بووە، هەتا لەو ڕێگەیەوە ناعەدالەتیی نەتەوایەتی و دینی لەدژی گەلی کورد بنەبڕ بکەن.

بە سەرنجدان بە هەڵوێست هەرکام لەو کەسایەتییە نیشتیمانپەروەرانە (شێخەکان) بۆمان دەر دەکەوێ کە ئەو مێرخاسانە دینیان لە خزمەت نیشتیماندا خۆش ویستوە و پێیانوابوو ئایین ئەرکی خستووەتە سەر شانی خەلکی باوەڕمەند کە دەبێ نیشتیمانیان ڕزگار بکەن. واتە ئەم ڕێبەرانە سیاسەتی مەعنەوییان پەیڕەو کردوە و لەسەر بنچینەی ئایین و ئیمان پیرۆزییان بە خەباتی نەتەوایەتی داوە و بڕوا و ئیمانی تاکی موسلمانیان خستووەتە خزمەت تێکۆشانی بێوچان بۆ سەربەستی و ئازادیی گەلەکەیان.

کریس کۆچێرا لە شرۆڤەی دروستبوونی بزووتنەوی نەتەوەیی کورددا ئاماژە بە سێ قۆناغ دەکا:

١) قۆناغی فیۆدالی.

٢) قۆناغی ئایینی (قۆناغی زاڵبوونی سیاسەتی مەعنەوی) کە چینێکی نوێ لە ڕێبەران کە زۆربەیان پیاوانی شێخانی تەریقەتی قادری و نەقشەبەندی بوون و سەرکردایەتیی شۆڕشیان گرتۆتە ئەستۆ.

٣) قۆناغی سیاسی لە سەدەی بیستەمدا کە حیزبەکان دێنە گۆڕەپانی سیاسەت.

کۆچێرا پێیوایە زۆربەی ئەم ڕێبەرە ئایینییانە لایەنگری جیهانی ڕۆژئاوا بوون و لە ئایدیای ئەوان (ڕۆژئاوایی) یارمەتییان وەر دەگرت

و، هێدی هێدی چەمکی ناسیۆنالیزمی ڕۆژئاوایی لەسەر دەستی ڕووناکبیرانی سەر بە شێخانی نەقشبەندی و قادرییەوە لە کۆمەڵگەدا بڵاو دەکرایەوە و ئامانجی هەموو شۆڕشەکانیش وەرگرتنی مافی سەربەخۆیی و پێکهێنانی دەسەڵاتێکی نەتەوییی بوو کە لە پێناویدا لە هەستی ئایینی و نیشتمانی کەلکیان وەر دەگرت. بە واتایەکی دی لە سیاسەتی مەعنەویدا کە شێخانی تەریقەتی نەقشبەندی و قادری جێبەجێکاری بوون؛ ئازادی، بەرابەریی نەتەوەیی و دینی، لێبوردەیی، دادپەروەری بایەخەکانی مرۆڤایەتین و هۆی بەدیهێنانی ئەمانەش ئەرک و ئەخلاقە.

بەپێی پۆلێنبەندییەکەی کۆچێرا لە هەمبەر دروست بوونی بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد، لە نیوەی سەدەی بیستەمدا حیزبی نەتەوەیی-سیاسی بە شێوەی حیزبێکی خاوەن پلان و قەوارە لەدایک دەبێ و ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ دروست بوونی حیزبی دێموکراتی کودستان لە شاری مەهاباد و لە سەردەستی پێشەوا قازی محەممەد لە ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوییدا.

کەشوهەوای ژێئۆپۆلێتیک و ژێئوسیاسیی پاش شەڕی دووهەمی جیهانی، لەبەریەک هەڵوەشانی حکوومەتی ناوەندیی ئێران، نەمانی دەسەڵاتی دیکتاتۆریی ڕەزا شای پەهلەوی و دابەشبوونی ئێران بە سەر دوو دەسەڵاتی بەریتانیا و سۆڤیەیت ئەو دەرفەتەی بۆ کورد ڕەخساند کە لەو هەلومەرجەدا کە شنەبای ئازادیی سیاسی هەڵیکردوە، نەتەوەی کوردیش سەردەمیانە و بەپێی میساقە نێودەوڵەتییەکان پێوشوێنی مافەکانی کەوێ. بۆیە بزاڤی نەتەوەیی کورد بە ڕێبەرایەتی حیزبی دێموکراتی کوردستان و پاش سێ ساڵ تێکۆشانی نهێنیی کۆمەلەی ژێکاف توانیی لە چوارچێوەی حیزبێکی مۆدێرنی نەتەوەیی سیاسیدا خۆی ڕێک بخا و لەسەر ئەم پاشخانە مەعنەوی و مەعریفیە بەهێزە لە ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤دا دەوڵەتی کۆماری دیمۆکراتیکی کوردستان دابمەزرێنێ.

بەپێی لۆژیک و لەپێناو ڕاڤەی دروستی پێوەندیی نێوان ئایین و سیاسەت لە ئاستی کۆمەڵگەدا و بە سەرنجدان بە نێوەرۆکی دێموکراتیکی دێموکراتیکی حیزبی دێموکرات و دەوڵەتی کوردستاندا دەبینین کە لە هەر دوویاندا ڕێز لە ئایین و بیروباوەری دینی نراوە و لە حیزبی دێموکراتدا زیاتر لایەنی پێکەوەسازان، ئاشتی و ڕێوشوێنە دێموکراتیکەکان ڕەچاو کراوە. ئازادیی ڕا دەربرین و پلۆرالیزم بە

مەرجی پاراستی ئازادییەکانی تر و ڕێزگرتن لە کەرامەتی تاکەکانی کۆمەڵگە وەک کۆڵەکەی بنەما فیکرییەکانی دێموکرات پێناسە کراوە کە حیزبی دێموکرات خەباتی بۆ دەکا و پێیوایە دێموکراسی کۆکەرەوەی جیاوازییەکانە لەژێر چەتری دێموکرات و بۆ پێکەوە بوون، پێکەوە ژیان، ئازادی ڕادەربرین، ئازادیی نووسین، بیرکردنەوە و پاراستی مافی هاووڵاتی و بەرفراوان کردنی پانتایی ڕەخنەی تەندروست وەک دەرکەوتەی فەزای دێموکراسییەت و مەدەنییەت تێدەکۆشێ و کوردستان بە لانکەی شارستانییەت و پێکەوە ژیان دەزانێ. هەر لەسەر ئەم لۆژیکەی پێکەوە ژیانەیە کە دەبینیین لە کۆماری دێموکراتیکی کوردستاندا جولەکەکانی ڕۆژهەڵات پشتیوانیی کۆماری کوردستانیان کردوە و کەسێک بە ناوی (داوود زادە) وک نوێنەری جووەکانی مەهاباد لە ڕۆژی ٢ی ڕێبەنداندا بەڕەسمی پشتیوانیی جووەکانی ڕۆژهەڵاتی بۆ کۆمار دەربڕیوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستان لە هەموو برگەکانی ژیانیدا ڕێزی بۆ ئیسلامی دێموکراتیک و نەتەوەیی داناوە و، لە جیاتی نکۆلی و سرینەوی ئایین و مەزهەبەکانی تریش بە ڕۆحی برایەتی و لێبووردنەوە مامەڵەی لەگەڵ هەموو ئایینزا و باوەرەکان کردوە.

لە ڕاڤە و لێکدانەوەی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا ئەوە جێگیرکراوە کە ئەگەر نەتەوە ئازاد و نیشتیمان سەربەخۆ نەبێ، ئایین و ئیمانیش وەک کولتووری نەتەوەیی پەسند ناکرێن و بڕوای وایە کە نیشتیمانپەروەری نەبێ، ئایینیش نابێ. چونکی ئایین بە سەربەخۆیی و ئازادییەوە بوونی هەیە و، ئەو موسوڵمانەی باش لە ئایین تێبگا و بیناسی؛ ئەگەر بۆ سەربەخۆیی و ئازادی تێنەکۆشێ بە هەڵە لە ئایینەکەش گەیشتوە. بۆیە ڕێبەرانی شۆڕشی کورد ئایین و سیاسەتیان بۆ ڕزگاریی نەتەوەیی و گەیشتن بە ئازادی گەل و نیشتمان ئاوێتەی یەکتر کردوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستان هاوکات سێکۆلاریزمیشی لەنێو پێکهاتەی حیزبدا و لەسەر ئەساسی فەرز نەکردنی هیچ ئایینێک بە سەر ئایینێکی تر و هەروەها تێرامان بۆ ئاینی وەک بایەخێکی کەسی لە سیاسەتی خۆیدا جێگیر کردوە. لە ڕاڤەی ئەم بابەتەدا حیزبی دێموکرات پێیوایە سێکۆلاریزم سرینەوەی هیچ ئایینێک نییە، بەڵکوو بە پارێزەری ئایینیشی دەزانێ . دەوڵەتی سێکۆلاریش وەک دامەزراوەیەکی بێلایەن پارێزەری ئازادی، بەرابەری و دادپەروەری

دەبێ، بۆیە ئەم حکوومەتە دژایەتی لەگەڵ ئایین ناکا و وەک بەها و نەریتێکی کۆمەڵایەتی و کولتووری نێو جڤاتی کوردستان دەیپارێزێ.
میناکی هەرە دیار بۆ ئێستای حیزبی دێموکراتیش، کۆماری کوردستانە کە خاوەن سیستمێکی کۆماری و حکومەتێکی دێموکراتیک بێ کە تێیدا ڕێز لە بەهاکانی ئازادی، دادپەروەری، ئاشتی و ڕێزگرتن لە گرووپە جیاوازەکان دەگیرا و بەستێنی مومارەسەی بەهاکانیان بۆ دەستەبەر دەکردن. هاوکات چونکی دەوڵەت دامەزراوەیەکی بێلایەن بوو، بۆ پێکەوەژیانی ئاشتییانە و پاراستی فرەیی لە نێو هەموو گرووپە کۆمەڵایەتییەکاندا هەوڵی دەدا. حیزبی دێموکراتی کوردستانیش وەک حیزبی پێشەنگی خەباتی نەتەوایەتی بۆ وەدەستهێنانی ئازادی و مافی بڕیاردان لەسەر چارەنووسی گەلەکەی لە ئێستای خەباتی سیاسی-نیزامی و لە کۆماری دێموکراتیکی دوارۆژی نیشمانی ئازادکراوماندا، لە چوارچێوەی پلۆرالیزم و ئازادیی پۆزەتیڤ پێیوایە ئایین دەبێ لە دەستێوەردان لە کاروباری حکومەت دوور بێ و وەک هەر دامەزراوەیەکی تری مەدەنی ڕۆڵی خۆی ببینێ.
دوای شۆڕشی گەلانی ئێران دژی ڕژیمی پاشایەتی و هاتنە ئاراى دەرفەت و بەستێنکی گونجاو بۆ مومارەسەی ئازادییەکان لە کوردستان، یەکەم ڕەوتی سیاسی-ئیسلامی بە ناوی مەکتەبی قورئان بە ڕێبەرایەتی کاک ئەحمەدی موفتیزادە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەور دەبینێ کە لە ڕووی پراکتیکی سیاسیەوە لە ئایەتوڵڵا خومەینی و لە ڕووی مەعریفیەوە لە دوکتۆر عەلی شەریعەتی ئێلهامی وەردەگرت .لە قۆناغەکانی دواتردا هەرکام لە ڕەوتەکانی سەلەفیەت و ئیخوانولموسلمین لە ڕێگای خزمایەتی و هاوسنوور بوونی جوغرافیای باشور و ڕوژهەڵاتی کوردستان گواسترانەوە بەشی ڕۆژهەڵات و ڕەوتگەلی لە چەشنی خۆیان لەو بەشەی کوردستاندا دروست کرد .
دیارە هەر سێ لەم ڕەوتانە چۆن سەر بە قوتابخانەی فیکری-سیاسیی ئیسلامیی میسر، پاکستان و عەرەبەستانن و هەڵقوڵاوی پرس و کێشەی سیاسی و کۆمەڵایەتی نەتەوە و ونیشتیمانەکەیان نین، ناشتوانن لەگەڵ هێزە نەتەوەیی و سێکۆلارەکان کە باوەڕمەند بە فرەڕەنگی و فرەدەنگین، سازان و لێکتێگەیشتنی دروستیان هەبێ. هەر بۆ میناک؛ لە سەرەتای شۆڕشی ئێران و لە کاتی دانوستانەکانی هەیئەتی نوێنەرایەتیی کورد لەگەڵ ڕێژیمی ئێرا ، بەڕێز موفتیزادە

سەنگەری کوردایەتی و یەکڕیزیی نیشتیمانی تێک دەدا و لە سیستمی پاوانخوازی کۆماری ئیسلامییدا پێوشوێنی عەدالەتی ئیسلامی و مافی نەتەوایەتی دەکەوێ!

بە درێژایی ئەم چوار دەیەیەی تەمەنی کۆماری ئیسلامی بۆ یەک جاریش نەبوە کە ئەم ڕەوتە فێندەمێنتالیستانە بە ڕووی سیاسەتە نگریس و دژە گەلییەکانی کۆماری ئیسلامی لە نەتەوەکەمان (وەک: بێکاری و خەسارە کۆمەلایەتییەکان لە کوردستان، میلیتاریزە کردنی نیشتیمان، ئێعدام و زیندانی کردنی ڕۆڵەکانی کورد، ئاسیمیلە کردنی کۆمەڵگە و دروستکردنی قەیرانی شوناس) هەڵوێستیان بووبێ.

ئایین لە ڕوانگەی "دوورکهایم"یش کە بە هۆی تەبایی و پێکەوەژیانی تاکەکانی کۆمەڵگەی دادەنێ، لە ئاکامی سیاسەتی ناتەندرووستی ئەم بزاڤە ڕادیکالە ئیسلامیستانە دووبەرەکیی کۆمەلایەتیی لە کوردستاندا لێ کەوتۆتەوە. لە ڕووی سیاسیشەوە چۆنکی ئەم بزووتنەوە سیاسی-ئیسلامیانە لە ڕووی تیۆری و پراکتیکەوە لە خانەی پڕۆژەکانی پان عەڕەبیزم، پان تورکیزم و پان فارسیزمدا جێ دەگرن، پەلاماری هەموو ئەو هێما و سیمبۆلانە (زمان ، خاک و نەتەوە) دەدەن کە لە یاسای نێودەوڵەتیدا بۆ پێناسەی نەتەوە پێوەرن. بۆ ئەم ئامانجەش پشتیوانیی ماددی مەعنەویی میدیای داگیرکەرانیان پێیە و لەژێر چەمکی "ئوومەتی ئیسلامی"دا شرۆڤەی جیهانبینی خۆیان دەکەن. ئەوان بڕوای ستراتیژییان بە ئومەتگەرایی لە بەرامبەر دەوڵەت-نەتەوەدا هەیە و ئینتێرناسیۆنال بیر دەکەنەوە و دژ بە پلۆڕالیزمی کۆمەلگەی خۆیانن. لە هەموو شوێنێک بە ناوی جیاواز، بەڵام بە هەمان بیروئەندێشە دەردەکەون و بە ناوی بەرگری لە ئیسلام، جیهاد و شەڕ دژی ئایین و مەزهەبەکانی تر ڕادەگەیەنن کە سەرجەم ئەم کردار و هەڵویستانەیان لەگەل ئیسلامی خۆماڵی کە لە پێناو پاراستی شەرەف و کەرامەتی نەتەوەیی و ڕزگاری لە دەست داگیرکەران و گەیشتن بە ئازادی خەبات دەکا، ناتەبایە و؛ جیاوازی مانایی و واتاییان لەگەڵ یەکتر هەیە .

ئەو هێزە سیاسی ئیسلامییانە لە ژێر خوێندنەوەی تۆتالێریستانەی ئایینی گەلانی تر (عەرەب) پرسی نەتەوەیی کورد وەک دیاردەیەکی دژ بە دین و یەکگرتوویی ئومەی ئیسلامی لێک دەدەنەوە، بێ ئەوەی لەوە ڕامێنن کە لە هزر و ناخی ئاییندارانی عەڕەب، تورک و فارسدا هیچ دژایەتییەک لەگەل زمان و کولتوور و نەتەوەی خۆیاندا

نابیندرێ؛ پێچەوانە ئایینیش خراوەتە خزمەتی یەکگرتوویی زمان، جوغرافیا، کولتوور، نەتەوە و دەسەڵات و سەروەریی سیاسیشیان. هۆکارەکەشی ڕوونە، چونکی ڕامان و هزری ئەم بزووتنەوە فێندەمنتالیستانە کۆمەڵگە و ئایدیاکانی کوردستان نییە. ئەوە لە حاڵێکدایە کە ئەو ئاکار و ڕەوشتانەیان پێچەوانەی فەرموودەی پێغەمبەر محەممەدیشە. چۆن حەزرەتی محەممەد دەڵێ: ئەوەی نکۆلی لە قەومی خۆی بکا لە ئێمە نییە.

ئاکام:

بە سەرنجدان بەم دوو بەرە دینییە چ لە مێژوودا و چ لە ئێستای نێو کۆمەڵگەی کوردستان، حیزبی دێموکراتی کوردستان کە هزر و ئەندێشە ئەساسی و بنەڕەتییەکەی لەسەر دامەزراندنی کۆمەڵگە وحکومەتێکی دێموکراتیک و، لەسەر بنچینەی بەها و بایەخە نەتەوەییەکانە، هیچ کێشە و ناکۆکییەکی لەگەڵ ئەم بەرە ئایینیە نییە کە بە درێژایی مێژووی بزاڤی نەتەوەیی کوردستان ئایینیان وەک بەها و مۆڕاڵ بۆ خزمەت کردن بە نیشتیمان و نەتەوەکەیان وەرگرتوە و هەموو ڕێبەرانیان بۆ دروست کردنی کیانێکی نەتەوەیی و کوردستانی بە دەست داگیرکەرانی تورک، فارس و عەرەب شەهید بوون .بەڵام لە ناتەبایی و دژوازیەکی توند و ڕیشەیی لەگەڵ ئەم ڕەوت و بزووتنەوە ئاینی و مەزهەبییانەدا دەبێ کە خزمەت بە ئایدیای داگیرکەرانی کوردستان دەکەن. ئەو هێزانەی کە دێموکراتیک بوون بە پرۆژەی ڕۆژئاوایی دەزانن و لەگەڵ ناسیۆنالیزم بەرکەوتنیان هەیە، چۆنکی هێزە نەتەوەییەکان بە دژی ئیسلام دەزانن کە هەمان گوتاری حکوومەتی ناوەندییە. هەر بۆیە ئەگەر حکومەتی ناوەندی لە پێناسەی خۆیدا بە پاساوی پیاوی ئیمپریالیزم بوون دژی هێزە نەتەوەییەکان شەڕ دەکا، ئەم بزووتنەوە ڕادیکاڵانە لە شەڕێکی نەرمتر لە بەر نەبوونی کات و شوێن بۆ شەڕێکی سەخت دژی حیزبە کوردییەکان لە ڕێگای بەلاڕێدابردنی شوناسی نەتەوەیی و شێواندنی کولتوور و شوناسی گەلەکەمان زیانی زۆریان بە پرۆژەی ئازادی و ئینتیمای نیشتمانی و نەتەوەیمان گەیاندوە.

پارا-دیپلۆماسیی کورد:
ئاوڕێك لە سێ چارەگە سەدە پێوەندیی نێونەتەوەیی حیزبی دێموکراتی کوردستان

د. ئاسۆ حەسەنزادە

پێشەکی: چەمك و چوارچێوە

یاسای نێونەتەوەیی تەنیا دەوڵەت بە سووژەی تەواو عەیاری خۆی قبووڵ دەکا. دیپلۆماسی وەک لقێکی ئەوەڵیی یاسای نێونەتەوەیی بە پرۆسەی بەڕێوەبردنی پێوەندیی نێوان ‹نەتەوە سەربەخۆکان› دەگوترێ. بەڵام واقیعییەتی پێوەندییە نێونەتەوەییەکان لەوە ئاڵۆزترە و سووژەکانی دیکەی غەیری دەوڵەت[1] هەتا هاتووە زیاتر لە مەیدانی نێونەتەوەییدا خۆیان دەرخستووە. یەکێک لەو سووژانە گەلانی بێدەوڵەت و ئەو بزوتنەوانەن کە لە پرۆسەی بوون بە دەوڵەت و لە ڕەوتی خەبات بۆ وەدەستهێنانی مافەکانیاندا نوێنەرایەتیی ئەو گەلانە دەکەن. بەهۆی سروشتی سەروەریخوازانەیان و لەو حاڵەتانەدا کە بەستێنی دیموکراتیک بۆ چارەسەری کێشەکان لە نێوخۆی وڵاتەکەدا نیە، دەرکەوتن و دانپێدانران لە بواری دیپلۆماسیدا هەمیشە یەکێک لە عوقدە و ئارەزووەکانی ئەو بزوتنەوانە بووە.

وەها دەرکەوتن و دانپێدانرانێک بۆ ئەکتەرە غەیرە دەوڵەتییەکان (بەتایبەتی بزوتنەوە رزگاریخوازەکان) کە نەک هەر بەدژی نەزمی مەوجوود لە وڵاتی خۆیاندا، بەڵکوو بەدژی ڕێوشوێنەکانی زاڵ بەسەر پێوەندییە نێونەتەوەییەکانیش دەجوڵێنەوە، هەمیشە لەگەڵ بەربەستی گەورەی سیاسی و قانوونی بەرەوڕوو بووە. لەسەریەک دەرەتان و مێکانیزمی قانوونیی بەڕەسمی ناسینی ‹توانای نێونەتەوەیی›[2] ئەو بزوتنەوانە لاواز و سنووردارە. جیا لە ڕێکارە نێونەتەوەییەکانی داکۆکی لە مافی مرۆڤ کە لە سەردەمی ئەمڕۆدا ڕادەیەک لە تریبوونی نێونەتەوەیی بۆ گەلانی ژێردەستەش دەڕەخسێنن،[3] پراکتیکی نێونەتەوەیی هێندێک حاڵەتی سەرنجڕاکێشی

1- سووژە بە مانای کەسایەتیی حقووقیی خاوەن ماف و ئەرک (وەک ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکان، تاک، هەرێمەکان، کۆمپانیا فرەنەتەوەکان، ‹ئێن‌جی‌ئۆ›یەکان، بزوتنەوە چەکدارەکان، ... هتد).

2- International legal capacity.

3- بۆ نموونە بنیاتەکانی شوڕای ئوروپا و کۆمیسیاریای بەرزی مافی مرۆڤی نەتەوە یەکگرتووەکان (شووڕای مافی مرۆڤ/ فۆڕۆمی کەمایەتییەکان و گەلانی بوومی).

وەک بەڕەسمی ناسینی سەرهەڵداوان (ئەگەر لانیکەم بەشێک لە خاکی وڵات کۆنترۆڵ بکەن و حکومەتێکی دوفاکتۆی تێدا دابمەزرێنن) و بەخشینی ستاتووی «بزوتنەوەی رزگاریخوازی نیشتمانی» (بەو گەلانەی بۆ رزگاری لە ئیستعمار خەبات دەکەن) لە خۆی دەگرێ. حاڵەتی یەکەم زۆر ئیستنسایی و ناپایەدارە. حاڵەتی دووەمیش تەقریبەن نەماوە، چونکە نزیک بە تەواوی موستەعمەرەکان (بە مانا قانوونییەکەی) بە سەربەخۆیی گەیشتوون. هەربۆیە بەگشتی ئەمڕۆ یاسای نێونەتەوەیی تەنیا لە گۆشەنیگای ئینسانی و بۆ جێبەجێکردنی ئاکامەکانی قانوونی بەشەردۆستی حازرە مامەڵە لەگەڵ بزوتنەوە چەکدارەکان بکا.[1]

ئاکامی ئەو «بەرچاوتەنگی»یەی نەزمی قانوونیی جیهان ئەوەیە کە جوڵە و خۆنیشاندانی گەلانی بێدەوڵەت لە ئاستی نێونەتەوەییدا لە هەر چەشنە بنەمایەکی روون و پتەوی قانوونی بێبەشە و ئەوەی لەو بوارەدا دەبینرێ زۆرتر لۆبیگەریی نێو دالانەکانە و فەرمییەتی نیە، مەگەر لەو حاڵەتانەدا کە نەزمی حقووقیی نێوخۆی وڵاتێک بەڕەسمی مافی هەبوونی پێوەندیی دەرەکی بۆ پێکهاتە و قەوارەکانی نێو خۆی پەسند کردبێ. دیاردەیەکی نوێ لەو پێوەندییەدا ئەو شتەیە کە بە «پاڕادیپلۆماسی»[2] یان دیپلۆماسیی هاوتەریب ناوی دەرکردووە و بریتییە لە دەرفەتی ڕەسمی و قانوونی بۆ هێندێک لە قەوارەکانی خوارووی دەوڵەت[3] بەتایبەتی هەرێمەکانی نێو دەوڵەتانی فیدراڵ بۆ بردنەپێشی پێوەندیی نەهادینەی دەرەکی، چ بە هەماهەنگی لەگەڵ دەوڵەت و بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتی دەرەوە لەسەر ئاستی هەرێمی،

1-NGUYEN Quoc Din, PELLET Alain (et alt.), Droit international public, LGDJ, Paris, 8ème édition, p. 632.

2- ئەم دیاردەیە لە شەستەکانی زایینیەوە لە وڵاتانی ‹رۆژئاوایی›دا پەرەی گرتووە. خودی چەمکی پارادیپلۆماسی بۆ هەشتاکانی زایینی دەگەڕێتەوە لەپێوەندیی لەگەڵ پراکتیکی کانادا و هەرێمە فیدراڵ و ئۆتۆنەمەکانی نێو یەکێتیی ئورووپادا.

MICHELMANN, Hans J. and SOLDATOS, Panayotis (Eds.), Federalism and International Relations: The Role of Subnational Units. Oxford 1990, Clarendon Press.

3- Sub-State entities.

چ بە نیەتی رکابەری لەگەڵ ئاقارەکانی دەسەڵاتی ناوەندی و داکۆکی لە بەرژەوەندییە ئابووری و فەرهەنگییەکانی قەوارە ناسەربەخۆکان لەو بوارەدا.

بزوتنەوەی کورد وەک بزوتنەوەی نەتەوەیەک کە هەمیشە بە خەونی سەربەخۆییەوە ژیاوە و لەبەرامبەر دیکتاتۆری و دڕندەیی دەوڵەتانی حاکم بەسەر کوردستانیشدا ناچار بووە هاوار و هانای خۆی بۆ «کۆمەڵگای نێونەتەوەیی» ببا، لە سەرەتا و نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمەوە بەردەوام لە هەوڵی دامەزراندنی پێوەندیی دەرەکی و دانپێدانرانی نێونەتەوەیی‌دا بووە. لەگەڵ ئەوە کە چەمکی پارادیپلۆماسی لە بنەڕەتڕا بۆ ئەو گەل و کەمایەتی‌یە نەتەوەییانە دانراوە کە خاوەنی قەوارەیەکی خواردەوڵەتی (ئۆتۆمی یان فیدرالی) ن،[١] ئێمە بەکاربردنی چەمکی پاڕادیپلۆماسی بۆ کورد لێرەدا لەبەر ئەوە بە گونجاو دەزانین کە دەستەواژەیەکی نەرم و تێگەیشتنی ئاسانە و توانای وەخۆگرتنی گەشەسەندنە حقووقییەکانی ئەو بوارەشی هەیە. لەلایەکی دیکەوە، پێوەندییەکانی دەرەوەی حکومەتی هەرێمی باشووری کوردستان (قەوارەیەک کە پاش تێپەڕینی نزیک بە سێ دەهە لە دامەزرانی و دەهە و نیوێک دوای دانپێدانرانی دەستووریی لە ئاستی عیراقدا، هێشتا سروشتی بزوتنەوەیەکی سیاسیی رزگاریخوازانەی ماوە) لە خانەی پارادیپلۆماسی‌دا جێ دەگرێ. ئەمەش دەکەوێتە چوارچێوەی ئەو فۆرموولە سیاسییەی کوردی پارچەکانی دیکەش بەتایبەتی لە رۆژهەڵاتی کوردستان لە قۆناغی ئێستادا بۆ هاوشێوەکەی خەبات دەکەن.

حیزبی دێموکڕاتی کوردستان بە درێژایی تەمەنی خۆی لەسەر کام بنەما و بە چ ئامانج و فەلسەفەیەک پێوەندیی دەرەکیی هەبووە؟ سروشت و رێکاری ئەو پێوەندییانە چی بوون؟ مامەڵەی ئەو حیزبە لەگەڵ بلۆکبەندییە جیهانی و هاوکێشە ناوچەییەکان چۆن بووە؟ ئەو حیزبە چ رادەیەک لە سەرنج و پشتیوانیی کۆڕ و کۆمەڵە نێونەتەوەییە سیاسی و ئینسانی و مێدیاییەکانی بۆ لای خەباتی خۆی و پرسی گەلەکەی راکێشاوە؟ ئایا حیزبی دێموکڕات

1- بۆ ئەکتەرە غەیرە دەوڵەتییەکانی تر، چەمک و دەستەواژەی وەک دیپلۆماسیی نافەرمی یان ‹رێگای دووەمی دیپلۆماسی› (Track II Diplomacy) بە کار دێ.

لە بردنەپێشی پێوەندییەکانیدا چەندە توانیویەتی لەبەرامبەر تەزادە زاتییەکانی مەسەلەی کورد و فشارە دەرەکی و دیلەما سەختەکاندا خۆی پێڕابگیرێ؟ ئەو فاکتەرانە چین کە دەبێ بۆ هەڵسەنگاندنی واقعبینانەی خاڵە لاواز و بەهێزەکانی تێکۆشانی حیزب لەو بوارەدا لەبەر چاویان بگرین؟ بۆ داهاتوو دەبێ چ بکرێ؟

ئەم باسە هەوڵ دەدا بە ئاوڕدانەوە لە حەفتا و پێنج ساڵ تەقەللای حیزبی دێموکڕاتی کوردستان لە بەستێنی نێونەتەوەییدا وڵامێک بۆ ئەم پرسیارانە پێشنیار بکا. بۆ ئەو مەبەستەش بەپشتبەستن بە پێناسەیەکی دروست کە حیزبی دێموکڕات بۆخۆی لەو بوارەدا کردوویەتی،[١] ئەم وتارە وای دادەنێ کە پاڕادیپلۆماسیی ئەو حیزبە هەموو ئەو پێوەندییانە دەگرێتەوە کە نە کوردستانی و نە ئێرانیین. فاکتەکانی نێو ئەم بابەتە تەنیا ئەو هەڵوێست و چالاکییانەن کە لە کاتی خۆیدا بەڕەسمی لەلایەن حیزبەوە بڵاو کراونەوە یان لە مەسیری زەمانیدا لەلایەن ڕێبەران و کەسایەتییە دیارەکانی ئەو حیزبەوە باس کراون. ئەو باسە خۆی لەو مەوریدانە دەبوێرێ کە ئاماژەپێکردن و تۆمارکردنیان لێرەدا بە دروست نازانین. ئەم نووسینە هەروەها گوتاری ڕەسمیی حیزبی دێموکڕات لە ڕەوتی مێژوویی ڕوو بە دەرەوەی خۆیدا چاو لێ دەکا و زۆر ناچێتە نێو وردەکاریی جیاوازییە فیکری و تەشیکلاتییەکانی نێو ئەو حیزبە. لەگەڵ ئەوە کە تەوەرەکانی ئەم باسە کۆی تەمەنی حیزبی دێموکڕات دەگرێتەوە، فاکتە ئیشارەپێکراوەکان بە مەودای نێوان دامەزرانی حیزب هەتا لەتبوونی حیزبی دێموکڕات[٢] سنووردار کراوە.

1- ئەم پێناسەیە زۆرتر عورفییە و بۆ ناسنامەی نەتەوایەتی و ستراتژیی سیاسیی حیزبی دێموکڕات دەگەڕێتەوە. ئۆرگانیگرامی سیستمی نوێنەرایەتی و پێوەندییەکانی حیزبی دێموکڕات لە سەردەمی ئەمڕۆدا بەتایبەتی کۆمیتەی بەڕێوەبەریی دەرەوەی وڵاتی ئەو حیزبە بەرهەمی ئەو پێناسەیەیە.

2- لە ٦ی دێسامبری ٢٠٠٦.

١/ بنەمای پێوەندییە نێونەتەوەیییەکانی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان

دامەزرانی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان بە نوختە وەرچەرخانێک لە بزاڤی رزگاریخوازانەی گەلی کورددا لە قەڵەم دەدرێ. بۆ یەکەم جار لە مێژووی کورددا پرۆژەی سیاسیی ئەو گەلە لەسەر بنەمایەکی جەماوەری، بە فەلسەفەی هاووڵاتیبوون و لە بیچم و کاردروستاییەکی مۆدیرندا رێک دەخرێ. ئەوە کە هەر پاش دامەزرانی حیزبی دێموکڕات ئەو حیزبە ریسالەتی سروشتیی خۆی کە بەدەستەوە گرتنی دەسەڵاتی سیاسییە جێبەجێ دەکا، هاندەرێکە بۆ ئەوەی رێبەرانی حیزب و کۆماری کوردستان -سەرەڕای ماوەی کورت و ئەزموونی کەم- هەنگاوی مەزن لەبواری هێماسازی و دابینکردنی کەرەستە زەینی و عەینییەکانی دەسەڵاتێکی نەتەوەیی هەڵبێننەوە. دیارە بەهۆی لاوازیی ژێرخانی پێویست بۆ بنیاتنان و پاراستنی کۆمار لە ژینگەی ناجێگیر و هەلومەرجی ناڕوونی ئەوسادا، بەشی زۆری مشوور و وزەی رێبەرانی حیزب و کۆمار بۆ داڕشتنی بنەما نێوخۆییەکانی قەوارەی کوردی تەرخان دەکرێ، بەڵام ئەوان هەر ئەو کاتەش لە گرینگیی فاکتەری دەرەکی غافڵ نین و بۆ راکێشانی سەرنج و پشتیوانیی نێونەتەوەیی هەوڵ دەدەن.

بە دامەزرانی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان بژاردەی سیاسیی کورد بە شێوەی سیستماتیک تێدەکۆشێ خەباتی خۆی و پرسی میللەتەکەی لە حاڵەتی کێشەیەکی ئیزۆلە و دابڕاو لە رەوت و ئاڵوگۆڕە سیاسییەکانی ناوچە و جیهان دەربێنێ و هەوڵ دەدا لە خۆی دیار بکا لەکوێی نەخشەی ئەم هاوکێشانە راوەستاوە. حیزبی دێموکڕات هەر لە سەرەتای دامەزرانییەوە بەو باوەڕەوە دەست بە تێکۆشان دەکا کە مەسەلەی کورد مەسەلەیەکی نێوخۆیی نیە و پێویستە بە نێونەتەوەیی بکرێ. بە چاوخشاندنێک بە دۆکومێنت و بڵاوکراوەکانی ئەوکاتی حیزبی دێموکڕات و کۆماری کوردستان دەبینین کە رێبەرانی حیزب و کۆمار بەتایبەتی پێشەوا قازی محەممەد ئاگاداری ئاڵوگۆڕە نێونەتەوەییەکانی ئەودەم بوون و بە چاوەڕوانی و بایەخپێدانەوە لەو ئاڵوگۆڕانەیان ڕوانیوە. سەرۆک کۆماری کورد

هەروەها لە نوتق و وتووێژەکانی خۆیدا زۆر جار بۆ نیشاندانی هەقانیەت و ئاسایی بوونی ویست و داوای سیاسیی کورد، ئاماژەی بە ئەزموونی گەلانی جیهان لەبواری گەیشتن بە سەربەخۆیی یا لانیکەم پێکەوەژیانی دادپەروەرانەی ئەو گەلانە کردوە.[١] دیارە لەبەر ئەوەی ئەو کاتە کەم کەس تێگەیشتن و زانیارییان لەسەر دنیای دەرەوە لە ئاستی پێشەوادا بووە، جاری وایە هێندێک لە دەربڕین و فۆرموولەکان زۆرتر رەنگدانەوەی هەست و هیوای خەڵک بوون و ناکامڵیی سیاسی و حقووقییان پێوە دیارە. بۆ نموونە یەکەمین مەرامنامەی ئەو حیزبە پێشبینی دەکا کە «[حکومەتی میللیی کورد] لە تەواوی ئەو کۆنفرانسە بەینەلمیلەلییانەی بۆ ژیانی بەشەریەت دائەمەزرێن، بە گوێرەی نفووسی خۆی تەواوی حقووقەکانی خۆی داوا ئەکات»[٢] و لێکدانەوەی رۆژنامەی «کوردستان» بڵاوکەرەوەی بیری حیزبی دێموکڕات لە بەرەبەیانی کوژانەوەی ئاگری شەڕی دووەمی جیهانی و خستنەوەسەرپێی نەزمی جیهانیدا ئەوەیە کە «کورد ئەمجارە وەک شەریف پاشا بە نائومێدی کۆنگرەی سوڵح بەجێ ناهێڵێ» و «حقووقی تەبیعیی خۆی کە سەربەخۆییە وەردەگرێ».[٣]

هەبوونی هەقی دامەزراندنی پێوەندیی نێونەتەوەیی لەلایەن حیزبی دێموکڕاتەوە لە گوتار و پەسندکراوەکانی قۆناغەکانی دواتری خەباتی ئەو حیزبەشدا زۆر بەرچاوە. بە باوەڕی ئەو حیزبە

1- بۆ نموونە نوتقی رۆژی ٣١ی بانەمەڕی ١٣٢٥ کە لەودا پێشەوا دەڵێ ئەگەر ئەو عەداڵەتەی لەنێوان گەل و پێکهاتەکان لە ئەمریکا و شووڕەوی وەدی هاتووە بۆ ئێمەش دابین بکرێ، ئێمە لە چوارچێوەی ئێراندا دەمێنینەوە. رۆژنامەی کوردستان، ژمارە (٥٠)، ٦ی جۆزەردانی ١٣٢٥.

2- بەندی (١٧)ی یەکەم مەرامنامەی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان. ئەو داوایە هەرچەند رەوا بێ، لەو کاتەدا گەلانی ژێردەستەی وەکوو گەلی کورد راستەوخۆ دەستیان وە کۆنفڕانسە نێونەتەوەییەکان رانەگەیشتووە. هیچ کاتێکیش نەزمی حقوقیی نێونەتەوەیی رێژە و ژمارەی دانیشتووانی وەک پێوەرێکی بوون بە دەوڵەت حیساب نەکردوە.

3- «کورد و کۆنگرەی سوڵح»، رۆژنامەی کوردستان، ژمارە (٤١)، ١١ی بانەمەڕی ١٣٢٥. دەستڕاگەیشتنی کورد بە چوارچێوەکانی راوێژی نێودەوڵەتی لەبارەی نەخشەی سیاسیی ئایندەی ناوچەکانی دەرگیر لە شەڕی دووەمی جیهانیدا زۆر لەوەش کەمتر بوو کە ئێلیتی کورد لە کاتی کۆنفرانسەکانی ئاشتی لەدوای شەڕی یەکەمی جیهانی توانیبووی بیکا.

«بەپێچەوانەی ئیدیعای کاربەدەستانی زۆردار و کۆنەپەرست کە پێوەندیی هەر بزوتنەوەیەکی رزگاریخوازانە لەگەڵ دنیای دەرەوە بە نیشانەی بەستراوەیی و بەکرێگیراوی دادەنێن، بوونی ئەو چەشنە پێوەندییانە لە دنیای دەرەوەدا یەکێک لە مەرجە بنەڕەتییەکانی ناسران و بەرەوپێشچوونی هەر بزوتنەوەیەکی هەقخوازانەیە».[1] سکرتێری گشتیی هەرە شوێندانەری ئەو حیزبە واتە دوکتور قاسملوو کە هاوکات لێهاتووترین کادری پێوەندییەکانی حیزب و پێشەنگی پاڕادیپلۆماسیی کورد بوو، یەکێک لە پەیام و پێداگرییە هەمیشەییەکانی پێویستیی بەنێونەتەوەیی کردنی مەسەلەی کورد بوو. لە حیزبی دێموکڕاتیشدا هەموو هەوڵی بۆ ئەوە بوو کە ئەو حیزبە روانگەیەکی دروست و زانستی بەڵام سیاسی و سەربەخۆی بۆ مەسایلی نێونەتەوەیی هەبێ، سیستمی پێوەندییەکانی نەهادینە بکا، ئیمکاناتی بۆ تەرخان بکا، کادری شارەزای بۆ پەروەردە بکا و کەناڵی جۆربەجۆری پێوەندی تاقی بکاتەوە.

٢/ مامەڵە لەگەڵ بلۆکبەندییە نێودەوڵەتییەکان

لە کۆی سێ چارەگە سەدە تەمەنی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان، دوو چارەگە سەدەی لە سەردەمێکدا تێپەڕ بووە کە رکابەریی نێوان سۆڤیەت و ئەمریکا و هاوکێشەی دوو جەمسەری، خیسڵەتی هەرە زاڵی پێوەندییە نێونەتەوەییەکان بوو. لەگەڵ ئەوە کە وەک دواتر دەیبینین[2] شوێنەواری ئەم دابەشبوونە جیهانگیرە لەسەر پرسی کورد زۆربەی کات ناڕاستەوخۆ بووە، بەڵام حیزبی دێموکڕات لە هەموو قۆناغەکانی ژیانی سیاسی و خەباتگێڕانەی خۆیدا بە پێویستی زانیوە و لە خۆیڕا دیوە کە روانینی خۆی بۆ هەرکام لەو دوو جەمسەرە نێودەوڵەتییە بە ڕوونی بخاتەڕوو.

٢.١/ حیزبی دێموکڕات و یەکێتیی سۆڤیەت

دامەزرانی حیزبی دێموکڕات و کۆماری کوردستان -پێش ئەوانیش تێکۆشانی کۆمەڵەی ژێکاف- لە کاتێکدا روو دەدەن کە لەبەر دابینکردنی پێویستییە لۆژیستییەکانی بەهاناوەچوونی سۆڤیەت

1- بڕیارنامەی کۆنگرەی دوازدەهەم.
2- خوارەوە، بەشی ٥.

لەلایەن ئەمریکا و بریتانیا لە بەرامبەر ئاڵمانی نازیدا،[١] ‹ئەرتەشی سوور› لە باکووری ئێرانەوە تا باکووری رۆژهەڵاتی کوردستان حزووری هەبوو. لەگەڵ ئەوە کە ئیدیعای دوژمنانی کورد لەمەڕ ئەوە کە کۆماری کوردستان دروستکراوی سۆڤیەت بووە تەواو بێبنەمایە،[٢] بەهۆی پاشخانێک لە کارتێکەریی سیاسی و ئیدەئالسازی کە شوورەوی لەپاش ئینقلابی ئۆکتۆبرەوە لە ئێراندا هەیبوو، هەروەها بەهۆی دابەشبوونی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستیش بەسەر دوو لایەنی شەڕی دووەمی جیهانی و لەوەش گرینگتر پێویستیی کورد بە پشتیوان و هاوپەیمانێکی نێودەوڵەتی، خەڵکی کوردستان و بژاردەکانی هیوایەکی زۆریان لەسەر پشتیوانیی سۆڤیەت لە هەنگاوی سەروەریخوازانەی کورد هەڵچنیبوو. لەو سۆنگەیەوەیە کە یەکەمین مەرامنامەی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان پێشبینی دەکا کە ئەو پێوەندییانەی «حکومەتی میللی [ی کورد] بەلەبەرچاوگرتنی قازانجی خۆی لەگەڵ دەوڵەتەکانی تر» دایاندەمەزرێنێ «لە نۆبەی یەکەمدا لەگەڵ دەوڵەتی مەزنی شۆڕەوی» دەبن.[٣] بە هۆکاری عەینی و زەینی، چاوەڕوانییەکان لە پشتیوانیی سۆڤیەت لە کۆماری کوردستان بە رادەیەک بوو کە جاروبار لە رۆژنامەی «کوردستان» و لە فەزای رووناکبیریی ئەو سەردەمەدا هێندێک زیادەڕەوییش لە دەربڕینی سۆز و لایەنگری لە شوورەوی و سەمبول و سەرکردەکانی دەبینرا. بۆ نموونە، ئۆرگانی رەسمیی حیزبی دێموکڕات لە یەکەمین مانگەکانی خۆناساندنی ئەو حیزبەدا زۆر وتار و سەروتار و بابەتی بۆ پەسنی «ژەنرالیسیموس ستالین»[٤] و بڵاوکردنەوەی وتووێژەکانی لەگەڵ

1- ناسراو بە کۆریدۆری ئێرانی.

2- جیا لەو پاشخانە سەدان ساڵەیە لە بزوتنەوەی نەتەوایەتیی کورد کە دامەزرانی حیزب و کۆماری لەسەر راوەستابوو، جێی ئاماژەیە کە یەکەمین رێکخراوی سیاسی لەو ناوچەیە کە دواتر کۆماری کوردستانی تێدا دامەزرا، ساڵی ١٩٣٩ واتە چەند ساڵ پێش هاتنی سوپای سۆڤیەت بۆ ئێران و کوردستان دامەزرابوو.

3- بەندی (١٦).

4- رۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١١)، ژانویەی ١٩٤٦.

«پراڤدا»[1] و ناساندنی «هۆردووی سوور»[2] و شینی لەدەستدانی هێندێک سەرکردەی سۆڤیەت[3] تێدایە.

بەڵام ئایا واقعیەتی پێوەندییەکانی ڕێبەرانی حیزبی دێموکڕات و کۆماری کوردستان لەگەڵ شووڕەوی لە مەیدانی کردەوەدا چی بوو؟ هەر لە مانگی ئووتی ١٩٤١ڕا کە لەشکری سوور هەتا ورمێ دێتە پێش، کۆمیسێرە سیاسی و ئەفسەرەکانی رووس بەلەبەرچاوگرتنی زەمینەی بەهێزی شوناسخوازی کە لە کوردستاندا هەبوو، هەستیان بە پێویستیی دامەزراندنی پێوەندی لەگەڵ کوردەکان کردبوو. ئەوان لە مانگی سەرماوەزی ١٣٢٠ سەردانی مەهاباد دەکەن و دوای ئەوە هەیئەتێکی سی کەسی لەژێر ناوی فەرهەنگی و لەڕاستیدا بە ئاجێندای سیاسییەوە بۆ باکوو (پێتەختی ئازەربایجانی شووڕەوی) بانگ دەکرێ. لەو سەفەرەدا جەعفەر باقرۆف سکرتێری حیزبی کۆمۆنیستی ئازەربایجان بەناوی شووڕەوییەوە بە کوردەکان رادەگەیەنێ کە ئامادەن پشتیوانییان لێ بکەن. پشتیوانییەک کە لە دیدی پێشەوا پێویستە بۆ دیاریکردنی چارەنووسی کورد بێ. ئەم قسانە شتی کۆنکرێتیان لێ ناکەوێتەوە تا ئەو کاتەی فیرقەی دێموکڕاتی ئازەربایجانیش پێک دێ و لە خەرمانانی ١٣٢٤دا پێشەوا و هەیئەتێکی پوختتر جارێکی دیکە دەچنەوە باکۆ و لەوێ داوای یارمەتیی ماڵی و چەک و تەقەمەنی لە سۆڤیەت دەکەن. بەرهەمی ئەم سەردانە پێدانی دە هەزار قەبزە چەکی بڕنۆ[4] و ناردنی شەست کەس لە لاوانی کورد بۆ ڕاهێنان لە سۆڤیەت و دابینکردنی دەزگایەکی چاپ بووە. سۆڤیەتییەکان هەروەها بەڵێنی چەکی تیربار و تۆپ و پارەش بە کوردەکان دەدەن، بەڵام هیچ کاتێک جێبەجێی ناکەن.[5]

1- ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (٢٩)، خاکەلێوەی ١٣٢٥.
2- ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١٨)، ٤ی ڕەشەمەی ١٣٢٤ و ژمارە (٢٠)، ٨ی ڕەشەممەی ١٣٢٤.
3- «الوداع ئەی کالینینی عەزیم»، ژمارە (١١)، ژوئەنی ١٩٤٦. میخائیل کالینین یەکێک لە ڕێبەرانی بۆلشویک بوو کە تا کاتی مەرگی بەڕەسمی سەرۆکی شوورای عالیی دەوڵەت بوو.
4- گومان هەیە کە بڕی ئەو چەکوچۆڵە ئەوەندەش بووبێ.
5- کورتە مێژووی حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران، چاپی بەسەریەکەوەی «چل ساڵ خەبات لەپێناوی ئازادی» (د. عبدالرحمن قاسملو) و «نیو سەدە تێکۆشان» (عبداللە حسن زادە)، چاپی حیزبی دێموکڕات، ژووئەنی ٢٠٠٢،

کاتێک بەهۆی پووچ دەرچوونی وادەی پشتیوانیی دەرەکی پێشەوا بۆ وتووێژ لەگەڵ دەسەڵاتی ناوەندی دەچێتەوە تاران، لەوێ لە وڵامی پرسیاری رۆژنامەنووسێک کە لێی دەپرسێ گۆیا خەڵکتان ناردووە بۆ باکۆ و کەرەستەی چاپ و چەکوچۆڵتان لەوێڕا هێناوە و حیزبی کۆمۆنیستتان لە کوردستان دامەزراندووە، پێشەوا دەڵێ ئەو شتانە راست نین و تەنیا کاغەز و دەزگای چاپمان لە تەورێز کڕیوە.[١] دیارە لەباری سیاسییەوە، لە سەفەری دووەمیدا بۆ باکۆ پێشەوا باسی دیاریکردنی چارەنووس هێنابۆوە گۆڕێ و بە باقرۆفی گوتبوو «نەتەوەیەکی لاواز نەک تەنیا داوخوازانە هەر دەستێکی یارمەتی کە بۆ لای درێژ بکرێ دەگوشێ، بەڵکوو ئەو دەستە ماچیش دەکا».[٢] بەڵام باقرۆف ئەو وەختە وێڕای ئەوەی دڵنیایی بە پێشەوا دەدا کە هەتا کاتێک سۆڤیەت هەبێ، دروستکردنی دەوڵەتی کوردستانیش هەر لە بەرنامەدا دەمێنێ، پێی وایە کە جارێ قەوارەی کوردی تەنیا دەبێ بەشێکی خودموختار لەنێو ئازەربایجانی خودموختاری ئێراندا بێ.[٣]

بە بەراورد لەگەڵ ئەو تێکەڵی و بەستراوەییە لەگەڵ سۆڤیەت کە لە فیرقەی دێموکڕاتی ئازەربایجان دیتراوە، سۆڤیەتییەکان لە کۆماری کوردستاندا زۆر کەم دیار بوون. سەرەڕای هۆگریی راگەیاندراو و دووپاتەکراوی کوردەکان بۆ سۆڤیەت، پێوەندیی کوردەکان لەگەڵ سۆڤیەت ‹موحتەڕەمانە› و فەرمی بوو و هیچ چەشنە تێکەڵی و بەستراوەییەکی پێوە دیار نەبوو.[٤] دیارە سەرباری حاشاکردنی کوردەکان خۆیان، شووڕەوی تا رووخانی کۆماریش نوێنەرێکی دائیمیی لە مەهاباد هەبوو.[٥] حزوور و پێوەندیی مەیلەو دیپلۆماسیی سۆڤیەتیش لەگەڵ پێشەوا و کۆمار زۆرتر بۆ زانیاری وەرگرتن و چاوەدێریی دۆخەکە بوو نەک بۆ هاوکاری و ئەرخەیانکردنی

لاپەڕەکانی ٥٥ و دواتر.

1- رۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١)، ١١ی ژانویەی ١٩٤٦، ل ٤.

2- EAGLETON, William, Jr., La République Kurde, Editions Complexe, Paris 1991, p. 11.

3- Ibid.

4-EAGLETON, op. cit., p. 170.

5-JWAIDEH, Wadieh, The Kurdish National Movement, Its Origins and Development, Syracuse University Press, 2006, p. 264.

کوردەکان لە پشتیوانیی بەکردەوەی سۆڤیەت، بەچەشنێک کە کاتێک هاشمۆف کۆنسولی سۆڤیەت لە ورمێ رۆژی ٢٠ی ژوویەنی ١٩٤٦ لە گوندی سەرا سەردانی پێشەوا دەکا بۆ ئەوەیەتی کە داوای لێ بکا لە بەرامبەر ئەرتەشی ئێراندا دەست نەکەنەوە.[١]

لە ساڵەکانی نێوان رووخانی کۆماری کوردستان و ئینقلابی ئێران‌دا کە قۆناغی یەکەمی کەوتنە هەندەرانی رێبەرانی حیزبی دێموکڕات بۆ باشووری کوردستان و ئورووپای رۆژهەڵاتە، بەهۆی سەرکوتی ساواک لە نێوخۆی ئێران و مەوقعیەتی لەرزۆکی رێبەرانی حیزبی دێموکڕات لە بەغدا و باشووری کوردستان، ئەوەی پێش هەموو شتێک بۆ رێبەرانی حیزبی دێموکڕات گرینگ بووە خستنەوە سەرپێی هەیکەلێکی هەرچەند سنووردار لە تەشکیلاتی لاواز و پەرش و بڵاوی ئەودەمی حیزب و خۆئامادەکردن بۆ بەرەوڕووبوونەوەی هەلومەرجی گونجاوتری خەبات و تێکۆشان بووە. بەڵام لەپاش کۆنفرانسی سێهەمی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان (سێپتامبری ١٩٧١) و هەڵبژێرانی دوکتور قاسملوو بە سکرتێری گشتیی حیزب، بواری پێوەندیی دەرەکیی حیزبیش وەک زۆربەی بوارەکانی دیکە بەرەو خەملان و پەرە گرتن دەچێ. بەهۆی ئەو زەمینەیە کە پێشتر دوکتور قاسملوو بۆ خوێندن و کاری ئەکادیمی لە ساڵەکانی شەستی زایینیدا لە چێکۆسلۆڤاکی هەیبوو و هەروەها فەزای ئیدئۆلۆژیی ئەودەم زاڵ بەسەر ناوچەی ئێمەدا و پێوەندیی گەرموگوڕی ئەمریکا لەگەڵ رێژیمی شا، حیزبی دێموکڕات لەو قۆناغەدا بەستێنی دامەزراندنی پێوەندی تەنیا بلۆکی رۆژهەڵاتدا دەبینێ. بۆ ئەوەش، لە رێگای سەفارەتی شوورەوی و وڵاتانی دیکەی سەر بەم کەمپە لە بەغدا پێوەندی لەگەڵ حیزبی کۆمۆنیستی هەر کام لەو وڵاتانە دادەمەزرێنێ. ئەمەش بۆ تێکۆشەرانی حیزبی دێموکڕات (تەنانەت پاش دەرچوونی ئەو حیزبە لە جەغزی حیزبی توودە)، دەرەتانی بڕێک هاموشۆ و هاوکاری و کارتێکەریی سیاسی لەگەڵ هێندێک لە وڵاتانی ئورووپای رۆژهەڵاتی لێ دەکەویتەوە. ئۆرگانی رەسمیی حیزبی دێموکڕاتیش لەو قۆناغەدا هێما و ئاماژەکانی هۆگری و سەمپاتییەکی سەنگین و هەڵسەنگێندراو (نەک بە خەستیی سەردەمی

1- کورتە مێژووی حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران، ل ٨٦.

کۆمار) بۆ یەکیەتیی سۆڤیەتی تێدایە.[١]

پاش ئینقلابی ئێران و هێرشی ڕێژیمی نوێی تاران بۆ سەر کوردستان و خۆڕاگریی چەکدارانەی کوردەکان، زوومی زۆر لە میدیاکانی جیهان لە کوردستانی ئێران دەچەقێ و بیروڕای گشتیی نێونەتەوەیی بەشێک لە وڵاتانی ڕۆژئاوایی (بەتایبەتی فەڕانسە) شەڕی کوردستان وەک پاڕامێترێکی ئەگەر و ئەممای سەقامگیر بوونی ئەو ڕێژیمە مەرمووز و دژەباوە چاو لێ دەکەن.[٢] کەچی سۆڤیەتییەکان، دڵخۆش لە داڕمانی قەڵای خەنیمەکەیان لە ڕۆژهەڵاتی ناوین، هەڵوێستێکی ئەوتۆ لەپێوەندی لەگەڵ کورددا لە خۆیان نیشان نادەن و کەمترین رووماڵی دۆخی کوردستان لەو کاتە هەستیار و قەیراناوییەدا دەکەن؛ تەنیا ڕۆژنامەی «پراڤدا» جاروبار هەواڵێک لەبارەی خۆڕاگریی کوردەکان لە بەرامبەر ڕێژیمی خومەینیدا بڵاو بکاتەوە.[٣]

سەرەڕای ئەوەی لە هەوەڵەوە دیارە کە عەرزی سیاسەتی شووڕەوی ئەمجارەش هیچی بۆ کوردان لێ شین نابێ، کەچی بەهۆی پاشخانی فیکری و سیاسیی پێشووتری حیزبی دێموکڕات و فەزای ئیدئۆلۆژیکی خەستی پاش ئینقلاب کە وای کردبوو بۆ حیزبی دێموکڕاتیش ئانتی ئیمپریالیزمی گوتاری سادەترین پرسیاری تاقیکاریی پاتریۆتیسمی ناچاری بێ، شووڕەوی و چەمکە تاپۆکردووەکانی لە دەزگای گوتاریی حیزبی دێموکڕاتدا هێشتا زۆر مەوجوودن. بەڵام ئەو سەرنجە کە لە ساڵەکانی شەستی هەتاویدا لەلایەن حیزبی دێموکڕاتەوە بە سۆڤیەت دەدرێ (بەتایبەتی پاش بەئەنجام گەیشتنی رەوتی رەخنەگرتن لە سۆسیالیزمی مەوجوود لە حیزبدا) ئەوەندەی ئامرازێک بۆ هۆویەتسازیی ئەو حیزبە لەسەر

1- بڕوانە وتاری «کۆنگرەی هێزەکانی لایەنگری ئاشتی لە مۆسکۆ»، ژمارە (١٠)ی دەوری دووەمی رۆژنامەی «کوردستان»، سێپتامبری ١٩٧٣.

2- رۆژنامەوانانی وەک ئێریک روولۆ و کریستیان مۆر و زۆری دیکە لەو سەردەمەدا دەیان هەواڵ و ریپۆرتاژ لە رۆژنامەکانی فەڕانسە بەتایبەتی «لومۆند»دا بڵاو دەکەنەوە. تەنانەت میشێل فووکۆش لە ریپۆرتاژەکانی خۆیدا بۆ رۆژنامە ئیتالیاییەکان ئیشارە بە فاکتەری کوردستان دەکا.

3-KUTCHERA, Chris, Le défi kurde ou le rêve fou de l’indépendance, Bayard, Paris 1997, p. 181.

نەخشەی ململانێ فیکرییەکانی نێو ئۆپۆزیسیۆنی ئێران و کوردستان بوو (لە سەردەمێکدا بەتایبەتی کە لە نێوان ناخۆشیی حیزبی دێموکڕات و کۆمەڵەدا، کۆمەڵە بە زۆری دەیویست شەڕەکە بەرێتە مەیدانی فیکری و بەرگی ئیدئۆلۆژیک لەبەر ئەو ناکۆکییە سیاسییە بکا)، ئەوەندە بۆ دروستکردنی دینامیزمی کارتێکەریی سیاسی و کرانەوەی دەرگای شووڕەوی نەبوو. بەپێچەوانەوە وەک دواتر دەبینین،[1] ئاکامی کاری لابۆراتواری فیکریی حیزبی دێموکڕات لەو بوارەدا کرانەوەی پەنجەرەی سۆسیال دێموکراسی و ئۆرۆکۆمۆنیزم بەڕووی حیزبی دێموکڕاتدا بوو.

لە سەردەمێکدا کە پەیڕەویی کوێرکوێرانەی فیکری و سیاسی لە مۆسکۆ خیسڵەتێکی بەرچاوی هێزە چەپەکانی ئێران بوو، حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران لە کۆنگرەی شەشەمی خۆیدا بە پەسندکردنی نامیلکەی «کورتەباس» و دانانی سۆسیالیزمی دێموکڕاتیک وەک ئامانجی دوارۆژی خۆی، سنووربەندییەکی کردبوو کە بۆ ئەو کاتە نەک تەنیا لە ئاستی کوردستان و ئێران و ناوچە جۆرێک سەرکێشی بوو، بەڵکوو لە نێوخۆی حیزبیشدا بوومەلەرزەیەکی تەشکیلاتیی بەدووی خۆیدا هێنا. یەکلاکەرەوەی گرەوی ئەو سەرکێشییەش بۆ حیزبی دێموکڕات و دوکتور قاسملوو هەڵبژێرانی میخائیل گۆرباچۆف بە سکرتێری گشتیی حیزبی کۆمۆنیستی شووڕەوی بوو. لەبەر ئەوەی ناوبراو لێبڕابوو ئاقارێک بگرێتە بەر کە حیزبی دێموکڕات لەژێر کاریگەریی دوکتور قاسملوودا بۆ ریفۆرم لە جێبەجێکردنی سۆسیالیزمی زانستیدا لایەنگریی لێ دەکرد، لەمەولا ئەم حیزبە و رێبەرەکەی ئومێد و سەمپاتیی خۆیان لەحاند گۆرباچۆف و «سۆڤیەتی تازە«دا نەدەشاردەوە. دوکتور قاسملوو لە پەیامی پیرۆزبایی خۆیدا بۆ گۆرباچۆف بە هیوا و چاوەڕوانییەوە دەدوێ،[2] «گلاسنۆست» و «پرێسترۆیکا» لە حیزبی دێموکڕاتدا بە زمانی فارسی بڵاو دەکرێنەوە و پێشوازی لە ئاڵوگۆڕەکانی نێو یەکێتیی سۆڤیەت لە زۆر لە وتار و بابەتەکانی

1- بڕوانە خوارەوە، ٢.٢.

2- پەیامی پیرۆزبایی دوکتور قاسملوو بۆ گۆرباچۆف، ١٢ی مارسی ١٩٨٥.

ڕۆژنامەی کوردستاندا دەبینرێ.[1] هاوکات، چەپی ئۆرتۆدۆکسی ئێرانی سەبارەت بەو نامورتاحیەی پاش ئەو ئاڵوگۆڕانە تێی کەوتووە و بەهۆ دۆگماتیک بوونیشی ئازایەتیی بەخۆداچوونەوەی نیە، لەلایەن حیزبی دێموکڕاتەوە لۆمە دەکرێ.[2] ئەوەش شتێک نیە جگە لە نیشاندانی هەیمەنەی فیکریی ڕێبەرانی کورد لە بەرامبەر ئۆپۆزیسیۆنێکی مودەعی و مەکتەبی کە ڕوانینی بۆ مافەکانی گەلی کورد زۆر لە هی خودی ڕێژیم باشتر نیە. بەڵام کۆی ئانالیزی حیزبی دێموکڕات لە ئاڵوگۆڕەکانی نێو شووڕەوی ئەوەندەی سیاسییە، ئەوەندە ئیدئۆلۆژی نیە و ڕاپۆرتی کۆنگرەکانی ٨ و ٩ی حیزبی دێموکڕات لەو پێوەندییەدا کەمترین باسی ئیدئۆلۆژییان تێدایە و زۆرتر پێداگری لەسەر دروستبوونی شرۆڤە و هەڵوێستی سەربەخۆی حیزب و ئاکام و شوێنەوارەکانی ڕەوتی ڕوو بە گۆڕان و سەرەنجام لەبەریەکهەڵوەشانی بلۆکی ڕۆژهەڵات لە پێوەندییە نێونەتەوەییەکاندا دەکەن.

لەباری سیاسییەوە وەک گوترا هەمووی ئەمانە بۆ حیزبی دێموکڕات تەنیا بۆ دینامیزمی نێوخۆی کوردستان و ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی و دواتر ڕەنگە بۆ لەدەرگادانی سۆسیالیستەکانی ئورووپا و کردنەوەی ڕۆژنەیەک بەسەر حیزب لە دنیای دەرەوەدا کەلکیان هەبوو. دەنا ئەوەندەی دەگەڕێتەوە سەر پێوەندیی سیاسیی حیزبی دێموکڕات و یەکێتیی سۆڤیەت، ولامدەریی شووڕەوی بە هیچ جۆر لە ئاستی ئەو هەموو سەرنج و بەدواداچوونە نەبوو کە حیزبی دێموکڕات لەو ساڵانەدا خستبوویە سەر ئەو جەمسەرە جیهانییە. تەنانەت مۆسکۆ هیچ کات حازر نەبوو بۆ دیدار و سەردانی سیاسی، ویزا بە ڕێبەرانی حیزب بدا و تەنیا دیدار و چاوپێکەوتنی ڕاستەوخۆ لە شووڕەوی کۆبوونەوەیەک بوو کە مانگی خەرمانانی ١٣٦٤ لە مۆسکۆ لەنێوان هەیئەتی دەفتەری سیاسیی حیزبی دێموکڕات[3] و

1- ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١١٣)، خاکەلێوەی ١٣٦٥، کە لەودا گۆڕانی کادری ڕێبەری لە کۆنگرەی ٢٧ی حیزبی کۆمۆنیستی شووڕەوی بە ئاڵوگۆڕێکی هیوابەخش لێکدراوەتەوە.

2- «قەیران لە ڕیکخراوە چەپەکاندا»، سەروتاری ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١٤٨)، خاکەلێوەی ١٣٦٨. بە هەموو نیشانەکان ڕا دوکتور قاسملوو نووسیویەتی.

3- پێکهاتوو لە عەبدوڵڵای حەسەن زادە و فەتاح کاویان.

هەیئەتێکی حیزبی کۆمۆنیستی شووڕەوی لە ڕێگای چوونی هەیئەتی حیزب بۆ ئەفغانستان بۆ دانیشتن لەگەڵ حیزبی کۆمۆنیستی حاکم لەو وڵاتەدا، ئەنجام درا. ئەو کۆبوونەوانە لەگەڵ ئەوە کە بەسوود و پڕ نێوەرۆک بوون، بەڵام هیچ شتێکی کۆنکرێتیان لێ ناکەوێتەوە.[١]

لە دوایین ساڵ و مانگەکانی یەکێتیی سۆڤیەتیشدا هەم دوکتور قاسملوو و هەم جێنشینەکەی، دوکتور شەڕەفکەندی، بەڕەسمی نامە بۆ ئێدوارد شوارد نادزەی وەزیری دەرەوەی سۆڤیەت دەنێرن هەتا لەو ڕۆڵەدا کە شووڕەوی دەیویست لە هاوکێشەکانی پاش تەواوبوونی شەڕی ئێران و عیراقدا بیگێڕێ، ئاوڕێک لە پرسی کوردیش بدرێتەوە،[٢] بەڵام ئەم نامانە هەرگیز وڵام نەدرانەوە. دوایین وێستگەی بەسەرهاتی ناهاوسان و ناهاوشانی حیزبی دێموکڕات لەگەڵ شووڕەوی کاتی گیانەڵڵای سۆڤیەتە. لە کۆتاییەکانی ژوئیەی ١٩٩٠ بە دەسپێشخەریی ئەنستیتۆی مێژووی سەر بە کۆمیتەی ناوەندیی ئەحزابی کۆمۆنیستی کۆمارە کوردنشینەکانی سۆڤیەت (ئازەربایجان، ئەرمەنستان، قەزاقستان، ...) کۆنفرانسێک بەناوی «کۆنفڕانسی نێوخۆیی کوردەکانی شووڕەوی» لە مۆسکۆ بەڕێوە دەچێ کە حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران بەڕەسمی تێیدا بەشدار دەبێ و سکرتێری گشتیی حیزب، دوکتور سادق شەڕەفکەندی، لە یەکەم ڕۆژی کۆنفرانسەکەدا وتار پێشکەش دەکا. لەگەڵ ئەوە کە کۆنفرانسەکە لەژێر سەرپەرستیی ئەندامێکی دەستەی سەرۆکایەتیی کۆمارەکانی شووڕەوی بەڕێوە دەچێ، سروشتی کارەکانی ئەم کۆنفڕانسە زۆرتر ئەکادیمی دەبێ و لەهەرحاڵدا ئیدی یەکێتیی سۆڤیەت لە دۆخێکدا نیە کە کەس هیوای لەسەر هەڵبچنێ.

٢.٢/ چەپی ڕۆژئاوایی

ئەگەر پێش ئینقلابی ئێران حیزبی دێموکڕاتی کوردستان پێوەندییەکی ئەوتۆی لەگەڵ کۆڕ و کۆمەڵە ڕۆژئاواییەکان نەبوو، لەپاش ئینقلاب دوکتور قاسملوو بەکەڵک وەرگرتن لەو تۆڕە فەرهەنگی و ئینساندۆستییەی لە کۆتایی حەفتاکانی زاییندا لە فەڕانسە

1- گفتگۆ لەگەڵ عەبدوڵڵای حەسەن زادە.

2- ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١٤٧)، ڕەشەممەی ١٣٦٧.

دروستی کردبوو،[1] هەروەها بەپشتبەستن بەو زەرفیەتەی هاتنەسەر دەسەڵاتی چەپ لە فەڕانسە لە سیاسەتی دەرەوەی ئەو وڵاتەدا بۆ تەعامول لەگەڵ واقعیاتی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و شۆڕشی ئێران پێکی هێنابووو، فەڕانسە دەکاتە سەکۆیەک بۆ نزیکبوونەوە لە پارتە سۆسیالیست و سۆسیال دێموکڕات و کۆمۆنیستەکانی ئورووپای ڕۆژئاوا و دەروازەیەکی کەموێنەی دەسڕاگەیشتن بە دنیا. پرۆسەی پەسندکردنی سۆسیالیزمی دێموکڕاتیک و ئیعتبارێک کە حیزبی دێموکڕات بەهۆی پابەندیی بە پرەنسیپە ئینسانی و دێموکراتییەکانەوە[2] لەلای ئورووپاییەکان وەدەستی هێنابوو، کارەکە ئاسانتر دەکا.

کاتێک فرانسوا میتران لە مانگی مای ١٩٨١دا بە سەرۆک کۆماری فەڕانسە هەڵبژێردرا، دوکتور قاسملوو لە پەیامی پیرۆزبایی خۆیدا بۆ ناوبراو نووسیبووی «لە پشتیوانیی ئێوە لە خەباتی خۆمان دڵنیاین»![3] خاترجەمیی دوکتور قاسملوو لەو کاتەدا لەخۆڕا نیە چونکە کەمێک دواتر دەوڵەتی فەڕانسە عەمەلەن حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران بەڕەسمی دەناسێ. بەڕێوەبەری کابینەی کلۆد شێسۆن وەزیری دەرەوەی حکومەتی پیەر مۆروا لە نامەیەکدا بە ڕێکەوتی ٢٥ی نۆڤامبری ١٩٨١ بۆ سکرتێری حدکا، ئاگاداری دەکاتەوە کە ئێستا کە یاسای ئەنجومەنە بێگانەکان لە فەڕانسە هەڵوەشاوەتەوە، هیچ بەربەستێکی قانوونی نیە بۆ ئەوەی حدکا دەفتەرێکی نوێنەرایەتی لە پاریس بکاتەوە. بە باوەڕی ناوبراو ئەگەرچی پراکتیکی دیپلۆماسیی فەڕانسە بەڕەسمی ناسینی تێدا نیە، بەڵام کردنەوەی دەفتەرێک لە پاریس دەرفەت بە دەوڵەتی فەڕانسە دەدا کە هەمان ئەو تەعامولە لەگەڵ نوێنەرایەتیی حدکا بکا کە لەگەڵ ڕێکخراوی ڕزگاریدەری فەلەستینی دەکا، پارێزگاریی دائیمیی پۆلیسیی دابین بکا و «کێ دۆرسەی» (وەزارەتی دەرەوەی فەڕانسە) بە ڕێکوپێکی لەگەڵی لەپێوەندیدا بێ. لە کردەوەدا هەر واش دەبێ. تا ماوەیەکی زۆر حیزبی دێموکڕات نەک تەنیا ڕێکخراوی سیاسیی ئێران دەبێ کە بۆ هەموو

1- دوایین برگەی ژیانی ئاکادیمیی دوکتور قاسملوو مامۆستایەتی لە ئەنستیتۆی زمان و شارستانییە ڕۆژهەڵاتییەکانی پاریس (ئینالکۆ) بوو.

2- بڕوانە خوارەوە، بەشی ٥.

3- پەیامی پیرۆزبایی دوکتور قاسملوو بۆ فرانسوا میتران، ١ی مای ١٩٨١.

کۆنگرە و بۆنە گرینگەکانی پارتی سۆسیالیست دەعوەت دەکریٚ،[1] بەڵکوو دوکتور قاسملوو و نوێنەرانی حیزب لە پاریس لەلایەن فەڕانسەوە وەک «موخاتبی ئەرجەح» مامەڵەیان لەگەڵ دەکریٚ.[2] لەو ساڵانەدا دەوڵەتی فەڕانسە لە هێندیٚ مەوریددا –بەتایبەتی بواری دەرمانی– یارمەتیی کۆنکریٚت بە حیزبی دێموکڕات دەکا. لەولاشەوە، حیزبی دێموکڕات لە هێندێک حاڵەتدا بۆ نموونە ئازادکردنی بارمتە فەڕانسەوییەکان لە کوردستانی عیراق دەستڕۆیشتوویی خۆی بە فەڕانسە نیشان دەدا.[3]

سەکۆیەک بۆ پێوەندییەکان کە لەو هەلومەرجەدا سۆسیالیستەکانی فەڕانسە بۆ حیزبی دێموکڕاتی دروست دەکەن، دەرفەتی ئەوە بەو حیزبە دەدا کە لەگەڵ ئەحزابی چەپ و کۆڕ و کۆمەڵە سیاسی و ئینسانی و مێدیاییەکان لە وڵاتانی دیکەی ئورووپای رۆژئاواش (ئاڵمان، سوئێد، ئینگلستان، ئیسپانیا،[4] بێلژیک، ئیتالیا، سویس، ... هتد) پێوەندی دابمەزرێنیٚ. لەمەودوا هەموو کۆنگرە و بۆنە گرینگەکانی حیزب[5] بەدەیان پەیامی حیزب و کەسایەتییە چەپەکانی ئورووپای تا ئاستی دەبیر ئەوەڵی حیزب و سەرۆکی پارلمان[6] و سەرۆک وەزیران [ی پێشوو][7] ی پیٚ دەگا و تاکوتەرا هەڵدەکەویٚ پەیامێکی پشتیوانی

1- وتوویژی رۆژنامەی کوردستان لەگەڵ دوکتور قاسملوو، ژمارە (١٢٩) ، گەلاوێژی ١٣٦٦.

2-KUTCHERA, op. cit., pp. 202 et 203.

3- ساڵی ١٩٨٢ لە دوو مەوریددا دوو هێزی کوردی باشوور موهەندیسە فەڕانسەوییەکانیان لە عیراق بە بارمتە گرت. حیزبی دێموکڕات لە هەردوو حاڵەتدا نرخی ئازادکردنی ئەو بارمتانەی (کە مەبلەغی گەورە و چەکوچۆڵی زۆر بوو) دایە ئەو دوو هێزە کوردییە بەبیٚ ئەوەی لە دەوڵەتی فەڕانسەیان داوا بکاتەوە.

4- دوکتور قاسملوو دامەزرانی پێوەندی لەگەڵ حیزبی سۆسیالیستی ئیسپانیا وەک دەروازەیەک بۆ دەستڕاگەیشتن بە ئەمریکای لاتین کە دەتوانیٚ رۆژێک بۆ کورد بەسوود بیٚ، دادەنیٚ. وتوویژ لەگەڵ رۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١٢٩).

5- جێژنی چل ساڵەی دامەزرانی حیزب و یەکگرتنەوەی بنەماڵەی گەورەی دێموکڕات ئەو دوو بۆنەیەن کە زۆرترین پەیامی ئەو حیزبانەی بۆ هاتووە.

6- بۆ نموونە پەیامی سەرۆکی پارلمانی ئوتریش بۆ کۆنگرەی دوازدەی حیزب.

7- بۆ نموونە سەرۆکوەزیرانی پێشووی فەڕانسە و سوئێد.

لە حیزبێکی دەستەڕاستی و ناوەڕاست بە حیزبی دێموکڕات بگا.[١] جگە لەو دیدار و چاوپێکەوتنانە کە ڕێبەران و نوێنەرانی حیزب لە وڵاتانی ئورووپایی بە ڕێکوپێکی لەگەڵ ئەو حیزبانە و پارلمانتێر و بەرپرسانی حکومەتی لەو وڵاتانەیان دەبێ، جاروبار حیزب و لایەن و بنیاتە چەپە ئورووپاییەکانیش بۆ سەردانی حیزبی دێموکڕات هەیئەت دەنێرنە کوردستان.[٢]

٢.٣/ حیزبی دێموکڕات و وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا

ئەگەر بمانەوێ باسی حیزبی دێموکڕات و ئەمریکا بکەین، دەبێ پێشدا باس لە کاریگەریی ئەو تێگەیشتنە زۆرتر موجەڕەدە بکەین کە لە ‹جیهانی سێهەم›دا لەبارەی ڕۆڵ و بەرپرسیارێتیی ئەمریکادا باو بووە.

٢.٣.١/ بارگرانیی گوتاری دژە ئیمپریالیستی

بە زۆر هۆکار کە هێندێکیان هیچ پێوەندییان بە گەلی کوردەوە نیە، حیزبی دێموکڕاتی کوردستان بەشی هەرە زۆری ژیانی، خۆی لە خانەی خەبات بەدژی ئیمپریالیزمدا پێناسە کردووە. بەلەبەرچاوگرتنی نەخشی ئینگلستان لە هاوکێشە نێونەتەوەییەکانی نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم و ڕۆڵی ئەو وڵاتە لە ئێرانیشدا، ئەو گوتارە لە کاتی دامەزرانی حیزب و سەردەمی کۆماردا لە قالبی دژە ئیستعماریدا خۆی دەنوێنێ و زۆرتر ڕووی لە «بریتانیای کەبیر»ە. بۆ نموونە ڕۆژنامەی کوردستان لە وڵامی وتارێکی رادیۆی لەندەندا کە دامەزرانی کۆمار و پشتیوانیی بارزانییەکانی بە پیلانی بێگانە ناوبردبوو، وێڕای ڕەتکردنەوەی ئەو تۆمەت و بوختانانە دەنووسێ «لە ئیستعمار هەر قسەی وا چاوەڕوان دەکرێ».[٣]

لەدوای رووخانی کۆمار و دەستپێکردنی شەڕی ساردەوە گوتاری

١- بۆ نموونە حیزبی دێموکڕات مەسیحیی ئاڵمان (CDU).

٢- بۆ نموونە هاتنی هەیئەتی پارلمانیی حیزبی سەوزەکانی ئاڵمان لە مانگی گەلاوێژی ١٣٦٤دا لەسەر دەعوەتی حیزب بۆ کوردستان و سەردانی مادام میتران و بێرنارد کوشنێر (وەزیری ئەو کاتی کاروباری ئینسانیی فەڕانسە) لە هاوینی ١٩٩١ و سەردانی پارلمانتێر و سەناتۆرانی فەڕانسەیی و بێلژیکی لە سەرەتای ساڵەکانی هەشتای زایینی بۆ دەفتەری سیاسیی حیزب لە کۆیە.

٣- «کورد و رادیۆ لەندەن»، ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (٣٦)، ٢٥ی خاکەلێوەی ١٣٢٥.

دژە ئیستعماریی حیزبی دێموکڕات جێگای خۆی دەدەدا بە ڕێتۆریکی دژە ئیمپریالیستی. لە ساڵەکانی نێوان هەستانەوەی حیزبی دێموکڕات (کۆنگرەی سێهەم) و ئینقلابی ئێران‌دا، لەقاودانی سیاسەتەکانی ئیمرپالیزم تەوەرێکی زاڵی گوتاری سیاسیی حیزبی دێموکڕات بوو. بەمجۆرە کۆنگرەی سێهەمی حیزب بە زێهنیەتی دژەئیمپریالیستی و دژە ئیستعماری پەیامی «هاودەردی»[1] نەک تەنیا بۆ خەباتکارانی زەفار، بەڵکوو بۆ گەلی کامبۆج و شیلی و ئیرلەندیش دەنێرێ. کۆنگرەی چوارەمی حیزبی دێموکڕات کە یەکەمین کۆنگرەی ئاشکرای حیزب لەسەر خاکی خۆیەتی چڵەپۆپەی گوتاری دژەئیمپریالیستیی ئەو حیزبەیە. لەحاڵێکدا کە ئەو حیزبە زیاتر لە هەر کاتێکی دیکەی مێژووی خۆی دەبێ خۆی بۆ تاقیکاریی قورسی سیاسی و مەیدانی حازر بکا، خراپەی ئیمپریالیزم لە سەرلەبەری راپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی بۆ ئەو کۆنگرەیە دەچۆڕێ. ئەوەش تەنیا بۆ پشتیوانیی ئەمریکا لە ڕێژیمی شا ناگەڕێتەوە (چونکە پاش کۆنفرانسی گوادلووپ روون ببۆوە کە دنیای سەرمایەداری دەستی لەو ڕێژیمە بەرداوە)، بەڵکوو زۆرتر بۆ ئەو فەزا خەستە ئیدئۆلۆژییە دەگەڕێتەوە کە ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی لە نەبوونی هەرچەشنە هاوبەشییەکی دیکەی سیاسی‌دا وەک ئامرازێک بۆ قەبووڵکران (جامعەپذیری)ی سیاسی بەسەر خۆیدا سەپاندبوو و ئایەتوڵلاکانیش قازانجی خۆیان لێ دەچنیەوە، چونکە هەروەک پێشتر گوتمان لەو سەردەمەدا بڕوانامەی پاتریۆتیسم بە نمرەی ئانتی ئیمپریالیزم وەردەگیرا.

تەنانەت ئەگەر شتەکان لە کۆنتێکستی خۆشیاندا چاو لێ بکەین، نەوەی ئەمڕۆ بەزەحمەت سیاسەتی ئەوکاتی حیزبی دێموکڕاتی بۆ هەزم دەبێ و جێی خۆیەتی لێرەدا هەڵوەستەیەکی رەخنەگرانە لەسەر ئەو سیاسەتە بکەین. ئەگەر لەلایەک بەرپرسایەتیی دەوڵەتانی ئیستعماری لە دابەشکردنی دووەمی کوردستان و پشتیوانیی ئەمریکا لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا لە دەوڵەتانی دیکتاتۆڕ لە زۆر شوێنی دنیا بەتایبەتی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و یەک لەوان ئێران حاشای لێ ناکرێ، گوتاری دژە ئیمپریالیستیی حیزب زۆرتر

1- لەو سەردەمەدا رۆژنامەی کوردستان ئەم وشەیەی لەجیاتی «هاوپێوەندی» بەکار دەبرد.

بەرهەمی ملدان بە فەزایەکی ئیدئۆلۆژی بوو کە لەو سەردەمەدا بەسەر ناوچەی ئێمە و ئێراندا زاڵ بوو و نە لەڕووی سیاسی و نە تەنانەت لەڕووی ئیدئۆلۆژییەوە پاساو هەڵناگرێ. چونکە ئەگەر وای دابنێین کە فەلسەفەی وجوودیی حیزبی دێموکڕات مەسەلەی نەتەوایەتییە، ئەوا هەر لێنینیزم نیە کە ئاوڕی لە مەسەلەی نەتەوایەتی داوەتەوە. بەپێچەوانەوە، تەنیا بەڵێنی نێونەتەوەیی بۆ دروستکردنی دەوڵەتێکی کوردی لە پاش شەڕی یەکەمی جیهانی پشتبەستوو بە چاردە خاڵەکەی ویلسۆن سەرۆک کۆماری ئەمریکا بوو. لەولاشەوە، ئەگەر راستە کە ئەمریکا و ئینگلیس لەو سەردەمەدا پشتیوانی دەوڵەتانی سەرکوتکەری کورد بوون، شووڕەویش کارنامەیەکی زۆر درەوشاوەی لەو بوارەدا نەبوو و قەت گوڵێکی زۆر ئاڵی لە سەری میللەتی کورد نەدابوو. خۆ ئەگەر لەڕوانگەی ئیدئۆلۆژی و خەباتی چینایەتییشەوە بۆ مەسەلەکە بڕوانین و قبووڵمان بێ کە ئیدەئالی یەکسانیی حیزبی دێموکڕات خۆی لە مۆدێلی سۆسیالیستیدا دەدیتەوە، دەبێ ئەوەشمان لەبەرچاو بێ کە زیاتر لە دەهەیەکیش پێش کۆتایی هاتنی شەڕی سارد حیزبی دێموکڕات نەقدی سۆسیالیزمی مەوجوودی کە هەروەک گوترا ئەوەندەی سیاسی بوو ئەوەندە ئیدئۆلۆژی نەبوو، بۆخۆی کردبوو بە براندێکی سیاسی بۆخۆی. کەچی هەتا کەمێک پێش رووخانی دیواری بێرلین حیزبی دێموکڕات پێداگریی لەسەر زەرووڕەتی پێکهێنانی بەرەیەکی دژە ئیمپریالیستی لەنێوان رێکخراوە پێشکەوتنخوازەکانی ئێران دەکرد.[١] مەعلوومیش نەبوو کە ئەگەر قەرار بێ لەبواری یەکسانیی چینایەتیدا لەگەڵ سۆسیالیزمی مەوجوود فاسیلە دابنرێ و بۆ ئازادی و دێموکڕاسیش پێوەرە لیبرالییەکان تەرجیح بدرێن، بۆچی دەبێ وەها بەرەیەک پێشوەختە و بەشێوەی ئابستراکت ئانتی ئیمپریالیست بێ!

٢.٣.٢/ لە دژایەتییەوە بۆ چاوەڕوانی

بەلەبەرچاوگرتنی وەپێشکەوتنەوەی خێرای ئەمریکا لەسایەی پلانی مارشاڵ[٢] و باڵادەستیی ئابووری و نیزامیی ئەو وڵاتە لە پێوەندییە نێودەوڵەتییەکانی پۆست-شەڕدا، ئەمریکا بوو بەو

1- بڕیارنامەی کۆنگرەی حەوت.

2- یارمەتیی ئەمریکا بە بنیاتنانەوەی ئورووپا پاش شەڕی دووەمی جیهانی.

دەوڵەتەی کە گوتاری دژەئیمپریالیستیی حیزبی دێموکڕات پێش هەموو دەوڵەتێکی دیکە ڕووی لەو بوو. ئەو هەڵوێستە هێندێک جار بنەمای ئیدئۆلۆژیک و هێندێک جاریش پاساوی سیاسیی هەبوو. بۆ نموونە، لێکدانەوەی حیزبی دێموکڕات لەپێوەندی لەگەڵ شەڕی نیمچەدوورگەی «ئیندۆشین» (هیندوچین) تەواو دژە ئەمریکاییانە بوو و ئەو حیزبە شکستی ئەمریکا لەو ناوچەیەی بە سەرکەوتنی هەموو گەلانی ئازادیخواز لە قەڵەم دەدا.[١] لەولاشەوە، رەخنەی توندی حیزبی دێموکڕات لە دۆکترینی ئازەینهاوەر و نیکسۆن لەبەر ئەوە بوو کە پەیمانێک کە ئەمریکا لەگەڵ ئێرانی بەستبوو بۆ ڕێگەدان بە دەستێوەردانی نیزامیی ئەمریکا لە ناوچەدا و بۆ پیلانگێڕان لەدژی یەکێتیی سۆڤیەت و گەلانی ئێران و عیراق لێک درابۆوە.[٢] گوتاری دژە ئەمریکایی حیزبی دێموکڕات لەڕووی سیاسییەوە ئەو کاتە پاساو هەڵدەگرێ کە حیزبی دێموکڕات پێی وایە سیاسەتی ئەمریکا لە ناوچەدا بە قازانجی دیکتاتۆڕی لە ئێراندا دەشکێتەوە. ئەم لێکدانەوەیەش تەنیا بۆ سەردەمی شا کە ئێران بۆ بوونە «ژاندارمی کەنداو» پاڵی وە «مام سام» دابوو ناگەڕێتەوە،[٣] بەڵکوو لە ساڵەکانی شەڕی ئێران و عیراقیشدا لێکدانەوەی ئەو حیزبە زۆر جار ئەوە بووە کە ڕێژیمی خومەینی ئاجێندای وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا جێبەجێ دەکا[٤] و سیاسەتی شەڕهەڵایسێنانە و بەڕواڵەت دژە ئەمریکاییانەی ئێران لە کەنداو لەڕاستیدا بە هەماهەنگیی خودی ئێران و ئەمریکا بەڕێوە دەچێ.[٥]

لەگەڵ ئەوە کە گوتاری دژە ئەمریکایی لە ئەدەبیاتی حیزبی دێموکڕاتدا هەتا داگیرکردنی پاناما لەلایەن ئەرتەشی ئەو وڵاتەوە

1- ڕۆژنامەی کوردستان/ دەوری دووەم، ژمارە (٤)، بانەمەڕی ١٣٥٠.

2- ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١٧)، جۆزەردانی ١٣٥٠.

3- بۆ نموونە بەیاننامەی نۆڤامبری ١٩٧٥ بەدژی ناردنی ئەرتەشی شا بۆ عوممان.

4- راپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی بۆ کۆنگرەی حەوت (نوسخەی فارسی)، لاپەڕە ١٥.

5- راپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی بۆ کۆنگرەی هەشت (نوسخەی فارسی)، لاپەڕە ١٨.

لە دێسامبری ١٩٨٩ ی خایاند،[1] دوورەدیمەنی کۆتایی هاتنی شەڕی ئێران و عیراق و ئاڵوگۆڕ لە هەلومەرجی ناوچەدا و پراگماتیسمی سیاسی زۆر پێش ئەو ڕێکەوتە ڕێبەریی حیزبی دێموکڕاتی هان دابوو هەتا بیر لە کەمڕەنگ کردنەوەی دژایەتیی تیئۆریک لەگەڵ ئەمریکا و دامەزراندنی پێوەندی لەگەڵ ئیدارەی ئەو وڵاتە بکاتەوە. کۆنگرەی حەوتەمی حیزبی دێموکڕات لەسەر پێشنیاری دوکتور قاسملوو ڕەزامەندیی خۆی دەردەبڕێ کە ئەو حیزبە بۆ دامەزراندنی پێوەندی لەگەڵ ئەمریکا هەنگاو هەڵێنێتەوە (بەو مەرجە کە وەها پێوەندییەک لە کەناڵی سازمانی ‹سیا›وە نەبێ). دواتر دوکتور قاسملوو بەرنامەڕێژیی سەفەر بۆ ئەمریکا دەکا و ئەمریکاش ویزای دەداتێ،[2] بەڵام کەمتر لە حەوتوویەک پێش کاتی سەفەرەکەی بۆ ئەمریکا، لە ڤییەن لەسەر مێزی وتووێژ لەگەڵ کۆماری ئیسلامی لەلایەن نێردراوانی ئەو ڕێژیمەوە شەهید دەکرێ. ئەوە تەنیا پاش شەهید بوونی دوکتور شەرەفکەندیشە کە جێگرەوەکانی، مستەفا هیجری و عەبدوڵڵا حەسەن زادە، بەدووی یەکدا بەڕەسمی سەردانی ئەمریکا دەکەن و لە کۆشکی سپی لەلایەن ڕاوێژکارانی بیل کلینتۆنەوە پێشوازییان لێ دەکرێ.[3] جێی ئاماژەیە کە کۆشکی سپی وڵامی پەیامی پیرۆزبایی هەڵبژێرانی سەرۆک کلینتۆنیشی بۆ هەردووکی ئەم سکرتێرە یەک لەدوای یەکانەی حیزبی دێموکڕات ناردبۆوە.

پاش کاڵبوونەوەی سنووربەندییە ئیدئۆلۆژییەکان لە جیهانی فرەجەمسەری تازەدا، هاتنەسەرکاری جۆرج بووشی دووەم و گرتنەبەری سیاسەتی توند بەدژی کۆماری ئیسلامی و هەڵکشانی پێشتر نەدیتراوی هەرێمی کوردستان لەسایەی ئەو ئاڵوگۆڕانەی بە ڕووخانی ڕێژیمی سەدام حوسێن و حزووری ئەمریکا لە عیراق هاتبوونە دی، حیزبی دێموکڕات دێتە سەر ئەو قەناعەتە کە سەنتێزێکی ڕەسمی لە هەڵوێستی مێژوویی خۆی لە بەرامبەر ئەمریکادا دروست بکا. بۆ ئەو مەبەستە حیزبی دێموکڕات رادەگەیەنێ :»لە رابردوودا

1- بڕوانە وتاری «تازەترین ملهوڕیی ئیمپریالیزم»، ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١٥٧).

2-KUTCHERA, selon Abdullah Hassan Zadeh, op. cit., p. 221.

3-KUTCHERA, op. cit., pp. 219 et 221.

سیاسەتی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا زۆربەی کات لە خزمەت پاراستنی حکومەتە زۆردار و کۆنەپەرستەکاندا بووە و هەر بەو هۆیەش ئێمە [...] دژایەتیمان لەگەڵ کردوە. بەڵام ئەگەر ئەمڕۆ گۆڕانێک لە سیاسەتی ئەم دەسەڵاتە گەورەیە بەلای دیفاع لە ئازادی و دێموکڕاسی روو بدا، بۆچی دەبێ گەلان و هێزە دێموکڕاتەکان هاوپەیمانێکی ئاوا لە دەست بدەن و لایەنگری و پشتیوانی لە حکومەتە دیکتاتۆر و کۆنەپەرستەکان بکەن؟»[١] ئەو سەنتێزە ئیعتبارێکی نوێ بەبەر بنەمای سیاسیی هەڵوێستی مێژوویی حیزبی دێموکڕات لە بەرامبەر ئەمریکاشدا دەکا، شتێک کە روانینی ئەو حیزبە لە هێندێک رێکخراوی دیکەی سیاسیی ئێرانی و کوردستانی کە هێشتا بە دیدێکی ئیدئۆلۆژیکەوە خۆیان لە بەرەی دژە ئەمریکاییدا دەبیننەوە، جیا دەکاتەوە.[٢]

ئەوە بەو مانایە نیە کە حیزبی دێموکڕات کۆتایی بە رەخنەگرتن لە سیاسەتی ئەمریکا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست هێنابێ. ئەو حیزبە لە ساڵانی دواییشدا هەروەک لە ساڵەکانی شەڕی ئێران و عیراقدا بەردەوام کەین‌وبەینە نهێنییەکانی ئەمریکا لەگەڵ کۆماری ئیسلامیی لەقاوداوە. لە پێنج ساڵی رابردوودا کە ئەمریکا بەدوای یەکدا دوو ئاقاری تەواو دژبەیەکی لەبەرانبەر ئێراندا گرتەبەر (رێککەوتنی ناوکی لە سەردەمی سەرۆکایەتیی باڕاک ئۆبامادا و گەمارۆ و گرژیی راستەوخۆ لەگەڵ ئێران پاش هاتنەسەرکاری دۆناڵد ترامپ)، لەگەڵ ئەوە کە «حدک» بەیاننامەی لۆزان و رێککەوتنی ڤیەنی لەبەر ئەوە بە موسبەت لەقەڵەم دا کە چیدیکە پرسی ناوکی هەموو پرسەکانی دیکە بەتایبەتی مەسەلەی ئازادی و دێموکڕاسی لە ئێران وەبن خۆی نەدا، بەڵام هەم «حدک» و هەم «حدکا» سەبارەت بە ستراتژیی ناڕوون و تەنانەت نەبوونی ستراتژیی ئەمریکا لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست

1- راپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی بۆ کۆنگرەی سێزدەهەمی حیزب، وەرگێڕاو لە نوسخەی فارسی، ل ١٩.

2- پاش هاتنە سەرکاری دۆناڵد ترامپ، سازمانی کوردستانی حیزبی کۆمۆنیستی ئێران (کۆمەڵە) باسی پێویستیی قەرارگرتنی کورد لە بەرەی جیهانیی دژە ترامپ دەکرد (وتاری ئیبراهیم عەلیزادە لە کۆبوونەوەی سەرکردەکانی حیزبەکانی رۆژهەڵات لە ئەنسیتۆی توێژینەوەی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست- مێری لە هەولێر، ٢٣ی فێوریەی ٢٠١٧).

و ڕاڕایی لەگەڵ ئێران ڕەخنەیان لە ئەمریکا گرتووە. سەرەڕای ئەوەش کە دیدار و سەردانەکانی نوێنەرانی حیزبی دێموکڕات لە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا بە بەردەوامی هەبووە و کونسولە گشتییەکانی ئەمریکا لە هەولێریش لە ساڵانی دواییدا چەند جار سەردانی دەفتەری سیاسیی حیزبی دێموکڕاتی کوردستانیان کردوە، بەڵام ئاستی وەرگرتنی ڕێبەرانی حیزبی دێموکڕات لە واشنگتۆن لە سەردەمی کۆمارییەکان کە گوتارێکی توندتریان لەگەڵ ئێران هەیە زۆر لەوە کە بۆ نموونە لە سەردەمی بیل کلینتۆن‌دا دیتراوە لە خوارتر بووە. دیارە ئیشارەی نیکی هێلی لە کۆبوونەوەی شووڕای ئەمنیەتی نەتەوە یەکگرتووەکان بە مووشەکبارانی قەڵای دێموکڕات لە ٨ ی سێپتامبری ٢٠١٨ دا لەلایەن حیزبی دێموکڕاتەوە وەک هەنگاوێکی پڕبایەخ پێشوازیی لێ کراوە، بەڵام تا ئێستا هەڵوێستێکی کۆنکرێت و هیوابەخش لەپێوەندی لەگەڵ ئێران و کوردی ڕۆژهەڵات لە کاربەدەستانی ئەمریکایی نەبینراوە. لە سەردەمی ئۆبامادا ئەولەویەتی ئیدارەی ئەمریکی سەرکەوتنی جێبەجێکردنی ڕێککەوتنی ئەتۆمی بوو.[١] بەڕێوەبەرایەتیی دۆناڵد ترامپیش لەحاڵێکدا کە سیاسەتی فشاری لانی زۆر بۆ سەر ئێرانی گرتۆتە بەر و زیاتر لە هەر کاتێک کارتی لێدانی گورزی سەربازی لە ئێران رادەوەشێنێ، بەڵام هێشتا هێزەکانی ئۆپۆزیسیۆن و لەنێویاندا هێزە کوردییەکان و حیزبی دێموکڕات بە موخاتەب وەرنەگیراون.[٢]

1- وتەی جۆزێف پێنینگتۆن، کۆنسولی گشتیی ئەمریکا لە هەولێر لە سەردانی بۆ سکرتاریای دەفتەری سیاسیی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان لە کۆیە (بەهاری ٢٠١٥).

2- لەوپەڕی نێوان ناخۆشیی ئێران و ئەمریکادا ئیدارەی ترامپ بە هەماهەنگی لەگەڵ یەکێتیی ئوروپا ڕێنمایی دابووە دیپلۆماتە ئەمریکایی و ئورووپاییەکان کە خۆیان لە دیداری ئاشکرا لەگەڵ هێزەکانی نەیاری کۆماری ئیسلامی ببوێرن. تازەترین نموونەی ئەم سیاسەتە بەرنامەڕێژی بۆ بەشداریی حیزبەکانی ڕۆژهەڵات لە کۆنفرانسێکی دژە ئەتۆمی لە نیۆیۆرک بوو کە بڕیار وا بوو سێپتامبری ٢٠١٩ لە پەراوێزی کۆبوونەوەی کۆڕی گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکاندا بەڕێوە بچێ. هەرچەند ئاشکرابوونی ماهیەت و مێکانیزمی ئەو کۆبوونەوەیە ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێرانی بەرەو پاشگەزبوونەوە لە بەشداری لەو کۆنفرانسە دەبرد، بەڵام بەپێی زانیارییەکان وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکاش چەند ڕۆژێک پێش ئەو کۆنفرانسە لەپێناو لەبارنەچوونی هەوڵەکانی فەڕانسە بۆ

۳/ پێوەندیی حیزبی دێموکڕات لەگەڵ دەوڵەتانی ناوچە

سروشتی نادێموکراتیک و سەرکوتکەری دەوڵەتانی فەرمانڕەوای کوردستان و دۆخێکی سەختی ژیئۆپۆلیتیک کە بزوتنەوەی کورد لەگەڵی گرفتارە، ئەو بزوتنەوەیە لە هەر پارچەیەکی کوردستانیان ناچار کردووە بەمەبەستی دابینکردنی پشتی جەبهە و پەناگا یان دەستڕاگەیشتن بە دنیای دەرەوە پێوەندی لەگەڵ دەوڵەتانی حاکم بەسەر بەشەکانی دیکەی کوردستان دابمەزرێنێ. حیزبی دێموکڕاتی کوردستان هەمیشە لەو باوەڕەدا بووە کە «بۆ هەموو [هێزە کوردییەکان] ڕەوایە لەگەڵ دەوڵەتانی حاکم بەسەر کوردستاندا پێوەندی دابمەزرێنن. مادام ئەو پێوەندییە پێوەندییەکی تەندروستە و لەسەر حیسابی کوردی بەشەکانی دیکەی کوردستان تەواو نابێ، نابێ لە هیچ هێزرێکی کوردی حەرام بکرێ».[1] حیزبی دێموکڕات هەمیشە بە ئاشکرا گوتویەتی «خەباتی ئێمە تەنیا ڕووی لە دەسەڵاتی دیکتاتۆر و زۆرداری فەرمانڕەوا لە ئێراندایە و بەڕەوای دەزانین لەگەڵ [دەوڵەتانی ناوچە] پێوەندیمان هەبێ و بە قازانجی بەرەوپێشچوونی خەباتی خەڵکی کوردستانی ئێران کەڵکی لێ وەربگرین».[2]

۳.۱/ دەوڵەتی عیراق

لەگەڵ ئەوە کە تێکۆشەران و سەرکردەکانی حیزبی دێموکڕات هەر لە دوا ساڵەکانی دەهەی پەنجای زایینیەوە پەڕیوەی باشووری کوردستان و بەغدا دەبن، بەڵام ئەوە تەنیا پاش ڕێککەوتنی ۱۱ی ئاداری ۱۹۷۰ لەنێوان پارتی دێموکڕاتی کوردستان و حکومەتی عیراقە کە حیزبی دێموکڕات لەسەر بنەمای کۆمەڵێک پرەنسیپی سەنگین و نووسراو پێوەندی لەگەڵ حیزبی بەعس دادەمەزرێنێ. لەو قۆناغەدا کە هەتا ئینقلابی ئێران دەخایەنێ، حیزبی دێموکڕات ڕێگەی پێ

ڕێکخستنی دیدار لەنێوان ترامپ و ڕووحانی و دەسپێکردنەوەی گفتگۆ لەسەر ڕێککەوتنی ناوکی، لە پێدانی ویزا بە ڕێبەرانی حیزبەکانی ڕۆژهەڵات پاشگەز بۆوە.

1- وتووێژی شرق الاوسط لەگەڵ عبدالله حسن زادە، ژوئیەی ۲۰۰۳.

2- بڕیارنامەی کۆنگرەی دوازدەهەمی حیزب.

دەدرێ لە بەغدا بنکەی هەبێ کە زۆرتر بۆ یەکخستنەوەی ریزەکانی حیزب لەڕووی فیکری و تەشکیلاتییەوە و بۆ کاری راگەیاندن و پێوەندی لەگەڵ کۆڕ و کۆمەڵە ئێرانییەکان و دنیای دەرەوە کەڵکی لێ وەردەگرێ. ئەوەندەی دەگەڕێتەوە سەر خودی دەوڵەتی عیراقیش، حیزبی دێموکڕات پێوەندییەکی سیاسیی موحتەڕەمانەی لەگەڵیدا هەیە، جاروبار بە فەرمی پەیام بۆ قیادەی قوتریی حیزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیست دەنێرێ[1] و رێبەریی حیزب بەتایبەتی شەخسی دوکتور قاسملوو کە لەو سەردەمەدا هاوکات راوێژکاری وەزارەتی پلاندانانی عیراقیش بوو، بۆ هێندێک لەو کۆنفرانسانەی لەبارەی ناسیۆنالیزاسیۆنی نەوت و هاوپێوەندیی گەلانی ئاسیا و ئەفریقادا لە بەغدا دەگیرێن دەعوەت دەکرێ و رێگەی وتاردانی پێ دەدرێ. گرینگترین کۆنفرانسی هاوشێوە کە لە کاتی شەڕی ئێران و عیراق دەبەسترێ، «کۆنفرانسی شەڕی کەنداو» لە بەهاری ١٩٨٣ یە کە لەویشدا هەیئەتی حیزب وتار پێشکەش دەکا و لە رەوتی کارەکانی کۆنفرانسدا روانگەکانی حیزب بۆ دوورەدیمەنی کۆتایی هێنان بەو شەڕە بەشێوەی سەربەخۆ و نەک بەو جۆرەی حیزبی بەعس دەیەوێ دێنێتە گۆڕێ.[2] لەپاش رووخانی رێژیمی بەعس، نفوز و دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی لەسەر حکومەتی عیراق و کرانەوەی هەرێمی کوردستان بەڕووی دنیادا وا دەکەن کە حیزبی دێموکڕات لانیکەم بەڕەسمی هیچ پێوەندییەکی لەگەڵ بەغدادا نەمێنێ. هەر بەو پێیەش هاوپێوەندیی حیزبی دێموکڕات لەگەڵ خەڵک و حکومەتی هەرێمی باشووری کوردستان لە گوتاریی ڕەسمیی حیزبدا بە دەستئاوەڵاییەکی زیاتر لە پێشوو خۆی دەردەخا.[3]

حاشای لێناکرێ کە دەوڵەتی بەعسی عیراق ئەو دەوڵەتە بووە کە حیزبی دێموکڕات زۆرترین پێوەندیی مێژووی خۆی لەگەڵیدا

1- بەپێچەوانەی قۆناغی پێش ئینقلابی ئێران، لەپاش ئینقلاب لەحاڵێکدا پێوەندیی نێوان حیزبی دێموکڕات و دەوڵەتی عیراق چڕتریش دەبێتەوە، لەبەر حەساسییەتی کۆمەڵگای سیاسیی ئەودەمی ئێران لە جەریانی شەڕ لەگەڵ عیراقدا، ئەو پێوەندییە لە ئۆرگانی رەسمیی حیزبدا کەمتر ڕەنگدانەوەی هەیە.

2- کۆنفرانسی شەڕی کەنداو، بەهاری (١٩٨٣).

3- بەتایبەتی لە کاتی هێرشی داعش بۆ سەر کوردستان (ژوئیەی ٢٠١٤) و ریفراندۆمی سەربەخۆیی باشووری کوردستان (٢٥ی سێپتامبری ٢٠١٧).

هەبووە. لەگەڵ ئەوە کە هاوکاریی ماددی و کارئاسانیی لۆژیستیکی بەغدا بۆ حیزبی دێموکڕات هەرگیز شتێکی شاراوە نەبووە، یەکێک لە خاڵە هەرە درەوشاوەکانی کارنامەی حیزبی دێموکڕات ئەوەیە کە ئەو حیزبە هەرگیز حازر نەبووە بەهۆی پێوەندیی لەگەڵ دەوڵەتی عیراق کەمترین زیان (تەنانەت بە هەست بریندارکردنیش)[۱] بە بزوتنەوە و خەڵکی باشووری کوردستان و باقیی گەلانی عیراق بگا. لەباری سیاسییەوە، قورسایی حیزبی دێموکڕات لەسەر نەخشەی ئاڵوگۆڕەکانی ئەودەمی ناوچە و کەسایەتیی سەنگین و حیساب بۆکراوی دوکتور قاسملوو (کە سەرەڕای دیداری ڕێکوپێکی لەگەڵ سەدام حوسێن قەت حازر نەبوو لەگەڵ ناوبراو دەربکەوێ) وایان کردبوو کە حیزبی بەعس چاوەڕوانیی بێجێ و نارەوای لە حیزبی دێموکڕات نەبێ و لەگەڵ ئەوە ڕابێ کە حیزبی دێموکڕات ئاجێندای خۆی هەیە و «عەمیل»ی کەس نیە. لەسەر ئاستی نیزامییش، لەحاڵێکدا کە شەڕی ئێران و عیراق لەگەڵ خۆڕاگریی چەکدارانەی کوردی ڕۆژهەڵات هاوکات بوون، حیزبی دێموکڕات نەک هەر حازر نەبوو -وەک ڕێکخراوی موجاهیدین- هێز و بەرەی شەڕ لەگەڵ سوپای عیراق یەک بخا، بەڵکوو لە پلانە نیزامییەکانیشدا هیچ هەماهەنگییەکی کەلان لەنێوان سوپای بەعس و هێزی پێشمەرگەی دێموکڕاتدا نەبوو.

۳.۲/ دەوڵەتانی دیکەی حاکم بەسەر کوردستاندا

حیزبی دێموکڕات بە کەمی لەگەڵ دەوڵەتانی تری حاکم بەسەر کوردستاندا پێوەندیی هەبووە، بەڵام هەمیشە هاوپێوەندیی خۆی لەگەڵ بزوتنەوەی کورد لەو وڵاتانەدا نیشان داوە و پشتیوانیی لە چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد لەو وڵاتانەدا کردووە.

۳.۳/ وڵاتانی عەرەبی

مانەوەی ڕێبەرانی حیزبی دێموکڕات لە ساڵەکانی پێش شۆڕشی ئێران لە عیراق دەرفەتی ئەوەشیان پێ دەدا کە بەکەڵکوەرگرتن لە فەزای سیاسیی ئەودەم کە چەپ و مەسەلەی فەلەستین کاتالیزۆری

1- ئەو ئیدیعایە کە گۆیا پاش بۆمبارانی شیمیایی هەڵەبجە دوکتور قاسملوو ڕێژیمی بەعسی تەبرەئە کردووە، خراپ تیگەیشتن و چەواشەکارییەک زیاتر نیە.

ئەسڵیی بوون، لەگەڵ هێندێک لە گەلانی دیکەی عەرەبییش هاموشۆیان هەبێ. گرینگترینی ئەو گەلانە گەلی فەلەستینە کە هەتا دەهەی نەوەدی زایینی حیزبی دێموکڕات لە گوتار و ڕاگەیاندنی خۆیدا هۆگری و هاوپێوەندییەکی زۆری لە بەرامبەردا نیشان دەدا. لە ساڵەکانی پێش ئینقلابی ئێران حیزبی دێموکڕات لەگەڵ ڕێکخراوە فەلەستینیەکان بەتایبەتی ڕێکخراوی ڕزگاریدەری فەلەستین پێوەندیی دۆستانە دادەمەزرێنێ و پێوەندییەکی گەرم و پتەو لەنێوان دوکتور قاسملوو و یاسر عەرەفاتدا دروست دەبێ.[١] لەو سەردەمەدا فەلەستینیەکان زۆر باش رووماڵی خەباتی حیزبی دێموکڕات و ڕووداوەکانی کوردستانی ئێران دەکەن و یاسر عەرەفاتیش لە کاتی شۆڕشی ئێراندا بەڵێنی نێوبژیوانی بە قازانجی کورد لەلای خومەینی دەدا، بەڵام لەوە تێناپەڕێ و سەرەڕای هێندێک بەڵێنی یارمەتی و راهێنان نە ئەودەم و نە دواتر هیچ یارمەتییەکی کۆنکرێت لە فەلەستینیەکانەوە بە حیزبی دێموکڕات ناگا. پێویستە بگوترێ بە زۆر هۆکار، لە ساڵەکانی نەوەدی زایینی بەو لاوە ئەو سۆز و سەمپاتییەی حیزبی دێموکڕات کاتی خۆی بۆ قەزیەی فەلەستینی نیشان دەدا کاڵ بۆتەوە و تەنانەت لە بیروڕای گشتیی کوردی ڕۆژهەلاتدا پێویستی و رەوایی پێوەندی لەگەڵ دەوڵەتی ئیسرائیلیش چیدیکە پرسێکی تابوو نیە.

سەبارەت بە گەلانی دیکەی عەرەب، لە ساڵانی پێش ئینقلابی ئێراندا، حیزبی دێموکڕات بۆ ئەوەی ئەوەندە بەستراوە بە بەغدا نەبێ و لە «تەک مەمەڕی» ڕزگاری بێ، لەگەڵ هێندێک لە حیزبە چەپەکانی لوبنانیش دەبێتە دۆست و تێدەکۆشێ لە بەیرووت کە زۆر جار هاموشۆی تێکۆشەرانی کوردی بەسەردا بووە، دەفتەرێک بکاتەوە. هەمان هەوڵ بۆ لیبی و یەمەنی دێموکڕاتیش دەدرێ بەڵام هیچ کام لەو هەوڵانە بە ئاکام ناگەن.[٢] یەمەنی دێموکراتی لەو بارەیەشەوە سەرنجراکێشە کە ساڵی ١٩٧٢ یازدە کەس لە تێکۆشەرانی بەرجەستەی حیزب[٣]

1- دوکتور قاسملوو بە شانازییەوە سەمیمیەتی دوایین دیدار لەگەڵ عەرەفاتی بۆ خۆم کە ئەو کاتە مێرمنداڵێک بووم، گێڕاوەتەوە.

2- کەریم حیسامی، لە بیرەوەرییەکانم، ستۆکهۆڵم، ١٩٩٠، بەرگی ٤ لاپەرە، ١٧٢.

3- لەنێویاندا حەسەن ڕەستگار، سەید ڕەسووڵی بابی گەورە، حەسەن

وەردەگرێ و لەبواری نیزامی و دەرمانیدا راهێنانیان پێ دەکا.

٤/ حیزبی دێموکڕات و کۆڕ و کۆمەڵە نێونەتەوەیی‌یەکان

یەکێک لە خەون و ئارەزووەکانی دوکتور قاسملوو کە زۆری هەوڵ بۆ دەدا ئەوە بوو کە مەسەلەی کورد وەک خۆی لە فۆڕۆمە نێونەتەوەییەکاندا بێتە بەر باس. کاتێک چەند مانگ پاش شەهید بوونی، یەکەم کۆنفرانسی نێونەتەوەیی تایبەت بە پرسی کورد لە پاریس بەڕێوەچوو، بەشدارانی کۆنفرانس بە کۆی دەنگ کۆنفرانسەکەیان پێشکەش بە بیرەوەریی دوکتور قاسملوو کرد. لە ساڵەکانی دوای شەهید بوونی دوکتور قاسملووشدا حیزبی دێموکڕات بە بەردەوامی رێکخەر و بەشداری کۆبوونەوە و کۆنفرانسی لەو جۆرە لە پێتەختەکانی ئوروپا و ئەمریکا بووە. کەموکوڕیی هەرە گەورەی ئەو کۆبوونەوانە ئەوە بووە کە بەبێ بەشداریی کاربەدەستانی ئیجرایی دەوڵەتانی موعتەبەری دنیا و رێکخراوە نێونەتەوەییەکان و لە تالارە فەرعییەکانی ئەو دەوڵەت و رێکخراوانەدا بەڕێوە چوون، ڕەهەندی شەرعی و نێودەوڵەتییان لاواز و هیچ خرووجییەکی ڕەسمی و ئیلزامییان نەبووە.

٤.١/ رێکخراوە جیهانییەکان

رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بەشێوەی سروشتی ئەو رێکخراوە بووە کە حیزبی دێموکڕات زۆرتر رووی لێ ناوە. سکرتێرە گشتییەکانی حیزبی دێموکڕات زۆر جار نامەیان بۆ سکرتێری گشتیی ئەو رێکخراوە نووسیوە. نموونەی هەرە مێژوویی نامەی دوکتور قاسملوو بۆ خاڤیەر پرێز دکویلار بوو کە لە بەرە بەری کۆتایی هاتنی شەڕی ئێران و عیراق وێڕای پێشوازی لە بڕیارنامەی ٥٩٨ی شووڕای ئەمنیەت بۆی نووسیبوو کە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست رووی ئاشتی بەخۆوە نابینێ ئەگەر ئاوڕێک لە مەسەلەی کوردیش نەدرێتەوە. قاسملوو لەوێدا هەروەها ئامادەیی حیزبی دێموکڕات بۆ هاوکاریی نەتەوە یەکگرتووەکان لەبارەی مێکانیزمی ئاوڕدانەوە لە پرسی کورد

شیوەسەڵی و هاشم کەریمی.

رادەگەیەنێ.[١] لەبەر ئەوەی ئۆرگانە ئەسڵییەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان (بەتایبەتی سکرتێری گشتی و شووڕای ئەمنیەت) قەت حازر نەبوون لە کێشەیەکی «نێوخۆیی«دا کە بەنێودەوڵەتی نەکرابێ، لایەنە غەیرە دەوڵەتییەکانی ئەو کێشانە بە موخاتب وەربگرن، لە دەهەی نەوەدی زایینی بەملاوە «ئێن‌جی‌ئۆ»کانی نزیک لە حیزبی دێموکڕات لەگەڵ بنیاتەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ داکۆکی لە مافی مرۆڤ پێوەندییان دامەزراندووە و بە نامەکاری و بەشداری لە کۆبوونەوەکانیاندا تێکۆشاون دۆخی کوردی ڕۆژهەڵات بێننە بەر باس و حاڵەتەکانی پێشێکردنی مافی مرۆڤ لە کوردستان لەلایەن ڕێژیمی ئێرانەوە لە ڕاپۆرتی راپۆرتۆرەکانی تایبەت بە ئێران و بڕیارنامەکانی کۆمسیۆن/شووڕای مافی مرۆڤدا ڕەنگدانەوەیان هەبێ.[٢]

ڕێکخراوەکانی دیکە بەتایبەتی یەکێتیی ئورووپا کە سیاسەتی بەناو دیالۆگی ڕەخنەگرانەی لەگەڵ ئێران ساڵانێکی زۆر حیزبی دێموکڕات و کوردی ڕۆژهەڵاتی بێزار کردبوو، لە یەک دوو دەهەی دواییدا لەلایەن پێوەندییەکانی حیزبی دێموکڕاتەوە بایەخی زۆرتریان پێ دراوە. هێندێک وردە ڕێکخراوی نادەوڵەتیی نێونەتەوەییش هەن کە ئەگەرچی ڕۆڵ و کاریگەرییەکی ئەوتۆیان نیە بەڵام لەو بارەوە بەسوودن کە نیمچە تریبوونێکی نێونەتەوەیی دەدەنە بزوتنەوە ڕزگاریخوازەکان و یەک لەوان حیزبی دێموکڕات، بۆ نموونە «جنیڤا کاڵ» (بانگەوازی ژنێڤ) کە دەیەوێ بزوتنەوە چەکدارەکان لە بەرامبەر قانوونی بەشەردۆستیدا ئەرکدار بکا و «یووئێن‌پی‌ئۆ» (ڕێکخراوی گەلانی بێدەوڵەت).

بەرفراوانترین ڕێکخراوی جیهانی کە حیزبی دێموکڕات لە کۆنەوە تێکەڵاویی لەگەڵ هەبووە و هەمیشە ئەمەشی وەک دەسکەوتێکی پاڕادیپلۆماسیی خۆی باس کردووە، ئینترناسیۆناڵ سۆسیالیستە. دەرگای ئەو ڕێکخراوە بۆ حیزبی دێموکڕات و بۆ کورد پاش بەشداریی دوکتور قاسملوو لە کۆنگرەی حەڤدەهەمی ئەو ڕێکخراوە کە ساڵی ١٩٨٦

1- نامەی دوکتور قاسملوو بۆ پێرێز دیکویلار، ٣ی ئووتی ١٩٨٨.

2- جاری واش بووە حیزبی دێموکڕات بۆ کەیسێکی دیاریکراو نامە و پەیامی بۆ ڕێکخراوێکی جیهانی ناردووە، بۆ نموونە پەیامی کۆنگرەی یازدەی حیزب بۆ کۆبوونەوەی تارانی کۆنفرانسی وڵاتانی ئیسلامی سەبارەت بە شەپۆلی تێرۆر و راونانی تێکۆشەرانی ڕۆژهەڵات لەلایەن کۆماری ئیسلامییەوە لە باشووری کوردستان.

لە لیما پێتەختی شیلی بەسترا، کرایەوە. ئەنترناسیۆناڵ سۆسیالیست کە زۆر لە حیزبە سۆسیالیست و سۆسیال دیموکراتەکانی ئەندامی لە وڵاتانی خۆیاندا حیزبی حکومەتیین، بەپێچەوانەی ئەنترناسیۆناڵی دووەم کە هەر هی وڵاتانی رۆژئاوایی بوو و هیچ پشتیوانییەکی لە بزوتنەوە رزگاریخوازییەکانی گەلان نەدەکرد، هەمیشە شوێنێک بۆ بیستنی دەنگی ئەو گەلانە بووە کە بەزەحمەت دەنگیان دەگاتە دنیا. لەلایەکی دیکەوە، لەبەر ئەوە کە ئەندامەتی لەو رێکخراوەدا مەرج و پێوەری تایبەت بە خۆی لەبواری باوەڕ و پابەندی بە پرەنسیپە دێموکراتی و ئینسانی و پێشکەوتنخوازەکان‌دا هەیە، بەشداری و ئەندامەتی لەو رێکخراوەدا بۆ حیزبێکی وەک حیزبی دێموکڕات کە دوژمنانی کورد هەمیشە لە هەوڵی خەوشدارکردنی سیمای لە دنیای دەرەوەدا بوون،[1] وەک ئیعتبارنامەیەکی نێونەتەوەیی وا بووە.[2] ئەنترناسیۆنال سۆسیالیست هەمیشە تریبوونی بە حیزبی دێموکڕات داوە، لە بڕیارنامەکانی خۆیدا پشتیوانیی لە خەباتی ئەو حیزبە کردووە و نوێنەرانی حیزبی لە بنیاتە فەرعیەکانی وەک کۆمیتەی رۆژهەڵاتی ناوین و گرووپی کاری کوردان‌دا بەشدار و ئەرکدار کردووە. بەهۆی ئینشعابێک کە لە ساڵانی دواییدا لە ئەنترناسیۆنال سۆسیالیستدا هاتۆتە پێش و بەشێکی بەرچاو لە رێکخراوە ئوروپاییەکانی ئەندام لەو رێکخراوەدا چوارچێوەیەکی دیکەیان لەژێر ناوی «هاوپەیمانیی پێشکەوتوو»دا دروست کردووە، ئەنترناسیۆنال سۆسیالیست ئەمڕۆ جێگە و پێگەیەکی لاوازتری هەیە، بەڵام ئێستاش چوارچێوەیەکی لەبار بۆ لۆبیگەریی داڵانیی حیزبی دێموکڕات و حیزبەکانی دیکەی رۆژهەڵات و تەمرینی کاری هاوبەشی وان بەرووی دەرەوەدایە.

1- بۆ نموونە لە کۆبوونەوەی مانگی دێسامبری ٢٠٠٩ی شووڕای مافی مرۆڤی نەتەوە یەککگرتووەکان لە ژنێڤ، پاش ئەوەی وتارمان پێشکەش کرد، سەرپەرستی هەیئەتی کۆماری ئیسلامی لەو کۆبوونەوەیەدا (محمد جواد لاریجانی) سەبارەت بە حزووری بە قەولی خۆی «تێرۆریستەکان» لەو کۆبوونەوەیەدا ئیعترازی کرد.

2- حیزبی دێموکرات لە کۆنگرەی بیستەمی ئەنترناسیۆنال سۆسیالیست کە لە رۆژانی ٩ تا ١١ی سێپتامبری ١٩٩٦ لە بارەگای نەتەوە یەککگرتووەکان لە نیویۆرک بەسترا، بە ئەندامی چاوەدێری ئەو رێکخراوە وەرگیرا. ئەندامەتیی تەواوی حیزبیش (حدک) لە کۆبوونەوەی شووورای ئەنترناسیۆنالی سۆسیالیست دا وەدی هات کە رۆژانی ٢٧ و ٢٨ی نۆڤامبری ٢٠١٥ لە لۆواند پێتەختی ئۆگاندا بەسترا.

٤.٢/ «دیپلۆماسیی بەشەردۆستی»

بەهۆی هەموو ئەو بەربەستە قانوونی و سیاسییانەی لەسەر ڕێی دەرکەوتن و دەسڕاگەیشتنی حیزبی دێموکڕات بە کۆمەڵگای نێونەتەوەیی هەبوون، حیزبی دێموکڕات بۆ ڕاکێشانی هاوکاری و گەیاندنی هاواری گەلەکەی بە دنیا ناچار بووە پشت بە›دیپلۆماسیی ئینسانی› ببەستێ. لەدوای فەتوای جیهادی خومەینی بەدژی کوردستان و دەسپێکردنی خۆڕاگریی چەکدارانەی کورد لە ئێرانەوە دوکتور قاسملوو پەیتا پەیتا نامەی بۆ کۆڕ و کۆمەڵە بەشەردۆستەکانی جیهان ناردووە هەتا لە سۆنگەی مرۆڤدۆستییەوە داوای هاوکارییان لێ بکا و بەشێکی بەرچاوی هێز و وزەی ڕێبەران و نوێنەرانی حیزبی دێموکڕاتیش لەو ساڵانەدا بۆ ڕاکێشانی یارمەتییە ئینسانییەکان تەرخان کرابوو.[1] لە ساڵەکانی هەشتای زایینیدا لەسەر بانگهێشتنی دوکتور قاسملوو ڕێکخراوە مرۆڤدۆستەکانی فەڕانسە و ئورووپا بەتایبەتی پزیشکانی جیهان و یارمەتییە دەرمانییە نێونەتەوەییەکان و پزیشکانی بێسنوور بە هانای بریندارانی شەڕی کوردستانەوە دەهاتن. زۆر لەو بیانییانەی لەم ساڵانەدا دەهاتنە کوردستان پاش گەڕانەوەیان بۆ دەرەوە دەبوونە بەشێک لە تۆڕی پێوەندییەکانی حیزب و هێندێکیشیان لەبەرئەوەی دواتر لە وڵاتی خۆیاندا پۆستی بەرزی دیپلۆماسییان وەرگرت،[2] لە ئاستی سیاسیشدا زۆر جار هاوکاریی حیزبی دێموکڕات و گەلی کوردیان کردووە.

٤.٣/ ڕاگەیەنە گشتییە جیهانییەکان

لە بەرامبەر ئەو سانسۆرەدا کە هەم ڕێژیمی شا و هەم بەتایبەتی کۆماری ئیسلامی لە نێوخۆی ئێران و بە ڕووی دەرەوەدا بەسەر پرسی کورد لەو وڵاتەیاندا کێشابوو،[3] حیزبی دێموکڕات هەمیشە

1- بۆ نموونە نامەی دوکتور قاسملوو، ١٤ی ئاوریلی ١٩٨٣. هەر لەسەر پێشنیاری دوکتور قاسملوو لە ساڵی ١٣٦٢ بەو لاوە شەوی هاوپێوەندی لەگەڵ کوردستان لە فەڕانسە داهێنرا کە هەموو ساڵێک لە مانگی مای دا بەڕێوە دەچوو.
2- ناسراوترینیان د. بێرنارد کوشنێر وەزیری پێشووی کاروباری دەرەوەی فەڕانسە و د. فرێدریک تیسۆ کۆنسولی گشتیی پێشووی فەڕانسە لە هەولێرن.
3- کۆماری ئیسلامی لە ساڵانی ڕابردوودا سیاسەتی خۆی لەو بارەوە گۆڕیوە و پاش ڕۆژگارێک ئینکار و سانسۆر لەپێوەندی لەگەڵ پرسی کورد لە ئێران و

لە هەوڵی ناساندن و دەنگدانەوە بەخشین بە دۆخی کوردستان و خەباتی کورد لە میدیاکانی جیهاندا بووە. بۆ ئەو مەبەستەش حیزبی دێموکڕات هەمیشە هەوڵی داوە هەواڵنێرانی بیانی بۆ رووماڵی دۆخ و خەباتی کورد رابکێشێتە کوردستان و رێبەران و نوێنەرانیشی لە میدیا غەیرە کوردییەکاندا دەربکەون. لەلایەکی دیکەوە، ئەو حیزبە رەنگدانەوەی خەباتی کورد لە میدیاکانی دەرەوەی وەک نیشانەیەکی ئیعترافی نێونەتەوەیی و وەک ئامرازێک بۆ بەرزراگرتنی ورەی خەڵک و تێکۆشەرانی نێو مەیدانی سەختی خەبات بەکار بردووە. لە سەردەمی کۆماردا، گۆشەیەکی تایبەتیی رۆژنامەی کوردستان بەناوی «دەنگوباسی هەندەران» بۆ بڵاوکردنەوەی هەواڵەکانی پێوەندیدار بە کورد لە دنیای دەرەوەدا تەرخان کرابوو.[١] لەساڵی ١٣٦٢ی هەتاوی بەولاوە ئەو گۆشەیە لە رۆژنامەی کوردستان‌دا لەژێر ناوی»مەسەلەی کورد لە راگەیەنە گشتییەکاندا» زیندوو کرایەوە. جێگەی داخ ئەوەیە کە رەنگدانەوەی خەباتی گەلی کورد و حیزبی دێموکڕات و هاوپێوەندی لەگەڵ ئەو حیزبە ئەوەندەی لە کاتی کارەساتەکاندا بەرچاو بووە، ئەوەندە لە رەوتی دائیمیی خەباتی حیزب و گیانبازیی پێشمەرگە و خەڵکدا نەدیتراوە.[٢] دیارە ئەوە هۆکاری سیاسیشی هەیە. بۆ نموونە ئەو ڕووماڵەی میدیا رۆژئاواییەکان لە سەرەتای ئینقلابدا لە خەباتی حیزب و شەڕی کوردستانیان دەکرد، دواتر لەگەڵ «سەقامگیربوونی» رێژەیی کۆماری ئیسلامی وردە

خەباتی هێزەکانی رۆژهەڵات، ئێستا تاکتیکی باسکردنی چەواشەکارانەی گرتۆتە بەر.

1- بۆ نموونە لە ژمارە (١٨)ی رۆژنامەی کوردستاندا (٧ی خاکەلێوەی ١٣٢٥) باسی ئەوە کراوە کە رادیۆ بەیرووت هەواڵی دامەزرانی کۆماری کوردستانی بڵاو کردۆتەوە! لە رۆژنامە کوردستانی مانگی ئووتی ١٩٧٢ باس کراوە کە رۆژنامەی «الاخبار»ی لوبنانی بەرنامەی حیزبی بە عەرەبی چاپ کردووە.

2- بۆ نموونە شەهید بوونی قادر وێردی کاتی خۆی رەنگدانەوەی بەرچاوی لەنێو هێندێک میدیای دەرەوەدا ببوو (وەک ئۆرگانی حیزبی شۆڕشگێڕی کرێکاریی ئینگلستان)؛ شەهید بوونی دوکتور قاسملوو و دوکتور شەرەفکەندی شەپۆلێکی بێوێنە لە رەنگدانەوەی میدیایی و هاوپێوەندیی نێونەتەوەیی لەگەڵ حیزبی دێموکڕاتی لێ کەوتەوە؛ هێرشەکانی کۆماری ئیسلامی بۆ سەر بنکەی دەفتەری سیاسی بەتایبەتی هێرشی ساڵی ١٩٩٦ و موشەکبارانی قەڵای دێموکڕات دژکردەوەی بەشێک لە دەبیرخانە رەسمییەکانی دەوڵەتان و پرسیار و داوای ئیقدامی نوێنەرانی پەرلەمانی وڵاتانی رۆژئاوایی لە وەزارەتی دەرەوەی خۆیانی بەدوادا هات.

وردە کز بۆوە. ڕاستییەکەی ئەوەیە سەرەڕای ئازادیی میدیا لە وڵاتانی دێموکراتیکی ڕۆژئاوا، لەوێش سەرنج و ڕوانینی ڕاگەیەنە گشتی و بنیاتەکان بە ڕادەیەکی زۆر بە بەرژەوەندی و ئەولەویەتەکانی سیاسەتی دەرەوە بەستراوەتەوە.

٥/ پرەنسیپەکانی پێوەندییە دەرەکییەکانی حیزبی دێموکڕات

ڕوانین و لێکدانەوەی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان لە پێوەندییە نێونەتەوەیی‌یەکان لەگەڵ ئەوە کە دابڕاو لە پارامێترە عەینی و زەینییەکانی هەلومەرجی هەر قۆناغێک نەبووە و تەئسیری لێ وەرگرتووە، هەمیشە ڕوانگەیەکی سیاسی و نائیدئۆلۆژیک بووە. ئەو حیزبە قەت پێی وا نەبووە کە کاری وی شرۆڤەی وشک و مەکتەبییانەی ململانێ نێودەوڵەتییەکانە، بەڵکوو لەبەرئەوەی ئەولەویەتی کاری خۆی کە خەبات بۆ ڕزگاریی نەتەوەکەیەتی لەبیر بووە، زۆرتر تێکۆشاوە کارتێکەریی ئەو ململانێیانە لەسەر هەلومەرجی خەباتی خۆی پێشبینی بکا. حیزبی دێموکڕات ئەگەر هێندێک جار لە خانەی چەمکە ئیدئۆلۆژییەکانیشدا هەڵوێستێکی گرتبێ یان گۆڕانێکی لە ڕوانینی خۆیدا پێک هێنابێ (وەک لەسەرەوە لەپێوەندی لەگەڵ سۆسیالیزمی دێموکڕاتیکدا باسمان کرد)،[١] ئەوە نەک لەبەر هۆگریی خۆڕایی بەو سنووربەندییانە، بەڵکوو لەپێناو ئامانجێکی سیاسی‌دا بووە کە بریتییە لە کردنەوەی دەرووەیەک بەڕووی خەباتی خۆی و دۆزی گەلەکەیدا.

حیزبی دێموکڕاتی کورستان لە سەردەمی ئەمڕۆدا زۆرتر خوێندنەوەیەکی لیبراڵییانەی بۆ پێوەندییە نێودەوڵەتییەکان هەیە، بەو مانایە کە نە ساویلکانە ئیدەئالیستە و نە دەشیهەوێ ڕیئالیستانە تەسلیمی دۆخی ئارایی بێ، بەڵکوو دینامیزمی بنیاتنەری نێودەوڵەتی وەک پێشکەوتنێک دەبینێ کە یارمەتی دەکا بەوە کە هێز و دژەهێزی جۆراوجۆر شوێندانەر بن و لەم ڕێگەیەوە سەرەڕۆیی و سەرکێشیی دەوڵەتان لە سەرەوە و لە دەرەوەڕا سنووردار بکرێ.

ئەوەندەش کە پێوەندیی بە خۆی و مەسەلەی میللەتەکەیەوە هەیە، هەڵوێست و مامەڵەی ئەو حیزبە لەگەڵ دنیای دەرەوە بە درێژایی

1- بڕوانە سەرەوە ٢.١.

مێژووی خۆی هەڵگری کۆمەڵک خیسڵەت و پرەنسیپە کە دەکرێ لە چەند خاڵدا ئیشارە بە هێندیکیان بکەین:

١/لەگەڵ ئەوە کە حیزبی دێموکڕات هەرگیز لە گرینگیی فاکتەری نێونەتەوەیی بۆ دۆخی خەباتی خۆی و چارەنووسی گەلی کورد غافڵ نەبووە، ئەو حیزبە زۆرتر تێکۆشاوە مەسەلەی کورد وەک مەسەلەیەکی «قائم بە زات» چاو لێ بکا. هەر بەو پێیە بزوتنەوەی کوردیش دەبێ پێش هەموو شتێک لە ناخ و وزە و ئیرادەی خۆیدا بۆ شەرعیەتی خۆی بگەڕێ و بەپشتبەستن بە پاشخانی مێژوویی و واقعیاتی مەیدانیی کۆمەڵگای خۆی و دەوروبەری، فاکتەرەکانی دیاریکردنی ئایندەی خۆی دەستنیشان بکا. یەکێک لە وتە بەناوبانگەکانی دوکتور قاسملوو ئەوە بوو کە چارەنووسی میللەتی ئێمە لە واشنگتۆن و لەندەن و مۆسکۆ دیاری ناکرێ، بەڵکوو لە کوردستان دیاری دەکرێ.

٢/ لەگەڵ ئەوە کە حیزبی دێموکڕات لە ژینگەیەکی ناوچەیی و نێونەتەوەیی بێڕوحم و نالەباردا خەبات دەکا، ئەو حیزبە پێی وا نیە کە سەختیی بارودۆخ و دڕندەیی دوژمن یان بێمەیلیی کۆمەڵگای نێونەتەوەیی، دەستبردن بۆ هەموو کارێک پاساو دەدا. لەو شوێنە کە زۆربەی بزوتنەوە چەکدارەکانی دنیا لەپێناو ناچارکردنی دەوڵەتی نەیار یان راکێشانی سەرنجی بیروڕای گشتیی دنیا پەنا بۆ مێتۆدی نائینسانی و ناشارستانی دەبەن، حیزبی دێموکڕات هەمیشە خۆی لە هەڵسوکەوتی لەو جۆرە بواردوە. دوکتور قاسملوو دەیگوت «ئێمە حازر نین بۆ رێکلامی کاتی، کاری تێرۆریستی بکەین و پرەنسیپەکانمان ژێر پێ بخەین».[1] لەگەڵ ئەوە کە حیزبی دێموکڕات هەمیشە زانیویەتی کە رەچاوکردنی پرەنسیپەکان زۆر جار دەبێتە هۆی لاوازبوونی جێگە و پێگەی مەیدانیی خۆی، بەڵام واش هەر پێی وا نەبووە کە ئامانج هەموو شێوازێک پاساو دەدا.

٣/ لەگەڵ ئەوە کە حیزبی دێموکڕات هەمیشە لێکەوتەکانی دابەشبوونی کوردستانی لەبیر بووە و دژی دەستێوەردانی هێز و

1-GHASSEMLOU, Abdulrahman, « L'impact de la guerre entre l'Irak et l'Iran sur le mouvement national kurde », in Ghassemlou, l'homme de paix et de dialogue, pp. 64-74, p. 73.

لایەنی هەر پارچەیەکی کوردستان لە کاروباری پارچەکانی دیکەدا بووە، ئەو حیزبە دایمە مەسەلەی کوردی وەک یەک مەسەلە چاو لێ کردوە. یەکێک لەو تایبەتمەندییانەی دوکتور قاسملووی لە ڕێبەرانی دیکەی کورد جیا دەکردەوە ئەوە بوو کە ئەو لە تێکۆشانی پاڕادیپلۆماتیکی خۆیدا هەمیشە باسی مەسەلەی کوردی لە تەواوەتیی خۆی‌دا دەکرد.

٤/ لەگەڵ ئەوە کە دەوڵەتانی حاکم بەسەر کوردستاندا هەمیشە قازانجی خۆیان لە درێژەکێشانی «ستاتووکۆ» (وەزعیەتی مەوجوود)دا دیوە و سەقامگیریی ڕواڵەتیی نەخشەی سیاسیی ناوچەیان بۆ کپکردنی دەنگی ئازادیخوازانی کورد بەکار بردووە، حیزبی دێموکڕاتی کوردستان خۆی بە پشتیوانی چارەسەری ئاشتیخوازانەی کێشەکانی جیهان و بەهێزکردنی میکانیزمەکانی هاوکاری و شەرعیەتی نێودەوڵەتی زانیوە. لە کاتی هەڵگیرسانی شەڕی ئێران و عیراقدا حیزبی دێموکڕات سەرەتا هێرشی عیراق بۆ سەر ئێرانی مەحکووم کرد و تەنانەت ئامادەیی خۆی ڕاگەیاند کە ئەگەر کۆماری ئیسلامی حازر بێ دان بە مافی گەلی کورددا بنێ، بەرەنگاری هێرش و دەستدرێژیی دەرەکی بۆ سەر ئێران بێتەوە. کاتێکیش ساڵی ١٣٦١ دەرفەت بۆ کۆتایی هێنان بەو شەڕە پێکهات بەڵام ئەمجارە خومەینی ڕازی نەبوو شەڕ ڕابگرێ، حیزبی دێموکڕات نەکەوتە داوی وەتەنپەرەستیی کازب و شەڕخوازیی خومەینیی مەحکووم کرد. لە کۆتاییشدا کاتێک بڕیارنامەی ٥٩٨ی نەتەوە یەکگرتووەکان دەرچوو و خومەینی بە وتەی خۆی «جامی ژەهری خواردەوە»، حیزبی دێموکڕات ئەگەرچی زۆر باش دەیزانی ئاکامەکانی تەواوبوونی شەڕی ئێران و عیراق لەباری مەیدانییەوە بۆ خەباتی حیزبی دێموکڕات چین،[1] پێشوازیی لە کۆتایی هاتنی ئەو شەڕە کرد.

٥/ حیزبی دێموکڕات هەمیشە بە عیلم بە عورفی نێودەوڵەتی

1- لەو کاتەدا وەک ساڵی ١٩٧٥ ئەو مۆتەکەیە باڵی بەسەر بزوتنەوەی کورددا کێشابوو کە ڕێککەوتنی ئێران و عیراق بە پێشنیاری دنیای دەرەوە ئەمجارەش لەسەر حیسابی بزوتنەوەی کورد بێ، شتێک کە کەم و زۆر بەڵام لە ڕەهەندی جیاوازدا ڕاست دەرچوو.

لەبەرامبەر ڕووداوەکانی دەرەوەی خۆی هەڵوێستی گرتووە و هەرگیز پێی وا نەبووە کە بۆ ڕەگەڵکەوتنی ڕەوتی باو دەبێ چاوپۆشی لە پرەنسیپە ئینسانی و شارستانییەکان بکا. کاتێک لە ١٣ی خەزەڵوەری ١٣٥٨دا باڵیۆزخانەی ئەمریکا لە تاران لەلایەن گرووپی ناسراو بە «خوێندکارانی لایەنگری خەتی ئیمام»ەوە داگیر کرا، لەگەڵ ئەوە کە حیزبی دێموکڕات بەدرێژایی تەمەنی تا ئەودەمی داری پشتیوانیی ئەمریکا لە ڕێژیمی شای خواردبوو و هێشتا خۆی لە خانەی دژەئیمپریالیستیدا پێناسە دەکرد، ئەو حیزبە جیاواز لە زۆربەی نزیک بە تەواوی هێز و لایەنەکانی نێو گۆڕەپانی سیاسیی ئێران، ئەو کردەوەیەی بەبێ پەردە مەحکووم کرد. لە گۆشەنیگایەکی جیاوازەوە، لەحاڵێکدا کە حیزبی دێموکڕات زۆر زوو نێوانی لەگەڵ ڕێکخراوی موجاهیدنی خەڵک تێک چوو و تەنیا جاریش کە بەیاننامەی هاوبەشی لەگەڵ هێندێک کەسایەتی و ڕێکخراوی ئێرانی ئیمزا کرد کە لەباری ئامانج و مەرامەوە هاوبەشییەکی ئەتۆی لەگەڵیان نەبوو بۆ ئەوە بوو کە لە بەرامبەر پێشنیاری پارلمانی ئورووپا بۆ بەڕەسمی ناسینی موجاهیدین وەک نوێنەری خەڵکی ئێران ئیعتراز بکا،[1] بەڵام کاتێک لە جۆزەردانی ١٣٨٣ پۆلیسی فەڕانسە هێرشی کردە سەر بنکەکانی ئەو سازمانە لە پاریس، حیزبی دێموکڕات بە ڕوونترین دەربڕین ئەو هێرشەی مەحکووم کرد.[2]

٦/ سەرەنجام و لە هەمووی گرینگتر، حیزبی دێموکرات لە پێوەندییە هەرێمی و نێونەتەوەییەکانی خۆیدا هەمیشە تێکۆشاوە سنووری نێوان دۆستایەتی و سەربەخۆیی سیاسی رابگرێ. ئەمەمان لە مامەڵەی ئەو حیزبە لەگەڵ بلۆکبەندییەکانی سەردەمی شەڕی ساردا

---

1 لەو کاتەدا ٣٠٠ کەس لە ئەندامانی پارلمانی ئورووپا بەیاننامەیەکیان بەو ئاقارەدا دەرکردبوو. حیزبی دێموکڕات (بە ئیمزای نوێنەری خۆی لە ئورووپا، شەهید عەبدوڵلا قادری) لە ئیعترازنامە هاوبەشەکەی لەگەڵ ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی ئەم کارە بە «تەعینی تەکلیف» بۆ خەڵکی ئێران ناو دەبا و داوا لە پارلمانی ئورووپا دەکا بەو هەڵوێستەیدا بچێتەوە. ڕۆژنامەی کوردستان ژمارە (١٥٠)، جۆزەردانی ١٣٦٨.

2- بەیاننامەی ٢٩ی جۆزەردانی ١٣٨٣ی دەفتەری سیاسیی حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی ئێران. حیزبی دێموکڕاتی کوردستان لە سەردەمی حکومەتی نوری مالیکیشدا کە ناوبەناو دەست و پێوەندەکانی ئێران لە عیراق هێرشیان دەکردە سەر کەمپی ئەشرەف، هەمان هەڵوێستی گرت.

دی.[1] بەڵام لە پێوەندیی حیزبی دێموکڕات و دەوڵەتی عیراقدا کە بە دانپێدانانی خودی سەرکردە کوردەکانی عیراق و بەپێی ویکیلیکس خاوێنترین جۆری پێوەندیی نێوان دەوڵەتێک و ئەکتەرێکی غەیرە دەوڵەتی بووە، جوانتر دەردەکەوێ. ئەگەر بە هەڵکەوت دەوڵەتی عیراق داوایەکی لە حیزبی دێموکڕات کردبێ کە لەگەڵ ریسالەتی نەتەوەیی و شۆڕشگێڕانەی وی ناتەبا بووبی، ئەو حیزبە بەبێ دوودڵی رەتی کردۆتەوە. بەم چەشنە پێش ئینقلابی ئێران وەختێک دەوڵەتی عیراق داوا لە حیزب دەکا کە لە رادیۆ و رۆژنامەی خۆیدا بەدژی بزوتنەوەی کورد لە عیراق و بارزانی بدوێ یان لە هێرش کردنە سەر رێژیمی شا خۆ ببوێرێ، ئەو حیزبە داخرانی مێدیاکانی خۆی بەسەر ملدان بۆ ئەو جۆرە داوایانەدا تەرجیح دەدا.[2] حیزبی دێموکڕات هەمیشە گوتوویەتی ئێمە وەرگرتنی یارمەتیی دەرەکی بە هەقی خۆمان دەزانین، بەڵام یارمەتیی مەرجدار قبووڵ ناکەین. بەپێی هێندێک سەرچاوە کاتێک پاش ئینقلاب و دەسپێکی دانوستانی هەیئەتی نوێنەرایەتیی گەلی کورد و کۆماری ئیسلامی، دەوڵەتی عیراق مەرجی قورس بۆ درێژەدانی پێوەندییەکانی لەگەڵ حیزبی دێموکڕات دادەنێ، ئەو حیزبە رەتیان دەکاتەوە.[3] لە هەلومەرجێکدا کە حیزبی دێموکڕات هەم لەگەڵ کۆماری ئیسلامی لە شەڕدا بوو و هەم پێویستیی بە یارمەتیی دەوڵەتی عیراق بوو، کاتێکساڵی ١٣٦١ عیراقییەکان فڕۆکەیەکی نیزامیی ئێرانیان لەسەر ئاسمانی کوردستان (لە بێهەنگوینی مەهاباد) بەردایەوە و فڕۆکەوانەکە بە برینداری کەوتە دەست حیزبی دێموکڕات، ئەو حیزبە داوای دەوڵەتی عیراق بۆ تەحویلدانی فڕۆکەوانەکەی لە بەرامبەر پاداشی ماددیشدا قبووڵ نەکرد و ئەسیرەکەی شەڕی رادەستی دوژمنی خۆی واتە کۆماری ئیسلامی کردەوە.

1- بڕوانە سەرەوە، بەشی ٢.
2- حەسەن زادە، عەبدوڵڵا، ئەزموونی خەبات، چاپی ستۆکهۆڵم، ل ٧١.
3- حیسامی، کەریم، لە بیرەوەرییەکانم، بەرگی شەشەم، سۆکهۆڵم، ١٩٩٢، ل ٢٥٠.

٦/ هەڵسەنگاندنی بەرهەمی تیکۆشانی نێونەتەوەیی حیزبی دێموکڕات

بەو هۆکارە سیاسی و حقووقییانەی پێشتر باسمان کردن، پێوەندییە دەرەکییەکانی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان تەنانەت ئەو کاتەی سەرکەوتنی درەوشاوەشی بەخۆوە دیوە، هەمیشە وەک پێوەندیی نارەسمیی بزوتنەوەی گەلێکی ژێردەستە و حاشالێکراو لە هەلومەرجی زۆر سەختی خەباتدا ماوەتەوە. ئاشکرایە گەلێک کە حاشا لە بوونی دەکرێ و هەڕەشەی نەمانی لەسەرە، بە بایەخەوە بۆ هەر جۆرە سەرنج و پشتیوانییەک دەڕوانێ کە دنیای دەرەوە حازر بێ پێی نیشان بدا، تەنانەت ئەگەر ئەو سەرنج و پشتیوانییە لە کەمترین ئاست و لاوازترین شکڵیشیدا بێ.

ئەگەر یارمەتیی ناوەندە بەشەردۆستەکان و هاوکاریی دەوڵەتی عیراقی لێ دەربکەین، لەسەریەک دەتوانین بڵێین بەرهەمی پێوەندییە نێونەتەوەییەکانی حیزبی دێموکڕات ئەوەندەی هەبووە زۆرتر سیاسی و مەعنەوی بووە و کەمتر وا هەبووە پشتیوانیی کۆنکریتی ماددی، نیزامی یان لۆژیستیکی لێ بکەوێتەوە. ئەوەش هەم بۆ بێمەیلی و موحافزەکاریی کۆمەڵگای نێودەوڵەتی دەگەڕێتەوە، هەم بۆ جۆرێک کۆمپلێکس (عوقدە) کە وای کردووە لە فەزای سیاسیی ئێرانیدا داوای هەر جۆرە یارمەتییەکی دەرەکی بە «خیانەت بە نیشتمان» لێک بدرێتەوە.[1] ئەوە لەحاڵێکدایە کە لەنێو پەسندکراوەکانی رێکخراوی

1- بۆ نموونە دژکردەوەی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی بە پەیامی پیرۆزبایی مستەفا هیجری بۆ هەڵبژێرانەوەی جۆرج بووشی دووەم بە سەرکۆماری ئەمریکا کە لەوێدا ناوبراو هیوای خواستبوو ئەمریکا بۆ کۆتایی هێنان بە حاکمیەتی کۆماری ئیسلامی یارمەتیی خەڵکی ئێران بدا. کاتێک حیزبی دێموکڕاتی کوردستان وێڕای پێشوازی لە بڕیارنامەی ١٩٧٣ی شووڕای ئەمنیەتی نەتەوە یەکگرتووەکان (مارسی ٢٠١١) بۆ دانانی هەرێمی دەژەفڕین لە لیبی، لە بەیاننامەیەکدا داوای لە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی کرد کە هەمان هەنگاو بۆ پاراستنی گەلی کورد هەڵێنێتەوە، ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی و تەنانەت ئەو لایەنانەی (وەک اتحاد فدائیان خلق ایران) کە لە هەمووان زیاتر لە حیزبی دێموکڕات نزیکن، بەدژی حیزبی دێموکڕات وەدەنگ هاتن. لە کاتی راگەیاندنی هاوپەیمانی بۆ ئازادی و یەکسانی لە ئێران-یش (هانۆڤر، فێوریەی ٢٠١٩) قسەکانی نوێنەری حیزب لەو کۆبوونەوەیەدا (نووسەری ئەم

نەتەوە یەکگرتووەکاندا بنەمای وا هەیە کە ڕێگە بە بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی گەلانی خاوەن مافی دیاریکردنی چارەنووس دەدا کە هەر جۆرە یارمەتییەکی ڕەوا لە دەرەوە وەربگرن و تەنانەت دەوڵەتانی دیکە ئەرکدار دەکا بە هانای ئەو گەلانەوە بچن.[١]

ئەو بەربەستە دوولایەنەیە واتە بێمەیلیی دنیا لەلایەک و شەرمێونیی ئۆپۆزیسیۆنی کورد و ئێرانی لەلایەکی دیکەوە بۆ مەسایلی سیاسییش ڕاستە و کەمتر وا هەبووە کە تەعامولی حیزبی دێموکڕات و دنیای دەرەوە یارمەتی چارەنووسسازی سیاسیی لێ بکەوێتەوە. تاقە دەسپێشخەریی دیپلۆماسیی دەوڵەتی کە لەم دواییانەدا دیترا نێوبژیوانی و ئاسانکاریی بنیاتێکی سەر بە وەزارەتی دەرەوەی دەوڵەتێکی ئورووپایی بۆ زەمینەسازیی موزاکرە لەنێوان پارتە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵات و کۆماری ئیسلامیدا بوو.[٢] بەدەر لە پاڵنەری ڕاستەقینەی ئەو ڕێکخراوە و جیا لە قەزاوەتی سیاسی لەسەر پرسی موزاکرە لەگەڵ کۆماری ئیسلامی، ئەم دەسپێشخەرییە لەو ڕووەوە دەبێ بە موسبەت ببینرێ کە دەرفەتێکی پێشتر تاقینەکراوەی بۆ جۆرێک لە دانپێدانان بە فاکتەری کورد لە ئێران و تەمرینی کاری هاوبەش و ڕاهێنانی دیپلۆماسیی حیزبە سەرەکییەکانی ڕۆژهەڵات ڕەخساند. بەو حاڵەش ئەو مەوریدە هیچ لە وێنە گشتییەکە ناگۆڕێ کە لەودا بزوتنەوەی کورد لە ئێران هێشتا لەلایەن ناوەندە نێونەتەوەییەکانەوە وەک ئەکتەرێکی موعتەرەف تەعامولی لەگەڵ ناکرێ.

ئەگەرچی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان لە ناساندنی مەسەلەی کورد بەتایبەتی کوردی ڕۆژهەڵات بە دنیای دەرەوە و لەقاودانی جینایەتەکانی کۆماری ئیسلامی لە کوردستان و خراپکارییەکانی لە ناوچەدا تا ڕادەیەکی باش سەرکەوتوو بووە، بەڵام بە زۆر هۆکاری قانوونی و سیاسی بەرهەم و سروشتی پێوەندییە نێونەتەوەییەکانی

دێرانە) لەبارەی ڕەوایی داوای پشتیوانیی نێودەوڵەتی، دژکردەوەی لایەنە ئێرانییەکانی لێ کەوتەوە.

1-CASSESE, Antonio, « Le droit international et la question de l’assistance aux mouvements de libérations nationales », RBDI, ٢/١٩٨٦, pp. ٣٢٦-٣٠٧.

2- ئەگەر تێرمینۆلۆژیی دروست بەکار ببەین، کاری ئەو ڕێکخراوە نێوبژیوانی (mediation) نەبووە، بەڵکوو تەنیا ئاسانکەرەوە (facilitation) بووە.

ئەو حیزبە لە ئاست خەباتی دوور و درێژ و بێپسانەوەی حیزبی دێموکڕات و فیداکاری و سەختیچاشتنی پێشمەرگەکان و خەڵکی کوردستان نەبووە. بەپێچەوانەی بۆچوونی باو ئەوەش تەنیا بۆ نەمانی دوکتور قاسملوو کە تا ئێستا کورد دیپلۆماتی ئەوەندە وشیار و کارامەی بەخۆیەوە نەدیتوە، ناگەڕێتەوە. سەردەمێک حیزبی دێموکڕات لە لوتکەی مەیدانداریی خۆیدا بوو و بە وتەی کریس کۆچێرا پێوەندییەکانی لە ئاستێکدا بوون کە کوردەکانی عیراق ئێرەییان پێ دەبرد.[١] دوکتور قاسملوو بۆخۆیشی لەوە خۆشحاڵ بوو کە مەسەلەی کورد زیاتر لە جاران لە دنیادا کەوتۆتە بەر باس و پێی وابوو بەهۆی کۆنەپەرست بوونی ڕێژیمی خومەینی و شۆڕشگێڕ بوون و بەپرەنسیپ بوونی حیزبی دێموکڕات، خەباتی کورد لە ئێران زیاتر لە پارچەکانی دیکەی کوردستان سەرنجی دنیای ڕاکێشاوە. کەچی ناوبراو لە دوایین ساڵەکانی ژیانیدا لە هەڵوێست و مامەڵەی کۆمەڵگای نێونەتەوەیی لە بەرامبەر قەزیەی کورددا دڵسارد و نائومێد دیار بوو. قاسملوو لەو بارەوە دەڵێ «جێگای داخە کە تەنیا پاش بۆمبارانی شیمیایی هەڵەبجە کۆمەڵگای جیهانی سەرنجی جیددیی داوەتە دۆزی کورد و ئێستاش حازر نیە ئەو مەسەلەیە لە ڕەهەندی ڕاستەقینەی خۆیدا ببینێ و تەنیا لە خانەی پرسی چەکی کۆمەڵکوژدا بۆی دەڕوانێ».[٢] کاتێک لە سەفەری پێش ئاخریدا بۆ دەرەوەی وڵات، هەواڵنێری بیبیسی لە دوکتور قاسملوو دەپرسێ داخوا بۆ داوای یارمەتیی کۆنکرێت هاتۆتە ئورووپا، ناوبراو لە وڵامدا دەڵێ:

«نەخێر، چونکە هیچ دەوڵەتێک نیە ئامادە بێ پشتیوانی لە مەسەلەی کورد بکا. ئێمە کەمێک یارمەتیی مەعنەوی و سیاسیی هێندێک لە ڕێکخراوەکان و کەسایەتییەکان و نوێنەرانی پارلمان و هێندێک ڕێکخراوی مرۆڤدۆستمان پێ دەگا. بەهۆی بارودۆخێکی ژیئۆپۆلیتیک کە هەمانە، هیچ کەس پێی خۆش نیە بەو شێوەیە کە بۆ بزوتنەوەی ڕزگاریخوازانەی فەلەستین یان ئێریترە و پۆلیساریۆ و هی دیکە دەکرێ، یارمەتیمان بکا».[٣] هەر لەو سەروبەندەدا حیزبی دێموکڕات

1-KUTCHERA, op. cit., p. 203.

2-Ghassemlou, l’homme de paix et de dialogue, op. cit., p. 69.

3- ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە (١٢٠).

لە پەیامێکدا بۆ حیزب و ڕێکخراوە دێموکڕات و پێشکەوتنخوازەکانی سەراسەری جیهان پێی ڕایگەیاندبوون «پشتیوانیی ئەوان لە خەباتی [ئەو حیزبە] بە هیچ جۆر لە ئاستی قەبارەی ڕاستەقینەی خۆڕاگری و خەباتی ئەو حیزبەدا نیە».[١] واقعیەتێک کە لە ساڵانی دواتریشدا گۆڕانێکی وەهای بەسەردا نەهاتووە و ئەو حیزبە هەروا دڵسارد بووە لەوە کە دەوڵەتانی دێموکراتیکیش لەپێناو بەرژەوەندییە تەسک و کاتییەکانی خۆیاندا لەسەر ساتوسەودایان لەگەڵ دەوڵەتانی دیکتاتۆڕ بەردەوامن.[٢]

ئەزموونی خەباتی گەلان تەنانەت هی ئەو گەلانە کە خاوەنی قەوارەی نێوخۆیی دانپێدانراون نیشان دەدا هەتا لە نێوخۆی وڵاتدا زەمینەی دێموکڕاتیک بۆ گفتگۆ و ئیدارە و چارەسەری کێشەکان زیاتر بێ، ئەو گەلانە کەمتر پێویستیی پەنابردن بۆ مەیدانی نێونەتەوەیی هەست پێ دەکەن. ئەمە بۆ حیزبی دێموکڕاتیش ڕاستە. سەرنجڕاکێشە بزانین لە حاڵێکدا کە پێش ئینقلابی ئێران ئۆرگانی ڕەسمیی حیزبی دێموکڕاتی کوردستان پڕ بوو لە ڕەنگدانەوەی هەوڵەکانی ئەو حیزبە بۆ ڕاکێشانی سەرنج و پشتیوانیی نێونەتەوەیی، لە مانگەکانی پاش ئینقلاب و تا یەک دوو ساڵیش کەمترین هەواڵ و بابەتی لەم چەشنە لە ڕۆژنامەی «کوردستان»دا بڵاو بۆتەوە. هەر کاتێکیش حیزبی دێموکڕات لە چەقی جوغرافیای ئەسڵیی خەباتی خۆی دوورتر کەوتۆتەوە، ئەو حیزبە زیاتر ناچار بووە چاو لە فاکتەری نێونەتەوەیی ببڕێ و تێکۆشانی دەرەوەی وڵات و ڕوو بە دەرەوەی وڵاتی خۆی پەرە پێ داوەتەوە. هەڵبەت چالاکبوون لەبواری پاڕادیپلۆماسیدا خودبەخود بە مانای ئەوە نیە کە ئاست و کوالیتیی پێوەندییەکان لەسەرێیە. با دانی پێدا بنێین پاش لەتبوونی حیزبی دێموکڕات لەگەڵ

1- پەیامی کۆنگرەی حەوتی حیزبی دێموکڕات بۆ حیزب و ڕێکخراوە دێموکڕات و پێشکەوتنخوازەکانی سەرانسەری جیهان.

2- ڕاپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی بۆ کۆنگرەی دەهەم، نوسخەی فارسی. بڕگەکە لە باسی کۆنفرانسی جیهانیی مافی مرۆڤ (١٩٩٣) دا، سیاسەتی نیسبیەتی فەرهەنگیی دەوڵەتانی دیکتاتۆڕی وەک ئێران کە بۆ ڕەچاونەکردنی ستانداردە نێونەتەوەییەکانی مافی مرۆڤ بەربەستی کەلتووری بە بیانوو دێننەوە، و سات و سەودا و چاوپۆشیی دەوڵەتە دێموکراتیکەکان لە پێشێلکردنی مافی مرۆڤ لە وڵاتانی دیکتاتۆڕلێدراودا لە یەک ئاست دادەنێ.

ئەوە کە چالاکییەکانی هەردوو لایەنی دیموکڕات لە دنیای دەرەوەدا ڕەنگە لەچاو جاران زیاتر و فرەچەشنتر بووبن، بەڵام ئەو حیزبە لەو مەیدانە وەک لە مەیدانەکانی دیکەدا ئەو سەنگەی جارانی نەبووە. لەڕاستیدا جێگە و پێگەی هەر بزوتنەوەیەک بەوە بەندە کە ئەو بزوتنەوەیە تا چ ڕادەیەک لە هاوکێشەکانی پێوەندیدار بە ئایندەی وڵات و ناوچەی خۆیدا شوێندانەرە، خاوەن ڕوانگەی ستراتژیک و بەهێز و یەکگرتوویە، گشت توێخ و جومگەکانی کۆمەڵگا لە خەبات وەردەدا، توانای پسپۆڕ و هێزی هەراو لە هەموو بوارەکاندا لێک گرێ دەدا و بەرژەوەندیی دنیای دەرەوش بۆلای خۆی ڕادەکێشێ.

۷/ ئەنجام:
دوورەدیمەنی داهاتووی پاڕادیپلۆماسیی کوردی ڕۆژهەڵات

دەرکەوتن و سەرکەوتنی بزوتنەوەیەکی رزگاریخواز لە مەیدانی نێونەتەوەییدا بە جێگە و پێگە و هێز و توانای هەقیقیی بزوتنەوەکە لە مەیدانی نێوخۆییدا بەستراوەتەوە. بۆ ئەوەی عوقدەی پێوەندییە نێونەتەوەییەکان بزوتنەوەیەکی وەک بزوتنەوەی کورد لە ئێران تووشی سورپرایزی تاڵ و دڵساردی نەکا، دەبێ یان دەسەڵاتی ناوەندی بەجیددی و ڕاستگۆیانە حیزبی دیموکڕات و بزوتنەوەی سیاسیی کورد لە ئێران وەک پارتنێر قبووڵ بکا و حازر بێ بەشێوەی سالم و دیموکراتیک تەعامولی لەگەڵ بکا (شتێک کە تا ئێستا نەدیتراوە و بە سەرنجدان بە ماهیەت و نیەتی لایەنە بە ئیدیعا سەراسەرییەکانی نێو ئۆپۆزیسیۆنی ئێران وێ ناچێ لەمەودواش لانیکەم لە کورتخایەندا ببینرێ)؛ یان حیزبی دیموکڕات و بزوتنەوەی کورد لە ئێران لاقیان بە قایمی لەسەر عەرزی خەباتی خۆیان گیر بێ و لەسەر خاکی خۆیان فاکتەری شوێندانەر و یەکلاکەرەوە بن. ئەودەم هەم ئێلیتی غەیرە کوردی مودەعیی دەسەڵات لە ئێران و هەم دنیای دەرەوە ناچار دەبن بە چاوێکی دیکە بۆ حیزبی دیموکڕات و بزوتنەوەی کورد بڕوانن.

نەتەوەی کورد بە گشتی و گەلی کورد لە ئێران بەتایبەتی کەوتۆتە

دۆخێکی سەختی ژێئۆپۆلیتیکەوە کە بەشێوەی جوغرافیایی بۆخۆی دەستی وە دنیا راناگا و کۆنترۆڵی کارتە سروشتییەکانی راکێشانی سەرنج و بەرژەوەندیی زلهێزەکان و دروستکردنی فشار بۆ سەر دەسەڵاتی حاکمیش لەدەست خۆیدا نیە. لەلایەکی دیکەوە، دەسەڵات لە ئێراندا بە هۆکاری نێوخۆیی و نێودەڵەتی پاشخان و زەمینەی مامەڵەی بنیاتنەر و نیەتپاکانە لەگەڵ پرسی پێکەوەژیانی گرووپە ئێتنیکەکانی نیە و زەحمەتە ئالەنگارییەکانی سیناریۆی ناڕوونی ئاڵوگۆڕەکانی لەمەودوای ئێران و ناوچەش بەم زووانە وەها پاشخان و زەمینەیەک پێک بێنن. هەربۆیە پاڕادیپلۆماسیی حیزبی دێموکڕات و هێزە سیاسییەکانی دیکەی رۆژهەڵات تەنیا کاتێک دەسکەوت و بەرهەمی چاوەڕوانکراوی دەبێ کە فاکتەری کوردی لە ئێران بۆخۆی بەهێز بێتەوە. ئەو قسەیەی دوکتور قاسملوو کە دەیگوت ئێمە هەم لەبەر ئەوەی سەربەخۆیی سیاسیی خۆمان خۆش دەوێ و هەم لەبەر ئەوەی بۆ بەرژەوەندیی زلهێزەکان سەرنجڕاکێش نیین لە دنیای دەرەوەدا یار و پشتیوانی ستراتژیکمان نیە، بۆ ئەمڕۆش کەم و زۆر راستە. بەڵام ئەگەر لەو سەردەمەدا هیچ دەسەڵاتێکی گەورەی جیهانی حازر نەبوو خۆی لە مەسەلەی کورد بە خاوەن بکا، کەمتر لەبەر ئەوە بوو کە بە قەولی قاسملوو کورد وەک ئێریترە دژایەتیی سۆڤیەت ناکا هەتا ئەمریکا پشتیوانیی لێ بکا و وەک نیکاراگوا دژایەتیی ئەمریکا ناکا هەتا شووڕەوی پشتی بگرێ. بەڵکوو زۆرتر لەبەر نەخشە و دوورەدیمەنی بەرژەوەندییە ستراتژییەکان بوو.

ئەزموونی سێ دەهە تەعامول و هاوکاریی چڕوپڕی دەوڵەتانی رۆژئاوا بەتایبەت ئەمریکا و فەڕانسە لەگەڵ هەرێمی باشووری کوردستان بە ئێمە دەڵێ کە بەپێچەوانەی هێندێک شرۆڤەی خۆشخەیاڵانە، نەخشە و دوورەدیمەنی ئەو بەرژەوەندییە ستراتژییانە لە رۆژهەڵاتی نێوەڕاست هەروا بە ئاسانی ناگۆڕێن. هەربۆیە دەگەڕێینەوە سەر ئەو ئاکامگیرییە کە مادام دەسەڵاتی نەیار نادێموکراتیک و دنیای دەرەوەش بێمەیلە، بزوتنەوەی کورد لە ئێران تەنیا بە یەکگرتنی راستەقینەی سیاسی و پێکەوە گرێدانی هەموو جوغرافیاکانی خەبات و وەکارخستنی هێز و پۆتانسیەل و

فرەچەشنییەکانی لە هەموو بوارەکاندا[١] (بەتایبەتی ئەو بوارانەی بۆ حزووری مەیدانی و کۆنترۆڵی خاک و سەرچاوەکانی گرینگن)،[٢] دەتوانێ باڵانسی هێز بە قازانجی خۆی بگۆڕێ. ئەگەر هێزە سیاسییەکانی کوردی رۆژهەڵات (بە هەردوو دێموکڕاتیشەوە) لە مەیدانی نێونەتەوەییدا وەک لە مەیدانی نێوخۆییدا واز لە تەکرەوی بێنن و پێکەوە بە پلان و نەخشەرێگایەکی ستراتژیک کار بکەن کە لەودا هەم ئامانج و روانگەی سیاسی و هەم کەرەستە کۆن و مۆدێرنەکانی بردنەپێشی ئەم ئامانج و روانگەیە (لە هێزی پێشمەرگە و بزوتنەوە جەماوەرییەکانەوە بگرە تابواری مێدیایی و لۆبیگەریی دیپلۆماسی بە پێناسەی فراوانەوە)[٣] یەک بخرێ، ئەو کاتە کورد لە ئێران دەتوانێ ببێ بەو فاکتەرە کە هەم دەسەڵاتی حاکم و هەم دنیای دەرەوە حیسابی جیددیی بۆ بکەن.

1- لەگەڵ ئەوە کە باوەڕ بە فرەڕەهەندیی خەبات هەمیشە لە مێژووی حیزبی دێموکڕاتدا بەرچاو بووە، لە ساڵانی دواییدا دوو لایەنی دێموکڕات و لەوەش فراوانتر دوو بەستێنی مەدەنی و شۆڕشگێڕیی بزوتنەوەی کورد لە رۆژهەڵات لەخۆڕا بەدەوری پرسی شێوەکانی خەبات و ئەولەویەتبەندیی ویست و ئامانجەکان تووشی دڕدۆنگی و لێکدوورکەوتنەوە ببوون. بەخۆشییەوە لە یەک دوو ساڵی رابردوودا نیشانەکانی گەیشتن بە سەنتێزێک وەدەرکەوتوون.

2- ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێران سەرەتایەکی هیوابەخش بۆ ئەم کارەیە کە تا رادەیەک کەسایەتیی خۆیشی وەدەست هێناوە، بەڵام ئەو چوارچێوەیە ئێستاش زۆر دەڵەمە و سنووردار و ناپایەدارە.

3- مەبەستمان لە پێناسەی فراوانی دیپلۆماسی ئەوەیە کە نابێ پێمان وابێ تەنیا سیاسەت کەرەستەی دیپلۆماسییە. لە دنیای ئەمڕۆدا ئەو بابەتانەی لە خانەبەندییە حقووقییە نێونەتەوەییەکاندا بەپلەی یەکەم بە سیاسی چاو لێ ناکرێن، وەک مافی مرۆڤ و مەسەلەی زمان و کولتور و ژینگە، ئاسانتر و کاریگەرتر لە دروشم و فۆرموولی گەورەی سیاسی کاریان لەسەر دەکرێ. یەکێک لە خاڵە لاوازەکانی پاڕادیپلۆماسیی کورد و حیزبی دێموکڕات ئەوەیە کە بەهۆی پەرش و بڵاوی و بێبەرنامەیی و نەبوونی لێزانیی پێویست هێندێک فایلی گرینگ (وەک تاوانی مرۆیی بەدژی خەڵکی کوردستان و پەروەندەی تێرۆری دوکتور قاسملوو) هێشتا بەنێونەتەوەیی نەکراون.

بەرەو خەباتێکی نوێ:
گۆڕینی شێواز، گۆڕینی گۆڕەپان و
گۆڕینی بەردەنگ

ناسر باباخانی

(١)

ڕەنگە نوێبوونەوە بە مانای گۆڕینی «دۆخی هەنووکەیی»، بە هۆی سروشتی مرۆڤەوە زۆر جاران خۆڕاگری لە بەرامبەریدا بکرێ، واتە مرۆڤ کە خووی بە دۆخێک گرت، ئەگەر لەسەر بنەمای دنیابینییەکی نوێوە قەناعەت بە گۆڕین نەهێنێ، زەحمەتە حەول بۆ گۆڕینی دۆخەکە بدا. لە هەموو ئەو گۆڕانکارییانەشدا ئەوە چینی ئێلیت و بژاردەن کە کارگێڕی سەرەکین بۆ ئەوەی گۆڕانکاری پێک بێ، گۆڕانکارییەک لە سەر پێناسەی «پێویستییەکی مێژوویی» بۆ ئەوەی دنیایەکی جیاوازتر و نوێتر سازدەن. ئەم پێویستییە مێژووییەش دەبێ هەم بواری زەینی هەم بوارە عەینییەکەی لەبار بکرێ.

ئەگەر لە ڕوانگەی ئەم گۆڕانە و ئەم پێویستییە مێژووییە لە حیزبێکی سیاسی بڕوانین، دەبێ پرسیارەکە ئاوا بێنینە گۆڕێ چۆن حیزبێکی سیاسی دەتوانێ نوێ بێتەوە؟ ئایا پێویستە حیزب بە هەڵسەنگاندنی بارودۆخی هەمەلایانە ئاڵوگۆڕێکی بنەڕەتی لە خۆیدا ساز بکا؟ پێکهاتە و نێوەرۆک لەم گۆڕانەدا چی لێ دێ؟ بە حوکمی ئەوەی کە حیزب ڕێکخراوەیەکی «ئاکامخواز»ە دەبێ بەردەوام وڵامی ئەم پرسیارەی پێ بێ، دەسکەوت و دەرکەوتەکانی بۆ کۆمەڵگەکەی خۆی چۆناوچۆن بووە؟ ڕادەی شوێندانەری لەسەر بزووتنەوەی گشتی و وردە بزووتنەوەکان چەندە بووە؟ ئەوڕۆیی گوتەنی outputەکانی چ بوون؟

با لە سەرەتادا تەکلیفی خۆم لەگەڵ نێوئاخن و فۆڕم و داڕشت ڕوون کەمەوە، بە باوەڕی من بۆ قوتار بوون لە دۆخێکی پەسیڤ و چەقبەستوو، حیزبێکی سیاسی بەر لەوەی کەڵکەڵەی فۆڕم و پێکهاتەی هەبێ، دەبێ سەرنج بداتە نێوەرۆک، چون لە ڕاستیدا ئەوە نێوەرۆکە کە دواجار قالب و فۆڕمیش دیاری دەکا.

بە پێویستی دەزانم ئاماژە بەم خاڵەش بکەم کە مەرجی سەرەکی بۆ نوێبوونەوەی هەموو حیزبێکی سیاسی، خەسارناسییەکی لە سەتاسەت دەروونییە بۆ نوێژەن کردنەوەی گوتار. گوتاری نوێ یان بە واتایەکی وردتر پێداچوونەوە بەسەر گوتاردا، هۆکاری زیندوویی و گەشەونەشەی سەرجەم ئەندامانی حیزبە بۆ سازکردنی کەشێکی داهێنەرانە، ڕەخنەگرانە و سازدانی دیالۆگێکی بنیاتنەر. بەڵام ئەوەی من لێرەدا مەبەستمە، قۆناغی پاش نوێژەنکردنەوەی گوتارە کە دواتر ئاماژەی پێ دەکەم.

(۲)

ڕەنگە گەڕانەوە بۆ نموونەیەکی مێژوویی لەم نوێبوونەوەیە وەک خاڵگۆڕانێک لە سیاسەتی حیزبیدا، بڕیار و بوێریی شەهید دوکتور قاسملوو بێ بۆ ئەم گۆڕانە. شەهید دوکتور قاسملوو دەکرێ وەک یەکەم کەس سەیر بکرێ کە لە دوو قۆناغدا توانی شێواز و مەیدان و بەردەنگی خەبات بگۆڕێ. جاری یەکەم بە هێنانە گۆڕی سۆسیالیزمی دێموکراتیک، واتە تێپەڕین لە «سۆسیالیزمی مەوجوود» بەرەو «سۆسیالیزمێکی خۆجێیی» گونجاو لەگەڵ ژیانی کۆمەڵگەی کوردەواری، بۆ بەردەنگی کورد و دواجار گەیشتن بە «سۆسیال دێموکراسی» بە مانا ئەمڕۆییەکەی ڕوو بە ئورووپا و ئەمریکا. دوکتور قاسملوو بە نووسینی کورتەباس لە تەواوی ئەو ساڵانەی کە پێداگر بوو لەسەر ئەم باسە، دەیویست حیزبی دێموکرات بەرەو دەڤەر و ئاقارێکی تر بەرێ و سیمایەکی نوێ لە حیزبەکەی نیشانی ڕۆژئاوا بدا بۆ ئەوەی لە داهاتوودا بتوانێ بە گۆڕینی شێوازی خەبات لە مەیدانێکی جیاوازتر مانۆڕ بدا لەگەڵ بەردەنگی بیانی!

قۆناغەکەی دواتر ئەوە بوو کە لە سەرەتای شۆڕشی گەلانی ئێران دیسان قاسملوو توانی سێ توخمی شێواز و مەیدان و بەردەنگ بخاتە ژێر هزری وردی خۆیەوە. خەباتی چەکداری بوو بە شێوازی سەرەکیی بزووتنەوە (ئەگەرچی داسەپێندراو)، گۆڕەپانی خەبات بوو بە خاکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و بەردەنگەکەشی کۆمەڵانی هەراوی خەڵک. بەڵام هەر لەم قۆناغەدا بە حوکمی پتانسییەلە تاکەکەسییەکانی خۆی و داهێنانی سەبارەت بە کورتە باس، بوارەکەی ڕەخساندبوو کە ڕوو لە ڕۆژاواش بکا و وەک دیارترین سیمای سیاسیی کورد سەرنجیان بۆ لای خۆی ڕابکێشێ، واتە خەبات لەسەر خاکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و بە نێونەتەوەیی کردنی پرسی کوردی ئەم پارچە لە وڵاتانی ڕۆژئاوایی. ڕەنگە ڕێک هەر لەم گۆشەنیگایەشەوە بکرێ ڕاکێشانی سەرنجی ئورووپا بۆ کوردانی باشوور بە هۆی قاسملووە تاوتوێ بکەین.

هەروەها ئەگەر فاکتۆری کات لەم گۆڕانانەدا لەبەر چاو بگرین ڕەنگە بە دەرئەنجامێکی باشتر بگەین. قاسملوو، کەی کورتەباسی نووسی؟ قاسملوو، کەی خەباتی چەکداریی کردە شێوازی سەرەکی؟ قاسملوو، کەی دەستی وتووێژی بۆ لای کۆماری ئیسلامی درێژ کرد؟ لەڕاستیدا ئەم گۆڕانانە بەرهەمی چرکەساتێک نەبوون، بەڵکوو

بەرهەمی خوێندنەوەیەکی ورد بوون لە دۆخی بزووتنەوە، لە دۆخی نێوخۆ، لە دۆخی ناوچە و تەنانەت دۆخی نێونەتەوەیی کە هەندێ جار بەرهەمی چەندین ساڵ تێڕامان و خوێندنەوەیەکی وردی خۆی بوون.

ئەوەی سەرنجڕاکێشە ئەوەیە کە لە تەواوی ئەم ماوەیەدا کە قاسملوو خەریکی چەسپاندنی چەمکە تیۆریکەکانە یان گۆڕینی شێواز و مەیدان و بەردەنگە، حەولی گۆڕینی پێکهاتە نادا و ئەم ساختارەی پێ گونجاوترین داڕشتە بۆ حیزبەکەی.

(٣)

قاسملوو بۆیە بەشێک لە مەیدانی خەباتی کردبوو بە هەندەران، چون دەیزانی یەکێ لە بەهێزترین و کاریگەرترین میکانیزمەکان بۆ بە ئامانج گەیشتنی دۆزی کورد، بەجیهانیکردنی ئەم پرسەیە. قاسملوو دەیزانی کە کورد بۆ ئەوەی بگاتە مەبەست پێویستە بەردەوام پرسەکەی لەنێو میدیاکانی جیهاندا لە برەودا بێ تا بتوانێ بۆ دوارۆژ پاڵپشت و پشتیوان بۆخۆی مسۆگەر بکا.

لە ماوەی سەرکردایەتیی شەهید دوکتور قاسملوو وەک سکرتێری حیزبی دێموکرات، بەهۆی کەسایەتیی ناسراوی لە ئورووپا و هەروەها ناسیاوی لەگەڵ سیاسەتمەداران و ڕۆژنامەنووسانی جیهان، پرسی کورد لە ڕۆژهەڵات ببوو بە ڕۆژەڤ، بە جۆرێ کە میدیا هەرە بەناوبانگەکانی دنیا بەردەوام هەواڵەکانی کوردستانی ئێرانیان دەگواستەوە، وەک نموونە: گاردییەن (بریتانیا)، لۆمۆند (فەڕانسە)، دێیلی تێلیگراف (بریتانیا)، لوسوار (بەلژیک)، ئیکۆنۆمیست (بریتانیا)، هیراڵد تریبیۆن (ئەمریکا)، سەندەی تایمز (بریتانیا)، زوددۆیچە (ئاڵمان)، بی بی سی (بریتانیا)، نیووزویک (ئەمریکا)، فاینانشاڵ تایمز (بریتانیا)، فیگارۆ (فەڕانسە)، پرێس (تورکیە)، فرانکفۆرتر ئاڵگماینێ (ئاڵمان) و... تەنانەت ساڵی ١٩٧٤ لە یەکێک لە ڕۆژنامە پڕتیراژەکانی ئەمریکادا بە قەڵەمی خۆی بابەتێک لەسەر کۆماری کوردستان بڵاو دەکاتەوە. با دوو نموونە باس بکەین:

ڕۆژنامەی فیگارۆ وەک پڕتیراژترین ڕۆژنامەی فەڕانسە لە کاتی لە لووتکەدا بوونی شۆڕشی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە بەرواری ١٩٧٩/٨/٠٢ ئاوا دەنووسێ: ئەگەرچی کوردستان وەک وڵات لەسەر هیچ نەخشەیەک نییە، بەڵام ٥٠٠ هەزار کیلۆمەتری چوارگۆشە خاک و زیاتر لە ٢٠

میلیۆن حەشیمەتی هەیە و لە مێژووی هاوچەرخدا هەرکات کوردستان ڕادەپەڕێ، پێنج وڵات دەلەرزێن... فیگارۆ لە درێژەدا دەنووسێ: نەتەوەی کورد بەسەر پێنج وڵاتی تورکیە، ئێران، عێراق، سووریە و یەکیەتیی سۆڤییەت(ی پێشوو)دا دابەش کراوە کە بە درێژایی مێژوو بەردەوام لە شۆڕشدا بوون و هەمیشە وەک ئەرمەنییەکان سەرکوت کراون. حیزبی دێموکراتی کوردستان لە سەنەدێکدا کە لە ۸۲ی مارس پێشکەشی خومەینی کردوە، خوازیاری مافی نەتەوەیی بۆ سەرجەم نەتەوەکانی ئێران بە شێوەی خودموختاری یان فیدراسیۆن لە چوارچێوەی ئێرانێکی ئازاددا بووە و...

پڕتیراژترین ڕۆژنامەی ئاڵمان زوددۆیچە تسایتونگ لە ۱۹۷۹/۹/۱دا باس لەوە دەکا کە کومیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ڕاگەیاندراوێکدا لە وڵاتانی ئەندامی tnemevoM dengilA-noN لە هاڤانا داوای کردوە سیاسەتەکانی ئایەتوڵڵا خومەینی لەهەمبەر کوشتاری کوردی ئێران ئیدانە بکەن.

بێگومان قورسایی هەرەزۆری ئەرکی بەجیهانی کردنی پرسی کورد لە دەیەی هەشتای زایینیدا تا ئەو کاتەی دوکتور قاسملوو مابوو، لەئەستۆی خۆی بوو. با ویژدان سەنگی محەک بێ، سەرەڕای نەبوونی ئیمکاناتی مێدیایی و سۆشیال مێدیایی لەو سەردەمەدا، توانی سەرنجی مێدیا بەناوبانگەکانی جیهانی بۆ لای خۆی و پرسی نەتەوەکەی ڕابکێشێ.

(٤)

هەنووکە بەپێی ئەم پتانسییەلە مێدیاییەوە و بوونی دەیان ڕێکخراوەی سیاسی نێونەتەوەیی (کە شارەزای دۆزی کوردن) و حزووری کەسانی ئاکادیمیسییەن و نووسەر و ڕۆژنامەنووسی نیشتەجێی دەرەوەی وڵات، جێی خۆیەتی بە هەموو چەشنێ ئەم پەیوەندییانە بە شێوەیەکی تۆکمە و پلاندار سەرلەنوێ ساز درێتەوە و سەرنجی مێدیاکانی جیهان کە ئێستا وەک مێدیای نێونەتەوەیی دەور دەگێڕن و لەسەر سیاسەتی دەوڵەت و ڕای گشتی نەتەوەکانی خۆیان و تەنانەت دەوڵەتانی تریش شوێندانەرن، بۆ پرسی کورد لە ڕۆژهەڵات ڕابکێشن. هەرچەند بەداخەوە سەرەڕای ئەم پتانسییەلە سەردەمیانە، بە حەشیمەتێکی نیزیک بە چل میلیۆن کورد، ئێستاش پاش ساڵەهای ساڵ بڵاڤۆکێکی ئاکادیمیکی دەوڵەمەند و بەهێزی (ISI) لە نێو کورددا نییە کە بکرێ وەک سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوی زانستی لە لایەن پسپۆرانی نەتەوەکانی ترەوە سەیر

بکرێ و بەهای پێ بدرێ و ئەمە بەڕاستی بۆشاییەکی گەورەیە.
لە لایەکی ترەوە ئێستا کە خەبات لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەستاوە و هێزی پێشمەرگەی ڕۆژهەڵات دەمێک ساڵە لە باشوور قەتیس ماوە و نەبوونی ئەم «حزوورە« لەسەر خاکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەک گەورەترین خەسار، کەڵک وەرگرتن لە وزەی ئەم مێدیا جیهانیانە دەروازەیەکی نوێی خەباتمان بە ڕوودا دەکاتەوە... ڕێک وەک ئەوەی دوکتور قاسملوو کردی!
دیارە کە باس لە گۆڕینی شێوازی خەبات، گۆڕینی گۆڕەپانی خەبات و گۆڕینی بەردەنگ دەکەین بەم مانایە نییە کە ئەو چەمکەی وەک خەباتی فرەڕەهەندە نێودێرمان کردوە لەبیر بکەین، واتە کەلک وەرگرتن لە هەموو تواناکان، بەڵکوو جۆرێ خوێندنەوەی واقعبینانەیە بۆ دۆخی حیزبەکان. بە حوکمی دۆخی تایبەتی ئێستای حیزبەکان، گۆڕەپانی خەبات دەبێ بگوازرێتەوە، چون لەڕاستیدا لەم ساتەوەختەدا خەباتی چەکداری بەم شێوەیە بووز ناخوا و دەبێ تێچوویەکی زۆریشی بۆ بدرێ، لە لایەکی دیکەشەوە ئەو زەینییەتە ڕەنگە نەتوانی وڵامدەرەوە بێ کە پێمان وابێ بە شێوەیەکی ڕێکخراوەیی دەکرێ لە نێوخۆ خەباتی مەدەنی یان نافەرمانی مەدەنی بەڕێوە بچێ، چون دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامی لەوە داخراوترە ئیزنی ئەوە بدا کورد وەک حیزب و ئۆرگانیزاسیۆن خۆی کۆ کاتەوە.
کەوا بوو ڕێک لەم پنتەڕا دەبێ شێواز و گۆڕەپان و بەردەنگی خەبات بگوازرێتەوە دەرەوەی وڵات واتە ئورووپا و بەتایبەتی ئەمریکا و ئەوەی دەبێ سەرکردایەتیی کورد نیشانەی بگرێ، سیستەمەکانی دەرەوەی وڵاتن. کۆی سیستەمەکانی وڵاتانی ئەمریکا و ئورووپا وەک ناوەندەکانی: سۆشیال مێدیایی، تینک تانک، ئاکادێمیک، لێکۆڵینەوەیی، ڕاگەیاندن، مافی مرۆڤ، ڕێکخراوە نێونەتەوەییەکان و...
گۆڕینی ئەم سێ توخمە لە خەباتی سیاسیدا دەبێ هەم وەک تاکتیک و هەم وەک ستراتیژی سەیر بکرێ. لابی کوردی ڕۆژهەڵات دەبێ خێوەتەکەی بەرەو کۆشک و تەلاری دەوڵەتانی تر هەڵ دا، بۆ گۆڕینی بەردەنگ و گۆڕینی گۆڕەپان و دواجار گۆڕینی شێوازی خەبات. واتە دەبێ دیپلۆماسی گشتی وەک هێزی نەرمی بکەوێتە گەڕ، جگە لەوە هیچ دەرەتانێکی تر نییە بۆ کورد بۆ ئەوەی بەرەنگاری کۆماری ئیسلامی بێتەوە. ئەوە کە سەرکرادیەتی سیاسی کورد ئەمڕۆ، چەندی پتانسییەلی ئەم کارە و توانایی پراکتیزە کردنی هەیە، وڵامەکەی لای خۆیانە!

شەڕ و ئاشتی و پڕەنسیپە جیهانگیرەکان لە کولتووری سیاسیی حیزبی دێموکراتدا

عەلی بداغی

لە مەرامنامەی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا زۆر بەڕوونی ئامانج و خولیا و، هاوکات پلان و بەرنامەکانی دامەزرێنەرانی ئەم حیزبە فۆرمولە کراون. لەم مەرامنامەیەدا وەدیهێنانی مافەکانی کورد و پارێزگاری کردن لەو مافانە بە ئامانجی بنەڕەتیی حیزبی دێموکرات داندراوە. لەو مەرامنامەیەدا زۆر بەڕوونی هاتوە کە حیزب هیچ دوژمنایەتی و ناکۆکییەکی لەگەڵ حکوومەتی ناوەندی نییە و دەخوازێ لە ڕێگەی هێمنانەوە مافە سیاسی، نەتەوەیی و کۆمەڵایەتییەکانی کورد لە ئێراندا وەدی بێن و دێموکراسی هەم لە کوردستان و هەم لە ئێراندا سەقامگیر ببێ. حیزبی دێموکراتی کوردستان بە درێژایی مێژووی خۆی ئەم پڕەنسیپە پێشکەوتووانەیەی ئاوێتە بە باوەڕی بەرگری لە ناسنامەی نەتەوایەتی لەبەرامبەر هەر مەترسی و هەڕەشەیەک کردوە. «هێمن»، شاعیری میلیی کۆماری کوردستان و ئەندامی پێشووی ڕێبەریی ئەم حیزبە ڕاست لە کاتێکدا کە سوپای جەهل و تاریکی هێرشی هێناوەتە سەر کوردستان و خۆی گوتەنی «قەڵتوبڕی خستە سنە»، بەمجۆرە ئەم پڕەنسیپەی حیزب لەتوێی شێعرێکدا دادەڕێژێ:

«لاشەڕم، کوا بەدفەڕم، ئەمما لەسەر مافی ڕەوام
دەست و چەک، ئیمان و هیوا و هەستی ئاورینم دەوێ

بۆ نەجاتی ئەم گەلە کۆیلە و هەژار و بێکەسە
گیانی پاک و بیری تیژ و ڕێگە ناسینم دەوێ

ئارەزوومە هەرچی ئینسانە بەئازادی بژی
چۆن گەلی داماو و دیل و مات و خەمگینم دەوێ؟»

حیزبی دێموکراتی کوردستان هەر لە بەردی بناغەوە، سیاسەتەکانی خۆی لەسەر بنەمای چەند پرسێکی جەوهەری دانا، وەک خەبات و تێکۆشان لەپێناو مافی نەتەوایەتی، داکۆکی لە دێموکراسی،

پێکەوەژیانی هێمنانە و لەسەرروودا بوونی بەرژەوەندییە گشتییەکانی خەڵک لە هەر حاڵەت و بارودۆخێکدا. حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ماوەی ۷۵ ساڵ تەمەنی خۆیدا ئێستاش پێوانەی سەرەکیی قازانج و بەرژەوەندیی خەڵکی کوردستان بەگشتی و خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە بەتایبەتیی. لە هەموو ئەو ماوەیەدا حیزبی دێموکڕاتی کوردستان هەر دەرفەتێکی قۆستۆتەوە کە بە قازانجی نەتەوەی کورد بووە و لە هەموو هاوکێشە و پێوەندییەکانی لەگەڵ هێزە کوردستانی، ئێرانی، ناوچەیی و جیهانییەکانیشدا پرسی کورد و بەرژەوەندییەکانی دەوری بنەڕەتیی گێڕاوە.

باوەڕ بە وتوویژ و چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد لە ئێران و پرەنسیپ و بایەخە مرۆییە جیهانییەکان لە ڕەوتی خەبات لەدژی دوو ڕێژیمی پاشایەتی و کۆماری ئیسلامییدا تێچووی زۆر قورسی بۆ حیزب بووە. لە ئێعدامکرانی پێشەوای دامەزرێنەری، لە تیرۆری ڕێبەرانی شوێندانەری، لە کۆمەڵکوژیی خەڵکەکەی و شەهید بوونی هەزاران پێشمەرگەی جەنگاوەری؛ بەڵام ئەم حیزبە لە هیچ بڕگەیەکی مێژووی بریندار و خوێناویی خۆیدا قەت نەیویست تیرۆر بە تیرۆر وەڵام بداتەوە، زیندانییەک بخاتە ژێر ئەشکەنجەوە و، دیلێکی شەڕ ئێعدام بکا. حیزبی دێموکڕاتی کوردستان بە مووشەک لێی درا، بەڵام وازی لە پرەنسیپی ڕێگاچارەی ئاشتیخوازانە بۆ پرسی کورد لە ئێران نەهێنا و نەیهێشت ڕێژیم باوەڕ بە بایەخ و مەرامە جیهانگیرەکانی لەدەست دەربێنێ.

حیزبی دێموکرات ئەگەر لەسەر بنەمای جەوهەری باوەڕەکانی -بەرژەوەندیی گشتیی خەڵک و چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد- هەر کاتیک هەلی وتوویژ ڕەخساوە، بە دانوستان لەگەڵ حکومەتی ناوەندی هەوڵی داوە مافەکانی خەڵکی کورستان دەستەبەر بن و شەڕ و نائارامی و ماڵوێرانی لە خەڵک دوور خاتەوە. بەڵام هەرکات دەسەڵات ویستوویەتی بە زەبری هێز کوردستان داگیر و خەڵک سەرکوت بکا، بە خەباتی پێشمەرگانە و بەرگریی چەکدارانە داکۆکیی لە بەرژەوەندییەکانی خەڵکی کوردستان کردوە و بزووتنەوەی

شۆرشگێرانەی خەڵکی کوردستانی بەهێز و، مەتەریزی بەرگری لە خاک و نیشتمانی ئاوەدان ڕاگرتوە. هاوکات زەبری وەهای لە دوژمن داوە کە تاساوە، بۆ نموونە خومەینی بەر لەوەی جامە ژارە بەناوبانگەکەی لە ساڵی ٦٧ی هەتاویدا هەڵبدا، ئەم جامە ژارەی لە هاوینی ٨٥ دا و لە شەڕی سێ مانگە و لە سۆنگەی ئازایەتیی پێشمەرگەکانی حیزبی دێموکراتدا فڕ کردبوو.

شانازییەکانی ئەم حیزبە لە رەوتی بەرگریی ڕەوای و قۆناغەکانی مێژووی خوێناوییدا گەلێک زۆرن. حیزبی دێموکرات پێشتر و لە ساڵەکانی ٤٦ و ٤٧دا بە فیداکاری و لەخۆبوردوویی ڕێبەری و کادر و پێشمەرگەکانی، گۆمی مەندی دەسەڵاتدارەتیی پاشایەتیی ئێران شڵەقاندبوو. ئەم حیزبە لە سەر یەک ٣٣ ساڵ خەباتی بێوچان بەدژی ڕێژیمی پاشایەتی تۆمار کردبوو کە بە نرخی ئێعدامی ڕێبەرانی و زیندان و ئەشکنجە و ئاوارەیی و دوورەوڵاتیی کادر و پێشمەرگە و ئەندامەکانی وەسەر یەکی نابوو. حیزبی دێموکرات دوای سەرکەوتنی شۆڕشی گەلانی ئێران و لە کاتێکدا بە سیاسەتی واقعبینانە و هەڵوێستە ڕوون و بوێرەکانی بەشداریی چالاکانەی لە ڕووخاندنی ڕێژیمی پاشایەتیدا کردبوو، بە نیازپاکییەوە لەگەڵ دەسەڵاتی نوێ لە ناوەند کەوتە مامەڵەوە. حیزبی دێموکرات کە هەرچەند مانگ دوای ئاشکراکردنەوەی تێکۆشانی لە نێوخۆی وڵات لە حیزێکی سەدان کەسییەوە ببووە خاوەنی هەزاران پێشمەرگە و سەدان هەزار ئەندام و لایەنگر لە کوردستاندا، بەنیسبەت چارەنووسی خەڵکی کوردستانەوە ئەرک و بەرپرسایەتییەکی زۆری لەسەر شانی خۆی هەست پێدەکرد. هاوکات کۆمەڵانی خەڵکی کوردستانیش هەر هەمان چاوەڕوانییان لە ڕێبەریی حیزبی دێموکرات بوو.

حیزبی دێموکرات سەرەتا پێیوابوو ڕێژیمی نوێ کە بەرهەمی ڕاپەڕین و فیداکاری و خوێندانی خەڵکی ئێران دژی ڕێژیمێکی سەرکوتگەر و داپڵۆسێنەرە، بێشک دان بە مافەکانی گەلی کورد کە خەباتێکی دوورودرێژی لەدژی ڕێژیمی پاشایەتی کردوە و دەیان ساڵ بە دەستی ئەم ڕێژیمە غەددارەوە چەوساوەتەوە، دادەنێ. بەڵام لەگەڵ

ئەوەدا کە بەهۆی تیژبینیی ڕێبەرانی حیزبەوە زۆر زوو جەوهەری ئینتیما و بیرکردنەوەکانی ڕێژیمی بۆ دەرکەوتبوو و ڕێفراندۆمی کۆماری ئیسلامیی بایکۆت کردبوو؛ بەڵام دیسانەکەش هەموو هەوڵی ئەوە بوو بە سیاسەتی سازان و مەدارا پێش بە هەڵگیرسانی شەڕ لە کوردستان بگرێ و لە کەشێکی سیاسی و ناتوندوتیژدا بۆ مافە نەتەوایەتییەکانی کورد لە ئێرانی نوێدا تێبکۆشێ. هەڵبەت سیاسەتی وتوویژ وەک پڕەنسیپێک زۆر پێشتر لەو سەردەمە و لە کاتی کۆماری کوردستاندا لە حیزبی دێموکرات و لای ڕێبەرانی ئەم حیزبە نهادینە بوو، وەک چۆن کاتی خۆی پێشەوای شەهید چەند جار سەردانی تاران کرد و لەگەڵ نوێنەرانی ڕێژیمی پاشایەتی کەوتبووە دانوستانەوە، بۆوەی ناکۆکییەکان دوور گرژی و شەڕ و لێکدان چارەسەر بن.

لەو بارودۆخەشدا حیزبی دێموکرات لە ڕێگەی سەردان و ناردنی شاندی دانوستانکار، لە ڕێگەی نووسینی نامەی سەرئاوەڵا و نامەی نهێنی بۆ کاربەدەستانی ڕێژیمی نوێ، هەموو هەوڵی ئەوە بوو ڕێگە لە ڕوودانی شەڕ و میلیتاریزە کردنی کوردستان بگرێ، تا ئەو ڕادەیەی کە د. عەبدولڕەحمان قاسملوو، ڕێبەری چەپ و مارکسیستی حیزب «لبیک» بۆ خومەینی، ڕێبەری ئایینی و دوگمی ڕێژیم بنێرێ. یان تا ئەو جێیە لە مەدارا و ددان بە جەرگداگرتن بۆ دوورخستنەوەی شەڕ لە کوردستان چووە پێش کە لەلایەن هیندێک ڕێکخراوە سیاسیی کەمئەزموونی کرچوکاڵەوە بە «سازشکار»ی دابندرێ و دروشمی «بمرێ»ی لەدژی بەرز بکرێتەوە! بەڵام کاتێک شەڕ دەرگای بە کوردستان گرت و زۆر لەو ڕێکخراوانەی هەتا پێش ئەوە حیزبی دێموکراتیان بە سازشکار دەزانی و خەڵکیان بۆ ڕاپەڕین و شەڕ لەدژی ڕێژیم هان دەدا لەپڕ لە مەیداندا نەمان، ئەمە دیسان حیزبی دێموکرات بوو کە باری قورسی بەرگریی چەکداری لە پێناو پاراستنی مان و شوناسی کورد لە ئێرانی گرتە ئەستۆ. تەنانەت لەو کاتەشدا کە بست بە بست و شوێن‌شوێنی کوردستان مەیدانی بەرگری و خۆڕاگریی ئازایانەی پێشمەرگەکانی حیزبی

دێموکرات بوو، دیسان ڕێبەریی حیزب وازی لە پرەنسیپی وتووێژ و چارەسەری ئاشتییانەی کێشەکانی نێوان کورد و ناوەند نەهێنا. بەڵگەنامەکانی کۆنگرەی چواری حیزبی دێموکرات ئاوێنەی باڵانوێنی هەموو ئەم ڕاستییانەن کە پرەنسیپ و بایەخەکانی خەباتی حیزبی دێموکرات لە پێوەندی لەگەڵ مافی نەتەوایەتیی گەلی کورد لە ئێران و سیاسەت و هەڵوێست و شێوەی ڕەفتاری حیزب بەنیسبەت دەسەڵاتی ناوەند دەردەخەن. وەک لە بەڵگەنامەکانی دیکەی حیزب لە کۆنگرەکانی دواتریشدا دەردەکەوێ، حیزبی دێموکراتی کوردستان سەرەڕای تێگەیشتن و باوەڕی قووڵی بەوەی کەمترین مافەکانی گەلی کورد لە چوارچیوەی ئەم ڕێژیمەدا وەدی نایەن؛ بەڵام چونکی وتووێژ وەک ڕەهەندێک لە خەباتی سیاسیی کورددا دەبینێ، ئەو مافە بە خۆی دەدا لە کاتی گونجاو و لەپێناو بەرژەوەندییە نەتەوەییەکانی گەلی کورددا لەگەڵ دەسەڵاتی ناوەندەی بکەوێتە دانوستانەوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستان کە دەستیشی بۆ چەک برد، بەرگریی چەکدارانەی ئەگەر لەلایەک لەپێناو وەدەستهێنانی مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد و دیفاع لە کەرامەت و هۆوییەتی گەل بوو، هاوکات چەکێک بوو بە مەبەستی ناچارکردنی ڕێژیم بۆ وتووێژ. بە واتایەکی دی «شەڕ»یشی هەر بۆ «ئاشتی» کردوە. وەک چۆن د. قاسملوو لە ڕاپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی بۆ کۆنگرەی ٥ دا بەڕوونی دەڵێ: «شەڕی هێزەکانی پێشمەرگە شەرە بۆ دیفاع لە ئازادی، شەڕە لە پێناو مافێکی ڕەوادا و دواجار شەڕە بۆ گەیشتن بە ئاشتییەکی سەربەرزانە.»

ئەم شەڕە (لەگەڵ کۆماری ئیسلامیی ئێران) کە تا ئێستاش لە فۆرم و شێوەی جۆراوجۆردا درێژەی هەیە، تێچووی قورسی بۆ حیزبی دێموکرات بووە. لە ڕەوتی ئەم شەڕەدا زیاتر لە ٥ هەزار پێشمەرگەی حیزب لە مەیدانی ڕاستەوخۆی بەرەنگاریدا شەهید بوون. جێی سەرنج ئەوە کە لە نێو شەهیدەکاندا ٤٤ کەسیان ئەندامی ڕێبەری و ٣٦ کەسیان لە فەرماندەرانی هێزەکانی پێشمەرگە و ١٦٠ کەسیان فەرماندەر و جێگری لک و زیاتر لە ٠٥٤ شەهیدیان کادری سیاسی

بوون. بەو مانایە کە هیچ حیزبێکی کوردی نییە ئەوەندە ڕێبەر و کەسایەتیی ئاستبەرزی لە مەیدانی ڕاستەوخۆی بەرەنگاری لەگەڵ ڕێژیمدا لەدەست دابێ. لە لایەکی دیکەوە زیاتر لە ۳٦۰ ئەندامی ئەم حیزبە لە زیندانەکانی کۆماری ئیسلامیدا لە دار دراون، و زیاتر لە ۳۲۰ کادر و پێشمەرگەی حیزب لە نێوخۆ و دەرەوەی وڵات تێرۆر کراون. بەڵام لەگەڵ ئەم هەمووە خەسارە گیانییە قورسەدا، حیزبی دێموکرات ئێعدامی بە ئێعدام و تێرۆری بە تێرۆر وەڵام نەداوەتەوە. پێچەوانە لە ڕەوتی بەرگریی چەکداریی حیزبدا بە هەزاران دیلی شەڕی ئازاد کردوە. ئەم حیزبە لەگەڵ ئەوەی قوربانیی سەرەکیی دەستی تێرۆریزمی کۆماری ئیسلامی بووە، لەگەڵ ئەوەدا کە خاوەنی تۆکمەترین هێزی نیزامی و پێشمەرگە لە کوردستان بووە، بەڵام نەک هەر دەستی بۆ کردەوەی هاوشێوە لە دژی ڕێژیم نەبردوە؛ بەڵکوو ئەم کردەوەیەی لە هەر فۆڕم و شکڵێک و لە هەر شوێنێکی دنیا و بۆ هەر مەبەستێکیش کرابێ، مەحکووم کردوە. ئەمەش لە خەباتی ڕەوای گەلی کورد و ئەو ژێرخانە فیکرییە دەوڵەمەندەوە سەرچاوە دەگرێ کە ڕێبەرانی ئاست بەرزی حیزب وەک سامانێکی مەعنەوەی بۆ جووڵانەوەی کورد چێیان کردوە. وەک چۆن د. قاسملووی نەمر لەو پێوەندییەدا دەڵێ: «ئەم بزووتنەوانەی بە ڕێگای دێموکراتیدا دەڕۆن و لایەنگری و پشتیوانیی خەڵکیان لەگەڵە، پێویستییەکیان بە پەنابردن بۆ تێرۆر نییە [...] تێرۆریزم سیاسەتی ڕەسمیی کۆماری ئیسلامییە، ئەوەش نیشانەی ئەوەیە کە ئەم ڕێژیمە بەرامبەر بە داوای ڕەوای خەڵک هیچ وەڵامێکی پێ نییە جیا لە سەرکوت».

وەک لە دێڕەکانی پێشوودا بە کورتی باس کرا، حیزبی دیموکراتی کوردستان هیچ هەل و دەرفەتێکی بۆ چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد لە ئێران لە کیس نەداوە، بەڵام ئەوە دەسەڵاتدارانی ڕێژیم بوون کە قەت گوێیان بە نیازپاکیی حیزبی دێموکرات نەبزووت. ئەمەش وایکرد کە ئەم حیزبە ناچار بێ لە فۆڕمەکانی دیکەی خەباتدا بۆ وەدیهێنانی مافە نەتەوایەتییەکانی خەڵکی کوردستان بەردەوام بێ. بەڵام ئەم حیزبە نەیدەتوانی ماوەی پتر لە حەوت دەیە لەو

مەیدانەدا بمێنێتەوە ئەگەر پشتیوانیی هەموو چین و توێژەکانی کوردستانی لەگەڵ نەبا. ئەم خەڵکەی کە لەگەڵ ئەوەدا زۆرترین فشار و توندوتیژی و سەرکوتی خوێناویی ڕێژیمیان لەسەر بووە، بەڵام پشتی حیزبەکەی خۆیان چۆڵ نەکردوە. هۆکاری ئەمەش بۆ باوەڕی قووڵ و متمانەیەی خەڵک بۆ حیزبی دێموکرات و سیاسەتە واقعبینانەکانی دەگەڕێتەوە. ئەم حیزبەی کە دەگەڵ ئەوەی هەمیشە باوەڕی بە مافی دیاریکردنی چارەنووس بووە بەڵام، ژیرانە و بەپرسانە هەلومەرجی خەباتی نەتەوەکەی هەڵسەنگاندوە و سیاسەت و دروشمەکانی لاقیان لەسەر عەرز بووە. حیزبێک کە بایەخی بە هەموو پێکهاتەکانی کۆمەڵ داوە و تێکۆشانی فیکری و سیاسی و کۆمەڵایەتیی هەموو جۆراوجۆرییەکانی کۆمەڵگەی وەک سەرمایەی بەنرخی خەبات و تێکۆشان سەیر کردوە.

لە گشتییەتی خۆیدا ئەمەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی کردووەتە حیزبی خۆشەویستی کۆمەڵانی خەڵک هەر بەتەنیا باوەڕی ئەم حیزبە بە چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد هاوکات لەگەڵ مانەوە لە سەنگەری خەباتی بەرگری و چەکداری بۆ بەخاوەنکردنی پرسی کورد و پشتیوانیی هەمەلایەنە لە خەڵکی کوردستان نییە؛ بەڵکوو بۆ کۆمەڵێک دەسکەوت و پرەنسیپی بەنرخی دیکەی ئەم حیزبە دەگەڕێتەوە. وەک ئەوەی گرینگترین ڕووداوی مێژووی خەباتی ڕزگاریخوازانەی کورد، واتە دامەزرانی کۆماری کوردستان لەسەر دەستی ئەم حیزبە پێکهاتوە و پێشەواکەی لەو پێناوەدا سەری چۆتە سەر دار. وەک خەڵکیبوون و لەپێناو خەڵکدا تێکۆشان لە هەموو ماوەی تەمەنیدا. وەک سەربەخۆیی سیاسیی حیزبی دێموکرات لە هەڵوێست و بڕیاردان لە هەرە کاتە ناسکەکاندا. وەک باوەڕمەندبوون و جێگیرکردنی ئەخلاقی سیاسی لە سیاسەتکردن و بڕیاردان و کاری بەکردەوەدا. وەک پشتیوانیی بەکردەوەی لە جووڵانەوەی ڕزگاریخوازیی کورد لە بەشەکانی دیکەی کوردستان. وەک باوەڕ و ئیمانی قووڵی بە دێموکراسی و پلۆرالیزم و بایەخە مرۆیی و جیهانگیرەکانی دی. وەک لە سەرووداناني بەرژەوەندیی گشتی لە

ڕۆژهەڵاتی کوردستان و لە ئاستی کوردستانی گەورەشدا، وەک ناساندنی پرسی کورد بە کۆمەڵگەی جیهانی لە ڕێگەی دیپلۆماسی، و وەک خۆ بەخاوەن‌کردنی پرسی مێژوو، زمان، شوناس، کولتوور و جوغرافیای کوردستان لە ئێران و ... هتد.

لەولاش ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی لە هەموو ئەو ماوەیەدا چ بە زبری سەرکوت و سەرنێزە و چ لە ڕێگەی شەڕی نەرم و سایبێریی ئامبازی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازانەی کورد بووە و لەو بەربەرەکانییەدا لە هیچ کردەوەیەکی دژەمرۆیی بەرامبەر بە کورد خۆی نەبواردوە. بەڵام تەنیا ئاسنی ساردکوتانی بۆ ماوەتەوە. حیزبی دێموکراتی کوردستان بە باوەڕی نەتەوەیی و پرەنسیپە مۆدێڕنە جیهانییەکانی وەها ئاوێتەی بیر و زەین و نەستی کۆمەڵگەی کوردی بووە کە دابڕاندنیان لە یەکتر ئەمری مەحاڵە.

حیزبی دێموکرات کارەساتی زۆری بەسەر هاتوە. پێشەوای دامەزرێنەری لەدار دراوە، د. قاسملوو و د. شەرەفکەندی، دوو سکرتێری هەرە بەوەجی ئەم حیزبە تێرۆر کراوە، ڕێبەرییەکەی لە زێدی خۆی هەڵقەندراوە و تەنانەت لەو شوێنەش بە مووشک لێی دراوە؛ بەڵام لەگەڵ ئەوەدا هەتا ئێستاش هیچ حیزب و ڕێکخراوێکی سیاسیی دیکە لە هیچکام لە بەشەکانی کوردستان نەیتوانیوە هاوشێوەی ئەم بجووڵێتەوە و دەسکەوتەکانی دووپات بکاتەوە.

بۆ دوا وتە و ئاکامگیری لەو باسە باشترین شت گەڕانەوە بۆ چەند بڕیارێکی گۆنگرەی ١٧، تازەترین کۆنگرەی حیزب وەک بەرزترین ئۆرگانی بڕیاردەری حیزبە. لەو جێگایەی دەڵێ باوەڕ بە ڕێگاچارەی ئاشتیخوازانەی مەسەلەی کورد لە ئێران پرەنسیپێکی هەمیشەیی حیزبی دێموکڕاتە. ئەگەرچی ڕەفتاری کۆماری ئیسلامی لەگەڵ خەڵکی کوردستان و حیزبی ئێمە و ئەزموونمان لەبواری وتووێژدا بە ئێمە دەڵێ کە ڕێژیم هەمیشە وتووێژی بۆ مەبەستی بەدخوازانە و خراپکارانەی خۆی بەکار بردوە.

یان کە باسی دێموکڕاسی وەک یەکێک لە بایەخە گرینگەکانی نهادینەکراو لە حیزبدا دەکرێ، هاتوە کە دێموکراسی هەم وەک

ئیدەئالێکی کارپێکراوی ژیانی سیاسی و ڕێکخراوەیی حیزبی دێموکڕات و هەم وەک گونجاوترین بەستێن بۆ گفتگۆ و چارەسەری کێشەکان، لە ڕیزی پێشەوەی ئامانج و بەهاکانی حیزبی ئێمەیە. هەرلەوکاتەدا ئەولەویەتی خەباتی ئێمە مەسەلەی نەتەوایەتی و پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانە. هەربۆیە جۆری مامەڵەمان لەگەڵ پرۆسە سیاسییەکانی دەرەوەی کوردستان و ئایندەی ئێران پێش هەموو شتێک لەسەر بنەمای تایبەتمەندیی کوردستان و پرسی کوردە. هاوکات خەبات بۆ چارەسەری پرسی کورد لە ئێراندا نابێ ئەو ڕاستییەمان لێ بشارێتەوە کە کورد یەک نەتەوەیە و کوردستان یەک نیشتمانە دابەش کراوە.

د. مەحموود عوسمان:
حیزبی دێموکرات ڕووسوورە لە مێژووی کورددا و بۆ ئەم ڕووسوورییەش نرخی زۆری داوە

دیمانە

ئەوساڵ حیزبی دێموکراتی کوردستان جێژنی ٥٧ ساڵەی دامەزرانی خۆی دەگرێ. مێژووی نزیک بە هەشت دەیە خەباتی حیزبی دێموکرات لە حاڵێکدایە کە ئەم حیزبە بۆ وەدەستهێنانی مافەکانی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان هێشتا لە خەباتێکی بەردەوامدایە و سەرکردایەتییەکەی لە دەرەوەی ڕۆژهەڵاتە. حیزبی دێموکرات لە ڕوانگەی شارەزایانی مێژووی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازانەی کوردەوە یەکێک لەو حیزبانەیە کە لە بەردەم بارەگای نەتەوەکەی خۆیدا بە حیزبێکی ڕووسوور و سەربڵند ناسراوە. هۆکارەکانی ئەو سەربڵندیە چیە و کاریگەریی دێموکرات لە سەر بزووتنەوەی کورد چییە؟ دوکتۆر مەحموود عوسمان کەسایەتیی سیاسی کورد لە وتووێژێکی تایبەتی و لە یادی ٥٧ ساڵەی دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا جوابی ئەو پرسیارانە و چەند پرسیارێکی دیکە دەداتەوە.

کاک دوکتور سەرەتا زۆر سپاس بۆ بەشداریت لەم وتووێژە

زۆر سپاس

با لەپێشدا باسی ئەوە بکەین کە سەرەتای ناسینی جەنابەت لەگەڵ حیزبی دێموکراتی کوردستان و ڕێبەرانی ئەم حیزبە بۆ کەی دەگەڕێتەوە؟

پێشەکی بەخێر بێن. بێگومان یادێکی پیرۆزە و ئێمەش بە قسە کردن بەشداریی تێدا دەکەین، من هەر لەسەرەتای کاری سیاسیمەوە ناسیومن، حیزبی دێموکرات ئەوەندەی بیرم بێتەوە ساڵی پەنجاکان کە ئێمە ئەوکات قوتابی بووین، لە زانکۆی پزیشکی لە کۆلێژی پزیشکی لە بەغدا ئەو وەختە دوکتور قاسملووم دیوە، کە هات لەوێوە بە نهێنی پارتی دێموکراتی کوردستانی عێراق ڕەتیان کردبوو چووبوو بۆ پراگ، لەو وەختەوە من ئەوم ناسیوە. پێش ئەوەش لەوکاتە ناسیاویی دیکەمان لەسەر حیزبی دێموکرات هەبوو، چۆنکە هێندێکیان بەنهێنی لە بەغدا بوون و لە شوێنی دیکە کاریان دەکرد. لە دەرەوەش لە شەستەکانەوە کە هاتوچۆی دەرەوەم کردوە وەکوو نوێنەری شۆڕشی ئەیلوول و مەلا مستەفا بارزانی دایمە لە پاریس و بە تایبەتی لە شوێنی دیکە، برایانی حیزبی دێموکراتمان دەدی، لەبەر ئەوە لە کۆنەوە تێکەڵاویان بووم، بەڵام چونکە هەموو ئیشەکان ئیی

ئێمەش و ئیی ئەوانیش نهێنی بووە زۆر دەرنەکەوتوە، بەڵام ئاگادار بووین لە خەبات و لە تێکۆشان و لەوەی کە کردوویانە یان ئەیان کرد.

کاک دوکتور کاریگەریی حیزبی دێموکرات وەکوو یەکەم حیزبی مودێڕنی کورد لە سەر بزووتنەوەی کوردستان بەگشتی چۆن دەبینی؟

حیزبی دێموکرات بێگومان حیزبێکی کۆنە، لە حیزبەکانی دیکەش کۆنترە، یانی لە چل و پەنەجاوە کە دامەزراوە و پێش ئەوەش چەند ساڵێش ژکاف بووە، ڕەبتیان پێکەوە هەیە. دامەزراندنیشی لە مەهاباد بووە، کۆماری کوردستانیش کە ناسراوە شەخسێکی وەکوو پێشەوا قازی محەممەد سەرۆکی بووە، ئەوانە هەمووی کاریگەریی هەیە. حیزبی دێموکرات زۆر ناسراوە و ناسینێکی تەواوی هەیە و کۆنە و زیاتر لە حیزبەکانی دیکە. بێگومان لە کۆنەوە خەباتی کردوە بەڵام ئەوەی من بیزانم حیزبی دێموکرات، یەکێک لەو حیزبانە بووە کە زەرەری نەبووە بۆ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کورد، حیزبەکانی تر زۆر جار زەرەریان لە خۆیان و لە بزووتنەوەکە داوە، حیزبی دێموکرات لەو شتانە کەمتر زەرەری هەبووە. خەباتی کردوە بۆ وڵاتی خۆی و ئەوەی توانیبێتی هەوڵی بۆ داوە. هەوڵی داوە بۆ دێموکراسی لە ئێران، و لەگەڵ لایەنە ئێرانییەکانیش هاوکاری کردوە و هاوکاتیش بۆ ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان.

لە دەرەوەش هەوڵی لۆبیی داوە و لەگەڵ ئەم وڵات و ئەو وڵات وسەرکردەکانیان کە هێندێکیان زۆر ناسراو بوون. لەو بوارەدا کەسانی ناسراو وەکوو دوکتور قاسملوو دوکتور سەعید

ئەوەیکە لەوانە گرینگترە بە ڕەئی من و لە زۆر شوێنیش باسیشم کردوە شێوازی هەڵسووکەوتی دێموکرات لەگەڵ وڵاتانی داگیرکەری کوردستان بوو، ئەوکاتە ئێمە لە بەر سنوورەکە پێوەندیمان لە گەڵ ئێران هەبوو و ئەوانیش لەگەڵ عێراق بەڵام هیچ وەختێک شتێکیان لەگەڵ حکوومەتی سەدام و عێراق نەکردوە کە زەرەری بۆ کوردی عێراق هەبێ. ئەوە زۆر موهیمە، بیرم دێتەوە دوکتور قاسملوو بەڕەحمەت بێ زۆر ئەهات و ئەچوو دەیانەویست لە بەغدا تەرتیبی چاوپێکەوتنێکی بۆ بکەن لەگەڵ سەدام، چەند جارێک خۆی

لێ دزیەوە، نەیدەویست تێکەڵاو بێ و ئەیوت من ئەگەر سەددام ببینم لە تلویزیون دەرئەچێ و ئەویش ئەیهەوێ مەدحی بکەین، منیش ناتوانم ئەوە بکەم. کەم هەیە سەرکردەی کورد بەوشێوەیە فکر بکاتەوە، ئەو دەیتوانی زیاتر کەڵک وەربگرێ، دەیانتوانی چەک وەربگرن، پارە وەرگرن بەڵام قەت نەیانویست بچنە ئەو خانەیە کە بە زەرەری کوردی عێراق بێ، ئەوە شتێکی گرینگە بە قەناعەتی من لەبەر ئەوە پەیوەندییەکانیان لەگەڵ ڕژێمی بەعس و لە گەڵ سەددام کەم بوو بچووک ببوو، دەسکەوتی کەم بوو، بەڵام گوێیان نەئەدایە. ئەوە کارێکی نیشتمانپەروەرانە و باشە.

کاک دوکتور ئەم شێوە سیاسەتەی حیزبی دێموکرات بۆ چی دەگەڕێتەوە؟ هێندێک کەس دەڵێن ئەمە پابەندی حیزبی دێموکراتە بە ڕەچاو کردنی ئەخلاق لە سیاسەتدا.

-من وای ئەبینم ئەوان نەیانویستوە دەسکەوتێکیان هەبێ لەسەر حیسابی کوردی پارچەیەکی تر. خۆتان ئەزانن بمانهەوێ و نەمانهەوێ جوغرافیا وای کردوە کوردی عێراق دەبێ پەیوەندی بە ئێران و تورکیە هەبێ، کوردی ئێران لەگەڵ عێراقی هەبێ و ئەویتر لەگەڵ ئەوەیتر، جوغرافیاکەمان وایە، بەڵام ئەو پەیوەندییانە دەبێ بە شێوەیەک بێ لەسەر حیسابی کوردی ئەو پارچەیە نەبێ. ئێستا ئێمە پەیوەندی بە ئێرانەوە دەکەین نابی لەسەر حیسابی کوردی ئێران بێ و زەرەر بە کوردی ئێران بگەیەنین و تورکیەش عەینی شت. ئەوان (حیزبی دێموکرات) ڕەچاوی ئەوەیان کردوە و توانیویانە لەو پەیوەندییە کە هەیانە ئەو باڵانسە ڕابگرن. ئەوە گرینگە، حیزبی تر هەبوو لە کوردستانی عێراق ئەو باڵانسەیان ڕانەگرتوە، نەیانتوانیوە ڕاییگرن، لەبەر ئەوە بە ڕەئی من ئەو کارەی حیزبی دێموکرات یەکێکە لە خاڵە گرینگەکان و خاڵە ئەرێنیەکانی ئەو حیزبە، ئەوەش لە خەباتدا جێگای تەقدیرە.

کاک دوکتور جەنابت هەم باسی کاک دوکتور قاسملووت کرد، هەم باسی حیزبی دێموکرات کە ڕەچاوی دۆخی خەباتی لە پارەچەکانیتر کردوە، بەڵام حیزبەکانی دیکە ئەوەیان نەکردووە، چەند جاریش دیومە لە وتووێژەکانتدا ڕەخنەی ئەوەت گرتوە کە بۆچی ڕێگا دەدەن جەعفەر سەحراروودی کە دوکتۆر قاسملووی

تێرۆر کردوە بێتە هەرێمی کوردستان.

بەڵێ من بەردەوام باسم کردوە، ئێستاش باسی دەکەم ئەڵێم بکوژی دوکتور قاسملوو کە ناوی جەعفەری سەحرارووديە بۆ ڕێگای پێ ئەدەن بێتە هەرێمی کوردستان، ڕەفسەنجانییش کە ئەوکات سەرکۆمار بوو یەکێک لە تاوانبارانە، لە دادگای میکۆنووسدا کە تایبەت بە تێرۆرکرانی دوکتور سەعید بوو هەمووی دەرچووە. لە کەیسی دوکتور قاسملوودا دایانخست، نەیانهێشت لە دادگا بیکەنەوە. هەمیشە و لە هەموو شوێنێک باسم کردوە، خەڵکیش هەیە لێمان عاجز بووە بەڵام من بە ئەرکی ئەزانم هەمیشە باسی بکەم، کابرایەک هاتوە ڕێبەرێکی نەتەوەیی شەهید کردوە لە ژووری موزاکرە، لە ژووری دانیشتن، چۆن تۆ ئەبێ بیبینی و پێشوازیی لێ بکەی؟ ئێران بۆ ئیهانەی کورد کردوویەتی بە لێپرسراو بۆ پەیوەندی لەگەڵ حیزبەکانی باشووری کوردستان، بە دۆستانی خۆمانم وتوە هیچ نەبێ ئەوە قەبووڵ نەکەن، ئێوە دەڵێن ئێران دایناوە، دەتوانن پێیان بڵێن یەکێکی تر دابنێن، ئەم کابرایە چییە دێت و ئەچێ؟ لەبەر ئەوە من هەمیشە باسم کردوە وەکوو واجیبێک و حەقی خۆشێتی کە هیچ وەختێک ئینسان ئەوەی لەبیر نەچێ و هەمیشە داوای دادگایی ئەوانە بکا ، ئەوانەی کە بکوژن و ئەوانە کە بەرپرسی ئەو تیرۆرانە بوون، بە تایبەتی لە شەهید کردنی دوکتور قاسملوو لە ژووری موزاکرە. تۆ دەبێ داوای موحاکمەی ئەوانە بکەی نەک بیهێنی پێشوازیی لێ بکەی، هەمیشە ئەوەم وتوە و بە ئەرکی دەزانم کە باسی بکەم.

دوکتۆر جەنابەت شارەزای مێژوویی بزووتنەوەی کوردی ئاگاداری کە حیزبی دێموکراتی کوردستان لە گەڵ ئەم هەموو خەبات و تێکۆشانە دەیان ئەندامی ڕێبەریی شەهید و تیرۆر کراون بە هەزاران ئەندام و پێشمەرگەی شەهید کراون، بەڵام هەر کۆڵی نەداوە و وەک خۆت باست کرد یەکێک لە حیزبە دیارەکانی نێو بزووتنەوەی کوردستانە، ڕەمزی کۆڵنەدان و بەردەوامیی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە چیدایە؟

حیزبی دێموکرات لەچاو حیزبەکانی تر ناخۆشیی زۆری دیوە، زۆر کێشەی دیوە ، چونکە لەبەرامبەر ڕێژیمێک کاری کردوە کە خوێنڕێژ بووە، فێڵباز بووە، بەرانبەرەکەی هەمووی فێڵ و غەدر و ئەو شتانە

بووە، ئێستا ئێمە لە عێراق ئەو هەموو خەباتەمان کردوە لەگەڵ ئەوەی کە عێراقیش لەگەڵ ئێمە خراپەی زۆر کردوە، بەڵام ئیران هەمووی بە غەدر لە بەین بردوە، قازی محەممەد و جەماعەتەکەی بە غەدر، دوکتور سەعید بە غەدر، قاسملوو بەغەدر، سمکۆ بە غەدر، ئیران هەموو ئەوانەی بە غەدر کوشتوە، زەمانی شا و زەمانی ئەمانەش عینی شتە بگرە ئەمانە خراپتریشن. ئێستا بەرامبەری ئێمە ڕێژێمی سەدام ڕەنگە کوشتاری زیاتر کردبێ، ئەنفالی کردوە، کیمیایی کردووین، وێرانکاری کردوە زۆر زیاتر لە ئێرانی کردوە بەڵام بەو غەدر و فڕوفێڵەی ئێرانییەکان ئەمان نەیانکردوە. لەبەر ئەوە بە ڕای من دێموکرات زۆربەی سەرکردەکانی لە کیس داوە، سەرکردەکانی موهیم بوون خۆت دەزانی سەرکردەی مێژوویی بوون، وەختێ شەهید دەکرێن کاریگەرییان لەسەر بزووتنەوەی کورد هەیە، تا چ بگا بە لەسەر حیزبەکە، بەڵام دیسانیش ماون و لەسەر خەتی خۆیان ڕۆیشتوون و خەباتیان کردوە. تەنها شتێک کە من گلەیم لێی هەیە و ڕەخنەم لێی هەیە ئەوەیە کە لێک جیا بوونەتەوە و دوو بەشن. دەبێ ببنەوە بە یەک. ئێستاش ئومێدوارم هەتا زووترە لەم زرووفە ناخۆشەی دنیا کە هەیە کە کورد ڕۆژ بە ڕۆژ پەراوێز ئەخرێ یەک بگرنەوە، دەبێ بە یەکەوە ئەگەر شتێکیان پێی ئەکرێ بیکەن، ئەگەرنا درێژەی خەبات و تیکۆشانیان کە هەر هەیە. لێک جیابوونەوە و یەکنەگرتنەوەیان خاڵی لاوازی ئەوانە بەڕاستی.

کاک دوکتور وەک فەرمووت حیزبی دێموکرات ئامادە بوو لە پێناو بەرژەوەندیی باڵای نەتەوەییدا زەرەر لە خۆی بدا، هاوکات دەستێوەردانی لە کاروباری سیاسی بەشەکانی دیکەی کوردستان نەکردوە، لە ڕۆژی ئیمڕۆدا وەک باس دەکرێ، ئەوە هەم زەرووڕەتێکی حەیاتییە وهەم بەداخەوە هێندێک لایەن وەک جەنابەت فەرمووت ڕەنگە نەیپارێزن و دەستێوەردان لە سیاسەتی پارچەکانی دیکەی کوردستان بکەن. هاوکات نووسەرێکی بە ناوبانگی فەرانسەییش هەر ئەو نەزەرەی جەنابتی هەیە، دەڵێ حیزبی دێموکرات زەرەری لە خۆی داوە، قوربانی بووە، بەس لە پێناو ئەوەی کە ڕەچاوی ئەخلاقی لە سیاسەتدا کردووە تا چەند ئەم ئەخلاقە لە سیاسەتدا و پاراستنی ئەخلاق لە دنیای

سیاسەتی ئیستای کوردا پێویستە؟ وەک لە ڕۆژی ئەوڕۆکە کە جەنابەت فەرمووت تا چەند پێویستە؟

بەڕای من زۆر پێویستە چونکە ئەوەمان لەبیر نەچێ ئێمە یەک نەتەوەین، نەتەوەکە دابەش کراوە پێچەوانەی ئیرادەی خۆی. هەرکام لە پارچەکان خۆی خەباتی هەیە و هەم خەباتی نەتەوەییشمان هەیە، مافی چارە نووسمان هەیە. بەڵام ئەوەی پێویستە لە خەباتی نەتەوەیی نەکراوە، چەند جار هەوڵ دراوە بۆ نموونە کۆنگرەیەکی نەتەوەیی ببەسترێ و ئەم حیزبانە کۆبنەوە. بیرم دێ و یەکەمجار ساڵانی حەفتاکان لە بەیرووت خەریک بوون، دوکتور قاسملووشی تێدا بوو، لەوێ بوو ئەوکاتە. لە پاریس خەریک بوون لە بێلژیک خەریک بوون ، حیزبەکان ئەهاتن و ئەچوون بەڵام ڕیک نەدەکەوتن و هەتا ئێستاش ڕێک نەکەوتن. من وتوومە دوو هۆکاری سەرەکی هەبووە. یەکێکی ناکۆکی حیزبە گەورەکان لە بەینی خۆیان، دووهەمیش دەستێوەردانی ئێران و تورکیە کە نەیانهێشتووە سەر بگرێ. حیزبەکانیش پەیوەندییان هەبوو لەگەڵ ئێران و تورکیە. بەڵام دێموکرات لەگەڵ ئەوانە تەڕەف نەبووە، نە شەڕی لەگەڵ حیزبێکی تر هەبووە، نە بووە بە تەرەف لەگەڵ لایەک دژی لایەکی تر. بۆ وێنە دێموکرات کێشەی لەگەڵ پ ک ک زۆر بووە، شێوەی خەباتیان شێوەی ئیش کردنیان، بەس دێموکرات بەلای نەرمیدا جووڵاوەتەوە بۆ ئەوەی کێشە دروست نەبێ. لەو لایەنەوە و جاری وا هەبووە خۆشیان زەرەریان کردوە لەوە بەڕاستی. فەترەیەک ئێمە ویستمان کۆنگرەیەکی نەتەوەیی ببەسترێ و هەولێش درا پێش چەند ساڵێک، بەڵام دیسان تێک چۆوە. چونکە پ ک ک لەگەڵ یەکیەتی و پارتی و بەتایبەت لەگەڵ پارتی کێشەیان هەبوو. شەڕ نەبوو بەڵام دیسان ناکۆکیی، مەسەلەن پ ک ک هات گوتی دەبێ نیوەی کورسییەکان هەمووی بۆ من بێ، دێموکرات غەدری لێکرا. من چوومە لایان لە کۆیە بەس باسی ئەو بابەتەمان کرد، وتیان گرینگ نییە قەیناکا با کورسیی کەمتر بێ بەلام هەر کارەکە ڕێک خەن. بۆ نموونە جاری وا هەبووە لەو ئیختلافاتانەی کە هەبووە دێموکرات نەیویستوە کێشە دروست کا، ئەگەر توانیبێتی حەلی کردوە و ئەگەریش نەیتوانیبێ دژ نەبووە. ئەمە گرینگە و تەئسیری هەیە و زۆر جار زەرەریان کردوە

خۆیان بەڵام دیسانیش زەرەرەکەی قەبووڵ کردوە و نەیویستوە زەرەر لە نەتەوەکەی بدا. ئیستا دەبینین مەسەلەن دێموکرات لەگەل ئەو هەموو وەزعەی کە هەیەتی ئێران دێ تیرۆریان ئەکا، مووشەکی تێئەگرن، وەک باسمان کرد سەرکردەکانیان تیرۆر کردوون، ئێران بە کەیفی خۆی دێت و دەچێ و دەسەڵاتی هەیە بەڵام دیسانیش دێموکرات موراعاتی وەزعی کوردستانی عێراق ئەکا. زۆر زیاد لە پێویست زەخت نە لە یەکیەتی و نە لە پارتی و حیزبەکانی دیکە ناکا و موراعاتیان ئەکا. خەڵک گلەییشی لێ دەکا باشە تو ئەو هەموو شتەت بەسەر دێ بۆ قسەیەک ناکەی بەیانییە دەرناکەی. وەک وتم زەربەی لێ خواردوە بەڕاستی بەڵام ئیتر ویستوویەتی خۆی زەربەکە بخوا، نەک زەرەر لە بەرژەوەندییە گشتییەکە بدا. ئەوانە خاڵی موهیمن لەو ناحییەوە. تێگەیشتوون کە پارتی و یەکیەتی لەگەڵ ئێران پەیوەندییان هەیە، مەجبوورن بەعزێک شت بکەن و لەوە زیاتریش ڕۆیشتوون بە قەناعەتی من. لەگەڵ پەکەکە ئەمە نەبووە. بۆ نموونە ئەو ڕەچاو کردنەی دێموکرات بۆ وەزعی باشوری کوردستان کردوویەتی بۆ ئەوەی کێشەیان نەبێ و خۆشی زەرەری تێدا کردووە، پ ک ک بەو شێوەیە نەبووە، ئەمە هەیە ئەم شتانە واقعین.

ئەمانەی کە باست کرد لە کۆتاییدا نیشاندەری ئەوە نییە کە دێموکرات حیزبێکی ڕووسوورە لە مێژووی بزووتنەوەی گەلی کورددا ، هەروەک ئەوەی کە ئێستا هەیە؟

بەڵێ ڕووسوور دەرئەکەوێ، تەبعەن ڕووسوورییەکە نەرخی هەیە، و دێموکرات ئەو نەرخەی داوە.

کاک دوکتور پێوەندیت لەگەڵ ڕێبەرانی ئێستای حیزبی دێموکراتدا چۆنە؟

وەڵڵا پێوەندیمان باشە، لەگەڵ مامۆستا عەبدوڵڵا حەسەن زادە لە کۆنەوە پەیوەندیمان هەیە، لەو بەریش کاک مستەفا هیجری. کۆنەکان ئەناسم و ئەوانی تریش بەڵام ماوەیەکە نەچووم بۆ لایان. بەڕاستی ئەم فەترەیەش ئەم کورۆنا و بەزم و ڕەزمە پەیدا بووە دەنا من سەریان ئەدەم. ئەچم قسەی خێریش ئەکەم لە بەینیان بەڵام ئیتر هێشتا هەر دوو حیزبن ئۆمیدوارم ببنەوە بە یەک.

کاک دوکتور ئێستا کە بەرەو یادی ٥٧ ساڵەی دامەزرانی حیزبی دێموکرات دەچین، جەنابەت چ قسەیەکەت بۆ لایەنگرانی حیزبی دێموکرات و بە تایبەتی بۆ خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان هەیە؟

وەڵڵا من زۆر پیرۆزبایی لەو یادە ئەکەم، بە هەموو شێوەیەک ئیدانەی ئەو سیاسەتانەی ئێران ئەکەم کە زۆر زۆر خراپە، و مووشەکی لەسەر ئێمە تاقی کردەوە. ئەوە کەم نییە، ئەمریکاش بێدەنگ بوو. ئەمریکا کە شەوڕۆژ ئیدعا ئەکەن کە ئێران تیرۆریستە و بەداخەوە بۆ کورد کوشتن قسەیان نەکرد. لەبەر ئەوە من زۆر ئیدانەی سیاسەتەکانی ئێران دەکەم کە زۆر زۆر خراپە و هێشتا چالاکانی کورد لە سێدارە ئەدەن و زۆر کاری دژە مرۆڤانەی دیکە ئەکەن.

دیسان پیرۆزبایی لە حیزبی دێموکرات دەکەم بۆ ٥٧ ساڵەی دامەزرانی، ئۆمێدەوارم کە وا بتوانن لەو یادە بیر لەوە بکەنەوە کە یەک بگرنەوە. چونکە بەرنامەی هەر دوولا بخوێنییەوە ئەگەر پێت نەڵێن ئەوە ئەوەیە لێکیان ناکەیەوە و، جیاوازیەکی فکری نابینم، جیاوازی سیاسی نابینم لە نێوانیاندا، وەختی ئەوە هاتوە کە یەک بگرنەوە. چونکە دنیا ئێستا کیشەی زۆر گەورەی تێدا پەیدا بووە، نەک ئێمە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بەڵکوو هەموو دونیا. جا لەبەر ئەم بارودۆخە پێویستمان بەوە هەیە کە خۆمان یەکگرتوو بین، یەکگرتنی ئێمە کلیلە بۆ ئەوەی تۆزێ دەورێکمان هەبێ، شتێکمان هەبێ و بەیەکەوە لوبیگەری بکەین. هەموو حیزبە کوردییەکانیش بەڵکوو بەیەکەوە بتوانن کۆنگرەی نەتەوەیی ببەستن، شتێکی نەتەوەییان هەبێ لە دەرەوە، نوێنەریان هەبێ،

من ئۆمێدوارام ئەوەی کە من داوامە لەم یادە ئەوەیە کەوا ئەوە بکرێ و یادی شەهیدەکان لە بیر نەچن کە قازی محەممەد پێشەوا و هاوڕێکانی شەهید بوون، ئەوکات دێموکرات یەک بووە، کە دوکتور قاسملوو شەهید بووە دێموکرات یەک بووە و دوکتور سەعید شەهید بووە حیزب یەک بووە هیچ نەبێ لە یادی ئەو شەهیدانە بەیەکەوە بن. وای لێ هاتووە بەداخەوە مەسەلەن من دەعوەتم ئەکەن سەیر دەکەی یادی قازی محەممەد بە جیا ئەکەنەوە، یادی قاسملوو بەجیا، نایەم بۆ هیچیان نایەم ئەگەر بە جیا یادیان بکەنەوە، من دۆستی هەمووتانم بەڵام بۆ بە یەکەوە نایکەن؟ ئەو ناکۆکی و شتانە دەبێ

بەرتەرەف بکەن و ڕێک بکەون و هاوکار بن و ئێمەش و هاوولاتیانی خۆشیان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان پشتیوانیان ئەبن و بە هێزتریش ئەبن.

کاک دوکتور وەکوو دوایین پرسیار، ئەو هەڵسوکەوت و سیاسەتانەی کە حیزبی دێموکرات لە پانتایی کوردستانی گەورەدا کردوویەتی تا چەند بۆ ئێستای کوردستان و پرسی کورد پێویستە؟

من هەمیشە گوتوومە و ئێستاش ئەیڵێم؛ حیزبە کوردستانییەکان هەموویان ئەوەیان لە بیر نەچێ ئەگەرچی خەبات ئەکەن لە پارچەیەک بەلام بەشێکن لە نەتەوەیەک. یانی ناتوانی هەرچیت دەوێ بیکەی، دەبێ حیسابی نەتەوەکە بکەی پەیوەندی لەگەڵ دەوڵەتان کە ئەکەن لەسەر حیسابی کوردی ئەو پارچانە نەبێ کە دەوڵەتان هەیانە. هەوڵ بدەن هاوکاری یەک بن، لە کۆندا براکوژی هەبووە ڕاستە ئێستا نەماوە، بەلام هیچ نەبێ هاوکاریی سیاسی لە بەینیان هەبێ. هەموویان بەیەکەوە حیسابی ئەوە بکەن کە کورد نەتەوەیەکە و پارچە پارچە کراوە، ئەم بەرژەوەندییە بخەنە پێش بەرژەوەندیی کەسی و حیزبی بۆ ئەوەی بەیەکەوە کار بکەن و بتوانن ئەگەر شتێکی باشیان پێی ئەکرێ بۆ میللەتەکە. ئەو میللەتە زۆری قوربانی داوە، کورد لە هەموو پارچەکان زۆری خوێن لەبەر ڕۆیشتوە، نابێت حیزبەکان ئەوەیان لە بیر بچێ، نابێ ئەویان لەبیر بچێ کە ئەو هەموو شەهیدە و قوربانییە و ماڵوێرانیەی کە کراوە ئەمان بەم شێوەیە دژی یەک بن یا کێشەیان هەبێ. حیسابی بەرژەوەندییە گشتیەکە بکەن. حیزبایەتیی تەسک بەلاوە بنێن و بتوانن لەسەر هەندێ خاڵی هاوبەش ڕێک بکەون. بەرژەوەندی نەتەوەیی چییە ئەوە بکەن و نەهێڵن دەوڵەتانی داگیرکەر تورکییە، ئێران، یا ئەوانیتر سوود لەو ناکۆکییانە وەر بگرن بۆ بەرژەوەندی خۆیان.

زۆر سپاستان دەکەم کاک دوکتور ، سپاس کە لەم یادەدا بەشداریی ئەم وتوویژەت کرد و باسێکی تێروتەسەلت لە بزووتنەوەی کورد و بە تایبەت حیزبی دێموکرات کرد.

ئێوەش پایەدار بن.

ڕەوتناسیی دامەزرانی
حیزبی دێموکراتی کوردستان

شاڕوخ حەسەنزادە

«ڕەوتی سیاسیی کورد لە ڕۆژهەڵات، سەرەتا بە بزووتنەوەی شێخەکان لە کۆتایی هاتن بە دەستەڵاتی میرنشینە کوردەکان و بۆشایی نێوان کۆمەڵگا و درێژەی ڕەوتی سیاسیی کورد دەست پێدەکا و دواتر بە دامەزرانی یەکەم ڕێکخراوی کوردی پەنگێکی بەڕۆژ دەداتەوە و لە دامەزرانی دووهەم ڕێکخراودا دەگاتە سەرچڵەپۆپەی داخوازییە شۆرشگێڕییەکانی خۆی، حیزبی دێموکراتی کورستان وەک یەکەم حیزبی مۆدێرن، ڕەوتی خەباتی کورد لە ڕۆژهەڵات دەگرێتە دەست و ڕیالیستییانە درێژە بە خەبات دەدا.»

ڕەوت بریتیـیە لە دامەزراوە، کۆمەڵە و گروپێکی دیار کە بێجگە لە بناخەی هزری، جۆرێک ڕەوشتی کۆمەڵایەتیشی هەیە. (خسروپناە، ١٣٨٨: ٩) ڕەوتەکان سێ تایبەتمەندی سەرەکییان هەیە کە بریتین لە:

١،کۆمەڵایەتی بوون و هەبوونی جۆرێک لە ڕەوشتی تایبەتی کۆمەڵایەتی.

٢.بوونی دامەزراوە و کۆمەڵە.

٣.هەبوونی بیرۆکە، هزرێکی بەرچاو و دیار و هەڵسووکەوتی تایبەت بە ئەو.

کەوابوو ڕەوتناسی بریتییە لە ناسینی وێژمان، چلۆنایەتی بیچمگرتن، ناساندنی دامەزرێنەران و کەسایەتییە ناسراوەکان، هەروەها کاریگەریان لەسەر دامەزراوە، گرووپی هزری، کلتووری، سیاسی و ئابووری هەیە(پێشوو، ١٠). ڕەوتێکی سیاسی بە مانای شەبەنگێکی بەربڵاوی هزری، ئایدئۆلۆژی، سیاسی و بڕوای‌یە. ڕەوتێکی سیاسی مێژوویەکی دیاری هەیە و لایەنەکانی گووران هەتا گەشە و ئامانج و شێوازی خەباتی سیاسی خۆی دەناسێنێ. بە شێوەیەکی گشتی ڕەوتە کۆمەڵایەتییەکان بەسەر چوار لێڕوانین دابەش دەبن:

١.ڕەوتی هزری؛ دامەزراوە و کۆمەڵەیەکی کۆمەڵایەتین کە لەسەر بناخەی هزر و ڕوانینی زانستی هەڵچنراوە و زیاتر لە بەستێنی بیر و ئەندیشەدا چالاکن.

٢.ڕەوتگەلی کلتووری؛ دامەزراوە و کۆمەڵەیەک کە بەر لەوەی

باس لەسەر پرسگەلی فەلسەفی و کەلامی بکەن، چالاکی کلتووری و پڕۆپاگەندایییان هەیە و زۆرتر لەسەر فەرهەنگ و کلتوور کار دەکەن.

٣.ڕەوتی سیاسی؛ دامەزراوەیەکی کۆمەڵایەتی‌یە کە ئاراستە و چالاکییەکانی سیاسییە و زۆرتر لە بەستێنی سیاسی‌دا کاریگەریی هەیە.

٤.ڕەوتی ئابووری؛ ئەو دامەزراوانەی ڕوانینیان ئابوورییە و لەم بوارەدا چالاکن.

یەکێک لە کارکردەکانی کۆمەڵناسیی سیاسیی ڕەوتی سیاسی، شکڵدان بە دامەزراوە کۆمەڵایەتییەکانی سەقامگیرە کە گوورانی لە ناو کێشمەکێشی سیاسی بە نێرینی «گرامێشی» مەمنوونی «هەژموونییە» کەوابوو ئەمرێکی سیاسییە،(خرم شاد، سادات، ١٣٩٢: ٧٠).

ڕەوشی جۆراوجۆر بەستێنی دامەزراندنی ڕەوتەکان وێنا دەکەن، ناسین و شرۆڤەی دۆخی بەرلە هەبوونی ڕەوت بنەمای ناسینی لایەنی هزری و مێژوویی پێکدێنێ. لە کوردستانی ڕۆژهەڵات هاتنی زاراوەکانی سیاسی و خۆخستنە سەر مێشک و زاران(سوسیالیزم، کۆمۆنیزم، ناسیۆنالیزم، دیموکراسی و...)، شەڕە مەزنەکانی جیهانی یەکەم و دووهەم و مەودای نێوانیان، ڕەوشی هەڵسووکەوتی دەسەڵاتی سیاسی، دۆخی کۆمەڵگە بەستێن بۆ سەرهەڵدانی ڕەوتێکی پڕکاریگەر خۆش دەکا.

ڕەوتناسیی سیاسی دەرکەوتنی بیری نەتەوەیی بەشێکی بۆ هاتنی چەمکگەلی وەک ناسیونالیزم، دێموکراسی، کۆمۆنیست و سوسیالیزم و... لە ڕۆژئاوا بۆ ڕۆژهەڵات و لەوێشەوە کوردستان دەگەڕێتەوە. ئەگەر لە فەڕانسە تێزەکانی «مۆنتێسکیۆ»، «ژان ژاک ڕۆسۆ»، ئاوانگاردی هزری سیاسی سەردەمی خۆیان بوون، «جێفرسۆن» و «توماس پین» لە ئەمەریکا و «جێرمی بێنتام» و «گلادستۆن» لە ئینگلیس، «گاریبالێدی»، «مێزینی» لە ئیتالیا لە مەزنترین تیۆریسیەنەکانی ناسیونالیستی و پێکهاتنی جۆرێک لە نۆرمی نوێی سیاسی و ڕوانینی تایبەت بە جیهان‌بینی ئیتالیایی بوونە و، «بیسمارک» لە ئاڵمان ئالاهەڵگری نەتەوەگەرایی بووە. ئەگەر لەبەر لەمێژە بوونی، باسی ئەحمەدی خانی و

میرشەرەفخانی بدلیسی لە کوردستان و نەبوونی نەزمێکی سیاسی بەرچاو لە میرنشینەکانی نەکەم، ناکرێ ماڵباتی بەدرخان، بزووتنەوەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا، سمایل ئاغا و... نەهێنییە بەرباس کە ئاڵووگۆڕێکی عەزیمی فکری لە دەزگای بیرکردنەوە و ئاستی وشیاری نەتەوەیی کۆمەڵگەی کوردی ڕۆژهەلات کردەوە. کاتێک دەسەڵاتی میرنشینەکان نامێنن، بۆشایەکی سیاسی ئەمنی بوروکراتیک ڕوو دەدا، شێخەکان بە تەکیە و دامەزراندنی خانەقاکان دێنە مەیدان و تەنانەت جڵەوی دەسەڵاتی سیاسی و بزووتنەوەکانیش بەدەستەوە دەگرن، دوو تەریقەتی پڕگرنگی کوردستان «قادری» و «نەقشبەندی»، لە شکڵگرتنی نوێی ڕەوتی سیاسیی کورددا ڕۆڵی بەرچاویان گێڕاوە کە پشکی تەریقەتی نەقشبەندی لەم ئاستەدا زۆرترە.

مەودای نێوان شەڕی یەکەمی و دووهەم جیهانی، ئەو گرێبەستانەی «سایکس پیکۆ»(١٩١٦ز)، «سێڤر»(١٩٢٠ز) و «لۆزان»(١٩٢٣ز)، شۆرشەکانی کورد لە سەدەی نۆزدە و بیست هەموویان سەرەتا بە دەستپێکی ڕوانینێکی «نەتەوەیی-ئایینی» دواتر ڕەوتی چەپ(سۆسیالیزم-کۆمۆنیزم) و (ناسیونالیزم-نەتەوەیی) کاریگەریان لەسەر بیچمگرتنی سێ ڕێکخراوی «ح، ئا، ک»(حیزبی ئازادی کوردستان ١٩٣٨)، «ک. ژ. ک» (کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد ١٩٤٢)و «حدک»(حیزبی دێموکراتی کوردستان ١٩٤٥) هەبووە.

هەر کردەوەیەک دژکردەوەیەکی هەیە، هەموو ئەو نەهامەتی و کردەوە دژە کوردانەی، دەورانی بیست ساڵەی دەسەڵاتی پڕ لە زوڵم و خەفەقانی ڕەزاشا، پڕۆژەی قاڵکردنەوەی کورد و شوڤنیزمی فارس(گۆڕینی ناوی شار و ئاواییەکان، تەحریفی مێژوو و چەواشەکاری، دژایەتی دەگەڵ کلتووری ڕەسەن و خۆماڵیی گەلی کورد و پێداگری لەسەر زوڵم و ستەمی نەتەوەیی، سەرکوتی شۆڕشەکانی کورد، (سمکۆ، جافرسوڵتان لە هەورامان، حەمەڕەشیدخانی بانە، مەحموودخانی کانی سانان لە مەریوان، مەلا خەلیل گۆڕئومەری (١٣٠٧-١٣٠٨)، بیرهۆ و فەرزەندە لە ناوچەی ماکۆ) هاوکات دەگەڵ گۆڕینی بیروهزری کۆمەڵگە بەنیسبەت پرسی نیشتمان و نەتەوە بوونە دنەدەری ڕەوتی

سیاسیی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان.

حیزبی ئازادی کوردستان ١٩٣٨:

لەگەڵ دەستپێکی شەڕی جیهانی یەکەم(١٩١٤-١٩١٨ز) سپای ڕووسیە خۆی دە ئێران دەکێشێت و تەنانەت لەبەشێکی ئاخی ئێران دەگەڵ عوسمانلییەکان دەکەوێتە شەڕ و پێکدادان. لەناوچە موکریان و بەتایبەت لە شاری مهاباد کەسانێک دەکەونە ژێر کاریگەریی بانگەشە و بیروبۆچوونی ئەو ئەفسەرانەی کە لایەنگری حیزبی سوسیال دێموکراتی(کۆمۆنیست)ڕووسیا بوون و لە سپای ئەو وڵاتەدا بوون، سەرۆکی ئەمانە کەسێک بوو بە ناوی «حەمە هەتیو» ئەوانە بە بەڵشەڤیەکانی مهاباد ناوبانگیان دەرکرد و دروشمەکەیان ئەوە بوو کە دەبێ، فەقیر و هەژار سەرکەوێ و دەوڵەمەند نەمێنێ(بازیار، ٢٠١٩: ٢٦) دواتر کرماشان وەک شوێنی دەرکەوتنی سۆسیال دێموکراسیێ لێدێ و «ئەبولقاسمی لاهووتی» ڕۆڵی بەرچاوی هەبووە لە جووڵە سیاسییەکانی سۆسیالیستە چەپەکان و لەلایەکی تریش چالاکییەکانی حیزبی توودە لە کوردستان و خۆ بە خاوەن کردنی پرسی کورد ڕەوتی چەپی بەسەر فەزای کوردستان دا زاڵ کرد و ئیدی هێدی هێدی ڕەنگی ئایین و سەرکردایەتیی شێخ و ئاغا کە پێشتر جڵەوی بزووتنەوەکانی کوردیان دەدەست دابوو، کاڵ دەبێتەوە.

یەکەم ڕێکخراوی سیاسیی کورد لە ڕۆژهەڵات لە هەلوومەرجێکدا دامەزرا کە سیاسەتی نەتەوەسازی و یەکرەنگکردنی کولتووری، ئاسیمیلەکردنی نەتەوەکانی غەیرە فارسی ڕەزاشا لە ئێران، تێکشکانی بزووتنەوە خێڵەکی و چەکدارییەکانی کورد، بوونە هۆکاری دامەزراندنی یەکەم ڕەوتی ڕێکخراو بە ناوی «حیزبی ئازادی کوردستان» کە لە پووشپەڕی ١٣١٧ لەناو ئەو هۆکارانەی باسمان کرد هەڵقولا.

لەبەر نهێنی بوونی کاروچالاکییەکانیان هەروەها ڕەوشی پۆلیسی و پڕمەترسیی ئەو قۆناغە ناوی دامەزرێنەرانی بەتەواوی ڕوون نییە، بەڵام ناوی بەشێکیان بۆ ئێمە ئاشکران کە بریتین لە «حوسێن فروهەر(زێرینگەران)، کەریم یاهوو، مەحموود ڕابتی، حوسێن میکائیلی، محەمەد نانەوازادە، بە سەرۆکایەتی ڕووناکبیری مهابادی عەزیز مەلا زەندی(دوکتور عەزیز زەندی،

عەزیز ئەڵمان.(سەردەشتی، ٢٠١١: ٦٥) هەر زۆر زوو ناکۆکی فکری لەنێو ئەو حیزبە بووە هۆی هەڵوەشانەوەی و دابەشبوونی بەسەر دوو بەرە، عەزیز ئەڵمانی کە سەردانی ئەڵمانی کردبوو و لە نزیکەوە شاهیدی پێشکەوتنەکانی ئە وڵاتە بوو و لەلایەکی تر عەبدولڕەحمان زەبیحی و حوسێن فروهەر بەلای سوڤیەتدا شکانەوە،(باباخانی ١٣٧٨:٩). بەرنامەی ئەم حیزبە لە ٢٨ خاڵدا پێکهاتووە و لایەنی سیاسی، ئابووری، کۆمەڵایەتی و کولتووری لەخۆ دەگرێ(بازیار، ٢٠١٩:٣٥) شکڵ گرتنی یەکەم ڕەوتی ڕێکخراو بە تەکووزییەکی نیوەدیار دەگاتە حیزبێکی دێموکراسیخوازی ئانتی فاشیزمی پێشکەوتنخوازی کوردستانی. ئەوان بڕوایان بە کوردستانێکی ئازاد، فرە نەتەوە، فرەزمان و کلتورە کە تەواوی نەتەوەکانی کورد و ئاسووری و ئەرمەن لەسایەی کۆمارێکی عەلمانی و سێکۆلاردا ئازاد بن، بە ورد بوونەوە لە مەرامنامەی ئەو ڕەوتە دەردەکەوێ کە لایەنگری لە «چینێکی»(زاراوەیەکی سیاسییە کە مارکس دایهێناوە) ڕەنجبەران و کرێکاران دەکا، دامەزراندنی مەجلیس و ئەنجوومەنی ڕەنجبەران و کرێکاران لە هەموو شوێنێک بە مەبەستی ئازادی و دژ بە دیکتاتۆڕی و دامەزراندنی هەرەوەزییەکان و هەلوەشاندنەوەی هەموو کۆت و بەند و ئیمتیازێک کە ژیانی جووتیاران نائاسوودە دەکا، هیچ گومانێک ناهێڵێتەوە کە یەکەم ڕێکخراوی سیاسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان ڕەوتێکی چەپ بووە(بازیار، ٢٠١٩:٣٦).

ژێکاف(٢٥ی گەلاوێژی ١٣٢١ی هەتاوی(١٩٤٢ز)).

دوای دەستپێکردنی شەڕی جیهانیی دووهەم(٩ی خەرمانانی ١٣١٨، یەکی سێپتامبری ١٩٣٩) وڵاتی ئێران بێلایەنیی خۆی لەو شەڕە ڕاگەیاند، بەڵام بە دوو هۆکاری؛ بەربڵاویی سنوورەکانی ئێران دەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت و دەرگیربوونی شووڕەوی دەگەڵ ئاڵمان ئەم بێلایەنییە سست بوو. سپای «هاوپەیمانان» بە پاساوی بوونی سیخورانی نیزامیی ئالمانی لە ئێران ئەو وڵاتەیان داگیر کرد. دوابەدوای یەکگرتنی ئینگلیس و شوورەوی دوای هێرشی ئالمانی نازی بۆسەر سۆڤیەت و پێویستی ئەم وڵاتە بە یارمەتییەکانی ئەمریکا و ئینگلیس بۆ بەرەکانی شەڕ لە

شووره‌وی، هاوپه‌یمانان بڕیاریان دا له کۆلیدۆری ئێران که‌ڵک وه‌رگرن، هه‌ربۆیه ئه‌و هێزانه له ٢٥ی ئوتی(١٩٤٥) هێرشیان کرده سه‌ر ئێران و ئه‌م وڵاته‌یان گرت. له ڕۆژی ٣ی خه‌رمانانی(١٣٢٠)، سه‌ره‌تا هێزه‌کانی شووره‌وی له باکوور و ڕۆژهه‌ڵات به ئاسمان و زه‌وی‌دا هێرشیان کرده سه‌ر ئێران، دواتر هێزه‌کانی بریتانیا له باشوور و ڕۆژئاوا داگه‌ڕان و هه‌موو شاره‌کانی ئێرانیان به‌هاسانی ده‌ستبه‌سه‌ر داده‌گرت و هه‌ردووک وڵات به‌ره‌و تاران ملی ڕێگایان گرته‌به‌ر. ئه‌رته‌شی ئێران خێرا دارما. ڕه‌زاخان به زه‌ختی وڵاتانی هاوپه‌یمان به‌تایبه‌ت بریتانیا وازی له ده‌سه‌ڵات هێنا و دوای گرژی و چه‌قه‌یه‌کی زۆر به‌و ئاکامه گه‌یشتن کوڕه‌که‌ی ڕه‌زاخان واته حه‌مه‌ڕه‌زا که جێگره‌وه‌ی پێشووشی بوو، بکه‌نه خونکاری ئێران.

دوای کۆتایی هاتنی شه‌ڕی جیهانی دووهه‌م له ساڵی(١٩٤٥) ـدا سپای بریتانیا به‌پێی ڕێکه‌وتنێک ده‌گه‌ڵ ئێران، ئه‌و وڵاته‌ی چۆل کرد، به‌ڵام هێزه‌کانی سپای سووری شووره‌وی ئه‌و ڕێکه‌وتنه‌یان لا په‌سه‌ند نه‌بوو و له‌و وڵاته مانه‌وه هه‌تا دوو ناوچه‌ی جوگرافیای ئازه‌ربایجان و کوردستان ده‌وڵه‌تی سه‌ربه‌خۆی خۆیان لێ ڕاگه‌یاند(حه‌سه‌نزاده، ٢٠١٩:١٠٢)

له ساڵی(١٩٢١)ـدا پاش کودتایه‌کی نیزامی که به یارمه‌تی ئینگلیس هاته دی، ڕزاخان دێته سه‌رکار و ساڵی(١٩٢٣) له تاران تانجی خونکاری له‌سه‌ر نا و زنجیره‌ی پاڵه‌وی ڕاگه‌یاند. ڕووکاری ئاوه‌ڵایی سیاسی له ته‌واوی وڵاتی ئێراندا کاتی به‌سه‌رچوو. ده‌سه‌ڵاتی ناوه‌ندی ئێران له تاران هێزی گرت و پشووی له هه‌مووان بڕی. له سه‌رده‌می دیکتاتۆریی بیست ساڵه‌ی ڕه‌زاشادا زۆرداریی نه‌ته‌وه‌یی گه‌یشته ئه‌وپه‌ڕی خۆی و شۆڤێنیزمی فارسی ئێرانی و «یه‌ک وڵات» – «یه‌ک نه‌ته‌وه» بوو به سیاسه‌تی فه‌رمی ڕێژیمی په‌هله‌وی و گه‌لانی غه‌یره فارسی نیشته‌جێ له بانووی ئێران(ئه‌و ناوه ده‌ستکرده‌ی تازه داتاشرابوو)،خرانه ژێر توندوتیژترین سته‌می نه‌ته‌وه‌یی.

سرووشتیه له‌هه‌مبه‌ر ئه‌و هه‌مووه زوڵم و غه‌دره دژکرده‌وه هه‌بێ، ڕه‌خسانی هه‌لی شه‌ڕی جیهانیی دووهه‌م ئه‌و ده‌رفه‌ته‌ی بۆ کورد ڕه‌خساند که له نه‌بوونی ده‌سه‌ڵاتی پته‌وی شا له

ناوچەکـە بەتایبـەت ناوەنـدی ڕۆژهەڵاتـی کوردسـتان (ئینگلیـس لـە باشوورەوە هەتا لای لۆرستان و ئیلامی گرتبوو و لە باکووریشەوە هەتـا نزیـک ورمـێ دەدەسـت هێزەکانـی شـوورەوی دابـوو)بزاڤـی مافخوازانـەی کـورد سـەرهەڵدەنەوە.

«دەوڵەتـی ئێـران بەرنامـەی ئـەوەی هەبـوو کـە کـوردەکان لـە ناوچـەی ورمـێ چـەک بـکا، زەختێکـی زۆریـان بـۆ دێنـێ، ئینجـا ژاندارمی ئازەری شیعەمەزەب بە کرێ دەگرێ، لە ئاوریلی(١٩٤٢) ڕەوشـی ئـەو ناوچانـە زۆر ئاڵـۆز دەبـێ و سـەرهەڵدان و پشـێوی درووسـت دەبێ. لـەو نێوەدا بەرەنگاری و تێکهەڵچوون ڕوو دەدا، لـە ڕۆژی ٢٨ی ئاوریلی(١٩٤٢)ـدا)هەشـتی بانەمـەڕی ١٣٢١)عێـل و عەشـیرەتەکانی کـوردی نیشـتەجێی دەڤـەر و ناوشـاری ورمـێ خۆپێشـاندانێک لـە شـەقامەکانی ورمـێ بەڕێـوە دەبەن(کۆچیـرا، ١٣٦٩: ٢٧٥)کوردەکانـی باژێـری ورمـێ چەنـد داخوازییەکـی تـەواو مەدەنیانەیـان لـە کاربەدەسـتان و کونسـولی شـوورەوی لـەو ناوچەیـە هەیـە کـە بریتیـن لـە...

١. زمانی کوردی لە مەدرەسەکان‌دا بخوێندرێ.

٢.تـەواوی ژاندارمـی بەینـی شـارەکانی خۆیـە و مهابـاد دەبێ لـەو ناوچەیـە بچنـە دەرێ.

٣.کوردەکان دەبێ لە کاروباری نەتەوایەتی‌دا ئازاد بن.

٤.دەبـێ نوێنـەری کـوردان لـە هەمـوو ئیـدارە و ئۆرگانەکانـی دەوڵەتـی‌دا هەبـن و لـە مەدرەسـەکانیش جێگیـر بـن.

٥.کوردەکان دەبێ لە هەڵگرتنی چەک ئازاد بن.

٦.هەروەهـا داوای ئـازاد کردنـی ٢٠ کـەس لـە گیراوانـی خۆیـان دەکـەن کـە لـە بەندیخانـە دان.

دوای ئـەو داواکاریانـەی کوردانـی ورمـێ لـە هێـزی شـوورەوی، لـە سـێپتامبری(١٩٤٢) واتـە(٣ی خەرمانانـی ١٣٢٠) کۆنفرانسـێک لـە شـاری شـنۆ بـە بەشـداریی ئاغـا و سـەرۆکە کوردەکانـی لای خـوارووی ڕۆژئـاوای ورمـێ و باکـووری کوردسـتانی ئێـران بـۆ مـاوەی چەنـد ڕۆژ بەڕێوەدەچـێ، لـەم کۆبوونەوەیـەدا کـە دوور لـە چـاوی ئینگلیسـەکان و بەپاسـاوی زەماوەنـدی کـوڕی قەرەنـی ئاغـای مامـەش گیرابـوو، بەرپرسـە کـوردەکان بـە هیـچ ئاکامێـک و یەکێتی‌یەکـی ئەوتـۆ ناگەن.(پێشـوو)

«سەرلەشکر ئەحمەد زەنگەنە، یەکێ لە ئەفسەرانی باڵای لەشکری ٤ی ڕزائییە لە ژێر سەردێری «لەهەمبەر بارودۆخی رزائییە لە ساڵی (١٣٢٠)دا» نووسیویەتی: دوای هەڵوەشانی لەشکر لە شەهریوەری(١٣٢٠)، رزائییەش وەکوو زۆر ناوچەی تری وڵات ئارامی و ئاساییشی بیست ساڵە بۆ نائەمنی و شێوان گۆڕا، بەشێک لە ئاژاوەخوازانی ناوچەی ڕزائییە وەکوو، عومەر شەریفی(عومەرخانی شکاک) لە ناوچەی سۆما و برادۆست سەرووی ڕزائییە، ڕەشید بەگی جەهانگیری لە ناوچەی تەرگەوەڕ و مەرگەوەڕ لە مەڵبەندی ڕۆژئاوای ڕزائییە، زێرۆ بەگی بەهادوری لە ناوچەی بالانیش و ناوچەکانی خوارووی ڕزائییە، تەها هەرکی لەناوچەی دۆڵی خوارووی ڕزائییە« کەوتبوونە ژێر کاریگەریی بێگانە و ئەفسەرانی یەکێتیی سوڤیەت». (مستەفائەمین، ١٩٩٣: ٥٢) ئەم بارودۆخە وا ڕێکەوت بۆ ئەوەی یەکەم ڕێکخراوی تۆکمە، مۆدێرن و نەتەوەیی بەتەواو مانا بە ناوی «کومەڵەی ژیانەوەی کورد»(ک.ژ.ک) لەسەر داروویەردووی حیزبی ئازادی کوردستان پێک بێت. دامەزرێنەرانی کۆمەڵەکە یازدە کەس بوون کە لە ڕۆژی ٢٥ی گەلاوێژی(١٣٢١)دا بەرامبەر بە ١٦ی ئوتی(١٩٤٢)لە مهاباد کۆبوونەوە و کۆمەڵەی ژێکافیان دامەزراند(ئەو یازدە کەسە بریتی بوون لە: حوسێن فروهەر، عەبدولڕەحمان زەبیحی، عەبدولڕەحمان ئیمامی، عەبدولقادر مودەڕسی، نەجمەدین تەوحیدی، محەمەدی نانەوازادە، عەلی مەحمودی، محەمەد ئەسحابی، عەبدولڕەحمان کیانی، سەدیق حەیدەری و قاسمی قادری).(قاسملوو، ١٩٨٨: ٢٨) ئەم دامەزراوەیە وەک ڕیخراوێکی نهێنی چالاکی دەکرد و هەر لە سەرەتای دامەزراندنەوە کوردانی باشووریش تێیدا بەشدار بوون.»

«ساڵی(١٩٤٢)حیزبی هیوا کە ئەوسا بەهێزترین ڕێکخراوی چەپی سیاسی لەکوردستانی عێراقدا بوو؛ دوو کەس لە ئەندامە شارەزاکانی خۆی؛ واتە «میرحاج ئەحمەد و مستەفا خۆشناو»، کە هەردووکیان ئەفسەر بوون بۆ دروستکردنی پێوەندی و هاوکاری و هاوخەباتی لەگەڵ کوردەکانی خۆرهەڵات ناردە کوردستانی ئێران، دوای پێوەندیکردن دەگەڵ چەندین کەس لە ڕۆژی ٢٥ی شەهریوەر(خەرمانان)ی(١٣٢١) دەستەیەک

لاوی سابلاغی لە باخی حاجی داود لە نزیک چۆمی سابلاغ بە ئامادەبوونی نوێنەرانی حیزبی هیوا، میرحاج و مستەفا خۆشناو بۆ پێکهێنانی ڕێکخراوێکی سیاسی کورد کۆبوونەوە.»

لە مانگی بانەرمەڕی(١٣٢٢)ی هەتاوی کۆبوونەوەیەک وەک کۆنگرەی یەکەمی کۆمەڵە پێکهات. لەم کۆنگرەیەدا کە لە چیای «خوداپەرەست» گیرابوو ، نزیکەی سەد کەس بەشداربوون؛ بڕیار درا کۆمەڵە بیروڕای خۆی لە گۆڤارێکدا بڵاو بکاتەوە. کۆمەڵەی ژێکاف ڕێکخراوێکی ناسیونالسیتی و نیشتمانپەروەر بوو و خواستی سەرجەم چین و توێژەکانی کوردی وەک بەیداخێک بەرز کردبۆوە بەڵام لەبەر نەهێنیبوونی، نەیدەتوانی بەئاشکرا ئەوە ڕابگەیەنێت. هەر بۆیە لە یەکەم هەنگاوەکانیدا دەستی بە بڵاوکردنەوەی گۆڤاری «نیشتمان» کرد.(قاسملوو، ١٣٦٧: ٢٩)

«ئەو ئایدئۆلۆژییەی کە؛ سەران و دامەزرێنەرانی کۆمەڵە بینای کارەکەیان لە سەر دامەزراندبوو، لە کۆنگرەی دووهەمیدا دانی پێدانرابوو. لە بەندێکی مەرامنامەی کۆمەڵەکەدا دەڵێ: کۆمەڵەی (ژی- کاف) لە سەر چوار کۆڵەکەی (ئیسلام، کوردایەتی، مەدەنییەت ، سوڵح و ئاشتیخوازی)دا ڕۆنراوە.

یەکێک لە ئەسڵ و ئەستوونە بەهێزەکانی دامەزراندن و فەلسەفەی وجودیی ژێکاف، باوەڕ بە ئاشتی و مەدەنییەت بووە، ڕەنگبێ دامەزرێنەرانی بەشێوەی ئاکادێمی و هەنووکە؛ زانیاریان لەسەر کۆمەڵگەی مەدەنی و شێوازەکانی کاری سڤیلی نەبووبێ کە زۆر سرووشتییە، بەڵام باوەڕی قووڵی بەرپرسان و خەباتکارانی کورد بە چەمکی مەدەنییەت لە مێشک و نەستیاندا هێلانەی چنیبوو!

ئەوەی کە ڕوونە پێگەی چینایەتیی دامەزرێنەرانی (ک.ژ.ک)یە کە سەر بە کوردی شارنشینی وردە بورژوازی بوون(وەلی، ١٩٩٥: ٢١)، ئەوە یەکەم کۆمەڵەی نەتەوایەتیی کورد بوو کە دامەزرێنەرەکانی شێخ و ئاغاکان نەبوون، بەڵکوو زۆربەیان لە چینی ڕووناکبیر و بازرگان و زانایان بوون. ئەمانە چینی تێگەیشتووی کۆمەڵگەی کوردین کە تەنیا بۆ مافەکانی خۆیان هەوڵیان نەدەدا بەڵکوو لەگەڵ مافی گشتیی نەتەوەکەیان بوون(مەکداول، ٢٠٠٣: ٤٩٣)

کۆمەڵەی ژێکاف لە یەکەم ژمارەی «نیشتمان» بڵاوکراوەی

بیری ئەم ڕێکخراوەدا سەبارەت بە ئامانجی ئەم ڕێکخراوەیە دەنووسێ:(ئەی برای کوردی خۆشەویست): کۆمەڵەی ژێکاف بەپێچەوانەی هەموو بەرهەڵست و قۆرت و چەڵەمێکی وەکوو دوژمنایەتی خۆبەخۆ، دووبەرەکی و خۆخۆری، پووڵپەرەستی و بێگانەدۆستی کە لە ڕێگای پێشکەوتن و سەرکەوتنی کورددا هەیە، بە هەموو هێز و توانای خۆی تێدەکۆشێ تا زنجیر و کەڵەپچەی دیلی و ژێردەستی لە ئەستۆی نەتەوەی کورد داماڵێ و لەم کوردستانە لەت و کوتەی ئێستادا کوردستانێکی گەورە و ڕێکوپێک بێنێتە بەرهەم کە هەموو کوردێک بە سەربەستی تیا بژی.(نیشتمان، ١٣٢٢: ٥)

هێمنی موکریانی کە خۆی ئەندامی چالاکی (ژ-ک) بووە و لە نووسەرانی نیشتمان بووە دەڵێ: ئەندامانی کۆمەڵە لە هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵی کوردەواری پێکهاتبوون و جیاوازیی بیروڕای سیاسی و فەلسەفییان هەبوو، ئەگەر چاوێک بە ئۆرگانی کۆمەڵەدا بخشێنین ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێ. بەلام، بیروباوەڕی کۆمەڵە لەسەرەتای دامەزرانییەوە تا هەڵوەشانەوەی لەسەر دەستی قازی محەممەد، بیروباوەڕێکی نەتەوەخوازی ڕاستڕەوانە بوو بە درێژایی ماوەی هەڵسوورانی وەک ڕێکخراوێکی ڕیفۆرمیستی نەریتپارێز خۆی نواندووە(ئەسەسەرد، ٢٠١٢: ٤٢). نێوەڕۆکی ئایدئۆلۆژیی کۆمەڵەی ژێکاف زۆرتر دەربڕی بابەتی کۆمەڵایەتی-ئابووری پەیوەندیدار بە ستراکچەری چینایەتی کۆمەڵگای کوردستان بوو.

گۆڕانکارییەکان یەکجار زۆر خێرا بوون. جیهان بەرەو ئاڵووگۆڕێکی مەزن هەنگاوی دەنا، شۆڕشی گەلانی دونیا دژ بە فاشیزم و دیکتاتۆری پەرەی سەندبوو، «کۆمەڵەی دەوڵەتەکان» هەم ژمارەیان زیاتر دەبوو هەمیش بەرەو ڕێکخراوێکی مەزنتر و ڕێکوپێکتر دەچوو کە دوایی بوو بە «ڕێکخراوی نێودەوڵەتی». وڵاتی ئێران گۆڕانێکی ناوخۆیی بەسەردا هات و لە لایەکی دیکەوە لەو بارودۆخە گرینگەدا چالاکییەکانی کۆمەڵە بەرینتر ببوونەوە. بەڕێوەبەرانی دەبوو بەڕێکوپێکی چالاکییەکان بەرنە پێش و پێویستیان بە سیاسەتێکی دیاریکراوتر و لاستیکی هەبوو. هەروەها دەبوو ڕێکخراو مەندتر، یەکگرتووتر، خاوەنپلان بۆ

بەرەوپێش ڕۆشتنی ڕوونتر، سیاسەت و دوورەدیمەنی ستراتیژی خۆیان داڕێژنەوە. سەرکردایەتیی کۆمەڵە باش لەو ڕەوشە ئاگادار بوون، هەربۆیە هەوڵێکی نوێیان دا بۆ دامەزراندنی هێزێکی سیاسی مۆدێرن و بەرفرەوان. دوای سێ ساڵ لە پێکهێنانی ڕێکخراوی ژێکاف، لە ڕێکەوتی ١ی خەزەڵوەری ١٣٢٤ لە شاری مهاباد حیزبی دێموکراتی کوردستان دامەزرا. ئەگەرچی یەکەمین بەیاننامەی خۆناساندنی حیزب بە خەڵک و دانانی یەکەمین مەرامنامەی و هەوڵی کۆنگرە لە سەرەتای مانگی ئۆکتۆبەر دا بوو، کەچی حیزبی دێموکرات هەموو ساڵێک لە ڕۆژی ٢٥ی گەلاوێژ جێژنی دامەزراندنی خۆی دەگێڕێ!، هۆکارەکەشی ئەمەیە کە حیزبی دێموکراتی کوردستان خۆی بە درێژەی (ک.ژ.ک) دەزانێ. بە قەولی هەژاری موکریانی،گ حیزبی دێموکرات لەسەر دارووپەردووی(ژ.ک) دادەمەزرێ.(بازیار، ٢٠١٩: ٥٦) ئەگەرچی ئەو حیزبە نوێیە لە ئەزموونەکانی کۆمەڵە سوودی وەردەگرت، بەڵام لە سیاسەت، ڕوانین و چالاکییەکانی‌دا زیاتر خۆی دەگەڵ ڕەوشی مەوجود هاوئاهەنگ دەکرد.

حیزبی دێموکراتی کوردستان لە یەکەم هەنگاوی خۆیدا بەیاننامەیەکی بە زمانی کوردی و فارسی لە هەشت بەنددا گەڵاڵە کرد و بڵاوی کردەوە کە زیاتر لایەنی ناسیۆنالیستی و نەتەوەیی لە ناو سنوورەکانی ئێرانی پێوەدیارە. دەگەڵ ئەوەیکە «حدک» لەسەر بناخەکانی «ک.ژ.ک» دامەزرابوو بەڵام بەرنامە هەشت خاڵییەکەی لەچەند لایەنەوە جیاوازیان دەگەڵ بەرنامەی «ک.ژک» هەبوو. ژێکاف باسی لە وەسەریەکخستنەوەی کوردستانی گەورە کردبوو بەلام «حدک» لە چوارچێوەی سنووری ئێران‌دا خودموختارییەکی نیمچە سەربەخۆی لە خاکی ئێران دا دەویست. سەرکردەکانی «حدک» باش لە واقعی ڕەوشەکە تێگەیشتبوون و دەیانهەویست سەرەتا بناخەیەکی تۆکمە بۆ گەیشتن بە ئامانجە بەرزەکانی ژێکاف دابمەزرێنن بۆیە خۆیان لە درووشمی قەبە و بریقەدار دەپاراست. بۆ وێنە حیزب لەگەڵ ئاوڕدانەوە لە ژیانی جووتیارانی کوردستانیش‌دا هەوڵ دەدا بۆ ڕۆژگاری ئەوسای کوردستان ڕێگەچارەسەرییەکی مامناوەندی بدۆزێتەوە، واتە نە لە ئاست ژیان و بەڕیوەچوونیان بێ دەنگ بێ و نە خۆ لە

خانەی درووشمێکی ڕادیکاڵی وادا دەبینێتەوە، هەربۆیە لە مادەی پێنج دا دەنووسێ: دەبێ لەسەر ئەساسی قانوونێکی گشتی لە نێوان لادێی و خاوەن موڵکدا ڕێکەوتنێک پێکبهێندرێ و دواڕۆژی هەردوولا دابین بکرێ.(ئەیووب زادە، ٢٠٠٨: ١٨)

ئەو ڕووداوە خێرایانە بە جۆرێک بوون دوای پێنج مانگ(١٦٠ ڕۆژ) لە ڕاگەیاندنی حیزبی دێموکراتی کوردستان، دەوڵەتی کوردی(حکومەتی کۆماری کوردستان)لە ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤ڕاگەیەندرا و قازی محەمەد کە پێشەوای حیزبی دێموکراتی کوردستان بوو بە یەکەمین سەرۆک کۆماری کوردستان. لە ماوەی یازدە مانگ تەمەنی کۆمار زۆرێک لە داخوازییەکانی کورد لە ڕۆژهەلات وەدی هاتن؛ لەوانە خوێندن بە زمانی کوردی، دامەزراندنی سپای نەتەوەیی(پێشمەرگە)، سروودی نەتەوەیی، ئاڵای نەتەوەیی، دامودەزگای حکومەتی کوردی، هاتنی ژنان و لاوان بۆ نێو ژیانی سیاسی(دامەزراندنی یەکێتییەکان ژنان و لاوان)، پەروەردەی مۆدێرنی کوردی، بونیادنانی دامەزراوە کولتوورییەکان(سینەما، شانۆ، ڕادیۆ، کتێبخانە).

خاڵی جێگای سەرنج لەم قۆناخەدا ئەوەیە لەنێوخۆی حیزب دا باڵی چەپ پەراوێز دەخرێت بەڵام لە هەمبەر دەرەوەدا حیزبی دێموکرات لە حیزبە چەپ و پێشکەوتنخوازەکانی ئێران نزیک دەبێتەوە، لە ئاکام دا دەگەڵ ئەو حیزبانە(حکومەتی نەتەوەیی ئازەربایجان و توودە)بۆ هەڵبژاردنی خولی پازدەهەمی پەرلەمان دەچێتە یەک بەرە.(بازیار، ٢٠١٩: ٦٤).

بە گشتی پێکهاتەی خێڵەکی و سیاسی-کۆمەڵایەتیی کۆمەڵەی کوردەواری و نفووزی شێخ و مەلاکان و بوونی کەسایەتییەکانی سەربەم چین و توێژانە بەشێوەیەکی بەرچاو و شوێندانەر لە ڕیکخراوی سیاسی و نیزامی ڕەوتی کوردی و کۆماری کوردستان لەبەر ئەوەیکە بەرنامەیەکی رادیکاڵی کۆمەڵایەتی لێ نەکەوێتەوە سرووشتی بوو. سەرکردایەتی حیزب لە شێوازێک گەڕاون بۆ پێکەوە گونجاندن و ڕاگرتنی باڵانس لە نێوان چینە جۆربەجۆرەکانی ئەوکاتی کۆمەڵگای کوردستان بۆ ئەویکە بتوانێ هەموو لایەک لە ژێر چەتری دەستەڵاتێکی نەتەوەیی دا کۆ بکاتەوە.

سەرچاوەکان:

١.خسروپناه، عبدالحسین، جریان شناسی فکری ایران معاصر، قم:موسسه حکمت ١٣٨٨

٢. خرم شاد، محمدباقر، سادات، سید ابراهیم، جریان شناسی به مثابه روش، فصلنامه علمی پژوهشی، دوره ٥ شماره ٢

٣.بازیار، سمایل، کاریگەری بیری چەپ لەسەر بزاڤی سیاسی ڕۆژهەڵاتی کوردستان(حیزبی دێموکراتی کوردستان وەک نمونە ١٩٩١-١٩٤٥)تێزی دوکتورا، زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر ٢٠١٩

٤.سەردەشتی، د.یاسین، کوردستانی ئێران لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی لە جووڵانەوەی ڕزگاری خوازیی نەتەوەیی گەلی کورد(١٩٣٩-١٩٧٩)سلێمانی ٢٠١١

٥. باباخانی. ناصر، عبدالرحمن زبیحی کاریزمایی ناتمام، انتشارات سیدیان مهاباد ١٣٧٨

٦. حەسەنزادە، شاروخ، کۆمەڵگای مەدەنی لە کوردستان(بە تەکز کردن بە ڕۆژهەلاتی کوردستان)(هێشتا چاپ نەکراوە.

٧. کۆچیرا، کریس وەرگێرانی ڕەیانی، محەمەد، کورد لە سەدەی نۆزدە و بیستدا چاپخانەی کارون چاپی یەکەم

٨.مستەفا ئەمین، نەوشیروان، حکومەتی کوردستان...چاپی دووهەم ١٩٩٣، وزارەتی ڕۆشنبیری حکومەتی هەرێمی کوردستان

٩.د.قاسملوو، عەبدوڵرەحمان، چل ساڵ خەبات لە پێناو ئازادی چاپی دووهەم ١٩٨٨

١٠.وەلی، عەباس. پەیدابوون و بناغەی ناسیونالیزمی کوردی لە ئێران، و. حەسەن قازی، سوید ١٩٩٥

١١.مەکداول، دیڤید، مێژووی هاوچەرخی کوردی، ئەبووبەکر خۆشناو، سلێمانی ٢٠٠٣

١٢.نیشتمان، گۆڤارێکی کۆمەڵایەتی، ئەدەبی، خوێندەواری و مانگی کوردییە ژ،١ ساڵی یەکەم ١٣٢٢

١٣.ئەسەسەرد، فەرید، ڕەهەندەکانی بیری سیاسی کورد پاش جەنگی دووهەمی جیهانی ئاکادێمیای هۆشیاری و پێگەیاندنی کادیران، سلێمانی ٢٠١٢

١٤. ئەیووب زادە، ئەیووب، لە ژ-ک وە بۆ کۆمار هەولێر ٢٠٠٨

حیزبی مە، حیزبی دێموکراتی کوردستان، بووە ٧٥ ساڵان!

شێخ جەماڵ

حیزبی دێموکرات بە پێچەوانەی حیزبە کادری و نوخبەییەکان، حیزبێکی میللی، شۆڕشگێڕ و جەماوەرییە کە بۆ وەدیهێنانی مافی چارەنووسی میللەتی کورد، بە کەلک وەرگرتن لە تەواوی پوتانسیێلەڕێکخراوەییەکانی خۆی تێدەکۆشێ و لەم قوناغەدا لەسەر ئەم باوەڕەیە کە سیستمێکی فێدراڵیی تەوافوقی لە ئێرانێکی دێموکراتیکدا دەتوانێ وڵامدەرەوەی ویست و گەیشتنی بە قۆناغێک لە ئامانجەکانی بێ، ئەو ئامانجانەی کە ئامانجی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستانە.

حیزب هەر لە سەرەتاوە بە دەرکی ڕاستەقینە لە هەلومەرج بۆ کەڵک وەرگرتن لە بارودۆخی گونجاو لە دروستبونی بۆشایی دەسەڵات لە سەردەمی جەنگی جیهانی بە مەبەستی دەسەڵاتداری و دامەزراندنی حکومەت پێک هات، هەر ئەو تێگەیشتنە دروستەش بوو کە دەرفەتی پێکهێنانی کۆماری کوردستانی ڕەخساند.

کۆماری کوردستان وەک تاقانە جمهووریی سەردەمیانەی کورد، بەرگێکی زێڕینە لە هەوڵ و تێکۆشانی ڕێکخراوەیی حیزبی دێموکرات و هەر چەندە لە بێدەرەتانی و بێئیمکاناتی و لە ناوچەیەکی سنووردار و بەرتەسکدا پێک هات، بەڵام توانی ببێتە بەردی بناغەی شۆڕش و ویست و داخوازی گەلی کورد بە پانتایی کوردستان. دیارە ئەگەرچی ئیستبداد توانی کۆماری کوردستان جوانەمەرگ بکا و هەموو تەمەنی ئەم دەسەڵاتە خۆماڵییە ١١ مانگی خایاند، بەڵام لەو ماوە کورتەدا توانی زۆر کاری بەنرخ بکا کە هەتا ئێستاش بێوینە بووە و کاریگەریی لە سەر کار و چالاکییەکانی بزووتنەوەی میلیی گەلی کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستان هەیە.

پێکهێنانی هێزی پێشمەرگە و سازماندانی لە قەوارەی سوپای میلیی کوردستان، دروستکردن و مودیرییەتی سیستەمێکی ئیداریی دادپەروەرانە و بە دوور لە گەندەڵی، دامەزراندنی سیستەمێکی قەزایی سەربەخۆ و پاراستنی ماڵ و ژیان و سەروەت و سامانی خەڵک و، هەوڵدان بۆ دروستکردنی کومەڵگەیەکی

یەکسان لە باری یاساییەوە و دروستکردنی کومیتەی یایان بە هەوڵ و سەرپەرەشتیی مینا خانم، هاوژینی جەنابی قازی محەممەد، وەک کەسی یەکەمی حیزب و کۆماری کوردستان بۆ بەشداریی ژنان لە کار و چالاکی و تێکەڵاوبوونی ژنان بۆ ئەوەڵ جار لە ژیانی سیاسیدا کە دواتر یەکیەتیی ژنانی دێموکراتی کوردستانی لێ دروست بوو وساڵیانی ساڵە وەک بەشێکی گرینگ لە سیستم و ساختاری حیزبی لە کار و تێکۆشانی خۆیان بەردەوامن؛ و هەروەها ئیجباری کردنی خوێندنی کچان لە قوتابخانەکان بۆ یەکەمین جار و زۆر دەسکەوتی دیکە بەشێکی حاشاهەڵنەگرن لە کار و خەباتی سیاسی، سەربازی، کومەڵایەتی و مەدەنیی حیزبی دێموکراتی کوردستان لەو قۆناغە کورتەی حوکمڕانییدا.

لە بواری فەرهەنگ و شێعر و ئەدەبدا حیزب توانی بە تەربیەت و ڕاهێنانی نەسڵێک خەریک بێ کە ئێستاش دوای چەند دەیە شوێندانەرییان لەم بوارەدا حاشا هەڵنەگرە و ڕۆژنامەی «کوردستان» و میدیاکانی دیکەی حیزبی سەردەمی زێرینی کۆماری کوردستان شاهیدێکی باشن بۆ ئەم ئیدیعایە.

کۆماری کوردستان جوانەمەرگ بوو، بەڵام حیزبی مە، دوای ڕووخانی کۆماری کوردستان زوو بە خۆدا هاتەوە و دوای بڕینی هەوراز و نشیوێکی سەخت، توانی ڕاپەڕینی چەکدارانەی ٤٧ و ١٣٤٦ی بەڕێوە ببا و چەند جاریش لە کەشی نیوە ئازاد و نیوە ئاشکرادا کە دەرفەتی بۆ ڕەخساوە، لە ململانێی هەڵبژاردنەکاندا خۆی تاقی کردۆتەوە و هەموو جارێ سەرکەوتنی بەرچاوی بەدەست هێناوە.

لە دەورانی ڕێژیمی پاشایەتی و بەتایبەت ڕێژیمی کۆماری ئیسلامییدا کە لافاوی خوێنی بەناحەق ڕژاوی لێهەستاندین و کەوتوینە بەر پەلاماری پۆلیس و هێزە سەرکوتکەرەکان و بە سەدان و هەزاران ڕۆڵەی خەباتکارمان ئێستا لە بەندیخانەدان کە زۆربەیان حوکمی قورس و ئێعدامیان بەسەردا سەپاوە. حیزبی ئێمە، حیزبی دێموکراتی کوردستان زیاتر لە پێنج هەزار پێشمەرگە،

کادر و ئەندامی شەهید بوون، بەڵام ئەم شانازییەی بۆ خۆی تۆمار کردوە کە هەروا سوارچاکی گۆڕەپانەکە بێ.

سەرەتای حەفتاکان دەورانێکی ناخۆش و قەیراناوی بۆ حیزبی دێموکرات بوو، میلیتاریزەبوونی کوردستان و بارودوخی نێونەتەوەیی و ڕواڵەت گۆڕینی دەسەڵات لە ناوەند کێشە و ئاستەنگی جیدی لە بەر دەم چالاکیی پێشمەرگانەدا هێنابووە پێش، حیزب لەسەر ئەساسی باوەڕمەندیی بە کەلک وەرگرتن لە هەموو پتانسیلەکان وەک یەکەم ڕێکخراوەی سیاسی پشتیوانی بێ مەرج و هەمەلایەنەی لە چالاکان و هەڵسوڕاوانی مەدەنی لە نێوخۆی وڵاتدا ڕاگەیاند.

قوناغی سێهەمی کاری مەدەنی و گوتارسازیی حیزبی مە دەگەڕێتەوە بۆ ئاخری ساڵەکانی حەفتا، کە بە کەلک وەرگرتن لە دۆخەکە زۆر ژێرانە خەڵکانی باش و لێهاتووی ڕێزەکانی جەماوەری خۆیَ هان دا بۆ ڕێکخستنی کاری مەدەنی لە سەر ئەو بەستێنە گونجاوەی کە پێک هاتبوو. دیارە ئەگەر پشتیوانیی هەمە لایەنەی حیزبی دێموکرات نەبوایە لەو دۆخە ئادرنالینیەدا کار کردن بۆ ئێمە مانان لە نێوخۆی وڵات وەها سەهل و ئاسان نەدەبوو.

حیزب بە کارئاسانی و پشتیوانیی میدیایی و بە بەکارهێنانی گوتار و زمانێکی سەردەمیانە دەری خست کە لە گۆڕەپانی سیاسیی کوردستاندا شوێندانەر و خاوەنی گەورە گوتاری نەتەوەیی و ماڵێکە بۆ حەسانەوە و هەوڵدان بۆ گەیشتن بە ئامانجەکان. لەم پێناوەدا بە دروستکردنی کومیتەی پێوەندیدار لەگەڵ کاروباری نێوخۆی وڵات نیشانی دا کە پاڵپشت و پشت و پەنای هەڵسوڕاوانی نێوخۆ لە هەموو بەشەکانی گۆڕەپانی سیاسیدایە بەبێ جیاوازی.

گرینگترین کاریگەری ئەو دامەزراوە سازیانە ئەو کاریگەرییەیە کە لەسەر کۆمەڵگەی کوردیی داناوە، بە چەشنێک کە کوردستان وەک ڕێکخراوترین بەشی ئێران ناوی دێ. چون کورد ئەزموونی

دامـەزراوە سـازی بـووە و توانیویەتـی خـۆی لـە چوارچێـوەی دامـەزراوە و ڕێکخـراوە مەدەنـی و سیاسـییەکاندا بـە پێچەوانـەی ئێـران کـە دەگوتـرێ کۆمەڵگەیەکـی «تحـزب گریـز»ە و کەمتـر بەڕێکخـراوە دەبێ، ڕێک بخا. ساڵیانی ساڵە ئەو ئەزموونانە کەڵەکە بوون و دامـەزراوەکان هەر ماونەتـەوە و بە ڕەنگ و بۆنـی تازەوە لـە مەیدانی کۆمەڵایەتی و سیاسیی کورددا بوونیان هەیە و زیاتر پەرەیـان سـەندوە.

ئـەم دامەزراوانـە لـە چوارچێـوەی بیـر و ڕێبـەری سیاسـی و مودیرییەتـی حیزبدا توانیویانـە ڕۆحـی نەتەوەخـوازی زینـدو ڕابگرێ و بۆتـە هۆی ئەوەیکـە شوناسـی کوردی وەک نەخشـە ڕێگـەی ئـەم سـاڵانەی دوای کۆمـار ڕۆحـی زینـدووی نەوەکانـی کـورد بـێ.

ئاسـانکردنی وەرگرتنی واتـا و باوەڕە نوێ و دیموکراتیکـەکان لـە کوردسـتانێکدا کـە بـە چەنـد قات دواکەوتووتـر بـوو لـە شـوێنەکانی دیکە، ئەو باوەڕانـەی کـە ئێسـتا مایـەی شـانازی نەتەوەیـی کوردن.

دیـارە کۆمـاری کوردسـتان و حیزبەکـەی وەک دامـەزراوە و سیسـتمێک کارگرووپەکانـی خۆیـان پێـک هێنـاوە، بـەڵام بەشـی هەرەزۆری ئـەو شـتانەی وەک دامـەزراوە و بەرهەمەکانیـان دەبینـدرێ، لـە چوارچێـوەی ئەندیشـەی حیزبـی دێموکراتـدا وەک ڕێبـەری ئـەم ڕەوتـە لـە ژیانـی کۆمەڵایەتیی کورددا بـووە، حیزبێک کـە بـاوەڕی بـەو پرەنسـیپ و بنەمایانـە بـوو کـە دواتریش کۆمەڵگەی کـوردی لـەم بەشـەی کوردسـتاندا بـە دوایدا ڕۆیشـت و ڕاسـت ئـەو بنەمـا، چەمـک و پرەنسـیپانەن کـە شـانازیی نەتەوەیـی ئـەم گەلـەن.

دەسـکەوت و سـەرخەرمانی ئـەم سیاسـەتە ژیـر و پوخـت و واقعگرایـە لـە پشـتیوانیی ڕێفرانـدوم و...... مانگرتنـی خەرمانانـی خوێناویـدا خـۆی دەرخسـت.

حێزبـی دێموکـرات وەک پێشـەنگ و ئاڵاهەڵگـری گـەورە گوتـاری نەتەوەیـی (کوردایەتـی) هەمیشـە لـە تەعامـول و سـازان و لـە یـەک حاڵیبـوون لەگـەڵ لایەنـە سیاسـیەکان لـە دەرەوەی وڵات و نێوخـۆ بـووە، حـزووری پـڕ ڕەنگـی ڕێکخراوەیـی بـە شـێوازی شـوێندانەر

بەڵگەیەکە بۆ ئەم ئیدعایە و توانیویەتی بە کەڵک وەرگرتن لە پتانسیلەکانی لە دەرەوەی وڵات و سازماندانی کوردانی دیاسپورا، وەک نوینەرایەتییەکان و پێکهینانی گرووپی دیپلۆماسیی بەهێز بۆ ناساندنی دۆزی کورد بە جهانیان و..... بە باشترین شێواز کەڵک وەرگرێ.

حیزبی دێموکرات لەم ساڵانەی دواییدا لە سەر تەحلیلی دروستی خوێ لە دۆخێک کە کۆماری ئیسلامیی تێدایە و بۆ خۆ سازدان لە بەرەنگاری دەقە نەوەدی لە گەڵ دەسەڵات، توانی چەند دامەزراوەیەکی ڕێکوپێکی وەک شۆڕای دێموکراسیخوازانی ئێران و..... لە ئۆپوزیسیونی سەرانسەری پێک بێنێ، دیارە ئەم ڕوانینە لە سیاسەتدا ئەتوانێ یارمەتیی ئێمە بدا لە هەنگاوەکانمان بەرەو ئامانجدا. ئەوەندەی کە ئاگادار بم حیزب لەگەڵ تەواوی لایەنەکان بێ جیاوازی، لە سەر بنەمای بە ڕەسمییەت ناسینی مافەکانی ئێمەی کورد، ئیعلانی ئامادەیی وتوویژ بۆ لێک حاڵیبوونی کردوە کە ئەم ڕێکەوتن و گرێبەستانە ئەتوانێ دوایی حکومەتی ئێستا کاریگەریی خۆیان ببێت. هەر ئێستا بە هەوڵ و تێکۆشانی بەرەی کوردی ئیدی وشەی، دێموکراسی و فدرالیزم و مافی نەتەوەکان بۆ زۆرینەی حیزبە سەرانسەرییەکان بووەتە ئەمری واقیع و چیدی بڤە و تابو نییە!

لە ئاستی نێوخوی حیزبەکانی کوردستانیشدا، حیزب دانوستان بۆ لێک حاڵیبوونیکی باشی بە مەبەستی ڕێکخستنی نێوماڵی کوردی لە گەڵ هەموو لایەنەکان کردوە کە بەرچاوترینی ناوەندی هاوکاریی حیزبەکانی کوردستانی ئێرانە و بە خۆشییەوە وەک خاوەن و ئاڵاهەڵگری گەورە گوتاری کوردی بە ڕوحی لێبوردەییەوە لەگەڵ تەواوی لایەنە سیاسی و فیکریەکاندا توانیویەتی باشترین پێوەندی و موناسباتی دوستانەی ببێ. ڕاشکاوانە لەسەر ئەساسی سیاسەتی ئەخلاقی ڕەچاو کراو کە حیزبی دێموکرات حیزبیکی ئاسایی بۆ ململانێی سیاسی و ئابووری و فیکری و ئێدئولوژیک نییە، بەڵکوو پێکهێنانی ئەم حیزبە بۆ چارەسەریی کێشەکانی نەتەوەی کورد

لە گەڵ نەتەوەی باڵادەستە بە شێوازیکی مودێرن و سەردەمیانە.
لە ناسیونالیزم و کێشە سیاسیەکان لە کوردستانی ئێراندا، بە خۆشییەوە بووەتە هۆکاری ئەوەی کە لەنێو بزوتنەوەی کوردیدا گەورەترین ئاستی تەعامولمان لەگەڵ هەموو لایەنەکان ببێت.

ئێستا دەتوانم ئیدعا بکەم کە بە خۆشییەوە حێزبی دێموکراتی کوردستان بە خوێندنەوەیەکی میانەڕەوانە و موعتەدیل و دیموکراسیخوازانە بووەتە چەترێک بۆ هەموو چین و توێژەکانی کوردەواری و ئاڵاهەڵگری کوردایەتییە بە ڕێزدانان لە بنەماکانی ئازادی و مافی مرۆڤ و دێموکراسی بۆ گەیشتن بە کەناری ئارامی و بەختەوەریی تاکی کورد.

لە بیرمان بێت، حیزبی دێموکرات تەنیا دوای ١٥٩ ڕۆژ لە پێکهاتنی، کۆماری کوردستانی دامەزراند و ئەمە بەو مانایە کە لە هەموو کاتێکدا چاوی لە بەدەستەوەگرتنی دەسەڵات لە وڵاتی خوێدا بووە لە سەر ئەساسی ناسیونالیزمێکی مودیرن، سەردەمیانە و مەدەنی بۆ ڕەخساندنی دوخێکی لە بار و ژیانێکی ئاسوودەی هاووڵاتی کورد.

حیزب توانیویەتی لە ڕەوتی خەباتی سیاسیی میللەتی کورددا ببێتە ئولگوویەکی مودێرن، بۆ ژیانی سیاسی و خەباتی ڕزگاریخوازانەی میللەتی خوێ لەسەر سێ کۆڵەکەی خاک، میللەت و دەسەڵاتی سیاسی لەژێر ناوی جمهووریی کوردستاندا.

حیزبی مە هەوڵی داوە ئەخلاق تێکەڵاو بە سیاسەت بکا، یانی بە کردەوە سەلماندی کە بۆ گەیشتن بە ئامانجێکی ڕەوا ناتوانین لە سیاسەتی ماکیاوەلی و دژی ئینسانی و ناحەز کەلک وەرگرین. بویە ئێستاشی لەگەڵ بێت هیچکات بۆ گەیشتن بە ئامانجە پیروزەکانی وەک ئەبزار و کەرەسە نەیڕوانیوەتە بەشەکانی دیکەی کوردستان و لە گەڵ هیچ دوژمنێکی کورد دژی قازانج و بەرژەوەندییەکانی بەشێک لە میللەتی خوی، هاوکار و هاوئاهەنگ نەبووە.

لەگەڵ هەمووی ئەو شانازییانەی کە حیزبی ئێمە، حێزبی دێموکرات توانیویەتی وەدەستی بێنێ، بەڵام بەداخەوە بە زۆر

هۆکار کە سەرەکیترینیان بە جێهێشتنی زێدی خوی لە ژێر گوشاری جۆراوجور و درندەیی بێ ئامانی دوژمن و شەڕی قیزەوەنی براکوژی دەیەی شەست کە بە سەرماندا داسەپا و زۆر هەڵەی کوشندەی تر و....... کەوتینە نێو زلکاوی گومان و لێکدابڕان و ئینشعاب. هۆکاری هەرچی بێ دەرەنجامی بووە بە پاسیڤ بوون و دەست هەڵگرتنی بەشێکی بەرچاو لە بەدەنەی سیاسی بنەماڵەی دێموکرات لە نێوخۆ و دەرەوەی وڵات، دیارە کە بنەماڵەی دێموکرات توانی لەو دەورانە سەخت و قەیراناویەدا خوێ تێپەڕ کات. بەڵام نکۆڵی لێناکرێ کە ئێستا نەمانتوانییوە جێگای ڕەزامەندیی گەلی مەزنی خۆمان لە ڕۆژهەڵاتدا بین، خەڵکی ئێمە ئاواتی سەرەکیی یەکگرتنەوەی دێموکراتەکان و تەبایی و یەکڕیزییە و ئەمە شتێکی حاشا هەڵنەگرە کە دێموکرات نابێ بە دوو بەشیی بمێنێتەوە.

لەم کاتە پیرۆزەدا کە بەرەو یادی ٧٥ ساڵەی حیزبەکەمان دەچین، هیوادارم ٧٥ ساڵەییمان هەڵگرێ هەواڵی خۆشی یەکگرتنەوە بێت.

پێگەی جەماوەریی
حیزبی دێموکراتی کوردستان

مەنسوور مروەتی

پێگـەی جەماوەریـی حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتان یەکێـک لـە سەرنجڕاکێشـترین و لـە هەمانکاتیشـدا بەهێزتریـن فاکتەرەکانـی ڕاگرتـن وبەردەوامیی ئـەم حیزبـە لـە گۆڕەپانـی سیاسـی و خەباتـی سیاسیی کوردستانە، کـە بەدرێژایی ٧٥ سـاڵ لـە خەباتـی پڕ هەوراز و نشـێوی حیزبـی دێموکـرات ئـەو پێگەیـە بـەردەوام لـە هەڵکشـاندا بووە. بە جۆرێک کە هیچ زیادەڕۆیی نییە ئەگـەر بکوترێ حیزبی دێموکراتـی کوردسـتان نـەک تەنیـا لـە ئاسـتی سیاسـیدا کاریگەریـی ڕاسـتەوخۆی لـە سـەر خەڵکـی کوردسـتاندا هەیـە بەڵکـوو لـەوەش بەولاوەتـر حیزبـی دێموکـرات لـە نێـو خەڵکـدا بـووە بـە فەرهەنـگ. باڵکێـش ئەوەیـە ئـەم حیزبـە کـە بەجۆرێـک بـە دایکـی هەمـوو حیزبەکانـی کوردسـتان دەناسـرێ چارەنووسـی خـۆی وابـووە کـە لـەو مێـژووە دووررودرێژەیـدا سـەرکردایەتیەکەی کەمتـر لـە سـێ سـاڵ لـە کوردسـتان و لـە نێـو خەڵکەکـەی خۆیـدا و بـە تایبـەت لـە ناوەنـدی شـارەکان بـووە، بـەڵام هـەروا خاوەنـی پێگەیەکـی بـە هێـزی سیاسـی و کۆمەڵایەتییـە.

لـە دنیـای ئـەوڕۆدا سـەرەکیترین خـاڵ کـە حیزبێـک دەکاتـە ڕێکخراوەیەکـی شـوێندانەر و یەکەمـی کۆمەڵگاکـەی خـۆی، بـە پلـەی یەکـەم ڕادەی نفـووز و خۆشەویسـتیی ئـەو حیزبەیـە کـە دەتوانـێ پێگەیەکـی بەهێـزی جەماوەریـی بـۆ دەسـتەبەر بـکا. ئـەو پێگـە جەماوەرییـەش لـە هەنـدێ بابـەت و قۆناغـدا خـۆی دەنوێنـێ و ڕاسـتیی ئـەو بابەتـە بـۆ هەمـوان ڕوون دەکاتـەوەوە. ئـەو قۆنـاغ و بابەتانـەش دەکرێ بەشـداری لـە هەڵبژاردنـەکان بـێ یـان وڵام دانەوە بـە داواکارییەکانـی ئـەو دەسـتە حیزبانـە لـە جەمـاوەری خۆیـان بـۆ جێبەجـێ کـردن یـان خۆبـواردن لـە کارێـک بـێ. جیـاواز لەوانە دەکرێ پێوانەیەکـی دیکـەش لـە بەرچـاو بگیـردر ێ کـە ئەویـش بەشـداریی خۆبەخشـانەی خەڵکـە لـە کاروبـار و چالاکیەکانـی ئـەو حیزبانـەی کـە بـۆ ڕزگاری گـەل و نەتەوەکەیـان لـە ژێـر دەسـتی، لـە قۆناغـی خەباتـی سیاسـی و تەنانـەت چەکداریـدان.

لە هەمـوو ئـەو حاڵەتانەدا و بەو پێوەرانـەی کە بـاس کرا دەکرێ بڵێیـن حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتان لـە ژینگـەی سیاسـیی خۆیـدا خاوەنـی بەهێزتریـن پێگـەی جەماوەریـی خۆیەتـی، کـە لـە درێـژەی

ئـەم وتـارەدا ئامـاژە بـە چـەندین نموونـە دەکـەین.

حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتان وەک یەکـەم حیزبـی مودێرنـی کوردی و یەکەم حیزب کە توانی کیانێکی کوردی بەناوی کۆماری کوردستان دامەزرێنێ لە راستیدا بناغەکەی لە سەر کۆمەڵەی ژێ کاف دامـەزرا. کۆمەڵـەی ژێ کاف لـە کاتی شـەڕی دووهەمی جیهانی و سێ ساڵ بـەر لـە گۆڕانـی بـۆ حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتان دەسـتی بـە تێکۆشـان کـرد بـەڵام لـە بـەر پاراسـتنی ئەندامـەکان و دامەزرێنەرەکانـی بەشـێوەی نهێنـی کاری خـۆی دەکـرد، بـەڵام لـە وەرگرتنـی ئەندامـدا پێگـەی جەماوەریـی ئەندامەکانـی زۆر بـەلاوە گرینگ بووە، ئەویش بەو مەنتقەوە کە کەسایەتی بەهێزی کەسـەکان دەتوانـێ رادەی کارتێکەریـی رێکخراوەکـە لـە نێـو کۆمەڵگادا زیاتـر بـکات، هـەر بـەو هۆیـەوە بـوو کـە داوای هـاوکاری و بـوون بـە ئەندامییـان لـە کەسـێک کرد کـە خۆشەویستترین و متمانەپێکراوترین کەسـی ئـەو کاتـە لـە ناوچـەی موکریـان بـوو، ئەویش پێشـەوا قازی محەممـەد بـوو کـە لـەو سـەردەمەدا و لـە کۆمەڵـەی ژێکافـدا بـە « بینایی» دەناسـرا. کەواتـە هـەر لـە ژێکافـەوە و دواتـر لـە دامەزرانـی حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتانەوە ئـەم حیزبـە پێگـەی جەماوەریـی بـەلاوە لـە گرینگترین فاکتـەرەکان بووە و بـۆ وەدەسـهێنانی پێگـەی جەماوەرییـش هەمـوو هەوڵـی خـۆی داوە و لـە چەندیـن قۆناغیشـدا رادەی هێـزی جەماوەریـی خـۆی تاقی کردووتـەوە.

حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتان ئـەوکات لـە چەندیـن بۆنـەدا بـە ئامادەبوونـی جەماوەرێکـی زۆر بەرەبـەرە ئامادەکاریی بۆ دامەزرانی یەکـەم دەوڵەتـی کـوردی دەکـرد کـە بـۆ وێنـە دەکـرێ ئامـاژە بـە رۆژی داگرتنـی ئـاڵای ئێـران لـە سـەر شـارەوانیی ئەوکاتـی مهابـاد و هەڵکردنـی ئـاڵای کوردسـتان لـەو شـوێنە بکەیـن، کـە لـەودا بـە بەشـداریی خەڵـک رێوڕەسـمێک بەڕێـوە دەچێت وهەژاری شـاعیریش ئـەو شـێعرەی تێـدا دەخوێنێتـەوە.

داری ئاڵاکەم وەکوو چقڵێکە بۆ چاوی عەدوو

هەر دڵێ خۆشی نەوێ رەببی وەبەر خنجەر کەوێ...

دواتـر پـاش چەنـد مانـگ لـەو رووداوە لـە ٢ی رێبەندانـدا لـە رێوڕەسـمێکی پڕشـکۆدا نـەک تەنیـا بـە ئامادەبوونـی خەڵکـی

ڕۆژهەڵاتی کوردستان بەڵکوو بە بەشداریی کوردان و بە تایبەتی نوێنەرانی بەشەکانی دیکەی کوردستان کۆماری کوردستان بە سەرۆکۆماریی پێشەوا قازی محەممەد رادەگەیینرێ. لەو ماوە کەمەی تەمەنی کۆماری کوردستاندا کە ناکرێ ئامادەکاریەکانی کۆمەڵەی ژێکاف لە بەرچاو نەگیرێ، کۆمەڵێک کاری بەنرخ کران کە دەکرێ بگوترێ بوو بە بناغەیەکی پتەو بۆ خەباتی کورد لە هەموو بەشەکان و پاش ٧٥ ساڵ تا ئێستا بزووتنەوەی کوردستان هەر لە سەر ئەو ڕێبازە دەڕوا. ئەگەرچی پاش یازدە مانگ کوماری کوردستان نەما و ئەرتەشی شایەتی کوردستانی داگیر کردەوە بەڵام بەشێوەیەکی مودێرن هەوڵی نەتەوەسازی درا و تەنانەت بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری رۆژانە و رێکخستنی کۆمەڵگا قانوون دارێژرا.

لە هەموو ئەوانەی کە باس کرا ئەوەی پێوەندیی بەم باسەوە هەیە ئەوەیە کە رێبەرانی حیزبی دێموکرات و لە سەری هەموویانەوە پێشەوا قازی محەممەد بە بێ پرس وڕا بە جەماوەر و لەبەرچاو گرتنی گرینگترین فاکتەر واتە خەڵک ، دەستی بۆ نەبردوون، تەنانەت لە کاتی هاتنەوەی ئەرتەشی شایەتی پێشەوا قازی محەممەد لە مزگەوتی «هەباس ئاغا»ی مهاباد خەڵک کۆ دەکاتەو و راوێژیان پێ دەکا کە لە بەرانبەر ئەرتەشدا چی بکەن. هەر بۆیە پێشەوای مەزن بەڵێن بە خەڵک دەدا کە تاکۆتایی ئەم کارە لە گەڵیان دەمێنێتەوە و هەرواشی کرد و بە پێشکەش کردنی گیانی خۆی بەڵێنەکەی بردەسەر.

متینگی سەد هەزار کەسیی شاری مهاباد

پاش رووخانی کۆماری کوردستان و هەورازونشێوی زۆرو پەرتەوازەیی و دەربەدەریی رێبەرانی حیزبی دێموکرات رژیمی حەمەڕەزاشا رووخا و سەرکردایەتیی ئەوکاتی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە عێراقەوە گەڕانەوە کوردستان و بە هاوکاریی تێکۆشەرانی ناوخۆ دەستیان دایەوە رێکخستنەوە و چالاک کردنەوەی حیزب. یەکەم متینگ لە یازدەی ڕەشەمەی ١٣٥٨دا بۆ راگەیاندنی تێکۆشانی ئاشکرای حیزب لە شاری مهاباد بەڕێوەچوو کە لەودا زیاتر لە سەد هەزار کەس لە سەرانسەری

کوردستانەوە بەشدار بوون کە بە متینگی سەد هەزار نەفەریی مهاباد بەناوبانگە. لەو متینگەدا کە سکرتێری ئەوکاتی حیزب شەهید دوکتور قاسملوو لە وتارێکدا دەسپێکی تێکۆشانی ئاشکرای حیزبی دێموکراتی کوردستانی راگەیاند، هێزی جەماوەر جارێکی دیکە خۆی نیشان دایەوە و لە راستیدا بۆ جارێکی تر حیزبی دێموکرات و هێزی جەماوەر دەستەملانی یەکتر بوونەوە. لەم متینگە گەورەیەدا کە رۆژنامەی ئیتلاعاتی ئەوکاتی تاران تەنانەت بە متینگی دووسەد هەزار نەفەریی ناوبرد، ئەوەی کە رۆڵی سەرەکیی تێدا گێڕا دیسان هێزی جەماوەر بوو کە گیانێکی تازەی بەبەر شۆڕش و حیزبی دێموکراتی کوردستاندا کرد. دواتر لە زۆربەی شارەکانی کوردستان چەندین کۆبوونەوەی گەورەی خەڵکی بەڕێوەچوون کە بوو بە هۆی ئەوەی کە لە ماوەیەکی کەمدا رێژەی ئەندامانی حیزب لە کوردستان بۆ دەیان هەزار کەس بەرز ببێتەوە.

هەڵبژاردنەکان

هەر لەو ساڵەدا چەند هەڵبژاردنێک لە ئێران و کوردستان بەڕێوەچوون کە هەڵبژاردنی مەجلیسی خوبرەگان لە ١٢ی گەلاوێژو هەڵبژاردنی مەجلیسی شوٚرای ئیسلامی لە ٢٤ی رەشەمەدا دوو نموونەی باشن کە هێزی جەماوەر پاڵپشتێکی قایمی کاندیداکانی حیزبی دێموکرات بوو.

لە هەڵبژاردنی مەجلیسی خوبرەکاندا دوکتور قاسملوو وەکوو کاندیدای حیزبی دێموکرات لە پارێزگای ورمێ توانی بە وەدەست هێنانی ١٣٠ هەزار دەنگ و بردنەوەی سەتا هەشتای دەنگەکان وەکوو نەفەری یەکەم لەو پارێزگایە لە لایەن خەڵکەوە هەڵبژێردرێ. ئەگەرچی دەسەڵاتی تازەو لە سەروویانەوە خومەینی رێگەیان نەدا کە دوکتور قاسملوو وەکوو نوێنەری خەڵک و بەدەنگی خەڵک بچێتە تاران ، بەڵام گرینگ ئەوە بوو کە تەنانەت تورکەکانی دانیشتووی ئەو پارێزگایەش بە رێژەیەکی زۆر دەنگیان بە دوکتور قاسملوو دابوو.

هەڵبژاردنی یەکەم مەجلیسی شوٚرای ئیسلامی لە ٢٤ی رەشەمەی هەمان ساڵ واتە ١٣٥٨ بەڕێوەچوو، لەو هەڵبژاردنانەشدا لەو

شارانەی کە بەربژێرەکانی حیزبی دێموکرات دەرفەتی خۆکاندیدا کردنیان هەبوو هەر هەموویان لە لایەن خەڵکی کوردستانەوە دەنگی یەکەمیان وەدەست هێنا. دەکرێ بۆ نموونە ئاماژە بە شارەکانی مهاباد، بۆکان، پیرانشار، سەردەشت، شنۆ، نەغەدە ، سەقز، بانە بکەین کە کاندیداکان زیاتر لە هەموو شتێک لە بەر کاندیدابوونیان بەناوی حیزبی دێموکراتی کوردستانەوە بوو کە متمانە و دەنگی بەرچاوی خەڵکیان وەدەست هێنا. لە هەندێ شاری وەکوو سنە هەڵبژاردن خرایە دەوری دووهەم و لەو ماوەیەشدا حکوومەتی جومهووری ئیسلامی هەڵبژاردنەکانی هەڵوەشاندەوە و نوێنەرانی خەڵک واتە کاندیدا هەڵبژێردراوەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستان رێگەیان پێ نەدرا کە بچنە مەجلیسی شۆرای ئیسلامی. لێرەشدا وێڕای خۆبواردن لە هۆکارەکانی ئەو رووداوانە و رووداوەکانی دوای ئەوانە کە ئاکامەکەی پەلاماری هەمەلانەی رژیمی تازە بۆ سەر کوردستان بوو، ئەوەی کە مەبەستی ئەم وتارەیە پێگەی جەماوەریی حیزبی دێموکراتی کوردستانە کە وەکوو نموونە لەو ساڵانەدا ئاماژەی پێ دەکرێ.

هەڵبەت پێویستە ئاماژە بەو شۆرایانەش بکرێ کە حیزبی دێموکرات بە شێوەی هەڵبژاردن بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری رۆژانەی خەڵک لە گوندەکان پێکی هێنابوو کە تا ساڵانی دواتریش هەر جێگەی باوەڕ و متمانەی خەڵکی گوندەکان بوون.

ئەم هەڵبژاردنانە نموونەیەکن لە متمانەی ئەوکاتی خەڵک بە حیزبی دێموکرات کە لە روویەکی دیکەشەوە ئاماژەیەکی روون و راستەوخۆیە بە پێگەی جەماوەریی حیزبی دێموکرات لە نێو خەڵکی کوردستاندا. چونکە ساڵانی دواتر ئەگەرچی هیچکات کۆماری ئیسلامی رێگەی بە ئینتخاباتێکی ئازاد نەدا و لە جیاتی پەنا بردن بۆ سندووقەکانی دەنگدان کۆماری ئیسلامی شەڕێکی هەمەلایەنەو وێرانکەری بە سەر کوردستاندا سەپاند بەڵام لە چەند نموونەیەکی دیکەدا بە ئاماژەیەکی حیزبی دێموکرات لە چەند هەڵبژاردنێکدا دەرکەوت کە رژیمی تاران ململانێی حیزبی دێموکراتی لە کوردستان پێناکرێ. هەر بۆ وێنە لە هەڵبژاردنی دەورەی شەشەمی سەرکۆماری لە ساڵی ١٣٧٢دا بە ئاماژەیەک

خەڵک لە کوردستان دەنگیان بە هاشمی رەفسەنجانی نەدا کە تەنانەت ناوبراو لە بیرەوەریەکانی خۆیدا ئاماژەی بەو بابەتە کردوە.

هەروەها لە هەڵبژاردنەکانی سەرکۆماریی ساڵی ٨٨دا حیزبی دێموکرات داوای لە خەڵکی کوردستان کرد کە دەنگ بە نوێنەرانی رێفۆرمخواز بدەن کە سەرەڕای وڵام دانەوەی خەڵک بەو داوایەی حیزب، ئاکامی هەڵبژاردنەکە بەلاڕێدا چوون و وێڕای دزینی زیاتر لە دە میلیۆن دەنگ بۆ مەحموود ئەحمەدینژاد نەفەری دیاری کراوی خامنەیی بۆ سەرکۆماری ناوبراو کرایە سەرکۆمار، کە ئەو کات خۆپیشاندانێکی نارەزایەتی بەربلاو ئێرانی گرتەوە و وێڕای سەرکوتی ئەو نارەزایەتییانە رژیم هەردوو بەربژێری رێفۆرمخواز واتە مەهدی کەڕووبی و میرحوسەین موسەویی لە ماڵەکەی خۆیاندا دەستبەسەر کرد کە تا ئێستاش درێژەی هەیە.

پێگەی رێبەرانی شەهیدی حیزبی دێموکرات

نموونەیەکی دیکە لە نفووزی جەماوەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە نێو خەڵکدا پێگەی رێبەرانی شەهیدی ئەم حیزبە لە دوای هاتنە سەرکاری کۆماری ئیسلامیە. پێگەی ئەوان لە نێو خەڵکی کوردستان و لە سەر بزووتنەوەی کوردستان بەڕاددەیەک بوو کە کۆماری ئیسلامی پەنای بۆ تیرۆر و لەناوبردنی ئەوان برد. جیاواز لە رووداوی شەهید بوونەکەیان ئەو کەشە پڕماتەمینەی کاتی تیرۆری دوکتور قاسملوو لە ٢٢ی پووشپەڕی ٦٨و تیرۆری دوکتور سادق شەرەفکەندی لە ٢٦ی خرمانانی ١٣٧١ بە دەستی کۆماری ئیسلامی چ ئەوکات و چ ئێستا بە ئاشکرا بە روخساری کۆمەڵگەی کوردستانەوە دیارە. سەرەڕای دۆخی توندی ئەمنیەتیی هەم ئەوکات و هەم ئێستاش پاش ٣١ ساڵ برینێکی سارێژ نەکراوە بە جەستەی خەڵکی کوردستانەوون کە دیسان دەرخەری پێگەی حیزبی دێموکرات و رێبەرە هەڵکەوتووەکانی لە نێو دڵی خەڵکی کوردستاندایە.

شکستی کۆماری ئیسلامی لە هەوڵی چەند دەیەیی بۆ دوورخستنەوە و دابڕانی خەڵك لە حیزبی دێموکرات. (١٧ و ٢١ی خەرمانان وەك نموونە)

بەدرێژایی تەمەنی کۆماری ئیسلامی ئەم رژیمە هەوڵی داوە خەڵک لە حیزبی دێموکرات دوور بخاتەوە تا بەڵکوو لەو ڕێگایەوە بتوانێ بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردستان سەرکوت بکا. بۆ ئەو مەبەستەش جیاواز لە هێرشی بەربڵاو بۆ کوردستان و سەپاندنێکی شەڕێکی ناڕەوا، کۆماری ئیسلامی ئەوەندەی بۆی کرابێ بە هەموو شێوەیەک هەوڵی لەناوبردن و تەریک خستنەوەی حیزبی دێموکراتی داوە. لە نا قانوونی ناساندنی حیزبی دێموکرات و ڕێگری لە چوونی نوێنەرانی هەڵبژێراوی خەڵکی کوردستان بۆ هەردوو مەجلیسی خوبرەگان و شۆرای ئیسلامیەوە بگرە تا دەگاتە گرتن و ئیعدام کردنی ئەندام و لایەنگرانی حیزب و پاشان هەڵگیرساندنی شەڕێکی قورس لە گەڵ خەڵک و هێزی پێشمەرگە و هەوڵ بۆ دەرپەڕاندنی سەرکردایەتیی حیزب بۆ دەرەوەی کوردستان، هەروەها تیرۆر و لە ناوبردنی ڕێبەران و کادر و پێشمەرگەی حیزب و لە سەرووی هەموانەوە تیرۆری هەر دوو سکرتێری حیزبی دێموکرات، دوکتور قاسملوو لە ڤیەن پێتەختی ئوتریش و دوکتور شەرەفکەندی لە بێرلینی ئاڵمان، نموونەیەکن لەو هەوڵانە.

جیاواز لە هەموو ئەوانە کۆماری ئیسلامی ئێران بەردەوام لەم چل و یەک ساڵەدا و بە هەموو شێوەیەک ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ تەبلیغی ئەوەی کردوە کە حیزبی دێموکرات پێگەی لە نێو خەڵکدا نەماوە و ئەم حیزبەی بەردەوام بە حیزبێکی هەڵوەشاوە ناوبردوە. بەڵام ڕاستیەکان پێچەوانەی درۆ و ئیددیعا بێ بنەماکانی کۆماری ئیسلامی بوون و ئەوان سەرەڕای ئەو هەموو زەبرە گەورانەی کە وەک پەیکەرەی حیزبی دێموکرات کەوت نەیانتوانی دابڕانێکی قەرەبوونەکراو لە بەینی خەڵکی کوردستان و حیزبی دێموکراتدا دروست بکەن.

حیزبی دێموکراتی کوردستان لەم دە دوازدە ساڵەی دواییدا

قایمتر لە هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بووە کە ڕێکخستن بۆ خەباتێکی هەمەلایەنە و گشتگیرتر بکا و هاوتەریب لە گەڵ ئەو پتانسیل و جموجووڵە مەدەنییانەی کە لە ناوخۆی وڵات هەیە درێژە بە خەباتی خۆیان بدەن. لەم قۆناغەدا سەرەڕای هەموو کێشە و گیروگرفتە ناوخۆییەکانی بزووتنەوەی کوردستان حیزبی دێموکرات توانی بەشێوەیەکی باش کەڵک لە هەموو پتانسیلەکانی کۆمەڵگای کوردستان وەربگرێ و فشارێکی زیاتر بۆ ڕژیمی تاران بێنێ.

کۆماری ئیسلامی کە ئەو هەموو ساڵە تێچوویەکی زۆری بۆ لەناوبردنی حیزبی دێموکرات و سەرکوتی بزووتنەوەی کوردستان دابوو، دیسان دەستی دایە تیرۆر و تەقینەوە. کار گەییشتە ئەو جێگایەی کە سپای پاسدارانی رژیم رۆژی ١٧ی خەرمانانی ١٣٩٧بە مووشەکی بالستیک هێرشی کردە سەر کۆبوونەوەیەکی کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە قەڵای دێموکرات و بەپێچەوانەی تیرۆرەکانی پێشوویان، سپا هەر زوو بە دەرکردنی راگەیاندراو ئەو هێرشەی گرتە ئەستۆ. سەرنجڕاکێشتر لەوە پاساوی پەلامارەکەیان بۆ سەر قەڵای دێموکرات بوو کە جگە لە شکستی کۆماری ئیسلامی ئێران و دۆشداماوییان لە بەرانبەر سیاسەتەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا هیچ خوێندنەوەیەکی دیکەی لێ نەدەکرا. سپای پاسداران لە دوو راگەیاندراودا کوتی « ئامانجی ئێمە لەو هێرشە لە بەین بردنی سەرکردایەتی و ناوەندی فکریی حیزبی دێموکراتی کوردستان بووە، چونکە ئەوانە ئاسایش و ئەمنیەتی کۆماری ئیسلامییان وەمەترسی خستوە.»

لێرەدا پرسیاری سەرەکی ئەویە ، ئەو کۆماری ئیسلامییەی کە چل ساڵە بانگەوازی نەمانی حیزبی دێموکرات و دابڕانی ئەوان لە خەڵک دەکا ئەوە چۆنە کە بە پێشکەوتووترین چەک واتە مووشەکی بالستیک هێرش دەکاتە سەر سەرکردایەتی و ناوەندی فکریەکەی بەو پاساوەی کە حیزبی دێموکراتی کوردستان ئاسایش و ئەمنیەتی ئەوانیان وەمەترسی خستووە.

چوار رۆژ دوای ئەو هێرشە درندانەیەی کۆماری ئیسلامی بۆ سەر حیزبی دێموکرات کە لەراستیدا زەربەیەکی قورس وە

پەیکەری حیزب کەوت و شەش ئەندامی ڕێبەری و دە کەس لە باشترین فەرماندە و پێشمەرگەکانی حیزب تێیدا شەهید بوون، مانگرتنە گەورە و مێژووییەکەی خەڵکی کوردستان لە ٢١ی خەرمانان بەڕێوەچوو کە دەکرێ بە لووتکەی پشتیوانی و قووڵایی پێگەی جەماوەریی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە نێو خەڵکی کوردستان ناوی لێ ببرێ. لە ٢١ی خەرماناندا سەرەڕای کەشوهەوای ئەمنیەتیی زاڵ بە سەر کوردستاندا خەڵک، بە نیشانەی ناڕەزایەتی بەو پەلامارەی کۆماری ئیسلامی لە ماڵەکانیان نەهاتنەدەرەوە کە لە هەندێ شاروناوچەدا ڕێژەی مانگرتنەکە گەییشتە نزیکەی سەد لەسەد.

ئەو چەند نموونەیە کە لەم وتارەدا باس کران تەنیا ئاماژەیەکی سەرەتایین بە راددەی جێگە و پێگەی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ژینگەی سیاسی و کۆمەڵایەتیی خۆی، کە هاوکات ئەو ئەرکەشی دەخاتە ئەستۆ کە دەبێ تا گەییشتن بە ئامانجەکانی گەلی کورد لە خەبات بەردەوام بێ.

لە کۆتاییدا دەکرێ بڵێین رەمزی مانەوەی حیزبی دێموکراتی کوردستان پاش ٧٥ ساڵ خەبات لە مەیدانی سیاسیی کوردستان، خەبات و تێکۆشانی تێکۆشەرانی ئەم حیزبە لە لایەک و قووڵایی پێگەی جەماوەریی ئەم حیزبە لە نێو کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان دایە.

کتێب و گۆڤار لە ژێر ڕووناکایی کۆماری کوردستان‌دا

ڕەسووڵ سوڵتانی

هیچ شتێک لە بۆشاییدا و لە هیچەوە دروست نابێ. هونەر و ئەدەبیاتیش وەکوو خوڵقێنراوی زەین و ئەقڵ و دەستی مرۆڤ، ڕەگ و پنج و بناوانیان لە زەینی داهێنەرەکەی و کۆمەڵ و کۆمەڵگەدایە و لەژێر کاریگەریی گۆڕانکارییەکانی دەوروبەری خۆیدا بیچم دەگرێ. بە تایبەتی گۆڕانکارییە گەورە و لەناکاوەکان هەر کامە و بە شێوەیەک کار دەکەنە سەر شێوەی بیرکردنەوە و تێڕوانین و جیهانبینی و دواجار بەرهەمەکان. وەک چۆن بزاڤی ڕێنسانس و شۆڕشی پیشەسازیی ئەورووپا جیهانیان هەم لە ناوەرۆک و هەم لە ڕواڵەتدا گۆڕی و تا ئێستاش ڕێنسانس وەکوو خاڵێکی گەورەی وەرسووڕانی مێژووی مرۆڤایەتی سەیر دەکرێ، کە ئیتر تێیدا جیهان لە دوو قۆناغی پێش ڕێنسانس (سەدە تاریکەکان) و جیهانی پاش ڕێنسانسدا باسی دەکرێ و هەر کام تایبەتمەندیی خۆیانیان هەیە.

شۆڕشی فەڕانسە، خاڵێکی دیکەی وەرچەرخانی مێژووی مرۆڤایەتییە، کە باڵی بەسەر هەموو هزر و بیرکردنەوە و تێڕوانینەکانی سەدەی نۆزدەیەمدا کێشا و بزووتنەوەی ڕیالیزم لە هەناوی ئەو گۆڕانکارییانەوە سەریان هەڵدا، کە بەرهەمی ئەو شۆڕشە مەزنە بوون.

یەکەم جەنگ و دووەم جەنگی جیهانییش، هەر کام بە شێوەیەک کاریگەریی خۆیان لە سەر بوارە جیاجیاکانی هزر و ئەدەبیات و فەلسەفە و لقە جۆراوجۆرەکانی هونەر بەجێ هێشت. بەتایبەتی جەنگی یەکەمی جیهانی کە تێیدا کۆمەڵێک شاعیر و نووسەری گەورەش بوونە قوربانی و لە بەرەکانی جەنگدا کوژران وەکوو: گیۆم ئاپۆلینز و شارل پێگیو و ئالێن فۆرنیێ. لە کتێبێکدا بە ناوی «گوڵبژێرێک لە بەرهەمی ئەو نووسەرانەی لە شەڕدا کوژراون ١٩٢٤» ناو و دەستوخەتی پێنسەد شاعیر و نووسەر هاتوە. لە دوو ساڵی یەکەمی شەڕەکەدا ئەدەبیاتی هەموو ئورووپا ئیفلیج بوو (قوتابخانە ئەدەبییەکان، ڕەزا سەید حوسێنی. لاپەڕەی ٧٥١)

بەڵام هەر لە دڵ و هەناوی ئەو شەڕ وماڵوێرانییەوە، بزووتنەوەی دادائیزم و سورڕیالیزم وەکوو یاخیبوونێک لە شەڕخوازان و جڵەوکێشانی شەڕ و خوێنڕشتن سەر هەڵدەدەن و بوارێکی دیکە

بۆ هونەر و ئەدەبیات دەڕەخسێنن.
لە ئەدەبیاتی ئێرانی پاش هاتنی ئیسلامدا، قۆناغ بە قۆناغ گۆڕانكارییە سیاسی و كۆمەڵایەتییەكان ڕەوت و ڕێچكەی ئەدەبیات دەگۆڕن، بۆ وێنە لەو سەردەمانەدا كە دەربار باوەشی بۆ شاعیرانی پەسنبێژ كردووەتەوە، دەبینین پەسن و پێداهەڵگوتن و قەسیدە برەو پەیدا دەكا و پاش هاتنی مەغۆلەكان كە دامودەزگای پەسنبێژی و شاباشی پەسنبێژان تێكەوە دەپێچرێ، غەزەل بەتایبەتی غەزەلی دڵداری و عاریفانە پەرە دەگرێ و ناودارترین شاعیرانی ئێران لەو قۆناغانەدا دەردەكەون. لە سەردەمی نوێیشدا بزاڤی مەشرووتەخوازی كە لەگەڵ هاتنەوەی كۆمەڵێك خوێندەوار لە فەڕەنگەوە سەر هەڵدەدا. یەكێك لەو ڕووناكبیرانە فەتحەلیی ئاخوندزادە بوو. بە گشتی بزاڤی مەشرووتە لە ئێراندا خاڵێكی وەرسووڕانە كە ئیدی پاش مەشرووتە ئێمە لە ئێران جگە لە شیعر وردە وردە ژانرەكانی دیكەی ئەدەبیاتیش دەبینین و بەتایبەتی بزاڤی وەرگێڕان تین و گوڕێك دەگرێ.

كوردستان

بزاڤی ڕووناكبیری و ئەدەبیی كورد لەبەر بێدەوڵەتی كەمتر كەوتووەتە بەر شەپۆلی گۆڕانكارییە جیهانییەكان و بزاڤی ئەدەبیی كورد زیاتر لە حوجرەكاندا بووە و نەبووەتە شەپۆلێكی گەورە و گشتگیر، بەتایبەتیتر كە پاش دووەم جەنگی جیهانی و هاتنە سەركاری ڕەزاخان لە ئێران و ئەتاتۆرك لە توركیا، لەو دوو بەشە گەورەی كوردستاندا زمانی كوردی نەك پەراوێز بخرێت، بگرە قەدەغە و بڤە دەكرێت، ئیتر خوێندەواری كورد ئەگەر دەفتەرێكی شیعری هەبوایە یان وەدەستی كەوتبایە دەبوو لە حەوت كوندا بیشارێتەوە و نەبێتە بەڵای سەر و گیانی.
هەژار لە چێشتی مجێوردا دەگێڕێتەوە و دەڵێ: «ئەو ڕۆژگارەی لە وشتەپە فەقێ بووم، ڕۆژێك كاكە ڕەحمانی حاجی بایزاغا هاتە حوجرە، تەرجیع بەندێكی لە شێعری كوردی و كوردایەتی خوێندەوە كە زۆرم لەلا خۆش هات. زۆرم حەول دا كە بیڵێ و

بینووسمەوە، گوتی خاوەنیان کە خاڵەمینە، سوێندی داوم وا نەکەم وەدەست کەس کەویّ.»

سەرەڕای ئەو هەمووە زەبروزەنگەش، لە حوجرە و خانەقاکاندا مەلا و فەقێی نیشتمانپەروەر و خاوەن هەست و ئیحساس هەر نەیانهێشتوە پەنگری ئەو کوانووە خۆڵەمێشی لەسەر بنیشیّ و سارد بێتەوە. بۆ وێنە فەوزی، ئەو مەلا نیشتمانپەروەرەی لە خانەقای شێخی بورهان بووە و هەژار دەڵیّ، زۆر عالم، زۆر کورد، شاعیر، ئیتر وەک ئاردی بەهار بۆ هەموو شت دەبوو. نسحەت و ڕیّ شاندانی ئەو، بیری کوردایەتیی خستە مێشکی زۆر لاوانی ئاشنای. دنەدانی ئەو هێمنی کردە شاعیر (چێشتی مجێور. ٣٥)

هێمن لە پێشەکییە بەنرخەکەی تاریک و ڕووندا «لە کوێوە بۆ کویّ» ئەو قسەیەی هەژار ئاوا پشتڕاست دەکاتەوە و دەڵیّ: «دەبیّ بڵێم من دەسکردی فەوزیم. ئەو هەڵی وەشاندمەوە و تێکی هەڵشێلام و سەر لە نویّ دروستی کردمەوە. ئەو دەرکی زانین و فێربوونی بۆ کردمەوە. ئەو ڕێگای ژیانی پیّ نیشان دام. بێگومان ئەگەر نەچووبامە خزمەت فەوزی و لە کن ئەو مامۆستایەم نەخوێندبا، ڕێبازی ژیانم ئەو ڕێبازە نەدەبوو کە گرتم و پێیدا ڕۆیشتم و ئێستاش بەرم نەداوە. ئەو تێی گەیاندم من ڕۆڵەی کوردم و کوردیش نەتەوەیەکی بێبەش و چارەڕەش و زۆرلێکراوە و دەبیّ ڕۆڵەکانی لە پێناوی ڕزگارکردنیدا فیداکاری بکەن و لەخۆبوردوویی نیشان بدەن. ئەو فێری کردم زەوقی ئەدەبیم تیف تیفە بدەم و مشتوماڵی بکەم. ئەو فێری کردم وڵاتەکەمم خۆش بویّ و پێی هەڵبلێم. ئەو حاڵیی کردم کوردی زمانێکی ڕەوان و بەربڵاو و دەوڵەمەندە و دەکریّ ئەدەبێکی گەورە و دنیاپەسندی هەبیّ (تاریک و ڕوون. ١٩).

(کۆمەڵەی ژ کاف)

ساڵی ١٣٢٠ی هەتاوی لە ئاکامی داگیرکرانی ئێران لە لایەن لەشکری سۆڤییەت و ئەمریکا و ئینگلیزەوە ناوچەی موکریان بەتایبەتی شاری مەهاباد کە هیچ کام لەو هێزانەی لێ نەبوون و دەسەڵاتی شاهەنشاهییش سێبەری لەسەر ناوچەکە نەمابوو و جگە لەوەش موکریان دەورێکی کاریگەر و بەرچاوی لە بزاڤی ڕووناکبیری و سیاسی و بیری نەتەوەیی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا هەبووە، هەموو ئەو هۆکارانە دەستیان دابووە دەستی یەک و بارێکی لەباریان ڕەخساند بۆ ئەوەی کۆمەڵێک ڕووناکبیری نەتەوەیی و نیشتمانپەروەری کورد لە مەهاباد کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد واتە ژێکاف دامەزرێنن. ئەو کۆمەڵەیە، خاڵێکی وەرچەرخان بوو لە بزووتنەوەی نەتەوەیی و هەڵوێستی سیاسیی ڕووناکبیرانی کورددا، بەتایبەتی لەوەدا کە بۆ یەکەم جار جڵەوی جووڵانەوەکە بە دەست سەرۆک عەشیرەت و شێخ و دەرەبەگەوە نەبوو، جگە لەوەش تێکۆشان و هەوڵی بزووتنەوەکە لە پێناوی ئامانجی بەرزی نەتەوەییدا بوو. ئەو کۆمەڵەیە لە یەکەم کۆبوونەوە یان کۆنگرەی خۆیدا کە بڕیاری دا بیروباوەڕی خۆی لە گۆڤارێکدا بڵاو بکاتەوە و بۆ ئەوەش دەست کرا بە بڵاوکردنەوەی گۆڤاری نیشتمان. دەرکردنی گۆڤار و هەستکردن بەو زەرووڕەتەش یەکێکی دیکە لە بەرچاوڕوونییەکانی کۆمەڵەی ژێکاف بووە.

دیارە کۆمەڵەی ژێکاف تەنیا گۆڤاری نیشتمانی دەرنەکردوە و خەریکی کاروباری فەرهەنگی و ڕووناکبیریی دیکەش بووە. هێمن لە پێشەکیی تاریک و ڕووندا دەڵێ: کۆمەڵە لە پێشدا کتێبێکی بچووکی شێعری بڵاو کردەوە بە ناوی دیاریی کۆمەڵەی «ژ. ک» کە شێعرە نیشتمانییەکانی حاجی قادر و مەلای گەورەی کۆیە و هەژار و شێخ ئەحمەدی حیسامیی تێدا چاپ کرابوون و دەسبەجێ تەواو بوو.... یەکەم شێعری من لە ژمارە دووی نیشتماندا بە ناوی م.ش. هێمن بڵاو کرایەوە.»

جگە لەوە، تیاتری دایکی نیشتمان، هەنگاوێکی دیکەی ڕووناکبیرانە و مۆدێرنی کۆمەڵەی ژێکاف بووە و وەک هێمن

دەڵـێ گەورەتریـن تەبلیغاتـی بـۆ کۆمەڵـە کـرد و کـەم کـەس هەبـوو نەچووبـێ و هــەر کەسـیش چووبـا دەگریـا و هەسـتی کوردایەتیـی دەبـزووت.

هەنگاوێکـی دیکـەی کۆمەڵـە، کڕینـی چاپخانـە بـووە. دامەزرێنـەر و بەڕێوەبـەرە ڕووناکبیرەکانـی ژێـکاف هەسـتیان بـە گرینگیـی چاپخانـە و کتێـب و بڵاڤـۆک و کاریگەریـی ئەوانـە لەسـەر خوێنـدەواری و ئاسـتی زانیـن و چاوکراوەیـی خەڵـک کـردوە، هـەر بۆیـە بـە داهاتـی شـانۆی دایکـی نیشـتمان چاپخانەیـەک دەکـڕن.

دامەزرانی حیزبی دێموکرات و دامەزراندنی کۆماری کوردستان

دامەزرانـی حیزبـی دیموکراتـی کوردسـتان لـە زۆر لایـەن و ڕەهەنـدەوە ڕووداوێکـی گرینگـی مێـژووی سیاسـی و ڕووناکبیریـی کـورد و خاڵێکـی گرینگـی وەرچەرخانـی ئـەو مێژووەیـە. ئێمـە لـەم باسـەدا ناچینـە سـەر لایەنـە سیاسـی و کۆمەڵایەتییەکانـی و تەنیـا ئـاوڕ لـە لایەنـی فەرهەنگـی و ڕووناکبیـری و هەنـگاوە کردەییەکانـی ئـەو حیزبـە دەدەینـەوە، کـە ئـەو هەنگاوانـە نـەک تـا ئێسـتاش گرینگیـی خۆیـان هـەر مـاوە، بگـرە ئەوەنـدە بنەمایـی و ورد و ڕووناکبیرانـەن، کـە شـیاوی ئـەوەن هەمـوو نیشـتمانپەروەرێک شـانازییان پێـوە بـکا. کـە سـەرنج بدەینـە بەنـدی دووەمـی بەرنامـەی حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتان، دەبینیـن دامەزرێنەرانـی حیـزب، چەنـدە بەمشـوور و وردبینانـە ئاوڕیـان لـە گرینگتریـن ناسـنامە و پرسـی نەتەوەکەیـان واتـە زمانەکـەی داوەتـەوە و داوا دەکـرێ زمانـی کـوردی وەک زمانێکـی فەرمـی بناسـرێ و دەڵـێ:

ـ نەتـەوەی کـورد مافـی خوێندنـی بـە زمانـی زگماکیـی خـۆی هەبـێ و تـەواوی کاروبـاری ئیدارەکان بەهـۆی زمانـی کـوردی بەڕێـوە بچـێ.

چونکـە زمـان هـزر و جوغرافیـا و کولتـوور و مێـژووی لەخۆیـدا هەڵگرتـوە. کـە ئێمـە دەچینـە وڵاتێـک و پێمـان دەڵێـن زمانـت چییـە و دەڵێیـن کـوردی، تـەواو لـەو وشـەی «کوردییـە»دا کـە زمانەکەمانـە، جوغرافیـا و کولتـوور و مێژووەکەمـان ڕەنـگ دەداتـەوە واتـە مـن

مێژوویەکم هەیە کە تێیدا بەو زمانە قسەم کردوە و جوغرافیایەکم هەیە کە تێیدا بەو زمانە قسە دەکەم و کولتوورێکم هەیە کە ئەم زمانەی بەرهەم هێناوە و ئەم زمانەش ئەوی بەرهەم هێناوەتەوە. بەڵام سەرلەبەری ئەو شتانە بەبێ ئەم زمانە دەچنە نێو هەناوی نەبوونەوە، لەبەر ئەوەی ئێمە هەموو ئەو شتانە بە زمانەکەمان پێناسە دەکەینەوە و دایاندەڕێژینەوە. تۆ بڕوانە، لەو چل میلیۆن کوردە، ئەگەر ملیۆنێکی یەکسەر واز لە زمانەکەی بێنێ و بە زمانێکی دی قسە بکا، تۆ دەتوانی پێیان بڵێیتەوە کورد؟ نەخێر. نموونەی گەلانی دیکەش زۆرن. ئەو عیبری و قیبتیانەی بوونە موسوڵمان و زمانەکەی خۆیانیان بەلاوە نا و بە زمانی عەرەبی دەدوێن، ئیتر هەم خۆیان بوونەتە بەشێک لە نەتەوەی عەرەب و هەمیش نیشتمانەکەیان بووەتە بەشێک لە نیشتمانی عەرەبی. میسر و فەلستین نموونەیەکی بەرچاون.

پاش ئەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان، کۆماری کوردستان دادەمەزرێنێ و پێشەوا قازی محەممەدی سەرۆکی حیزبی دێموکرات دەبێتە سەرکۆماری کوردستان، ئێمە دەبینین کۆماری کوردستان و حیزبە دامەزرێنەرەکەی هەموو توانا و هەوڵی خۆیان دەخەنە گەڕ بۆ قەرەبووکردنەوەی دواکەوتوویی فەرهەنگی و پەرەپێدانی خوێندەواری و گرینگیدان بە لایەنە ڕووناکبیری و فەرهەنگییەکان و دامەزراندنی چاپخانە و دەرکردنی ڕۆژنامە و گۆڤار و چاپی کتێب بە زمانی کوردی.

چاپکراو و بڵاڤۆکی کۆماری کوردستان

کۆماری کوردستان کە دادەمەزرێ، زۆرینەی خەڵکی کەوشەنی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستان نەخوێندەوار بوون، بەڵام بەو حاڵەشەوە وەک مامۆستا هێمن باسی دەکا، گۆڤاری نیشتمان کە چاپ دەبوو، دانەیەکیشی لێ نەدەماوە و هەمووی دەفرۆشرا و لە دوورترین شوێنەکانەوە خەڵک دەهاتن بۆ سەیری شانۆی دایکی نیشتمان. لەو کەشوهەوا و بارودۆخەدا دامەزرێنەرانی حیزبی دێموکرات و بەڕێوەبەرانی کۆماری کوردستان و لە

سـەرووی هەمووشـیانەوە پێشـەوا قـازی محەممـەد ئـەو بۆشـایی و کەموکووڕییانـە دەبینـن کـە کـورد لـە بـواری خوێنـدەواری و ڕووناکبیریدا هەیەتی، هـەر بۆیـە شـێلگیرانە هـەوڵ دەدەن کەلێنـەکان پـڕ بکرێنـەوە و پێویسـتییەکان دابیـن بکرێـن.

چاپکردنی کتێب و گۆڤار و ڕۆژنامـە و دانانی ڕادیو و کردنـەوەی قوتابخانە، بەشـێکن لە هەوڵە هەرە گرینگەکانی کۆماری کوردسـتان.

حامید گەوهـەری لـە کتێبی «کۆمـاری کوردسـتان»ـدا دەنووسـێ: لـە ئاکامـی هەوڵەکانـی ژێکاف و بە دوای ئەویشـدا حیزبی دیموکراتی کوردسـتان بۆ دامەزراندنی چاپخانـە و دەرکردنی بڵاڤۆکی کوردی، دەوڵەتـی سـۆڤیەتی دوو چاپخانـەی بـە کوردسـتان فرۆشـت. یەکەمیـان بـە نـاوی چاپخانـەی کوردسـتان لـە مەهابـاد دامەزرانـد و ئەوی دیکەیـان لە بۆکان دانـا و لـەو سـۆنگەیەوە، بواری فەرهەنگی لـە موکریانـدا گەشـەی پـێ درا.

هەر لە درێژەی ئەو باسەدا ناوبراو دەنووسێ:

پێـش دامەزراندنـی چاپخانـەی کوردسـتان، ژێـکاف گۆڤـاری نیشـتمان و دیاریـی کۆمەڵـە بـۆ لاوان و ڕۆژژمێـری کـوردی و ژمارەیـەک گۆڤـاری ئاواتـی لـە چاپخانـەی یەکێـک لـە ڕووناکبیرانـی هەرمەنـی لـە تەوریـز چـاپ و بـڵاوی کردبوونـەوە.

لەگـەڵ دامەزراندنـی چاپخانـەدا چاپەمەنییـەکان بـە خێرایـی بـڵاو دەبنـەوە و خەڵـک پێشـوازییەکی گەرمیـان لـێ دەکـەن. لـە مەهابـاد ڕۆژنامـەی کوردسـتان و گۆڤاری کوردسـتان چـاپ و بـڵاو دەبنـەوە. لـە بۆکانـی گۆڤـاری هەڵاڵـە و گڕوگاڵـی منداڵان و هاواری کورد چاپ کـران. یەکێـک لـە بەرهەمەکانـی چاپخانـەی بـۆکان بڵاوکردنـەوەی مێژووی بنەماڵـەی شـێخانی نەقشـبەندی بـوو (گەوهـەری. کۆمـاری کوردسـتان. لاپـەڕەی ١٥٠).

حیزبی دێموکراتی کوردستان یەکەم ژمارەی گۆڤاری کوردستانی بـە نـاوی ئۆرگانـی حیزبـی دیموکراتـی کوردسـتان لـە سـەرماوەزی سـاڵی ١٣٢٤ـدا چـاپ و بـڵاو کـردەوە. یەکـەم ژمـارەی ڕۆژنامـەی کوردسـتان لـە ڕۆژی ٢٠ی ١٠ی ١٣٢٤دا بـڵاو دەبێتـەوە.

هـەم ڕۆژنامـەی کوردسـتان و هـەم گۆڤـاری کوردسـتان، تـا هەرەسـی کۆماریـش بـەردەوام و بـە ڕێکوپێکـی بـڵاو بوونەتـەوە،

کـە لەسـەر یـەک ٩ ژمـارەی گۆڤـاری کوردسـتان و ١١٤ ژمـارەی ڕۆژنامـەی کوردسـتان بـڵاو کراونەتـەوە.

حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتان پـاش بڵاوکردنـەوەی گۆڤـار و ڕۆژنامەی کوردستان، گۆڤارێکی ئەدەبی و سیاسی و کۆمەڵایەتییش بە نـاوی «هـاواری نیشـتمان» بۆ لاوان بڵاو دەکاتـەوە، کە یەکەمین ژمارەی لە نەورۆزی ١٣٢٥ـدا وەک بڵاوکەرەوەی بیری یەکیەتیی لاوانـی دیموکـرات بـڵاو بـۆوە و بەرپـرس و بەڕێوەبەرەکـەی «سـەدیقی ئەنجیـری ئـازەر» بـوو.

جگـە لـەوە لـە چاپخانـەی بـۆکان، هـاواری کـورد و گڕوگاڵـی منداڵانـی کـورد و هەڵاڵـە بـڵاو کرانـەوە.

ئەوەی کە هێمن دەڵێ:

ژینـی کورتـم دی پڕاوپـڕ بـوو لـە شـانازی و شـەرەف، ئـەم شیعرە هـەم پڕ بە باڵای پێشـەوای شـەهیدمان و هـەم پڕ بە باڵای کۆمـارە سـاواکەمانە. ئاخـر لـەو تەمەنـە کورتـەدا ئـەو هەمـووە کارە بەنرخـە، تەنیـا یـەک مانـای هەیـە، ئەویـش دڵسـۆزیی لـە ڕادەبـەدەری بەڕێوەبـەران و کاربەدەستانی کۆمـاری و هەوڵدانیان بۆ پێشخسـتنی نیشـتمانەکەیان بۆ ئـەوەی بیگەیەننـە ئاستی وڵاتـان و گەلانـی پێگەیشـتووی دنیا. لـە مـاوەی یـازدە مانگدا، بەشـێکی زۆر لـە ئاواتەکانـی خەڵکی کوردسـتان لـە کردەوەکانـی کۆماردا ڕەنگیان داوە و وەدی هاتـن. دەسنیشـانکردنی سـروودی نەتەوەیـی و دانانـی ئـاڵا و دروسـتکردنی سـوپای نیشـتمانی بـە نـاوی هێـزی پێشـمەرگە و هەڵبژاردنـی نـاوی پیـرۆزی پێشـمەرگە بۆ ئەندامانـی سـوپاکەی و چاپخانـە و چاپکـردن و بڵاوکردنـەوەی گۆڤـار و کتێـب بـە زمانـی کـوردی و کردنـەوەی قوتابخانـە و چاپـی کتێبەکانـی خوێنـدن و پەرەپێدانـی زمانـی کوردی و هەوڵدان بۆ نەهێشـتنی نەخوێندەواری و دامەزراندنـی یەکیەتیـی ژنانـی دیموکراتـی کوردسـتان، بەشـێکی گرینگـن لـەو کارانـەی دڵسـۆزانی کـورد لـە کۆمـاری کوردسـتاندا قۆڵیـان لـێ هەڵماڵیـن و جێبەجێیـان کـردن. خـۆی قەڵەمـی نێـوان دوو گوڵەکەنمەکـە لـە ئـاڵای کۆمـاردا، نیشـانەی بایەخدانـی حیزبـی دیموکـرات و کۆمـاری کوردسـتان بـوو بـە فەرهەنـگ و زانسـت. هـەر ئـەو کـردەوە گرینگانـەش بـوون، نـاوی پێشـەوا و کۆمارەکەیـان تـا

ئێستا بە نەمری هێشتووەتەوە و بوونەتە سەرباشقە و نموونە و پێشەنگی نەتەوەکەمان و دوژمنانی کورد بە هیچ چەکێک ناتوانن ئاواتی گەیشتن بە سەربەخۆیی و دامەزراندنەوەی کۆماری کوردستان لە دڵی میللەتەکەمان دەربێنن. ئەو چرایەی پێشەوا قازی و شەهیدانی ڕێگای ڕزگاری بۆیان داگیرساندووین، نە ڕەشەبای زوڵم و زۆرداری نەک ناکوژێتەوە، بگرە ئەو باهۆزە چەندی بەهێزتر بێ، ئەو چرایە گەشتر داییسێ و ئەو ڕێگەیە ڕووناکتر دەکاتەوە.

ئەو خوێنەی لەو زامە ڕۆیی
هەوێنە بۆ سەربەخۆیی

مان و مەوجوودییەتی
حیزبی دێموکراتی کوردستان

سمایل شەرەفی

ڕازی مانەوەی حیزبێک کە نزیک بە تەواوی تەمەنی ۷۵ ساڵەی خۆی لە ئاوارەیی و دەربەدەریدا ژیابێ و ئێستا هەروا جێی هیوا و خاوەن پێگە لە نێو خەڵک و نیشتمانی خۆیدا بێت، دەبێ چ بێت؟ حیزبی دێموکراتی کوردستان کە ڕۆژی ۲۵ی گەلاوێژی ئەمساڵ (۱۳۹۹)، یادی ۷۵ ساڵەی دامەزرانی خۆی جێژن دەگرێ، زیاتر لە ۷۰ ساڵ لە تەمەنی لە دەرەوە و دوور لەو شوێنەی لێی دامەزرا تێپەڕاندوە و هەر ئێستاش ئەم ڕەوتە لە دووربوون لە ژینگەی ئەسڵیی خۆی هەروا درێژەی هەیە. ئەم حیزبە کە بۆ ماوەی زیاتر لە حەوت دەیە لە تێکۆشان و خەباتی، ڕێبەرایەتییەکەی لە دەرەوەی وڵات بووە و هەیە، ئێستاش سەرەڕای گەلێک کەمایەسیی دەروون تەشکیلاتی کە هەیبووە و هەیەتی، لەنێو کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان و کۆمەڵگەی ئەمڕۆی کوردستاندا هەروا جێی متمانە و هیوایە. هەر ئەم پێگە بەرز و متمانە پێکراوە، ئەم حیزبەی لە نێو کۆڕ و کۆمەڵی کوردستانی، ئێرانی و جیهانیشدا بە ئێعتبار و خاوەن کەسایەتیی تایبەتی خۆی هێشتۆتەوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستان کە بوون و وجوودی، بەرهەمی وڵامدانەوە بە هەلومەرجێکی مێژوویی تایبەت بە بەشێک لە خاکی کوردستان بوو، بە هۆکاری مەعریفەیەکی تێکەڵ بە ئەقڵییەتێکی مودێرن کە پێشەوای مەزن، قازی محەممەد وەک کەسی یەکەمی ئەم حیزبە نوێنەرایەتیی دەکرد، توانی گۆڕانکارییەکی ڕیشەیی لە ڕەوتی خەبات و تێکۆشانی نەتەوەی کورددا پێک بهێنێ. بنیاتنانی ڕەوتێکی نوێ لە خەباتی نەتەوایەتی لە سەر ئەساسی دوو کۆڵەکەی "پلانمەندکردنی بزووتنەوە" و "بەخشینی کەسایەتیی بە کۆمەڵگە"، ئەو جەهانبینییە سیاسی و فکرییەیە کە مانای وجوودیی حیزبی دێموکرات لە جووڵانەوەکانی پێش خۆی جیا دەکاتەوە.

ڕاگەیاندنی "کۆماری کوردستان" هەر دوای چەند مانگ لە دامەزرانی حیزب و داڕشتنی قەوارەی سیاسی و تەشکیلاتیی ئەم دەسەڵاتە لە شێوەی دانانی کابینەی وەزیران، سەرکۆمار و وەزارەتخانە و هتد، نیشانی دا کە کورد لەمەوبەولا دەیهەوێ بە

پڕۆژەوە قسە لە ویست و داخوازییەکان و ئامانجەکانی بکا. حیزبی دێموکرات وەک دامەزرێنەری کۆماری کوردستان کە پێشەواکەی ئەرکی سەرکۆماریی ئەم سیستەمە سیاسی و بەڕێوەبەرییەی کەوتۆتە سەر شان، سەلماندی کە بە پشتبەستن بە تێفکرینێکی خاوەن پلان، پێوەیە لە ڕێگای بە دامەزراوەییکردنی خەباتەوە، هەنگاو بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانی خەڵکی کوردستان بنێ. لە لایەکی دیکەوە بە هەستکردن بە "بۆشایی باوەڕبەخۆبوون"ی تاکەکانی کۆمەڵگە کە لە ڕەوتێکی دورودرێژی تاریخیدا، سیاسەتی سەرکوت و بە کەمسەیردنی نەتەوەی باڵدەست بەسەر کوردیدا سەپاندبوو، بنیاتناوەی کەسایەتیی کورد و خەباتەکەی پێویستییەکی هەرە زەرووری بوو. پاراستنی ئەم دەسکەوتە (کۆماری کوردستان)، پێویستیی بە درووستکردنی کۆمەڵگەیەکی دەروەست بەرانبەر بە گەل و نیشتمان بوو کە بێگومان لە بابەتی "نەتەوەسازی"دا باسێکی گرینگ و ئەساسییە و ڕاستەوخۆ لە چێبوونی بەرژەوەندی گشتییەوە کەهەستێکی هاوبەش پێک دەهێنێ، شوێندانەرە. بۆ دروستبوونی ئەم دەروەستبوونە پێش هەموو شتێک دەبوا تاکەکانی کۆمەڵگە هەستیان بە کەسایەتیی خۆیان کردبا و ڕەمزێک هەبا کە هەستی باوەڕبەخۆبوون لە نێویاندا درووست بکا. بۆیە بەرزکردنەوەی "ئاڵای کوردستان" لە کۆماری کوردستاندا و بەڕێوەێچوونی ڕێوڕەسمی تایبەت بەم دەسکەوتە مێژووییە لە چەند شارێکی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستاندا بەوپەڕی گرێنگیپێدانەوە بەڕێوەچوون.

بەرزکردنەوەی ئاڵای کوردستان، ڕاگەیاندنێکی ماناداری شوناسخوازانە بوو کە ڕاستەوخۆ کاریگەریی دەروونیی لەسەر تاکی کورد و کۆمەڵگەی ئەو کاتی کوردستاندا دانا و هەستی باوەڕبەخۆبوونێکی نەتەوەیی بنیات نا. "بوون" بوو بە بەشێکی دانەبڕاو لە ئینسانی کورد و کەسایەتیی بە تاکی کورد بەخشی. بەو مانەیە کە خەڵکی کوردستان لە ژێر ئەو ئاڵایەدا بە تەواوەتی هەستی بە بوونی خۆی – جیا لەویتر – کرد. هەر ئەوە بوو کە

لە ماوەیەکی زۆر کورتدا مهاباد و کۆماری کوردستان بوون بە جێی هیوا و هومێدی نەتەوەیەک بە ناوی کورد.

لە پرۆسەی بنیاتناوەدا بە تایبەت کە لێرەدا ڕاستەوخۆ قسە لە ڕەوتێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی نەتەوەیەکی داروخراو حاشالێکراوە، تێگەیشتن لە زەروورەت و پێویستیی "پارێزگاری"ی و "پاراستن" زۆر گرینگە. بۆیە حیزبی دێموکراتی کوردستان هاوکات لە گەڵ ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان، دامەزراندنی "سپای میلیی کوردستان" کە دواتر ناوی هێزی پێشمەرگەی لە سەر دادەنرێ، بە زەرووری دەزانێ. ئەم بەشە لە بزووتنەوەی کوردستان کە دواتر لە بەشەکانی دیکەی کوردستانیشدا جێ دەکەوێ، تا ئێستایشی لە گەڵ بێت، بەشێکە لە هۆوییەتی کورد و خەباتەکەی. پێشمەرگە بەشێکە لە ئەرزش و بەها نەتەوایەتییەکانی نەتەوەی کورد، پێشمەرگە و خەباتی پێشمەرگانە کە باڵێکی هەرە ئەساسی و جێی شانازیی بزووتنەوەکانی کوردستانە، ڕیشە و ماهییەتی بۆ تێفکرینی حیزبی دێموکراتی کوردستان و کردەوەی کۆماری کوردستان دەگەڕێتەوە.

بوونی پێشمەرگە و دامەزرانی سپای میلیی کوردستان، متمانەیەکی نەتەوەیی لە کۆمەڵگەی کوردستاندا درووست کرد و باوەڕی خەڵکی بە حیزبی دێموکراتی کوردستان و کۆماری کوردستان قورس و قاییم کرد. پێشمەرگە بوو بەو هێزە متمانەپێکراوەی کە خەڵک وەک قودرەتێکی ڕزگاریدەر سەیری بکا. بۆیە هەر وەک شەهید دوکتور قاسملوو بە درووستی پێناسەی دەکا؛ "پێشمەرگە باسکی بەهێزی گەلە".

لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا هێزی پێشمەرگە توانی بە مەبەستی ئەم دەسکەوتە مێژووییە بۆ ماوەیەکی باش دژ بە هێزەکانی ڕێژیمی شا بەرەنگاری بکا و دواتریش و لە قۆناغەکانی دوای کۆماریشدا، هێزی پێشمەرگە بوو بە پارێزەری مان و مەوجوودیەتی میللەتەکەی و لەم پێناوەدا زۆرترین قوربانیی پێشکەش کرد.

هەموو ئەو ڕەمز و سەمبوول و هێمایانەی کە ئەمڕۆ نەتەوەی کورد لە هەر چواربەشەکەی کوردستان و هەر کوردێک کە لە هەر کوێی ئەم گۆی زەوییە دەژی، شانازییان پێوە دەکا و بوونی خۆی وەک نەتەوەیەکی جیاواز بە کەسایەتیی جیاوازەوە پێناسە دەکا، لەسەر دەستی حیزبی دێموکراتی کوردستان دروست کراون و بەرهەمی تێفکرین و جیهانبینیی ئەم حیزبەن کە بەخۆشییەوە ئەمڕۆ هەموویان بوونەتە بەشێک لە خەسڵەت و شناسنامەی نەتەوەی کورد. ئەگەر ٧٤ ساڵ پێش ئێستا لە شاری مهاباد و شارەکانی ژێر دەسەڵاتی کۆماردا، تەنیا بە هەزاران کورد لە ڕێوڕەسمی هەڵکردنی ئاڵای کوردستاندا بەشدارییان دەکرد، ئێستا ئەم ئاڵایە بۆ میلیۆنان ئینسانی کورد و بۆ نەتەوەیەک ڕەمز و شوناسی نەتەوەییە. کۆماری کوردستان و سەرکۆمار پێشەوا قازی محەممەد، ئەمڕۆ بۆ هەموو ئینسانێکی کورد نەتەنیا یادەوەرەیەکی مێژوویی لەبیر نەکراوەن، بەڵکوو بۆ نەتەوەیەک بوونەتە هۆوییەت و بەهای نەتەوەیی.

ئەوەی تا ئێرە بە نیسبەت داهێنان و دەسکەوتەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانەوە باس کرا، تەنیا بەرهەمی یەکساڵ لە خەبات و جیهانبینیی ئەم حیزبە بووە. ئەم حیزبە لە ماوەی تەمەنی ٧٥ ساڵی تەمەنی خۆیدا کە لە ئێران دوو ڕێژیمی پاشایەتی و کۆماری ئیسلامی دەسەڵاتدار بوون، سەرەڕای بڕینی قۆناغی زۆر سەخت و دژوار، لە زۆر بواردا خاوەنی دەسکەوت و داهێنان و، – لە هەموویان گرینگتر – بەردەوامبوون و درێژەدان بە خەبات بۆ دەستەبەرکردنی ماف و ئازادییەکانی خەڵکی کوردستان بووە.

گوتاری میللی-دێموکراتیکی حیزبی دێموکراتی کوردستان

بە دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان بۆ یەکەم جار مەفهوومی ”گوفتمان“ (گوتار) لە بزووتنەوەی سیاسیی کورددا مانا پەیدا دەکات و سیاسەت و ڕێکاری خەباتکارانە لە چوارچێوەی بزووتنەوەیەکی خاوەن پلان و بەرنامەدا لەسەر

ئەساسی پێناسەیەکی دیاری مەعریفی و پراکتیکی، کە هەمان "گوتاری سیاسی"یە شکڵ دەگرێ. بە واتایەکی دیکە، حیزبی دێموکراتی کوردستان هەر لە سەرەتای دامەزرانییەوە بە دەرس وەرگرتن لە ئەزموونی جووڵانەوە نەتەوایەتییەکانی دوو سەد ساڵی ڕابردوو لە کوردستان (لە میرنشینەکانەوە تا شۆڕشەکانی شێخ مەحموود لە باشوور و سمایل ئاغای سمکۆ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان) هەستی بە بۆشاییەک لە پلانمەندبوونی خەبات لە ڕووی "ویست" و "شێواز"ی تێکۆشان کرد و، بۆ پڕکردنەوەی ئەم کەلێنە لە بزووتنەوەی سیاسیی کورددا، کارکردن لەسەر کەسایەتی بەخشین بە کورد (نەتەوە) و کۆمەڵگە (نیشتمان)ی کردە ئامانجی خۆی. "سەروەری" و "گەورەیی نیشتمان" بۆ حیزبی دێموکراتی کوردستان ئەو بناغە فکری و مەعریفییە بوو کە توانی لەسەر ئەم ئەساسە بە هەڵگرتنی گوتارێکی نەتەوەیی و نیشتمانییەوە، ڕێڕەوێکی ڕوون بۆ بزووتنەوەی کورد دیاری بکات.

گومانی تێدا نییە کە جووڵانەوەکانی کورد، ئەوانەی زۆر پێش لە دامەزرانی حیزبی دێموکراتی کوردستان هەبوون، نێوەرۆک و ئامانجی نەتەوایەتییان هەبووە و زۆربەیان لە خانەی بزووتنەوەی نەتەوایەتیی میللەتی کورددا جێ دەگرن. بەڵام ئەوەی حیزبی دێموکراتی کوردستان توانی لەم پێوەندییەدا بیکا و جیاوازی دروست بکا، گشتاندنی بیر و باوەڕی نەتەوەیی لە هەموو ئاست و بوارێکی بزووتنەوەدا بوو. حیزبی دێموکرات هەر لە سەرەتاوە لە وێناکردنی "ئامانجەکان"ی خۆیدا، بە ڕەخنەگرتن لە پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی نێو پێکهاتەکانی کۆمەڵی کوردەواری کە بەستراوە بە "عێل و عەشیرە" بوون و بە بەرفراوان نیشاندانی جیهانبینیی بزووتنەوە لەسەر ئەساسی "بەرژەوەندیی گشتی"، باس لە دوو مەفهوومی "سەروەری" و "گەورەیی نیشتمان" دەکا.

ڕوون و ئاشکرایە کە لە حەوزەی سیاسەتدا قسەکردن لە مەفهوومی "سەروەری" پێویستیی بە پاشخانێک لە هێز، ئیرادە

و باوەڕ بەخۆبوون هەیە کە بەداخەوە کورد بە هۆکارگەلی نێوخۆیی و دەرەکی، بە تایبەت لە دوای شەڕی جیهانیی یەکەمەوە؛ دابەشبوونی کوردستان بە سەر چوار وڵاتدا و تێکشکانی یەک لەدوای یەکی جووڵانەوەکان، هیچ کام لەم ئیمتیازانەی بۆ نەمابوویەوە. بەڵام حیزبی دێموکراتی کوردستان چەند مانگ دوای دامەزرانی خۆی، بە ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان و تەشکیلی حکوومەتی میلیی کوردستان، بە کردوە لە کۆمەڵگەی کوردستان و لە ناخی ئینسانی کورددا، مانایەکی تایبەت بە مەفهوومی "سەروەری" دەبەخشێ. لە سایەی خوێندنەوەی حیزبی دێموکراتی کوردستان بۆ چۆنیەتیی گەیاندنی ئەم نیشتمان و گەلە بە "سەروەری"یە کە ٧٥ ساڵ پێش لە ئێستا خەڵکی کوردستان لە هەر چوار بەشەکەی، بە شانازییەوە دەڕواننە دامەزرانی کۆماری کوردستان و بە شکۆوە لە ڕێوڕەسمەکانی "هەڵکردنی ئاڵای پیرۆزی کوردستان" و پاراستنی ئەم دەسکەوتە میللییەدا بەشداری دەکەن.

"گەورەیی نیشتمان" لە ئامانجەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستاندا، قسەکردن لە کەلێنێکی مێژوویی بەژان و ئازارە کە کورد تا ئێستاشی لەگەڵ بێ، ئارەزووی گەورە و گرانی لەسەر بنیات ناوە. کوردستان کە نازناو و پێناسەی "وڵات"ی لێ زەوت کراوە، نیشتمانی نەتەوەی کوردە کە لە زەمەنێکی تەسکی مێژووییدا و لەسەر دەستی حیزبی دێموکراتی کوردستان بۆ ماوەی ١١ مانگ، ناو و قەوارەیەکی ڕەسمی وەک "وڵات"ی پێ بەخشرا. ئێستاش دوای ٧٥ ساڵ لە دامەزرانی، "گەورەیی نیشتمان" بۆ حیزبی دێموکراتی کوردستان ئەو مەفهوومە پیرۆز و نەگۆڕەیە کە وەک بەشێک لە جەوهەر و ماهیەتی گوتاری حیزب چەسپاوە.

حیزبی دێموکراتی کوردستان کە کاریگەریی یەکلاکەرەوەی لەسەر ڕەوتی بزووتنەوەی ناسیۆنالیزمی هاوچەرخی کورد هەبووە، لەسەر ئاستی گوتاری سیاسییدا توانیویەتی گوتاری

نەتەوەیی خۆی تێکەڵ بە کۆمەڵێک مەفهوومی مۆدێرن و جیهان پەسەند بکات کە لە نەوعی خۆیدا داهێنەرانە بوون. جیا لەوەی کە بە پێی ناو و نێوەرۆکی "دێموکرات"بوونیشی بێ، ئەم حیزبە هەڵگری کۆمەڵێک بەها و موفهوومی مۆدێرنی وەک؛ دێموکراسی و سێکۆلاریزمە، بە درێژایی ئەم ٧٥ ساڵە، نە تەنیا بەرانبەر بە کۆمەڵێک ڕەوتی سیاسی و کۆمەڵایەتی کە شوێنەواری قووڵ و بەرچاویان لەسەر ژیان و خەبات و جیهانبینیی ئینسانەکان داناوە، کەمتەرخەم نەبووە، بەڵکوو کەوتۆتە ژێر کاریگەرییانەوە. ئیدئۆلۆگ نەبوونی حیزبی دێموکراتی کوردستان بەو مانایە کە خاوەنی چوارچێوەیەکی سەخت و داخراوی فکری نەبووە و نییە، بۆتە هۆی ئەوەی ئەم حیزبە بە ئاسانی بتوانێ لە هێندێک بڕگەی تێکۆشان و خەباتی خۆیدا بکەوێتە ژێر کاریگەریی ڕەوتێکی فکرییەوە. جا ئەم ڕەوتە هەندێک جار کوردستانی و ئێرانی بووە و هەندێک جاریش ناوچەیی و جیهانی. ئەم کارتێکەرییە لە ئاستی گوتار و تێفکریندا بۆ حیزبی دێموکرات لایەنی ئەرێنی و نەرێنیی هەبووە. ئەگەر لە هەندێک بڕگەدا توانیویەتی بە پێکهێنانی ڕێفۆرمێک لە تێفکرین و خوێندنەوەیدا بۆ کۆمەڵێک بابەتی فکری و سیاسی لە ئاستی گوتاردا نوێبوونەوە و دەسکەوتێک بۆخۆی دەستەبەر بکات، لە هەندێک بڕگەشدا ئەم کارتێکەرییانە لە ئاستی تەشکیلاتییدا ناکۆکیی نێوخۆیی و لە کۆتاییدا لێکترازانیان لێ کەوتۆتەوە.

هەر لەم پێوەندییەدا تایبەتمەندییەک لە حیزبی دێموکراتدا هەیە کە لانیکەم من وەک خۆم لە هیچ حیزبێکدا ئەوەم بەدی نەکردوە، ئەویش ئەوەیە کە؛ سەرەڕای ئەوەی تا ئێستا حەوت جار ئەم حیزبە تیایدا ئینشعاب و لێکدابڕان ڕووی داوە، بەڵام تا ئێستاشی لەگەڵ بێ، لە هیچ کام لەم ئینشعاب و لێکدابڕانانەدا، ڕەوت یان جەریانێکی دیکە ساز نەبووە کە بتوانێ، بە خۆ دوورخستنەوە لە گوتار و تێفکرینی سیاسیی جیاواز لەو گوتار و تێفکرینە مێژووییە، درێژە بە خەبات و تێکۆشانی خۆی بدات. ئەگەریش شتی وا

هەبووبێ (بە نموونە وەک پەیڕەوانی کۆنگرەی چوارەم کە لە ئەدەبیاتی حیزبدا بە تاقمی ٧ کەسی ناوی هاتووە)، ناچار بوون دوای ماوەیەک خۆ هەڵوەشێننەوە. هەر ئەم تایبەتمەندییە لە گوتار و ڕێبازدایە کە هاوکات لەگەڵ لێکترازانە تەشکیلاتییەکانی نێو حیزبدا دەسبەجێ یان چەند ساڵ دواتر، باس لە یەکگرتنەوە دەکرێ کە نموونەکانی چ لە ڕابردوو و چ لە ئێستادا بەرچاون.

«نەتەوەیی بوون»ی گوتاری حیزبی دێموکراتی کوردستان بە پێچەوانەی ئیدیعایەک کە کەسانی خاوەن نەزەر لە حەوزەی ناسیۆنالیزمی کورددا باسی دەکەن، بە تەنیا پەرچەکردارێکی ڕووت بەرانبەر بە گوتاری شۆڤێنیزمی نەتەوەی باڵادەست نییە. "ڕەوایی" و "حەقانییەت"ی بزووتنەوەی نەتەوەیەکی بێبەشکراو لە ماف و ئازادییە ئینسانی و نەتەوەییەکانی کە لە بەرنامە و تێفکرینەکانی حیزبی دێموکراتدا ڕەنگی داوەتەوە، پێناسە و مانایەکی ئینسانی و مۆدێرنی بە شێوە تێفکرین و ڕوانگەی ئەم حیزبە بەخشیوە. بۆیە ئەم گوتارە وەک مانا و ماهیەتی خەباتی نەتەوەیەک مەفهوومی دێموکراتیک بە خۆوە دەگرێ. تەعریفی "میللی- دێموکراتیک"ی حیزب بۆ بزووتنەوەیەک کە خۆی بە ڕێبەری دەزانێ، ناتوانێ چاوبەستە هۆکاری وجوودیی خۆی تەنیا بۆ "بەرپەرچدانەوە"ی شۆڤێنیزمی نەتەوەی ئێرانی ببەستێتەوە و بێئەوەی بیر لە ڕەوایی و بەرحەقبوونی ئەم بزووتنەوە بکاتەوە، بە چەکێک بچێتە مەیدانی بەربەرەکانێوە کە سەدان ساڵە بۆ لە نێو بردنی بەکاری دەهێنن. بۆیە ڕاست لەو کاتەدا کە پێی وایە "لە هەلومەرجی ئێستادا مەترسیی گەورە، شۆڤێنیزمی مەزنیخوازیی ئێرانییە"، دژایەتیی خۆی لەگەڵ "ناسیۆنالیزمی بەرچاوتەنگی کورد" کە "دیکتاتۆریی مەرکەزی و خەڵکی ئێران لێک جیا ناکاتەوە"، ڕادەگەیەنێ.

ڕەنگدانەوەی گوتاری سیاسیی حیزبی دێموکرات لەسەر ڕەفتاری کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان و تێکۆشەرانی نێو ڕیزەکانی ئەم حیزبە –بە کادری سیاسی و هێزی پێشمەرگەوە- کە

تێکەڵێکە لە دوو مەفهوومی "ئیرادەی گەل" و "ئەخلاقی ئینسانی و شۆڕشگێڕانە" لە قۆناغی جۆراوجۆردا، کولتوورێکی پڕ لە بەها و ئەرزشی خەباتکارانەی دروست کردوە. ڕەفتاری ئینسانیی هێزی پێشمەرگە لەگەڵ دیلەکانی شەڕ، ئاشتیخوازانەبوونی ماهیەتی بزووتنەوەی خەڵکی کوردستان، پشتیوانیی حیزبی دێموکرات لە بزووتنەوەی کورد لە پارچەکانی دیکەی کوردستان و هەوڵدانی بەردەوامی بۆ یەکخستنەوەی نێو ماڵی کورد، بە تایبەت یەکگرتوویی نێوان حیزبەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و هەتا دوایی، بەرهەمی ئەم گوتارە نەتەوەیی و دێموکراتیکە مێژووییەیە کە لە هەموو قۆناغەکاندا لەسەر ئەساسی بەرژەوەندیی خەڵک و بزووتنەوە، سێبەری بەسەر هەڵوێست و تێفکرینی ڕێبەرایەتیی ئەم حیزبەدا زاڵ بووە.

لە سەر ئاستی جۆری دیاریکردنی ڕەفتاری سیاسیی خەڵک بەرانبەر بە دەسەڵات، حیزب لە گوتاردا وێڕای پاراستنی ماهیەت و ئامانجی نەهایی بزووتنەوە، هەوڵی داوە لەسەر ئاستی دەرفەتەکان و بە مەبەستی بە جەماوەری کردنی بزووتنەوە، هێز و توانایی خەڵک لە بەستێنی جۆراوجۆردا وەجووڵە بخات و کۆمەڵگە لە دۆشدامان و پەسیڤبوون بپارێزێ. بۆیە هەمیشە پێی وا بووە "خەبات بۆ پێکهێنانی ئەو حکوومەتەی لە کوردستاندا داوای دەکەین و داخوازێکی درێژخایەنە، دەگەڵ خەبات بۆ جێبەجێ کردنی هەندێک داخوازیی دیکە لە چوارچێوەی ئەو دەسەڵاتەدا هیچ ناتەبایی نییە و پێویستە ڕێز لە هەر هەوڵێکی گەورە و چووکەی خەڵک بگرین".

ئەوەی کە دوای ٧٥ ساڵ خەبات و تێکۆشان تا ئێستاشی لەگەڵدا بێ، گوتاری سیاسیی حیزبی دێموکرات لە نێو کۆمەڵی کوردەوارییدا زۆرترین لایەنگر و پشتیوانی هەیە، دەرخەری ئەو ڕاستییەیە کە، گوتاری ئەم حیزبە کە ڕیشەی لە واقعیاتی کۆمەڵگەی کوردستاندا هەیە، وڵامدەری هەست و شعووری بەرزی خەڵکی کوردستانە.

بەخۆداچوونەوە و ڕێفۆرم
وەك ماهییەتی وجوودیی حیزبی دێموكرات

«ڕادەی شۆڕشگێڕبوونی هەر حیزبێکی سیاسی لەوەڕا دەردەکەوێ کە چۆن سەیری ڕابردووی خۆی و بەتایبەت هەڵەکانی دەکا. حیزبی شۆڕشگێڕ نابێ لە لەوە بترسێ کە گوایا بە باسی هەڵەی ڕابردووی، دوژمن شاد دەبێ، یان لە ئێعتباری حیزبەکە کەم دەبێتەوە. بە پێچەوانە، پێ‌لێنان و ڕاستکردنەوەی هەڵە و چەوتییەکانی ڕابردوو، ناوبانگی حیزب لەنێو کۆمەڵانی خەڵکدا دەباتە سەرێ و جیددیبوون و بەرپرسبوونی حیزبەکە نیشان دەدا».

شەهید دوکتور قاسملوو

بیری بەخۆداچوونەوە و هەوڵدان بۆ ڕێفۆرم و نوێبوونەوە لە حیزبی دێموکراتدا لەگەڵ دامەزرانیدا بووە و بەردەوام بووە. ڕەوتی بەخۆداچوونەوە لە قۆناغە جیاجیاکانی خەبات و تێکۆشانی حیزبدا لەوانەیە وەک یەک نەبووبێ و لە هێندێک بڕگەی زەمەنیی تەمەنی حیزبدا کەمڕەنگ و کاڵ بووبێ، بەڵام زۆری نەخایاندوە کە بە تەواوەتی هەست بە زەروورەتی کراوە. باسکردن لە ڕێفۆڕم و نوێبوونەوە لە حیزبی دێموکراتی کوردستاندا کە بەشێکە لە ماهییەتی وجوودیی ئەم حیزبە، پێوەندیی ڕاستەوخۆی بە ڕەوتی مودێرنیزاسیۆن و نوێکردنەوەی جۆری سیاسەت و تێکۆشان لە ئاستی بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کوردستاندا هەیە.

لە ڕەوتی بزووتنەوەی ناسیونالیستیی کورددا، حیزبی دێموکراتی کوردستان وەک یەکەم ڕێکخراوی سیاسیی کورد کە لە سەر بنەمایەکی دروست و ئوسوولی بە بەرنامە و جیهانبینی و تاکتیک و ئیستراتیژییەوە، دامەزرا، وەک دیاردەیەکی مودێرن لە ڕێبەریکردنی ئەم بزووتنەوەدا سەیر دەکرێ. بۆیە بەخۆداچوونەوە

و هەوڵدان بۆ نوێبوونەوە بەشێکە لە ماهییەتی ئەم حیزبە.
لە حیزبی دێموکراتدا بەخۆداچوونەوە و ڕەخنەگرتن لە هەڵە و کەم و کووڕییەکانی ڕابردو، نەتەنیا بە مانای ڕووخان و وەلانان و حاشالێکردنی ڕابردوو و بە کەمگرتن و سڕینەوەی هەوڵ و تێکۆشانی نەسڵەکانی ئەو سەردەمانە نییە، بەڵکوو هەستکردن بە زەروورەتێکی ڕێکخراوەیی، سیاسی و کۆمەڵایەتییە کە بێ ئەوەی لە ڕوانگەی ئەرزشییەوە سەیری ڕابردوو بکرێ، حیزب خۆی بەرانبەر بە داهاتووی میللەتێک بە وڵامدەر و بەرپرسیار دەزانێ. بۆیە پێش هەموو شتێک لە باسی بەخۆداچوونەوە و نوێبوونەوە لە حیزبی دێموکراتدا، چەقین و مانەوە لە ڕابردووی ڕووداوەکان و تێفکرینەکان و بەگشتی، چەقبەستوویی ڕێگەپێنەدراوە. هەر خودی نەبوونی ئەم بەربەستە و ڕێگەدان بە ئازادبیرکردنەوە و پابەند بوون بە دێموکراسی کە بەشێکی دیکە لە ماهییەتی وجوودیی حیزبی دێموکراتی لەسەر بنیات نراوە، ئۆرگانیزمێکی زیندوو بەرهەم دەهێنێ کە تاکەکان تیایدا چاوکراوە و خاوەن ئیدەن و دەتوانن ئازادانە بیروبۆچوونی خۆیان دەرببڕن و هەوڵ بدەن لە سەر خستنی بۆچوونەکانیان چالاک و هیوادار بن.
هەوڵدان بۆ نوێبوونەوە و جێخستنی بیروبۆچوون و بەرنامەی تازەی سیاسی و ڕێکخراوەیی لە حیزبی دێموکراتدا، ئەنگیزە و هاندانێکی بەرزی ئۆڕگانیی لە پشتە کە لەم حیزبەدا وەک خەسڵەت و باوەڕێکی نەگۆڕ لە چوارچێوەی بەرزترین ئۆڕگانی حیزبیدا کە "کۆنگرە"یە، مەیل و هیوا بە ئاڵوگۆڕ لە هەموو ئاست و بەستێنەکاندا بەهێز دەکا. لە کۆنگرەدا کە بە پێی ئەو ڕێوشوێنە دێموکراتیکانەی لە پێڕەوی نێوخۆی حیزبدا بۆ چۆنیەتیی بەستن و بەڕێوەبردنی کارەکانی دیاری کراوە، سەلاحییەت و دەسەڵاتی ئەوە بە "زۆرینە"ی ئەندامانی خۆی دەدات – کە لە پرۆسەیەکی دێموکراتێکی هەڵبژاردندا و بە نوێنەرایەتیی تەواوی ئەندامانی حیزب تیایدا بەشدارن – لە هەر بوارێکدا کە بە پێویست و زەرووری بزانن، پێداچوونەوە و دواتر گۆڕانکاری و نوێگەرایی

بکەن.

بە پێی ئەو ئەرک و دەسەڵاتانەی لە پێڕەوی نێوخۆی حیزبدا بۆ کۆنگرە وەک بەرزترین ئۆڕگانی حیزب دیاری کراوە؛ دەکرێ پێداچوونەوە بە ڕوانین و تێفکرینەکانی ڕێبەریی حیزب و "ڕێبازی گشتی، ستراتیژی و تاکتیکی حیزب و بەرنامە و پێڕەو و ڕێبەریی حیزبدا بکرێ و، کۆنگرە بە دەنگی زۆرینەی ئەندامانی دەسەڵاتی گۆڕانکاریی لە هەموو ئەوانەدا هەیە. بۆیە لە حیزبی دێموکراتدا نەتەنیا هیچ بەربەستێک بۆ پێداچوونەوە و گۆڕانکاری و نوێبوونەوە نییە، بەڵکوو بە شێوەی ئۆڕگانیش هەموو ئاسانکارییەک بۆ ئەم پرسە کراوە.

بۆ باسکردن لە گرینگیپێدان بە پێداچوونەوە و ئەگەری هەر جۆرە ئاڵوگۆڕێکی ڕێکخراوەیی و سیاسی لە لای حیزبی دێموکرات، تەنیا ئەوە بەسە کە چاوێک لە ژمارە و ئاکامی کۆنگرەکانی ئەم حیزبە بەتایبەت لە ماوەی چل ساڵی ڕابردوودا بکەین؛

– تەنیا لە ماوەی چل ساڵی ڕابردوودا حیزبی دێموکرات ۱۳ کۆنگرەی بەستووە (کۆنگرە چوار، لە ۳۰ ڕێبەندانی ۱۳۵۸ تا کۆنگرەی ۱۷ لە ۱۹ی خەزەڵوەری ۱۳۹۸). بەشێک لەم کۆنگرانە لە دژوارترین دۆخی ئەمنیەتیدا بەستراون و ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ئێران بە پیلانی درێژخایەن و هەزینەی قورس و گرانەوە هەوڵی تۆپباران و موشەکبارانکردنی داون.

– بە چاوخشاندنێک بەسەر پەسەندکراوەکانی ئەم کۆنگرانەدا (ڕاپۆرت و بەرنامە و پێڕەو و بڕیارنامە و پەیامەکان) دەردەکەوێ کە ئەم حیزبە بەردەوام بەپێی زەروورەت لەسەر ئەساسی دەرک و خوێندنەوەی شەرایەتی سیاسی و کۆمەڵایەتیی لەسەر هەر چوار ئاستی جیهانی و ناوچەیی و ئێران و کوردستاندا گۆڕان لە ڕوانگە و تێفکرینیدا پێک هاتوە. ئەم گۆڕانکاریانە زۆر بەئاشکرا بە جۆری ڕوانینی ئەم حیزبەوە بەرانبەر بە جەمسەربەندییە سیاسی و ئابوورییەکانی جیهان، ئامانجی دوارۆژی حیزب کە بە هێنانە ئارای کورتەباسێک لەسەر سۆسیالیزمی دێموکراتیک بەرانبەر

بە سوسیالیزمی مەوجوود بوومەلەرزەیەکی فکری و تەشکیلاتی لە حیزبدا پێک دێت، گۆڕینی دروشمی ستراتێژیی حیزب لە "دێموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان"ەوە بۆ " فیدرالیزەکردن"ی ئێران و "دامەزرانی کۆماری کوردستان لە چوارچێوەی ئێرانێکی فیدراڵ"دا و وەدیهێنانی مافی دیاریکردنی چارەنووسی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وەک ئامانجی حیزب، دیارن.

– دەستاودەستکردن و ئاڵوگۆڕی دەسەڵات (بەڕێوەبەری) لە ئاستی ڕێبەری لە حیزبی دێموکراتدا کە بێگومان بەشێکە لە خەسڵەتی نوێگەرایی لەم حیزبەدا تا ئێستایشی لەگەڵ بێ دیاردەیەکی ناوازە و بێ وێنەیە. ئەگەر چاوێک بە لیستی ئەندامانی ڕێبەریی حیزب کە لە کۆنگرەکاندا هەڵبژێردراون بخشێنین، ئەم ئیدیعایە بەتەواوی سەلمێندراوە کە کەم حیزبی کوردی و تەنانەت ناوچەیی هەیە کە بە ڕادەی حیزبی دێموکرات، گۆڕان لە ڕێبەرییەکەیدا پێک هاتبێ. هەر لە ماوەی ئەم چوار دەیەی ڕابردوودا جیا لەوەیکە بە دەیان کەس لە ئەندامانی ڕێبەریی ئەم حیزبە لە ئاکامی هەڵبژاردنی کۆنگرەکاندا جێگایان گۆڕدراوە، دوای شەهیدبوونی دوو سکرتێری ئەم حیزبە شەهیدان؛ دوکتور قاسملوو و دوکتور شەرەفکەندی لە ئاستی کەسی یەکەمی حیزبیشدا چەند جارێک ئەم ئاڵوگۆڕە لە بەڕێوەبەریی حیزبدا ڕووی داوە کە هەر وەک ئاماژەی پێ کرا، ئەوە شانازییەکەی هەر بۆ حیزبی دێموکراتی کوردستان دەگەڕێتەوە. تەنانەت لە سەر ئاستی کەسی یەکەمی حیزب کە سکرتێری حیزبە، ئەوە تەنیا حیزبی دێموکراتی کوردستانە کە هەر ئێستا چەند کەس لە سکرتێرەکانی پێشووی لە پلەکانی دیکەی تەشکیلاتیدا لە ڕیزەکانی ئەم حیزبەدا تێکۆشانیان هەیە. بە دەیان کەس لە ئەندامانی دەفتەری سیاسی و ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندیی پێشوو هەن کە هەر هەموویان وەک کەسایەتیی بەرزی سیاسی لە ڕیزەکانی حیزبدا حزووریان هەیە و بەشێکن لە سەرمایەی ئەم حیزبە.

***

گومانــی تێـدا نییــه کــه لــه حیزبێکـی وەک حیزبـی دێموکراتـدا، بەخۆداچوونــەوە و نوێبوونــەوە ناتوانــێ تەنیـا ببەسـترێتەوە بــه قەوارەیەکی ئۆرگانیکی و نیزامـی ڕێکخراوەیی ئـەم حیزبە، چونکی لـه کۆتاییـدا ئـەوە ئینسـانەکانن کـه قـەوارەکان دادەڕێژن و بیچمـی پێدەبەخشـن. کەوابوو جۆر و ماهییەتێک کە لـه پشـت ئەم پرسـەوە هەیـە و ئەقڵییەتێک کـه بنیاتی ئـەم ڕێبازە درووسـتە لـه ڕێکخراوێکی سیاسـیدا دادەنێ، بەشـێکی هـەرە ئەساسـیی ئـەم باسـەیە. لێرەدایـە کـه ڕۆڵـی ڕێبـەری سیاسـی و ڕێپێشـاندەر و پێشـەوا دەردەکـەوێ. بەخۆشـییەوە حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتان لـەم ڕووەوە خاوەنـی پاشـخان و سـەرمایەیەکی گـەورەی فکـری و مەعریفییـە کـه لـه ڕێبەرانییـەوە بـۆ ماوەتـەوە کـە بێگومـان دوو ڕێبـەری نـاوداری کورد؛ پێشـەوا قـازی محەممـەد و دوکتـور عەبدولڕەحمان قاسـملوو لەم پێوەندییەشـدا ڕۆڵـی بنەڕەتـی و سـەرەکییان گێڕاوە. بەڵام جیا لـەوان، ناکرێ بـاس لەوانـە نەکەیـن کـه دوای ئـەوان و دواتریـش – بەتایبـەت لـە نەبوونـی دوکتـور قاسـملوو و دوکتـور شـەرەفکەندیدا – هـەرکام بـە ڕادەی خۆیـان لـە پاراسـتنی ئـەم خەسـڵەتەدا ڕۆڵیـان گێڕاوە. لە لایەکی دیکەوە، تێکڕای تێکۆشـەرانی ئەم حیزبە کە بەپێی فەرهەنگێکـی تایبەتـی ڕێکخراوەیـی – کـه تێکەڵاوێکـه لـه "پڕەنسـیپی دێموکراتیـک" و "ئازادیـی دەربڕینـی بیروبۆچـوون" – پـەروەردە کـراون، مەیـل بـە ڕەخنەگرتـن و بەخۆداچوونـەوە و هیواداربـوون بـە ئاڵوگـۆڕ و نوێبوونـەوە، لـە وجوودیـاندا نەهادینـە بـووە. بۆیـە بەخۆداچوونـەوە و ڕیفـۆرم لـە حیزبـی دێموکراتـی کوردسـتاندا باوەڕێکی چەسپاوە و بۆتـە بەشـێک لـە خەسـڵەتی ڕێکخراوەیی ئـەم حیزبـە کـە هـەر وەک بـاس کـرا بەرزتریـن ئۆرگانـی حیـزب (کۆنگـرە) زامـن و پشـتیوانیەتی.

حیزبی دێموکرات لە محەکی
دوارۆژی ئەرك و ڕەساڵەتی مێژووییدا

یەکێک لە دروشمە سەرنجڕاکێشەکانی کۆنگرەی شازدەهەمی حیزب، کۆنگرەی ٧٠ ساڵ تێکۆشان -کە وەک لە ناوەکەیڕا دیارە، لە حەفتاهەمین ساڵوەگەڕی دامەزرانیدا بەڕیوەچوو- «حیزبی دوێنێ، حیزبی ئەمڕۆ و حیزبی سبەی» بوو. حیزبی دێموکرات وەک بەڕابردووترین حیزبی کوردستانی، ڕابردووەکەی دیارە و ئێستاشی مەعلوومە کە سەرەڕای زۆر کەمایەسی و گیروگرفت کە لە بواری جۆراوجۆردا هەیەتی، دیسان سەروگەردنی بەرزە باڵای لەنێو بزووتنەوەی نەتەوایەتیی کوردستاندا دیارە. کەوابوو ئەوەی لێرەدا مەبەستمانە، نە گەڕانەوەیە بۆ قسەکردن لە «حیزبەکەی دوێنێ» و نە باسکردن لە «حیزبەکەی ئەمڕۆ»یە، بەڵکوو تێڕوانینێکە بۆ دوارۆژی حیزبی دێموکرات، «حیزبەکەی سبەی».

با لە پرسیارێکی گشتی بەڵام جەوهەرییەوە دەست پێ بکەین:

بۆ ئەوەی حیزبی دێموکرات لە دوارۆژی بزووتنەوەی مافخوازانەی کوردستاندا بتوانێ ئەرک و ڕەساڵەتی مێژوویی خۆی بەڕێوە بەرێ و ببێتە ئەو حیزبەی کە هێز و دەسەڵاتی ئەوەی هەبێ، بەرنامەکانی جێبەجێ بکا، پێویستە چی بکا و چۆن حیزبێک بێت؟!

وەڵامدانەوە بەم پرسیارە بەبێ گەڕانەوە بۆ تێگەیشتنێکی دروست لە هەلومەرجی سیاسی، دۆخی دەروون تەشکیلاتی و هێزی ئەم حیزبە لە هەموو ڕووەکانی؛ گوتاری سیاسی (تێفکرین و شێوازەکانی خەبات و هەڵوێست)، پێگەی جەماوەری (پشتیوانیی خەڵک) و هێزی پێشمەرگە (هێزی ئینسانی بۆ زاڵکردنی گوشار)، سەخت و دژوارە. لە دۆخی ئێستادا بە گەڕانەوە بۆ هەموو ئەم پارامێترانە، دەرکێکی دروست و واقعی پێمان دەڵێ کە بەداخەوە

مەترسییەکی جیددی هەڕەشە لە داهاتووی ئەم حیزبە دەکا. بە مانایەکی ڕوون و سادە؛ حیزبی دێموکرات بە هۆی لێکترازان و دوو بەشبوونی ئێستای، نە هەلومەرجە سیاسییەکەی زۆر بۆ دڵخوازە، نە لە ڕووی تەشکیلاتییەوە یەکیەتیی و یەکگرتوویی هەیە، نە پێگە یەکدەست و تۆکمە جەماوەرییەی جارانی لێ وێنا دەکرێ و نە دەتوانێ ئەو هێزە ئینسانییەی خۆی لە شێوازی سەختدا بۆ گوشار خستنەسەر دەسەڵات بەکار بێنێت. کەوابوو وڵامی درووستی ئەم پرسیارە لە پڕکردنەوەی بۆشایی و کەمایەسییەکی بنەڕەتیی حیزبی دێموکراتەوە دەست پێ دەکا کە ئەویش؛ «وەسەریەکخستنەوە یان یەکگرتنەوەی ڕیزەکانی ئەم حیزب»ەیە کە ئێستا بە سەر دوو «تەشکیلات»ی جیاواز بە ناوی «حدک» و «حدکا»دا دابەش بووە.

پرسی یەکگرتنەوە لە [حیزبی دێموکرات]دا پێش ئەوەی بە پڕۆسەیەکی تەشکیلاتی دابندرێ، پێویستە وەک پرسێکی سیاسی - کۆمەڵایەتیی دەروون تەشکیلاتی و لە خانەی بە ڕەسمییەت ناسینی تێفکرینە جیاوازەکان و بەکارهێنانی توانا و پتانسێلە جۆراوجۆرەکان لە بەستێن و بواری جیاجیادا سەیری بکرێ. بۆ ئەوەی یەکیەتیی و یەکگرتوورییەکی پایەداری دەروون تەشکیلاتی لە حیزبی دێموکراتدا بنیات بنرێ، پێویستە لەم حیزبەدا جیاوازییەکان لە جەغزێکی بەربەرینی نەتەوەیی و نیشتمانیدا مودیرییەت بکرێن و چیدیکە وردە چەمکەکانی سەردەمی خێڵایەتی وەک ناوچەگەرایی و دەستەودەستەبازی و باندگەرایی، ئیدە و خولیای ڕقابەت و ڕکەبەرایەتیی تێکۆشەرانی حیزب – کە خەسڵەتی دنیای سیاسەتە – نەبەنەوە نێو «خولانەوەی نێو بازنە» بەرتەسک و پڕ لە خەسارەکەی مێژوو. لەم پێوەندییەدا حیزب پێویستە بە پێداچوونەوە بە سیستمی بارهێنانی خۆی، تێکۆشەرانی لەسەر ئەساسی تێگەیشتن لە «بەرژەوەندیی گشتی» پەروەردە بکا. تەنیا تێگەیشتن لە بەرژەوەندیی گشتیی ڕێکخراوەییە کە دەتوانێ ڕۆحی یەکتر قبووڵکردن و لێبووردەیی لە حیزبدا پەرە پێ بدا. وێناکردنی

ئەم جەغزە بەربەرینە لە تێکۆشان، جیاوازیی بیروبۆچوون و ڕکەبەرایەتیی دەروون تەشکیلاتی، ئاکامەکەی دەبێتە دوو شت کە تا ئێستا ئامیانی زۆرێک لە لێکترازانەکانی حیزب بوون؛ یەکەم ئەوەیکە بەرژەوەندییە تاکەکەسی و گرووپییەکان لە برەو دەکەون و دووهەم ئەوەیکە ڕکەبەرایەتییەکان نێوەرۆکێکی فکری – سیاسی بەخۆوە دەگرن کە بێگومان لە چوارچێوەی پاراستنی بەرژەوەندی گشتیدا نەتەنیا مەترسیی لێکترازان و خەساریان لێ ناکرێ، بەڵکوو دەبێتە هۆی زێندوومانەوەی تەشکیلات و لە کۆتاییدا حیزب قازانجی لێ دەبینێ.

گۆڕانکاری لە تێڕوانین و گوتار و هەڵوێست

گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکان لە داهاتوودا ڕەوتێکی خێراتر بە خۆوە دەگرن. پێشکەوتنی تێکنۆلۆژی کە هەر ئێستا خەریکە ڕوخسارێکی زۆر جیاوازتر لە جاران بە دنیا دەبەخشێ، لە هەموو بەستێنە سیاسی و ئابووری و ئەمنیەتی و کۆمەڵایەتی و... هتددا گۆڕانکاریی قووڵ پێک دێنێ. نیشتمان و نەتەوەی ئێمەش بێبەری لەم گۆڕانکاریانە نابن. بۆیە دەشێ زۆرێک لە ئەولەویەت و بەها و بایەخەکانیش گۆڕانیان بەسەردا بێ و نێوەڕۆک و مەسیری ویست و داخوازییەکانیش گۆڕانیان بەسەردا بێ. بۆیە حیزبێکی سیاسیی وەک حیزبی دێموکراتی کوردستان کە لەسەر پایە و بناغەی ویستی خەڵک دامەزراوە و لە پێناو ئەم ویستەدا ٧٥ ساڵە خەبات دەکا، پێویستە دەرکێکی درووستی لەم گۆڕانکاریانە هەبێ و بەبێ ئەوەی – وەک تا ئێستا نیشانی داوە – لە ڕابردووی خۆیدا چەق ببەستێ، بە ڕوانینێکی کراوەوە لە داهاتوو بڕوانێ.

لە دوارۆژی ئەو نیشتمان و میللەتەی کە حیزبی دێموکرات خەباتی بۆ دەکا، وێڕای ئەوەی هەستی و شعووری نەتەوەیی لە گەشە و پەرە ئەستاندنی زیاتردا دەبێ، زۆرێک لە باوەڕ و بەها و ئەرزشە کۆمەڵایەتییەکان گۆڕانیان بەسەردا دێت. کورد وەک گەورەترین نەتەوەی بێدەوڵەتی سەر ئەم گۆی زەوییە

زیاتر لە هەمیشە بەدوای مەوقعیەتی ئینسانی و نەتەوەیی خۆیدا دەگەڕێ و چیدیکە ناتوانێ لە چوارچێوەی هۆوییەتێکی دیکەی جیا لە خۆی، عەودالی ویست و ئارەزووەکانی بێت. بۆیە بێشک ئاستی چاوەڕوانی و داخوازییەکانی بەرەو سەر لە هەڵکشاندا دەبێ و بەدوای دەنگێکدا دەگەڕێ کە بتوانێ تینوێتیی خولیا و ئارەزووەکانی بشکێنێ. لێرەدایە کە چیدیکە بە تەنیایی مێژوو (ڕابردوو) ناتوانێ غروور و سەروەریی پێ ببەخشێ.

لێرەدایە کە حیزبی دێموکراتی کوردستان وەک ڕەسالەتێکی مێژوویی کە هەڵیگرتوە، ئەگەر دەیهەوێ درێژە بەم ئەرکە مێژووییەی بدا، پێویستە شوناسێکی تۆختر بە گوتار و بیری نەتەوەیی خۆی ببەخشێ. زیندوو ڕاگرتنی بیری نەتەوەیی لە نێو کۆمەڵگەی کوردستاندا کە بەشێک لە ئەرک و ڕەسالەتی ئەم حیزبە بووە، چیدیکە نابێ تەنیا لە چوارچێوەی بەستێنەکانی تێکۆشانی خۆیدا ڕوو بە کۆمەڵگە وێنا بکرێن، بەڵکوو «ئەم ڕۆحوەبەرنان»ە نەتەوەییە دەشێ بەتەواوی دەمارەکانی کۆمەڵگەدا ڕۆ بچێتە خوارێ. لەگەڵ ئەوەی چەند ساڵێکە حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ئاستی گوتاردا ئەمەی دەست پێ کردوە، بەڵام ئەم زەروورەتە پێویستی بە هەڵوێستی ڕوون و یەکلاکەرەوە هەیە.

حیزبی دێموکرات بۆ پاراستنی پێگەی جەماوەریی خۆی لە نێو کۆمەڵگەدا ئەگەر بە ڕوانینی تەشکیلاتییەوە لە سیاسەت و کۆمەڵگە و پێگەی خۆی لە کۆمەڵگەی کوردستاندا بڕوانێ -کە بەداخەوە لە ڕووی هەڵویستەوە نەیتوانیوە خۆی لەم تێڕوانینە دەرباز بکا- زۆر بەخێرایی ئیزۆلە و بێشوێنەوار دەبێ. وەک لەمێژە لەم حیزبەدا وتراوە، مادام تەشکیلات ئامانج نییە، پێویستە حیزب پێگەی خۆی لەنێو خەڵک و کۆمەڵگەدا تەعریف بکا. بۆ ئەم مەبەستە ناکرێ بە مەیل و ئارەزووی تەشکیلاتی، قسە لە هەڵوێست و دواتر پشتیوانیی خەڵک بکرێ. بۆیە حیزبی دێموکرات کە قسە لە جەماوەریکردنی خەبات و وەگەڕخستنی چالاکیی نەتەوەیی لە هەموو توێیەکانی کۆمەڵگەدا دەکا، پێویستە خۆی لە

داوی جۆرێک لە دەمارگرژیی سازماندراوی تەشکیلاتی ڕزگار بکا و جورئەت و جەسارەتێکی دیکە بە هەڵوێستەکانی ببەخشێت.

بۆ ئەوەی حیزبی دێموکرات بتوانێ خۆی لەم دۆخە ڕزگار بکا پێویستە خۆی لە بارمتەی کۆمەڵێک تێبینیی ئەرزشی ڕزگار بکا و چیدیکە بایەخ و ئامانجە درێژخایەنەکان نەکاتە قوربانیی کۆمەڵێک ئامانجی چووکە و کورتخایەن.

حیزبی دێموکرات بە کۆمەڵێک هۆکاری مێژوویی تا ئێستایشی لەگەڵ بێ لە لایەن خەڵکی کوردستانەوە بە بانتر لە حیزبێک سەیری دەکرێ. ئەم حیزبە بۆتە بەشێک لە باوەڕی سیاسیی خەڵکی کوردستان. بۆیە پرسەکانی پێوەندیدار بە حیزبی دێموکرات تەنیا ناکرێ وەک پرسەلێکی دەروون ڕێکخراوەیی سەیری بکرێ. ئاستی چاوەڕوانی و داواکارییەکانی خەڵکی کوردستان لەم حیزبە سەلمێنەری ئەم ڕاستییەن و دەری دەخەن کە تەنانەت کێشە دەروون تەشکیلاتییەکان و لێکترازانەکان و پرسی یەکگرتنەوەی ڕیزەکانی حیزب و زۆر پرس و بابەتی دیکەت تایبەت بەم حیزبە، ناکرێ تەنیا لە چوارچێوەی ویست و داخوازی تەشکیلاتیدا تاوتوێ بکرێن و بیندرێن و چارەسەر بکرێن.

کەوابوو حیزبی دێموکرات میراتێکی نەتەوەیی بزووتنەوەی هاوچەرخی کوردە کە هەوڵدان بۆ پاراستن و بەهێزکردنی، ئەرکێکی نەتەوەیی و نیشتمانیە. پاراستن و بەهێزبوونی حیزبی دێموکرات و بەردەوامبوونی لە بەجێگەیاندنی ئەرک و ڕەساڵەتە مێژووییەکانی خۆی لە داهاتوودا پیش هەموو شتێک بەستراوەتەوە بە وەسەر یەکخستنەوەی تەواوی ئەم میراتە نەتەوەیی و نیشتمانییە کە هەمان پرسی یەکگرتنەوەی ڕیزەکانی ئەم حیزبەیە.

Diamond Jubilee

Celebration of the 75th anniversary of establishment of KDP